

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

**SVET JE POSTAL DRUGAČEN:
VPLIV COVIDA-19
NA ETNIČNE MANJŠINE IN
OBMEJNI PROSTOR V SLOVENIJI
IN SOSEDNIH DRŽAVAH**

Uredili:
Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanovič

Ljubljana 2021

**Svet je postal drugačen: vpliv covida-19 na etnične manjšine
in obmejni prostor v Sloveniji in sosednjih državah**

Uredili:

Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanović

Recenzenta:

dr. Nives Zudič Antonič

dr. Vladimir Wakounig

Jezikovni pregled:

Jasmina Vajda Vrhunec

Prevod povzetkov:

Nina Barlič

Grafika na naslovnici:

Eva Petrič, We All Breath the Same Air, Vsi dihamo isti zrak

Oblikovanje in prelom:

Mateja Vrbinc

Tisk:

Demat d. o. o.

Naklada:

300 izvodov

Izdajatelj:

Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana

Zanj:

Sonja Novak Lukanović

Ljubljana 2021

© 2021 Inštitut za narodnostna vprašanja

Objavljeni prispevki izražajo stališča avtorjev.

Cena: 20,00 €

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

323.15(=163.6)"2020/2021"(082)

323.15(497.4)"2020/2021"(082)

SVET je postal drugačen : vpliv covida-19 na etnične manjšine in obmejni prostor v Sloveniji in sosednjih državah / uredili Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanović ; [prevod povzetkov Nina Barlič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2021

ISBN 978-961-6159-76-0
COBISS.SI-ID 100068355

Kazalo

Uvodne besede	7
Mitja Žagar Legitimno krizno upravljanje v demokratičnih družbah in vključevanje različnih manjšin in njihovih pripadnikov	9
Marija Jurić Pahor Meja kot metoda: vpliv pandemije covida-19 na mejno območje med Italijo in Slovenijo ter na slovensko narodno skupnost v Italiji	27
Robert Devetak Delovanje muzejev slovenske skupnosti v videmski pokrajini v času pandemije covida-19	63
Lara Sorgo, Sonja Novak Lukanović Vpliv epidemije covida-19 v drugem in tretjem valu na italijansko narodno skupnost v Sloveniji	87
Danijel Grafenauer, Boris Jesih Covid-19 in njegove posledice za delovanje slovenske narodne skupnosti v Avstriji	115
Katalin Munda Hirnők Delovanje slovenskih organizacij in institucij v Porabju v času pandemije covida-19	147
Attila Kovács Madžarska narodna skupnost in epidemija bolezni covid-19 v letu 2020 in 2021	173
Barbara Riman Delovanje slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem v času covid-19	213

Romana Bešter, Janez Pirc

Romski učenci in izobraževanje na daljavo v času epidemije
covid-19 241

Sabina Zorčič

Učenje na daljavo dopolnilnega pouka maternega jezika
in kulture otrok drugih narodnosti v šolskem letu 2020/21 283

Damir Josipovič

Regionalno-geografski in demografski učinki pandemije covid-19
v Sloveniji s posebnim poudarkom na obmejnem območju
ob slovensko-hrvaški meji 309

Uvodne besede

V znanstveni monografiji *Svet je postal drugačen: vpliv covida-19 na etnične manjšine in obmejni prostor v Sloveniji in sosednjih državah* so predstavljeni izbrani rezultati empiričnega raziskovanja raziskovalcev Inštituta za narodnostna vprašanja v letih 2020 in 2021, v letih, ko je svet zajela pandemija covida-19. Z analizo različnih virov in medijskih informacij ter opravljenimi številnimi intervjuji in anketami med pripadniki različnih etničnih manjšin v Sloveniji in sosednjih državah so raziskovalci v študijah zajeli številne vidike spoprijemanja s pandemijo in njenimi posledicami. V študijah, ki so predstavljene v posameznih poglavjih, so izpostavljena predvsem področja, ki so zaradi covida-19 močno zaznamovala življenje pripadnikov manjšin tako z vidika posameznika kot z vidika skupnosti.

Poglavja v znanstveni monografiji obravnavajo raznolika področja, in sicer od splošnih vprašanj, ki se nanašajo na ugotovitve in razmišljanja, povezana s prakso in raziskovanjem upravljanja družbe v kriznih trenutkih, do spoznavanja bolezni covid-19 in njenega vpliva na regionalno-demografske kazalce družbe, pa tudi do vprašanj, povezanih z izobraževanjem v času pandemije in uvajanjem novih digitalnih načinov poučevanja, ki so brez dvoma vodili v ustvarjanje neenakosti, predvsem med ranljivimi skupinami, kot so manjšinske skupnosti. V nekaterih prispevkih se avtorji soočajo s problemom meje in poudarjajo, da so meje/nacionalne več kot samo meje med državami in da meja opravlja več funkcij, kar se je v času pandemije covida-19 še posebej pokazalo. Razmere so vplivale na to, da se je tradicionalno čezmejno sodelovanje močno spremenilo, da so ukrepi, ki so jih sprejemale države, povzročili

tudi nehotene učinke, ki so zaznamovali vsakdanje življenje ljudi ob meji. Spremenili so se načini formalnega in neformalnega sodelovanja, zmanjšali so se stiki prebivalcev obmejnih področij, predvsem pripadnikov manjšinskih skupnosti, z državami matičnega naroda, za katere je živi stik izjemnega in ključnega pomena za obstoj in razvoj skupnosti. In v takih specifičnih pogojih, ki jih je narekovala pandemija, so posamezniki in skupnosti iskali nove, drugačne, celo inovativne načine, da so ohranjali stike, kulturo, se izobraževali v maternem jeziku in se počasi, a težko, navajali na svet, ki je postal drugačen, je v intervjuju dejala ena izmed pripadnic manjšinske skupnosti.

Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanović

Mitja Žagar

Legitimno krizno upravljanje v demokratičnih družbah in vključevanje različnih manjšin in njihovih pripadnikov¹

Izvleček

V prispevku je predstavljenih nekaj preliminarних ugotovitev in razmišljanj, povezanih s prakso in raziskovanjem kriznega upravljanja, odločitev in ukrepov ter njihove legitimnosti. Pri tem je poudarjeno, da je za legitimnost kriznega upravljanja v etnično, in sicer notranje pluralnih in raznolikih družbah zelo pomembno, da zagotavljajo ustrezno vključenost in sodelovanje manjšin, njihovih pripadnikov in predstavnikov v vseh procesih demokratičnega odločanja. Ustrezno vključevanje in sodelovanje vseh relevantnih akterjev nasploh in v posameznih okoljih, kot je Slovenija, ter učinkovitost, uspešnost, demokratičnost, zakonitost in legitimnost kriznega upravljanja, posameznih odločitev in ukrepov so obravnavani v kontekstu krize pandemije bolezni covid-19, ki služi kot izhodišče za širša razmišljanja in predloge ukrepov, predstavljenih v sklepnem poglavju, ki lahko prispevajo k boljši uspešnosti in legitimnosti kriznega upravljanja, odločitev in ukrepov v kriznih situacijah nasploh.

Ključne besede: legitimnost, legalnost (ustavnost in zakonitost), krizno upravljanje, vključevanje in sodelovanje, odprt in vključujoč javni dialog.

¹ Besedilo je rezultat večletnega raziskovanja na Inštitutu za narodnostna vprašanja (INV), pri čemer posebej navajam INV-jev raziskovalni program Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje (P5-0081) in temeljni raziskovalni projekt Politična participacija narodnih manjšin in njihovih pripadnikov: Primerjalna študija politične participacije slovenskih skupnosti v sosednjih državah Republike Slovenije (J5-3117), ki ju financira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije ter projekt LEGITMULT – Legitimate crisis management and multilevel governance programa EU Horizont Evropa.

Legitimate Crisis Management in Democratic Societies and the Inclusion of Various Minorities and their Members

Abstract

The article presents some preliminary findings and considerations regarding the practice and research of crisis management as well as specific crisis management decisions and measures from the perspective of their legitimacy. It finds that for the legitimacy of crisis management in ethnically and otherwise plural and diverse societies, adequate inclusion and participation of various minorities, the persons belonging to them and their representatives in all stages of decision-making are crucial. The inclusion and participation of all relevant and interested actors in general and in specific environments, such as Slovenia, as well as the efficiency, success, democratic nature, legality and legitimacy of crisis management and related decisions and measures are discussed in the context of the health crisis caused by the Covid-19 pandemic. The discussion provides the basis for broader reflections and proposals presented in the final section, all aimed to improve the efficiency and legitimacy of crisis management and the decisions and measures taken in crisis situations in general.

Key words: legitimacy, legality and constitutionality, crisis management, inclusion and participation, open inclusive public dialogue.

1 Uvod: širši kontekst in hipotezi

Uspešnost in legitimnost kriznega upravljanja pandemije bolezni covid-19 postajata v Sloveniji jeseni 2021 pomembni, celo osrednji temi javnega in političnega diskurza. Pri tem kar nekako pozabljamo, da je pandemija z vsemi njenimi »stranskimi« učinki in posledicami le ena od akutnih kriz, s katerimi se Slovenija in svet soočata. Za prihodnost – zlasti z gledišča preživetja človeštva in celo življenja na našem planetu – sta gotovo bolj usodni klimatska in okoljska kriza. Prihodnost, stabilnost in razvoj človeških družb so odvisni tudi od uspešnega soočanja z ostalimi krizami, kot so razvojne, prehranske, ekonomske, politične, varnostne itd. To bi moral biti znak za alarm, ki bi človeštvo (vsakega izmed nas), ekonomske subjekte, države in mednarodno skupnost opozoril, da je čas za dogovor, sodelovanje in usklajevanje na vseh ravneh, saj te medsebojno prepletene in soodvisne krize lahko uspešno upravljamo in razrešujemo le, če bomo delovali skupaj in usklajeno, ker bo to prispevalo tudi k boljši uspešnosti in sinergiji vseh segmentalnih strategij. Zgodovina bi nas lahko naučila, da so okoljske, klimatske, gospodarske in zlasti prehranske krize ter pomanjkanje vode kot posledice klimatskih sprememb zaradi nepredvidenih dogajanj v okolju (npr. večdesetletne suše in spremembe klimatskih razmer kot posledice vulkanskih izbruhov, spremenjenih oceanskih in morskih tokov itd.) in/ali človekovega vpliva (npr. izsekavanje gozda, pretirana in nepremišljena poraba vode, zasoljevanje tal oz. salinizacija, rast prebivalstva itd.), takratne skupnosti, družbe in države pa jih niso znale in/ali zmogle uspešno razrešiti ali vsaj dolgoročneje upravljati, v preteklosti že povzročile zlom takratnih družb, tudi propad mogočnih, takrat najmočnejših in najvplivnejših držav, imperijev in civilizacij.²

Če upoštevamo naravo in obseg navedenih kriz, njihovo medsebojno prepletenost in soodvisnost ter njihovo hitro zaostrovanje v zadnjem času, lahko ugotovimo, da nam časa za odločno in učinkovito ukrepanje zmanjkuje. Vseeno še vedno ne vemo, kako naj v krizno upravljanje vključimo ljudi in vse segmente družbe, da bi angažirali vse njihove ustvarjalne potenciale, potrebne za uspešno ukrepanje, ter si zagotovili njihovo podporo in s tem legitimnosti kriznega upravljanja. Ob tem se zastavljajo številna vprašanja, kot so: kako je mogoče nujne odločitve in ukrepe kriznega upravljanja sprejeti učinkovito in legitimno na demokratičen način, kdo in kako naj sodeluje v procesu sprejemanja in uresničevanja teh odločitev in ukrepov ter kateri so kriteriji presoje legitimnosti sprejetih odločitev, ukrepov in kriznega upravljanja nasploh.

2 Več o teh krizah, njihovi medsebojni prepletenosti in odvisnosti ter njihovem upravljanju in razreševanju na vseh ravneh družbenega organiziranja in upravljanja v: Žagar 2020, 6–13.

Naša izhodiščna hipoteza je, da o legitimnem demokratičnem kriznem upravljanju lahko govorimo, ko so v sprejemanje odločitev o kriznem upravljanju in zlasti v sprejemanje posameznih ukrepov vključeni relevantni akterji in ko večina med njimi sprejema in podpira sprejem in uresničevanje teh odločitev in ukrepov.

Ker velja, da je za učinkovito in uspešno krizno upravljanje treba ukrepati hitro, hkrati pa odločitve in ukrepe sproti prilagajati spremenjenim okoliščinam in situaciji, je ključno vprašanje, kako ustrezno vključiti vse relevantne akterje, da bodo pripravljeni sodelovati pri (formalnem) sprejemanju odločitev in ukrepov ter pri njihovem uresničevanju, pa tudi pri njihovem predstavljanju javnosti, ki jo je treba prepričati, da odločitve in ukrepe sprejme kot legitimne in jih je pripravljena uresničiti. Vse to je pogosto treba storiti v hudi časovni stiski in v zelo zapletenih okoliščinah, ko se zdi, da je nujna takojšnja akcija in ni časa za razvoj kompleksnih strategij, politik, programov in ukrepov kriznega upravljanja.

V takšni situaciji je za uspešno krizno upravljanje nujna in ključna stalna komunikacija, ki vključuje tudi propagando (oglaševanje), prepričevanje, promocijo in stike z javnostmi, ki krizno upravljanje predstavijo kot vključujoče, transparentno, demokratično, logično, upravičeno, učinkovito in nujno. Vključujoče krizno upravljanje terja odprt, vključujoč, spoštljiv in interaktiven proces komuniciranja. Zato je pomembno, da v javnosti ustvarimo vsaj občutek, da so v proces odločanja in uresničevanja odločitev in ukrepov na vseh ravneh ustrezno vključeni ljudje in demokratične institucije ter da v njem vsebinsko sodelujejo in imajo ustrezno vlogo relevantne stroke, znanost, mediji in izobraževalni sistemi. Kot koncept in učinkovito orodje pri tem lahko uporabimo odprt in vključujoč javni dialog, ki bi moral biti v demokratičnih družbah vzpostavljen kot stalen, interaktiven in večsmerno odprt in vključujoč proces, ki omogoča kar najbolj enakopravno vključevanje in sodelovanje vsem zainteresiranim subjektom ter kar najbolj celovito obravnavo vseh tem, ki jih ti subjekti razumejo in predstavijo kot relevantne.

V notranje pluralnih in raznolikih družbah so z gledišča vključenosti, sodelovanja in demokratičnosti procesov kriznega upravljanja ključna vprašanja, če, kako in koliko so v te procese vključene različne (družbene) manjšine in osebe, ki jim pripadajo. Na Inštitutu za narodnostna vprašanja (INV) posebno pozornost namenjamo raziskovanju vključenosti in participacije narodnih in drugih etničnih manjšin ter njihovih pripadnikov, so pa naše raziskave, njihovi rezultati in ugotovitve lahko relevantni tudi za druge manjšine in njihove pripadnike, čeprav je treba biti pri njihovem posploševanju zelo previden in moramo pri tem upoštevati vse metodološke in druge omejitve.

Kar zadeva vključevanje in participacijo manjšin in njihovih pripadnikov v procesih kriznega upravljanja ter legitimnost teh procesov, je naša hipoteza, da demokratično odločanje nasploh in tudi legitimno demokratično krizno

upravljanje na vseh ravneh organiziranja in odločanja v notranje pluralnih in raznolikih družbah terjata čim boljše vključevanje in participacijo ljudi, državljanov in prebivalcev določenega okolja, pri tem pa morata biti zagotovljena tudi ustrezno in enakopravno vključevanje in participacija manjšin, njihovih pripadnikov in predstavnikov. Še več, trdimo lahko, da sta vključevanje in participacija za manjšine in njihove pripadnike celo bolj pomembna kot za večinsko prebivalstvo. Da bi bili slišani in bi lahko vplivali na sprejemanje odločitev, je koristno, da imajo neposreden dostop do odločevalcev, ki jim lahko predstavijo svoje poglede in interese, še bolje pa je, če sami oziroma njihovi predstavniki sodelujejo v procesu odločanja. Formalno se zdijo najboljše rešitve, da so predstavniki manjšin člani svetovalnih teles, s katerimi se odločevalci posvetujejo pred sprejemom odločitev, ali da so, kadar je to le mogoče, neposredno člani pristojnih institucij, kjer kot odločevalci odločajo (pri čemer je smotrno uveljaviti njihovo nadproporcionalno zastopanost).

Da vprašanje legitimnosti kriznega upravljanja na vseh ravneh v času pandemije bolezni covid-19 ni aktualno le v Sloveniji, ampak tudi širše v Evropi in globalno, dokazuje mednarodni konzorcij visokošolskih, znanstvenoraziskovalnih in civilnodružbenih institucij (Evropska akademija iz Bolzana (Accademia Europea di Bolzano, Italija) – kot vodilni partner in koordinator projekta, Forum federacij (The Forum of Federations, Kanada), Univerza v Fribourgu (Université de Fribourg, Švica), Univerza v Bergnu (Universitetet i Bergen, Norveška), Univerza v Leidnu (Universiteit Leiden, Nizozemska), INV (Slovenija), Univerza v Antwerpnu (Universiteit Antwerpen, Belgija), Nacionalna univerza za izobraževanje na daljavo (Universidad Nacional de Educación a Distancia, Španija), Svobodna univerza v Berlinu (Freie Universität Berlin, Nemčija), Univerza v Zagrebu, Fakulteta za politične znanosti (Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti, Hrvaška), Mednarodni inštitut za demokracijo in pomoč pri volitvah (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, Švedska)), ki so se povezale in dobro leto sodelovale pri pripravi skupnega predloga raziskovalnega projekta za razpis Evropske unije Horizont Evrope jeseni 2021 (LEGITIMULT 2021).

Projekt, ki je bil sprejet v financiranje, bo omogočil izvedbo terenskega raziskovanja vključevanja in participacije v procesih kriznega upravljanja v različnih okoljih, pri čemer bo posebna pozornost v okviru enega od ključnih vsebinskih sklopov, ki ga bo koordiniral INV, namenjena vključevanju in participaciji manjšin in njihovih pripadnikov. Študije primerov bodo izhodišče za primerjalno raziskavo in oceno uspešnosti in legitimnosti kriznega upravljanja v izbranih državah na različnih ravneh odločanja. To raziskovanje bo dopolnilo in nadgradilo dosedanje teoretsko kabinetno raziskovanje, ki smo ga v preteklih dveh letih opravili na INV-ju in ki temelji predvsem na proučevanju obstoječih virov, baz podatkov in objav, saj je bilo v času pandemije bolezni covid-19 intenzivnejše terensko raziskovanje zelo omejeno ali celo onemogočeno.

2 Legitimno krizno upravljanje: kontekst, koncept, problemi in možne rešitve

Kot omenjeno, je kriza zaradi bolezni covid-19 le ena izmed številnih, med sabo prepletenih in soodvisnih kriz, ki je iz zdravstvene krize prerasla v kompleksno večdimenzionalno krizo (Boin et al. 2020). Zaradi intenzivnosti in nujnosti hitrega reagiranja, ki najbolj spominja na naravne nesreče in krizno upravljanje ob naravnih nesrečah, je pandemija bolezni covid-19 razkrila celo vrsto problemov kriznega upravljanja v demokratičnih družbah, ki jih niti ne opazimo pri ostalih krizah, kot so klimatska in okoljska kriza ter hitro izumiranje vrst kot odraz krize izginjanja biotske raznolikosti (biodiverzitete), ki so za prihodnost človeštva in življenja na zemlji še veliko bolj usodne, a jih dojemamo kot bolj oddaljene, dolgoročne in manj pereče, zato smo prepričani, da bomo imeli dovolj časa za njihovo upravljanje in razreševanje. Zato odločevalci, ki jih zanima le čas trajanja njihovega tekočega mandata in mogoče še naslednjega ali dveh, ekonomske in druge elite ter sploh vsi tisti, ki imajo ali mislijo, da imajo koristi od sedanjega sistema, niso pripravljeni ukrepati hitro in odločno ter sprejeti tveganja, ki ga težke in nepriljubljene odločitve prinašajo. Kot je ob klimatski konferenci v Glasgowu novembra 2021 poudarila tudi britanska kraljica Elizabeta II., je velike probleme mogoče rešiti le s sodelovanjem ključnih akterjev, zlasti vseh držav, ki morajo sprejeti svojo odgovornost in se odločiti za odločno akcijo. Da bi bilo kaj takšnega mogoče, bi svet potreboval državnike, kakršne smo na srečo imeli v nekaterih ključnih trenutkih v preteklosti, ki so sposobni gledati dolgoročno, ki imajo vizijo in lahko postanejo voditelji, ki mobilizirajo ljudi, saj bosta uspešno ukrepanje in uveljavitev novih konceptov in strategij vzdržnega trajnostnega razvoja terjala žrtve in bo treba spremeniti koncept in razvoj svetovne ekonomije ter naš način življenja. Žal, kot lahko vidimo, današnji odločevalci in politični voditelji večinoma niso državniki, čeprav jih raziskovalci, znanstveniki, številni javnomnenjski voditelji, kot so britanska kraljica, papež Frančišek, generalni sekretar Združenih narodov António Manuel de Oliveira Guterres, sir David Attenborough in Greta Thunberg, ter okoljski in klimatski aktivisti opozarjajo, da je skrajni trenutek za odločno akcijo. Brez odločnega ukrepanja in usklajenega delovanja človeštvo drvi v usoden prepad, saj smo prav ljudje in sedanji ekonomski sistem, ki temelji na neomejeni rasti, ključni dejavniki povečanja toplogrednih izpustov in višanja temperatur, zaradi katerih so klimatski in vremenski ekstremi vse hujši in pogostejši (npr. BBC 2021; CNBC News 2021; DW 2021; MMC RTVSLO 2021a). Očitno so za ključne odločevalce z vodilnimi politiki na čelu njihove sedanje ugodnosti, koristi, vpliv in dobički pomembnejši od prihodnosti naslednjih generacij, človeštva in življenja na zemlji.

To je še toliko večji problem, ker poudarjamo, da so vse omenjene krize med sabo prepletene in soodvisne ter bi terjale celovito in usklajeno krizno upravljanje. Upoštevale kritičnost sedanjega trenutka in vse hujše posledice kriz potrebujemo celovite, usklajene, radikalne in učinkovite strategije, politike, programe in ukrepe kriznega upravljanja, ki temeljijo na dogovoru in pripravljenosti za skupno akcijo, poleg tega pa terjajo dejansko sposobnost skupnega ukrepanja in delovanja. Zlasti manj razviti del sveta pri tem nujno potrebuje solidarnost in pomoč razvitega dela sveta, ki je k sedanjim problemom in krizam s svojim načinom življenja, ekonomijo in globalno dominacijo zgodovinsko največ prispeval. Teh problemov in kriz namreč nihče, vključno z največjimi svetovnimi supersilami, ne more uspešno upravljati in razrešiti sam. Ko gre za odgovornost in solidarnost, je treba poudariti, da tudi raziskovanje in znanost nista zgolj dejavnika rešitve problemov in kriz, saj sta raziskovanje in znanost v službi kapitalistične ekonomije in razvitih držav pomembno prispevala k tem problemom in krizam ter njihovemu zaostrovanju. Zato je pomembno, da so znanje in vedenje, spoznanja in tehnologije, vključno s tistimi, ki so zdaj zaščitene s patenti in podobnimi instrumenti, takoj dostopni vsem. To je še toliko pomembnejše, ker posledice teh problemov in kriz najbolj občutijo prav ljudje v manj razvitih delih sveta, ki so k tem problemom najmanj prispevali, hkrati pa so najbolj trpeli zaradi sedanjega koncepta ekonomije in razvoja ter imeli od njiju najmanj koristi.

Uspešno globalno krizno upravljanje terja solidarnost, sodelovanje in usklajeno ukrepanje, kakršnega v zgodovini človeštva skorajda ne poznamo. Tudi zavezništvo proti fašizmu in nacizmu v času druge svetovne vojne, ki je omogočilo zmago nad omenjenim zlom in ga nekateri navajajo kot možno paralelo, ni najboljša primerjava, saj so zavezniki hkrati razmišljali tudi o svojih specifičnih koristih in interesih, o svoji regionalni ali globalni hegemoniji. Sedanja krizna situacija in njene potencialno katastrofalne posledice, tako tiste, ki jih že vidimo, kot zlasti še pričakovane, terjajo, da se odrečemo sebičnim pristopom in obrazcem, znanim iz zgodovine, ko so globalno in v svojih družbenih okoljih nekateri, praviloma zmagovalci nekega zgodovinskega trenutka, svoje koristi in uspeh uresničili na račun drugih, premaganih in/ali marginaliziranih, odrinjenih na stran. Zdaj smo vsi na skupni ladji v razburkanem oceanu, ta ladja pa se potaplja in jo lahko rešimo le vsi skupaj. Tokrat se močnejši ne morejo rešiti tako, da bi šibkejše zmetali v morje, saj bodo vseeno potonili, verjetno še hitreje, saj za reševanje potrebujemo sodelovanje in prispevek vseh. Najprej pa moramo sploh razviti nove rešitve, saj dosedanja pristopi in rešitve očitno ne delujejo. Globalna kapitalistična ekonomija in razvoj, ki temeljita na neomejeni rasti, sta pomembna povzročitelja problemov in kriz, ki jih vse bolj zaostružeta, ne ponujata pa zadovoljivih rešitev le-teh. Še več, sploh nista združljiva z vzdržnim in trajnostnim razvojem, ki se trenutno zdi edina možna rešitev. Velike sisteme, tudi države in mednarodno

skupnost, lahko primerjamo s supertankerji, ki jih ni mogoče kar naenkrat in enostavno obrniti in zaustaviti, napačno manevriranje pa lahko pripelje do resnih težav, kakršne smo videli, ko je nedavno nasedli supertanker zablokiriral Sueški prekop (MMC RTVSLO 2021b). Zato je še toliko pomembneje, da načrtujemo potovanje in pravočasno manevriramo, kar v našem primeru pomeni, da moramo čim prej uskladiti in začeti uresničevati usklajeno globalno strategijo kriznega upravljanja, ki bo vsaj ublažila podnebno in okoljsko krizo. Prepozno ukrepanje pomeni katastrofo. Kot ugotavljajo znanstveniki in ponavljajo okoljski aktivisti na vrhu v Glasgowu, bi že včeraj morali kapitalistično ekonomijo in razvoj nadomestiti s konceptom vzdržnega trajnostnega, okolju, človeku in družbi prijaznega razvoja, da bi se izognili katastrofi (npr. BBC 2021; DW 2021; MMC RTVSLO 2021a).

Ko govorimo in razmišljamo o legitimnem demokratičnem kriznem upravljanju, moramo seveda upoštevati globalne dimenzije in kontekste ter njihove lokalne vplive, vendar nas zlasti zanima sprejemanje odločitev, ukrepov, programov, politik in strategij kriznega upravljanja v posameznih okoljih na vseh ravneh odločanja. Pri tem izhajamo iz izhodiščne hipoteze, da o legitimnem demokratičnem kriznem upravljanju lahko govorimo, ko so v sprejemanje odločitev o kriznem upravljanju in zlasti v sprejemanje posameznih ukrepov vključeni relevantni akterji in ko večina med njimi sprejema in podpira sprejem in uresničevanje teh odločitev in ukrepov. Ključno vprašanje v tem okviru je, kateri so relevantni akterji v določenem družbenem okolju. Zato izhodiščno hipotezo nadgrajujemo s specifično hipotezo o vključevanju in participaciji različnih družbenih manjšin in njihovih pripadnikov. Tako preverjamo hipotezo, da demokratično odločanje nasploh in tudi legitimno demokratično krizno upravljanje na vseh ravneh organiziranja in odločanja v notranje pluralnih in raznolikih družbah terjata vključevanje in participacijo ljudi, državljanov in prebivalcev določenega okolja, pri tem pa morata biti zagotovljena ustrezno in enakopravno vključevanje in participacija manjšin in njihovih pripadnikov, ki sta zanje še pomembnejša kot za večinsko prebivalstvo. Kot smo omenili, je za uspešno in legitimno demokratično krizno upravljanje ključno tudi komuniciranje, ki mora biti vključujoče, odprto, jasno, vljudno in predvsem enakopravno in interaktivno. Nujne sestavine komuniciranja so tudi propaganda (oglaševanje), prepričevanje, promocija in stiki z javnostmi, ki morajo javnosti celovito in jasno predstaviti vse relevantne vsebine, predvidene prednosti in morebitne slabosti posameznih ukrepov v okviru kriznega upravljanja.

Preliminarno raziskovanje dogajanja in vpliva krize, povezane z boleznijo covid-19, v prvem valu pandemije, ki smo ga raziskovalci INV-ja predstavili v posebni tematski številki revije *Razprave in gradivo/Treatises and Documents* (št. 85, 2020), se sicer ni neposredno ukvarjalo z vprašanjem legitimnosti in demokratičnosti kriznega upravljanja nasploh in posebej v Sloveniji. Posredno

navedeni hipotezi potrjujejo ugotovitve o premajhni vključenosti manjšin in njihovih pripadnikov v odločanje in uresničevanje sprejetih odločitev in ukrepov v okviru kriznega upravljanja, zlasti v primerih, ko bi lahko govorili celo o njihovem izključevanju. Krize, povezane z boleznijo covid-19, predstavljajo specifične probleme in izzive, s katerimi so se obravnavane etnične manjšine in njihovi pripadniki soočili. Kar zadeva učinkovitost kriznega upravljanja, je zanimiva ugotovitev (Žagar 2020), da sta se v prvem valu pandemije in tudi sicer za najuspešnejša izkazala diametralno nasprotna pristopa. Na eni strani so bila med najuspešnejšimi okolja (kot je na primer Nova Zelandija), kjer so pri transparentnem sprejemanju zelo strogih in omejujočih ukrepov, ki so v celoti sledili mnenju in priporočilom znanosti in stroke, uporabili vključujoče in demokratične pristope ter kar najmanjšo raven prisile in represije. Ljudje so te ukrepe sprejeli kot upravičene in so jih upoštevali zaradi vključujoče, odprte in spoštljive interaktivne komunikacije, ki jo je vodila vlada in je temeljila na natančnem, celovitem in uravnoteženem informiranju, upošteva aktualna raziskovalna in znanstvena spoznanja. Ljudi so sproti seznanjali z uspehi in težavami, pričakovanimi cilji in omejitvami sprejetih ukrepov, vključno z zaprtjem (lockdown) posameznih mest in države. Takšno krizno upravljanje, ki bi ga lahko opisali kot demokratičnega in legitimnega, se je kot uspešno izkazalo tudi med naslednjimi valovi pandemije, pri čemer je ob ocenjevanju uspešnosti tega pristopa seveda treba upoštevati tudi geografsko lokacijo in izoliranost novozelandskih otokov. Na drugi strani so bila uspešna okolja (kot je na primer Ljudska republika Kitajska, ki jo na zahodu označujejo kot avtoritarno in glede na položaj in vlogo tamkajšnje komunistične partije totalitarno državo), ki ob sprejemanju strogih omejevalnih in represivnih ukrepov, vključno s popolnim zaprtjem družbe ter izolacijo mest in regij, ljudi niso vključevala v odločanje in sprejemanje kriznih ukrepov. Takšno krizno upravljanje bi lahko opredelili kot centralizirano in hierarhično komandno krizno upravljanje od zgoraj navzdol. Komunikacija in informiranje s strani oblasti, ki sta predstavila posamezne ukrepe in navodila za ravnanje in obnašanje posameznikov in skupnosti, ki so jih ljudje morali upoštevati, sta bila usmerjena in omejena, po potrebi pa so oblasti uporabile nadzor in represijo, da so ukrepe in navodila uveljavile. Zaradi represije in strahu pred morebitnimi posledicami, do določene mere pa tudi prostovoljno zaradi občutka odgovornosti do skupnosti in sprejemanja predstavljenih argumentov, so ljudje navodila in ukrepe upoštevali in uresničevali. Čeprav takšno krizno upravljanje (po svoji naravi) ni demokratično, težko presodimo njegovo legitimnost, saj brez obsežnega in temeljitega neodvisnega terenskega raziskovanja ni mogoče ugotoviti, v kolikšni meri ga ljudje dejansko sprejemajo, ponotranjijo in štejejo za legitimnega.

Kontekst pandemije bolezni covid-19 v mnogočem določa specifično naravo in usmeritev kriznega upravljanja, ki je povezano predvsem: 1) s

preprečevanjem širitve virusa in bolezni, omejevanjem in nadzorovanjem gibanja in stikov ljudi; 2) s preprečevanjem okužb, pri čemer je poleg preventivnih higienskih ukrepov in priporočene socialne razdalje ključno cepljenje; 3) z zdravljenjem obolenih in sposobnostjo (robustnostjo) zdravstvenih sistemov, da poskrbijo za uspešno preventivo in zdravljenje, pri čemer je temeljna želja, da zaradi njihove angažiranosti zaradi pandemije bolezni covid-19 ne bi preveč trpele vse ostale zdravstvene dejavnosti in programi. Pri tem je izjemno pomembno, da so odločitve in ukrepi sprejeti pravočasno, da jih ljudje razumejo, sprejmejo in se z njimi poistovetijo, ker to prispeva k njihovemu doslednemu uresničevanju in so takrat ti ukrepi tudi najučinkovitejši. Vsekakor se družbe in oblasti pri kriznem upravljanju soočajo s celo vrsto izzivov in problemov, ki jih v posameznih okoljih bolj ali manj uspešno rešujejo.³

Kar zadeva Slovenijo, bi lahko ocenili, da je bila pri obvladovanju prvega vala pandemije bolezni covid-19 relativno uspešna, a se je kasneje odrezala slabše, celo precej slabše. To je v veliki meri posledica načina kriznega upravljanja, kakršnega izvajajo oblasti. Kot bistvene značilnosti kriznega upravljanja vlade Janeza Janše bi lahko navedli nekonsistentnost, netransparentnost in represivnost ukrepov, izključujoče komuniciranje, neupoštevanje stroke in znanosti, napade na medije ter izključevanje ljudi in demokratičnih institucij iz procesa kriznega upravljanja. To so verjetno ključni razlogi za nezadovoljstvo ljudi, ki dvomijo v ustreznost in legitimnost sprejetih ukrepov ter so nezadovoljni s samim načinom kriznega upravljanja, zato se Slovenija ob koncu leta 2021 sooča z nizko precepljenostjo prebivalstva, ki je med nižjimi v Evropski uniji, s slabim spoštovanjem preventivnih in drugih ukrepov ter s ponovno rastjo epidemije in najslabšo epidemiološko situacijo od začetka epidemije, ki lahko ob nadaljnjem zaostrovanju povzroči zlom zdravstvenega sistema. Ljudje izražajo svoje nezadovoljstvo z vladajočo koalicijo in vlado ter še posebej z njenim kriznim upravljanjem z množičnimi zborovanji in protesti v Ljubljani in drugih mestih. Udeleženci teh zborovanj so zelo različni, prav tako pa se med sabo razlikujejo tudi zborovanja. Tako imenovani petkovi kolesarski shodi in zborovanja, ki se z večjim ali manjšim številom udeležencev (najmanj nekaj deset ali sto kolesarjev, največja zborovanja pa so zbrala več kot deset tisoč udeležencev) in različnimi tematskimi poudarki nadaljujejo skoraj vsak petek že dobro leto, so ideološko in vsebinsko bolj homogeni in strukturirani, usmerjeni proti vladi, vladni politiki in načinu njenega vladanja ter avtoritarnosti, ob zahtevah za odstop vlade ali zamenjavo vlade in predčasne volitve pa ponujajo vsebinske alternative, ki naj bi okrepile demokracijo, zlasti vključevanje in sodelovanje ljudi v procesih odločanja. Udeleženci tako imenovanih sredinih protestov, ki jih je jeseni 2021 spodbudilo nezadovoljstvo ljudi z

3 Glej npr. tematsko številko revije *Policy Design and Practice* z naslovom *Policy Response to COVID-19: Politics, Technology, and State Capacity* (Hartley et al. 2021).

vladnim kriznim upravljanjem in omejevalnimi ukrepi, so precej bolj heterogeni in manj artikulirani, tako kot udeleženci petkovih protestov pa tudi oni zahtevajo odstop vlade in predčasne volitve. Zlasti nasprotujejo pogoju PCT (preboleli, cepljeni, testirani), obveznemu nošenju zaščitnih mask in cepljenju ter v imenu svobode zahtevajo odpravo teh ukrepov in omejitev. Na proteste enih in drugih zborovanj ter na njih izražene zahteve po odstopu vlade in predčnih volitvah se vlada in njen predsednik odzivata omalovažujoče, enako kot se odzivata tudi na tovrstne zahteve opozicije, zlasti strank, povezanih v koalicijo KUL (Koalicija ustavnega loka), ki v državnem zboru ne zmorejo doseči večinske podpore za svoje interpelacije ministrov in poskuse zamenjave predsednika vlade. Vladanje in odzivanje Janeza Janše in njegove vlade ter koalicijskih strank sta vse bolj avtoritarna in totalitarna, kar se kaže v neupoštevanju in rušenju pravne države. Na te pojave in probleme v svojih izjavah in odzivih opozarjajo nekateri akademiki in kritični intelektualci, ki vladi in vladni koaliciji očitajo uveljavljanje »neliberalne (iliberalne) demokracije« in »urbanizacijo« Slovenije, kar se kaže tudi v zaostrovanju policijske represije, agresivnem ukrepanju proti protestnikom in nesorazmerni uporabi prisilnih sredstev, zlasti solzivca ob protestih v času vrha Evropske unije v Sloveniji, v poskusih politizacije policije in njene podreditve vladajoči politiki ter v vse agresivnejšem javnem diskurzu (npr. 24ur.com 2021; Delo 2021; MMC 2021a).

Upošteva je navedeno, vladnemu kriznemu upravljanju ob pandemiji bolezni covid-19 v Sloveniji lahko očitamo, da je v mnogih segmentih nezakonito in pravno sporno, kar v svojih odločbah in sodbah ugotavljajo Ustavno sodišče Republike Slovenije (2021) in druga sodišča, hkrati pa nedemokratsko in nelegitimno, saj v odločanje in uresničevanje kriznega upravljanja vlada ni uspela, verjetno pa tudi ni želela, vključiti ljudi in demokratičnih institucij. Poleg tega takšno krizno upravljanje, (proti)krizne odločitve in ukrepe dober del prebivalstva zavrača in jim nasprotuje. Vladno krizno upravljanje pandemije bolezni covid-19 v drugem valu in naslednjih valovih lahko ocenimo kot neuspešno, saj ni uspelo zaustaviti širitve epidemije in prepričati velike večine prebivalcev, da upoštevajo preventivne in zaščitne ukrepe ter se cepijo, kar pomeni, da ni uresničilo zastavljenih ciljev. Na nelegitimnost in neuspešnost kriznega upravljanja v Sloveniji vplivajo tudi neupoštevanje in podrejanje stroke ter njena politizacija. Posledica tega je, da odločitve in omejitve pogosto niso bile sprejete pravočasno, da so bile odločitve včasih neloგიčne, polovične in so predvidele preveč izjem, da bi bile učinkovite, hkrati pa so vzbujale dvom v pravičnost in enakopravnost ukrepov in omejitev.

Pri ocenjevanju učinkovitosti, uspešnosti, legitimnosti in demokratičnosti kriznega upravljanja pandemije bolezni covid-19 v Sloveniji in pri formuliranju predlogov in možnih rešitev za izboljšanje kriznega upravljanja

v prihodnje nam bodo pomagali tudi odgovori na raziskovalna vprašanja, ki smo jih navedli v uvodu.

Izhodiščno vprašanje je, kako je mogoče nujne odločitve in ukrepe kriznega upravljanja sprejeti učinkovito in legitimno na demokratičen način. Ob upoštevanju predstavljenih ugotovitev o legalnosti kriznega upravljanja slovenske vlade v času pandemije bolezni covid-19 je pomembno odgovoriti tudi na vprašanje, kako zagotoviti, da bodo krizno upravljanje in vse sprejete odločitve hkrati tudi zakonite ter kako presojeti ustavnost in legalnost kriznega upravljanja.

Prav opredeljena ali samo s strani odločevalcev razglašena potreba po hitrem sprejemanju odločitev in ukrepov v okviru kriznega upravljanja je najpogostejši izgovor odločevalcev v različnih (družbenih) okoljih, da izključijo relevantne akterje ali vsaj poskušajo zelo omejiti (pogosto čez vsako potrebno in razumno mejo) njihovo sodelovanje v procesih odločanja. Zato takšne primere kriznega upravljanja lahko označimo kot nedemokratske, kar praviloma hkrati pomeni, da so nelegitimni, včasih pa tudi nelegalni, če so drugi akterji izključeni v nasprotju z veljavno pravno ureditvijo. Tudi če se kdaj v kakšnem trenutku zaradi nujnosti ukrepanja zgodi, da v tistem trenutku vseh relevantnih in pristojnih akterjev ni mogoče vključiti v odločanje, je treba te akterje v odločanje vključiti takoj, ko je mogoče, in jim omogočiti, da v demokratičnem procesu potrdijo ali zavrnejo brez njihovega sodelovanja sprejete nujne krizne odločitve in ukrepe. Tako lahko popravimo demokratični deficit, ki je nastal pri sprejemanju nujnih kriznih odločitev. Da bi krizno upravljanje lahko opredelili kot demokratično in legitimno, morajo za svoje odločitve odločevalci, ki jih v okviru kriznega upravljanja sprejmejo, tudi odgovarjati, pri čemer bi bilo prav, da obstajata tako njihova politična kot tudi pravna odgovornost, natančneje civilnopravna (odškodninska) in kazenskopravna odgovornost, ki jo je mogoče uveljavljati v zakonitih postopkih pred pristojnimi institucijami. Seveda je za legitimnost kriznih odločitev in ukrepov pomembno in potrebno, da jih ljudje razumejo, se z njimi strinjajo in jih sprejemajo kot legitimne ter jih zato upoštevajo, spoštujejo in uresničujejo.

Ko govorimo o vključevanju, sodelovanju in demokratičnosti v kriznem upravljanju, to pomeni vključevanje in sodelovanje/participacijo ljudi in pristojnih demokratičnih institucij pri sprejemanju odločitev v (demokratičnem) procesu odločanja, pa tudi ustrezno vključevanje relevantnih strok, strokovnjakov in znanstvenikov, ki kot svetovalci in evaluatorji, ki bolje poznajo in razumejo specifične tematike, situacije in dogajanja, prispevajo informacije, vedenje in usmeritve, ki so potrebne za kakovostno odločanje in krizno upravljanje. V notranje pluralnih in raznolikih družbah to pomeni tudi vključevanje, sodelovanje in participacijo manjšin in njihovih pripadnikov oziroma njihovih predstavnikov, ki v procesih odločanja lahko sodelujejo kot soodločevalci ali vsaj kot svetovalci ali člani svetovalnih teles.

Če povzamemo, legitimnost in demokratičnost kriznega upravljanja v specifičnih kriznih situacijah lahko izboljšajo transparentno odločanje na vseh ravneh, vključenost ljudi in demokratičnih institucij v samo odločanje ter široko sodelovanje strok, znanosti, medijev in izobraževalnih sistemov. Poleg tega vključujoče krizno upravljanje terja vključujoč, spoštljiv in interaktiven proces komuniciranja, ki v primeru pandemije bolezni covid-19 promovira zdravje, zdrav način življenja in cepljenje kot najučinkovitejše sredstvo boja proti pandemiji. Javnost mora biti celovito in strokovno seznanjena s prednostmi, slabostmi in potencialnimi nevarnostmi sprejetih odločitev in kriznih ukrepov, vključno s cepljenjem. Prav zaradi neustreznega in izključujočega komuniciranja in obveščanja javnosti v Sloveniji ljudje in javnost kriznemu upravljanju, sprejetim odločitvam in omejevalnim (preventivnim) ukrepom odrekajo legitimnost, kar bistveno poslabšuje učinkovitost ukrepov in pandemično situacijo. Da bi v Sloveniji odločitve in zlasti omejitvene ukrepe kriznega upravljanja, ki posegajo v človekove pravice, lahko razglasili za demokratične, zakonite in legitimne, jih mora sprejeti in določiti državni zbor z zakonom.

Na vprašanje, kdo in kako naj sodeluje v procesu sprejemanja in ureničevanja teh odločitev in ukrepov, da lahko govorimo o demokratičnem in legitimnem kriznem upravljanju, smo v veliki meri že odgovorili. V demokratičnih pravnih državah velja, da morajo v demokratičnem političnem odločanju, tudi če gre za krizno odločanje in upravljanje, sodelovati vsi akterji, ki jih določa veljavni pravni red. Kot je poudarilo tudi Ustavno sodišče Republike Slovenije (2021), mora zakonodaja natančno določati postopek in čim bolj vsebinsko in časovno omejiti odločitve, ki jih lahko v kriznih razmerah sprejema izvršilna veja oblasti. Skladno z demokratično tradicijo bi bilo, da bi te krizne odločitve, takoj ko je mogoče, skladno s svojimi pristojnostmi obravnavala in potrdila zakonodajna veja oblasti. Za odločitve in zlasti za omejevalne ukrepe, ki posegajo v človekove pravice, velja, da jih mora sprejeti zakonodajna veja oblasti z zakonom.

Kot omenjeno, relevantni akterji, ki jih opredeljuje veljavni pravni red, na način, ki ga pravni red določi, v procesu sprejemanja odločitev tudi v okviru kriznega upravljanja lahko sodelujejo na različne načine, od tega, da neposredno sodelujejo pri odločanju v procesih sprejemanja odločitev, do tega, da sodelujejo kot člani (po)svetovalnih teles, s katerimi se odločevalci pri odločanju posvetujejo, ali kot individualni strokovni svetovalci oziroma eksperti. Na oba omenjena načina je v demokratičnih družbah v procese odločanja mogoče vključiti tudi različne manjšine in njihove pripadnike oziroma njihove predstavnike.

Precej bolj kompleksen in zapleten je odgovor na vprašanje, kateri so kriteriji presoje legitimnosti sprejetih odločitev, ukrepov in kriznega upravljanja nasploh. Formalni kriterij za presojo demokratičnosti je opredelitev

sodelovanja različnih akterjev in njihovega načina sodelovanja v pravnem redu, torej samo dejstvo, da sta takšno vključevanje in participacija določena. Dejanski kriterij za presojo demokratičnosti je tudi dejansko sodelovanje teh akterjev v procesih odločanja, vključno s kriznim upravljanjem. Ko ugotovimo, da vsi relevantni akterji dejansko sodelujejo v odločanju, lahko govorimo o tem, da obstajajo nujne podlage za legitimnost demokratičnega kriznega upravljanja, vendar pa še ne moremo trditi, da je takšno odločanje tudi dejansko legitimno. Da bi to lahko trdili, morajo odločitve in sprejete ukrepe kot legitimne razumeti in čutiti ljudje, ki jih takšne odločitve in ukrepi zavezujejo in omejujejo, kar je mogoče ugotoviti le z obširno in poglobljeno terensko raziskavo, ki uporablja tudi kvalitativne pristope, vsaj delen vpogled pa omogočajo sprotne raziskave in ankete javnega mnenja. V notranje pluralnih in raznolikih demokratičnih družbah je za legitimnost upravljanja in kriznega upravljanja nujno, da so ustrezno vključeni in da pri odločanju participirajo tako neposredno kot prek svojih predstavnikov tudi manjšine in njihovi pripadniki, še posebej pomembni pa so njihovo dožemanje in sprejemanje odločitev in ukrepov, pozitiven odnos do teh odločitev in ukrepov ter pripravljenost pripadnikov manjšin, da te odločitve in ukrepe spoštujejo in uresničujejo. Za ugotavljanje teh dejstev in stališč je nujno potrebno kontinuirano terensko raziskovanje ob uporabi kvalitativnih pristopov in metod.

Prav zato projekt LEGITIMULT (2021) kot enega od svojih ciljev navaja opredelitev kriterijev in standardov za presojo legitimnosti kriznega upravljanja ter odločitev v posameznih okoljih in metod, s katerimi je to mogoče ugotoviti. Upamo, da bodo evalvatorji ta projekt spoznali za potrebnega in pomembnega ter ga bodo dobro ocenili, kar bi pomenilo, da bo projekt sprejet v financiranje. Omenjeni rezultati raziskovalnega projekta bodo ponudili sistematične in vsebinske kriterije in standarde ter načine njihovega ugotavljanja, ki jih bomo v prihodnje lahko uporabili za presojo demokratičnosti in legitimnosti kriznega upravljanja in odločanja na vseh ravneh odločanja v različnih okoljih. To je še toliko pomembneje, ker na presojanje demokratičnosti in legitimnosti vpliva še vrsta dodatnih razlogov. Ko gre za vključevanje in sodelovanje različnih manjšin in njihovih pripadnikov oziroma njihovih predstavnikov ter za presojo legitimnosti kriznega upravljanja in sprejetih odločitev, predlog projekta ugotavlja, da je treba z uporabo kvalitativnih pristopov in metod predvsem ugotoviti stališča in mnenja teh manjšin in njihovih pripadnikov v posameznih okoljih.

Že pred letom smo ugotovili, da so države z močnim, ustrezno financiranim javnim zdravstvom uspešnejše pri soočanju s pandemijo bolezni covid-19 in njenimi posledicami (Žagar 2020). Pandemija je pokazala, da privat(izira)no zdravstvo in zasebno-javno partnerstvo, ki ju zanimajo predvsem profiti, ne moreta nadomestiti javnega zdravstva. Tudi delničarje in vodilne v farmacevtski industriji, lakomno željne čim višjih (kratkoročnih) profitov, le malo

zanimajo javnozdravstveni interesi, dobrobit in potrebe ljudi. Profit usmerja razvoj, trženje in prodajo zdravil in cepiv, kozmetike in prehranskih dopolnil. Poleg tega močna in vplivna farmacevtska industrija želi usmerjati javna sredstva za raziskovanje in razvoj ter si prisvojiti rezultate in patente, ustvarjene z javnimi sredstvi. Tako povečuje svoje profite in moč. Še bolj etično sporno je, da farmacevtska industrija ovira in celo preprečuje raziskave in razvoj ter preventivo, ki bi lahko zmanjšali prodajo njihovih aktualnih in načrtovanih izdelkov ter profite, hkrati pa opušča raziskave ključnih zdravil, kot so novi antibiotiki, ker so drage in ne prinašajo dovolj dobička. Ta spoznanja, o katerih se vse več govori v javnosti in medijih, povečujejo nezaupanje ljudi v predlagane krizne ukrepe in tudi v cepiva ter zmanjšujejo njihovo sprejemanje in legitimnost.

3 Nekaj sklepnih misli in priporočil

Kot omenjeno, naše raziskovanje potrjuje predstavljeni hipotezi, da je za demokratično in legitimno odločanje nasploh in specifično za legitimno krizno upravljanje nujno, da so v sprejemanje odločitev in ukrepov vključeni relevantni akterji in da večina med njimi sprejema in podpira te odločitve in ukrepe, v notranje pluralnih in raznolikih družbah pa morajo biti v odločanje neposredno ali posredno prek svojih predstavnikov vključene tudi manjšine in njihovi pripadniki, ki tudi zato te odločitve sprejemajo kot legitimne in jih uresničujejo. Če kateri od navedenih elementov ni izpolnjen, ne moremo govoriti o legitimnem demokratičnem odločanju in kriznem upravljanju.

Hkrati ugotavljamo, da vključujoče, demokratično in legitimno odločanje in krizno upravljanje terjata vključujoč, odprt, spoštljiv in interaktiven proces komuniciranja, ki javnost celovito, sistematično, pregledno, razumljivo in strokovno seznaja s situacijo, z vsemi okoliščinami in projekcijami razvoja, zlasti pa s prednostmi, slabostmi in potencialnimi nevarnostmi sprejetih odločitev in kriznih ukrepov. Za krizno legitimno demokratično krizno upravljanje ob pandemijah in zdravstvenih krizah je še posebej pomembna promocija preventivnih ukrepov, vključno s cepljenjem in zdravim načinom življenja, ki morajo biti dobro pojasnjeni in utemeljeni, saj bodo le tako ti ukrepi učinkoviti in jih bodo ljudje sprejeli in uresničevali.

Prispevek končujemo z nekaj predlogi in priporočili odločevalcem, kako bi bilo mogoče izboljšati demokratičnost in legitimnost kriznega upravljanja in sprejemanja kriznih odločitev, kako bi bilo mogoče izboljšati krizno komuniciranje in kako bi bilo mogoče zagotoviti boljše vključevanje in participacijo ljudi, vključno s pripadniki manjšin in vseh drugih akterjev, ki lahko prispevajo k boljšemu in bolj legitimnemu kriznemu upravljanju:

1. V demokratični in pravni državi je ključno, da se pri zasnovi in delovanju kriznega upravljanja in tudi pri sprejemanju kriznih odločitev in ukrepov v celoti spoštujejo pravni red in veljavna ureditev ter odločitve in sodbe sodišč, ker tako odločevalci zagotavljajo legalnost (zakonitost in ustavnost) kriznega upravljanja in prispevajo k uveljavljanju in utrjevanju pravne države, pa tudi k legitimnosti kriznega upravljanja in sprejetih odločitev in ukrepov. Če obstaja pri tem kakšen dvom, naj se odločevalci posvetujejo s pravnimi strokovnjaki in institucijami ter naj, kadar je to mogoče in menijo, da bo to lahko razrešilo dvome o zakonitosti in legitimnosti kriznega upravljanja, odločitev in ukrepov, za mnenje prosijo tudi ustavno sodišče in druga sodišča.
2. Tako kot to velja za postopke demokratičnega odločanja nasploh, naj se odločevalci v kontekstu kriznega upravljanja potrudijo, da identificirajo vse relevantne in zainteresirane akterje (posameznike, specifične skupnosti in različne oblike organiziranja) ter jih v največji meri in na vse mogoče načine vključijo v procese odločanja, ker to prispeva k boljši preglednosti odločanja in zlasti k večji legitimnosti sprejetih odločitev in ukrepov, ki jih akterji, ki so vključeni, lažje sprejmejo kot svoje ter bolj zavzeto spoštujejo in izvajajo.
3. V etnično in drugače pluralnih in raznolikih družbah je ključno, da odločevalci v kriznem upravljanju posebno pozornost namenijo vključevanju in sodelovanju različnih manjšin in njihovih pripadnikov ter predstavnikov, pri čemer kaže posebno pozornost nameniti iskanju različnih načinov in poti, kako to vključenost in sodelovanje zagotoviti.
4. Za vključujoče, demokratično in legitimno odločanje nasploh, posebej pa v procesih kriznega upravljanja, ter za sodelovanje zainteresiranih akterjev v teh procesih je ključno ustrezno interaktivno komuniciranje, ki mora vsem v družbi ponuditi preverjene, argumentirane, strokovne, točne in celovite (relevantne) informacije ter jih sproti obveščati o rezultatih, uspehih in problemih kriznega upravljanja, zlasti kar zadeva opredeljene cilje, saj je takšno celovito komuniciranje pogoj za presojo uspešnosti kriznega upravljanja in za njegovo legitimnost. To je mogoče storiti v procesu odprtega in vključujočega javnega dialoga, ki bi moral v demokratičnih družbah kontinuirano potekati in je še zlasti pomemben v kriznih časih. Komuniciranje in javni dialog, ki morata biti vključujoča in odprta za vse zainteresirane akterje in vse teme, terjata spoštljiv odnos do vseh vključenih, jasna pravila in transparentnost, tudi v pojasnjevanju, zakaj so posamezna stališča in predlogi upoštevani pri sprejemanju odločitev, drugi pa ne. V teh procesih je ključna vloga odločevalcev, ki lahko s

svojim ravnanjem in odločitvami bistveno vplivajo na vključevanje, izključevanje in sodelovanje posameznih akterjev ter s tem tudi na legitimnost procesa in odločitev. Za uspešno krizno komuniciranje so bistveni sodelovanje in upoštevanje stroke ter vključevanje vseh relevantnih medijev, ki morajo pri svojem delu in informiranju javnosti slediti najvišjim profesionalnim standardom, pri čemer imajo javni servisi posebno vlogo. Pomembno vlogo v teh procesih imajo tudi sistem izobraževanja in usposabljanja, še posebej javno izobraževanje in posamezne izobraževalne institucije, katerih delovanje mora biti zasnovano vključujoče in transparentno. Za zagotavljanje legitimnosti kriznega upravljanja je treba še posebej celovito, transparentno, uravnoteženo in kritično predstaviti promocijo posameznih odločitev in ukrepov ter vrednote, na katerih temeljijo, pri čemer morajo v okviru promocije javnosti ustrezno predstaviti tako prednosti in pričakovane rezultate kot tudi težave, probleme in pomanjkljivosti.

5. Kot smo poudarili, je za uspešno krizno upravljanje ključno, da v kar največji meri vključuje stroko, raziskovanje in znanost ter temelji na njihovih spoznanjih, vedenju in znanju. Za zagotavljanje, ugotavljanje in presojo legitimnosti demokratičnega odločanja nasploh in še zlasti kriznega upravljanja, odločitev in ukrepov so pomembne kontinuirane terenske raziskave, ki z uporabo kvantitativnih in kvalitativnih raziskovalnih pristopov in metod ugotavljajo odnos in stališča ljudi ter dejansko legitimnost in sprejemanje posameznih odločitev in ukrepov. V demokratičnih družbah bi zato pričakovali, da bodo zagotovile zadostno in kontinuirano financiranje tovrstnega raziskovanja.

Viri in literatura

- 24ur.com, 2021, <https://www.24ur.com/novice> in <https://www.24ur.com/novice/korona> (dostop 6. 11. 2021).
- BBC News, 2021, <https://www.bbc.com> (dostop 6. 11. 2021).
- Boin, A., Lodge, M. & Luesink, M., 2020. Learning from the COVID-19 Crisis: An Initial Analysis of National Responses. *Policy Design and Practice* 3 (3), 189–204.
- CNBC News, 2021, <https://www.cnn.com/> (dostop 6. 11. 2021).
- Delo, 2021, <https://www.delo.si/novice/slovenija/> (dostop 6. 11. 2021).
- DW – Deutsche Welle, 2021, <https://www.dw.com> (dostop 6. 11. 2021).
- Hartley, K., Kuecker, G. D. & Baekkeskov, E. (ur.), 2021. Policy Response to COVID-19: Politics, Technology, and State Capacity [Special issue]. *Policy Design and Practice* 4 (1).
- LEGITIMULT, 2021. Legitimate Crisis Governance in Multilevel Systems (Call: HORIZON-CL2-2021-DEMOCRACY-01: Protecting and Nurturing Democracies. Topic: HORIZON-CL2-2021-DEMOCRACY-01-05. Type of Action: HORIZON-RIA. Proposal number: 101061550. Proposal acronym: LEGITIMULT, 2021), https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/wp-call/2021-2022/wp-5-culture-creativity-and-inclusive-society_horizon-2021-2022_en.pdf (dostop 6. 11. 2021).
- MMC RTVSLO, 2021a, <https://www.rtv-slo.si/> in <https://www.rtv-slo.si/zdravje/novi-koronavirus> (dostop 6. 11. 2021).
- MMC RTVSLO, 2021b. Nesreča v Sueškem prekopu bo povzročila za več milijard dolarjev škode. MMC RTV SLO, 26. marec 2021, <https://www.rtv-slo.si/svet/bliznji-vzhod/nesreca-v-sueskem-prekopu-bo-povzrocila-za-vec-milijard-dolarjev-skode/574489> (dostop 6. 11. 2021).
- Ustavno sodišče Republike Slovenije, 2021. Odločitve, <https://www.us-rs.si/odlocitve/> (dostop 6. 11. 2021).
- Žagar, M., 2020. Impacts of the SARS-CoV-2 Virus and Covid-19 Pandemic on Societies, Sciences and Minorities. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 5–32.

Marija Jurić Pahor

Meja kot metoda: vpliv pandemije covida-19 na mejno območje med Italijo in Slovenijo ter na slovensko narodno skupnost v Italiji¹

Izvleček

V času pandemije covida-19 – obravnavno je obdobje od prvega vala, ki se je začel marca 2020, do začetkov četrtega vala v septembru in prvih treh tednih oktobra 2021 – se je pokazalo, da se »meja kot metoda« (Mezzarda & Neilson 2013) paradigmatično vzpostavlja in razrašča v obmejnih območjih nacionalnih držav. Prispevek na podlagi prevladujočega političnega, medijskega in javnega diskurza ter pogleda na mejno območje med Italijo in Slovenijo ponažarja, da se meje ne nahajajo le na obrobju ozemlja, temveč se razprostirajo znotraj in zunaj njega. So del širših družbenih procesov ponotranjenosti meja pri upravljanju gibanja prebivalstva, še zlasti »nezakonitih« migracij. Težnja po zaostrovanju nadzora schengenske in italijansko-slovenske meje je dobila nov zagon prav v času pandemije. Na novo ali znova so bile vzpostavljene tako imenovane »skupne« ali »mešane patrulje«. Meja se je izpričevala v ustvarjanju imaginarija »splošne (ne)varnosti«, ki je bil povezan z idejo vojaške obrambe nacionalnega ozemlja in je impliciral adiaforizacijo in izključitev (»Mi nismo Italija!«). Izpričevala pa se je tudi kot *locus*, ki je – zlasti med predstavniki slovenske manjšine, nosilci javnih funkcij in ljudmi ob meji – v tek pognal ozaveščanje o nujnosti empatičnega, čezmejnega in evropskega povezovanja v smislu preseganja nacionalnih meja. Ugotovitve podkrepljuje tudi javnomnenjska anketa, ki je bila v mesecih julij in avgust 2021 opravljena v okviru raziskovalnega programa *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja* (P5-0409); upoštevan je tisti del, ki se

¹ Raziskava, predstavljena v tem prispevku, je nastala v okviru raziskovalnega programa *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja* (P5-0409), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Prva različica prispevka je v angleškem jeziku izšla v reviji *Razprave in gradivo* (Jurić Pahor 2020). Časovno se je omejevala na obdobje prvega vala pandemije covida-19 (od januarja 2019 do septembra 2020), medtem ko ta prispevek vključuje tudi obdobje za tem: od oktobra 2020 do oktobra 2021.

nanaša na italijansko obmejno območje. Prispevek naslavlja tudi prizadevanja predsednika Republike Slovenije Boruta Pahorja in predsednika Italijanske republike Sergio Mattarelle za ustvarjanje čezmejne kulture sožitja v času pandemije (vrnitev Narodnega doma v Trstu slovenski narodni skupnosti; simbolni pomen stiska rok pred bazoviškima spomenikoma; uradni obisk Nove Gorice in Gorice, ki bosta pod geslom GO! Borderless leta 2025 skupaj postali evropska prestolnica kulture).

Ključne besede: covid-19, mejno območje, Italija, Slovenija, nezakonite migracije, slovenska narodna skupnost v Italiji.

Border as Method: Impact of the Covid-19 Pandemic on the Border Area between Italy and Slovenia and on the Slovene National Community in Italy

Abstract

The Covid-19 pandemic – the article covers the period between the first wave starting in March 2020 and the onset of the fourth wave in September and in the first three weeks of October 2021 – has revealed that ‘border as method’ (Mezzarda & Neilson) is paradigmatically established and proliferates in the borderland of a nation-state. Analysing the prevailing political, media and public discourse and focusing on the border area between Italy and Slovenia, the article illustrates that borders are not located only on the edges of a territory, but also extend inside and outside such. They are part of broader social processes of border internalisation in the management of population movements, especially “illegal” migrations. During the pandemic, the tendency to strengthen control of the Schengen border and the border between Italy and Slovenia gained new impetus, with “joint” or “mixed patrols” being set up again or anew. The border was invoked in an imaginary of “general (un)security”, related to the idea of military defence of the national territory and implying adiaphorisation and exclusion (“We are not Italy!”). It was further considered the *locus* that – particularly among the Slovene minority, the authorities and the people living along the border – raised awareness about the need for empathic, cross-border and European integration in the sense of transcending national borders. The findings are supported by a public opinion

poll conducted in July and August 2021 as part of the *Slovenhood Dimensions between Local and Global at the Beginning of the Third Millennium* research programme (P5-0409), more precisely, the section relating to the Italian border area. The article also addresses the efforts undertaken by the President of the Republic of Slovenia Borut Pahor and the President of the Italian Republic Sergio Mattarella to create a cross-border culture of coexistence (return of the Narodni dom of Trieste to the Slovene national community; the symbolic hand-shaking at the Basovizza monuments; the official visit to Gorizia and Nova Gorica sharing the title of European Capital of Culture in 2025 under the motto GO! Borderless).

Key words: Covid-19, border area, Italy, Slovenia, illegal migration, Slovene national community in Italy.

1 Uvod

Meja, kot ugotavljata Sandro Mezzarda in Brett Neilson v knjigi *Border as Method* (2013), postaja danes vse bolj metoda. Časi, v katerih so teoretiki zlasti neoliberalnega globalizacijskega diskurza napovedovali »svet brez mej« (Ohmae 1990), v katerem nacionalna država postaja zgolj še utvara, politiki pa dejansko izgubljajo moč, so nepreklicno minili. Kaže, da mejam tudi v prihodnje ne bo popuščala moč, pač pa se bo, v nasprotju s še nedavnimi pričakovanji, njihova vloga v podobi naših družb še okrepila. Tu ne gre le za državne ali geopolitične meje, temveč tudi za kompleksne družbene institucije, ki jih zaznamujejo napetosti med praksami mejnega nadzora in prečkanjem meje. Napetosti in konflikte kot sestavni del sleherne meje razkrivajo denimo rezultati ankete, ki je bila opravljena na slovenskih obmejnih območjih pred begunsko krizo leta 2015. Iz te ankete izhaja, da je prišlo v primerjavi z rezultati podobne ankete, opravljene leta 2007, do pojava »samozapiranja«, ki je v okviru Evropske unije (EU) opazen tudi drugje, »ko skušajo ljudje percipirano zmanjševanje varnosti zaradi odprave mejnih kontrol nadomestiti s povečevanjem lastnih, »miselnih« pregrad« (Bufon 2017, 227). Pojava »samozapiranja« in »miselnih« pregrad opozarjata na to, da postajajo meje po eni strani natančno uglasena orodja upravljanja in nadziranja globalnega pretoka ljudi, po drugi strani pa napeljujeta na njihovo ponotranjenost, »heterogenost« in »polisemijo« (Balibar 2002, 76). Mezzarda in Neilson (2013) pišeta tudi o razraščanju in pomnoženju meja ter poudarjata, da meje različni ljudje različno izkusijo, in sicer glede na njihov status, barvo kože, državo izvora, etničnost, spol ali veroizpoved.

Sintagme »meja kot metoda« po Mezzardi in Neilsonu ni mogoče zreducirati na nekakšno abstraktno matematično formulo, ločeno od njenega materialnega konteksta, prav nasprotno: metoda izhaja prav iz materialnih okoliščin in ima v primeru meje vedno dve strani, ki povezujeta in ločujeta, vključujeta in izključujeta, silita v konflikte in pogajanja. Meja kot metoda poskuša takšne konstelacije, ki sovpadajo z vzpostavljanjem in reproduciranjem razlik ter – še določneje – s procesi razlikovalnega vključevanja, zajeti tako s teoretičnega vidika kot z vidika razumevanja empiričnih mejnih krajin. Temeljno sporočilo avtorjev pa je, da je meja kot metoda več kot zgolj metodološka. Meja je po njunem metoda predvsem v tem smislu, da je koncipirana kot prizorišče bojov – bojov, ki se odvijajo na mejah po vsem svetu, in kot realnost, ki razkriva »*produktivno* moč meje« (Mezzarda & Neilson 2013, vii) in vse večjo strateško vlogo, ki jo igra ne le pri rutiniziranju mejnega nasilja, temveč tudi v izdelavi sveta.

2 Krepitev schengenske in slovensko-italijanske državne meje

Napoved o krepitvi in razraščanju meja se je potrjevala tudi v času razglasitve izrednega stanja zaradi pandemije covid-19, ki je v Italiji trajalo od 31. januarja do 29. julija 2020 (in se nato z zakonskimi odločbami neprekinjeno podaljševalo do 15. oktobra 2020, 31. januarja 2021, 30. aprila 2021, 31. julija 2021, 31. decembra 2021), v Sloveniji pa od 12. marca do 31. maja 2020 (zaradi močnega porasta števila obolelih s covidom-19 je slovenska vlada 18. oktobra 2020 drugič razglasila epidemijo, ki se je začela dan kasneje in je bila nepretrgoma v veljavi do 15. junija 2021). Če se je še pred dobrim desetletjem zdelo, da meje padajo in da živimo v svetu brez mej, se je v času pandemije vsiljeval vtis, da se meje pomnožujejo in vznikajo celo na prostorih, kjer jih včeraj še ne bi pričakovali. V prvi polovici aprila, mesec dni po (prvi) razglasitvi epidemije, so na južni meji Slovenije, ki sovpada s schengensko ali zunanjo mejo EU – v občinah Kočevje in Dol ter na jugu Primorske – začeli postavljati nove ograje za preprečevanje nezakonitih prehodov (Fajfar & Eržen 2020). 15. aprila 2020 je del državnega vrha v družbi ključnih mož policije in vojske prišel na obisk mejnega območja ob Kolpi, da bi v javnost poslal sporočilo, kako pomembno bi bilo iz epidemioloških razlogov na južno mejo poslati vojake z dodatnimi (policijskimi) pooblastili (STA 2020a). Ukrep podelitve izrednih pooblastil vojski predvideva 37.a člen Zakona o obrambi, ki pa 1. aprila 2020 v parlamentarnem odboru za obrambo ni prejel potrebne dvotretjinske podpore. Ukrepu so nasprotovali člani opozicijskih strank in svoje nasprotovanje potrdili tudi na seji odbora 26. novembra 2020 (Esih 2020). Ali Žerdin (2021, 63) upravičeno meni, da pravišnji motiv za težnjo po aktiviranju 37.a člena ni bil v skrbi za zaježitev pandemije covid-19, kar se zgovorno kaže v tem, da prešerno razpoložena družčina, ki se je sprehajala ob mejni reki Kolpi, ni upoštevala pravil javnozdravstvenih oblasti: bila je brez zaščitnih mask, ni se držala varne medsebojne razdalje, obšla je ukrep prepovedi združevanja na javnih mestih. Predsednik države in vrhovni poveljnik slovenske vojske Borut Pahor, ki se ji je pridružil pri Črnomlju, se je za sodelovanje pri tej »polomiji« sicer javno opravičil, je pa »izlet na breg Kolpe izkoristil za poziv državnemu zboru, naj razmisli o napotitvi vojske na mejo« (Žerdin 2021, 64).

Jasno je postalo, da se pod krinko skrbi za zdravstveno dobrobit prebivalcev države Slovenije skriva prizadevanje po poostrenem mejnem nadzoru, ki se ujema z namerami po oblikovanju skupne evropske imigracijske in azilne politike, osredotočene na »boj proti nezakonitim migracijam«. Od tako imenovane »migrantske/begunske krize« leta 2015 dalje se ta vse bolj usmerja v enotnejšo, bolj koordinirano in učinkovitejšo uporabo mehanizmov obmejnega nadzora, represije in selekcije migracijskih gibanj in manj k pomoči in zaščiti tistih, ki so (bili) prisiljeni ilegalno prečkati evropske

meje. Za izvajanje te politike so pristojne države članice EU. Ni naključje, da je senatorka in predstavnica slovenske manjšine v italijanskem parlamentu Tatjana Rojc 5. maja 2020 naslovila na italijansko notranjo ministrico Luciano Lamorgese dopis, v katerem je izrazila potrebo po ponovni vzpostavitvi čezmejnega sodelovanja italijanskih in slovenskih varnostnih sil, tako imenovanih skupnih ali »mešanih patrulj« (te so delovale od julija 2019 do začetka pandemije; omogoča jih Sklep Sveta EU o poglobitvi čezmejnega sodelovanja [Sklep Sveta 2008]) s ciljem nadzorovanja italijansko-slovenske in schengenske meje ter preprečevanja nezakonitega priseljevanja po tako imenovani (zahodno) balkanski poti.² Ministrica se je kmalu zatem telefonsko pogovorila s slovenskim notranjim ministrom Alešem Hojsom (v »prijateljski stik« sta stopila tudi zunanja ministra obeh držav; Gašperlin 2020), 4. junija 2021 pa se je z njim še osebno srečala na Brdu pri Kranju, kjer sta sklenila dogovor, da bodo mešane slovensko-italijanske patrulje verjetno še istega meseca znova vzpostavljene (Primorski dnevnik 2021a). Dejansko so začele delovati 30. julija 2021, in sicer na obmejnih območjih med Trstom in Koprom ter Gorico in Novo Gorico. Glavni namen mešanega patroljiranja naj bi bil boj proti tihotapcem nezakonitih priseljencev³ po »balkanski poti« in – v povezavi s tem – proti »čezmejnemu kriminalu« (Primorski dnevnik 2021b). Zaradi tega ne preseneča, da je predsednik Vlade Republike Slovenije Janez Janša na seji Sveta za nacionalno varnost (SNAV) 9. oktobra 2020 dejal: »Če 37.a člen ne bo sprejet, ima vlada možnost zaprositi za pomoč policije partnerskih držav v šengenskem območju in z njihovo pomočjo dosledno zavarovati našo južno mejo in prebivalce ob njej.« (Mihajlovič 2020) Že 10. maja 2021 je Slovenija sprejela prvih 21 policistov iz Estonije, Litve in Poljske za okrepitev nadzora južne oziroma zunanje schengenske meje (MNZ 2021), 12. avgusta 2021 je slovenska vlada potrdila še dogovore z več državami (ob navedenih tudi z Madžarsko, Romunijo in Latvijo) o uvedbi skupnih patrulj in drugih »skupnih oblik ukrepanja za obvladovanje nezakonitih migracij na meji Slovenije s Hrvaško« (Dnevnik 2021); v Sloveniji je bilo na ta dan 37 tujih policistov (STA 2021a).

Zaradi preprečevanja širjenja okužb s SARS-CoV-2 so številne evropske države vzpostavile posebne režime prehajanja svojih državnih meja. Ne le na meji s Hrvaško, tudi na notranji schengenski meji (z Italijo, Avstrijo in

2 Pomenljivo je, da je pobudo po nadzorovanju schengenske oziroma italijansko-slovenske meje sprožila senatorka, ki je pripadnica slovenske manjšine. Gre za simptomatiko, ki potrjuje predpostavko, da se varovanje nacionalne ali etnične identitete danes v Evropi pojavlja predvsem kot delovanje za obrambo pred motečimi »neavtohtonimi« elementi od zunaj, to je imigranti (gl. Pajnik & Zavratnik Zimic 2003, 7; Sedmak 2018, 105).

3 Po podatkih Europolu in Interpolu je v letu 2016 več kot 90 % migrantov v Evropo skušalo priti s plačilom pri tihotapcih (Europol-Interpol 2016, 4).

Madžarsko), kjer je bil z vstopom Slovenije v schengensko območje leta 2007 odpravljen nadzor, so začele veljati določene (začasne) omejitve prometa, marsikje pa so bili spremenjeni tudi pogoji za vstop tujcev in slovenskih državljanov v državo oziroma za izstop iz nje. Slovenska vlada se je – za razliko od sosednjih vlad – že v prvem valu pandemije odločila za »zaprtje meja« in, točneje, za vpeljavo nadzora na zelo omejenem številu mejnih prehodov oziroma (uradno tako imenovanih) kontrolnih točk. Na meji z Italijo so bile 18. marca 2020 na cestnih povezavah vzpostavljene štiri kontrolne točke (11. marca, ko je Slovenija na meji z Italijo začela izvajati nadzor, jih je bilo šest): Vrtojba - Štandrež (St. Andrea), Fernetiči (Ferneti), Škofije (Rabuese) in Krvavi Potok - Pesek (Pese).⁴ Med Gorico in Novo Gorico, ki sta bili po vstopu Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 slavnostno združeni, je na Trgu Evrope, simbolu odprte meje, 12. marca 2020 ponovno vzniknila meja: »koro-navirusna, pandemična meja« v obliki žične ograje (Majovski 2020a, 3). 9. maja 2020, ko je bil prehod meje dodatno omogočen na kontrolnih točkah Nova Gorica (Erjavčeva ulica) - Gorica (Via San Gabriele) in Neblo - Vallico di Venco v Goriških brdih, se je položaj prehajanja meja med obema mestoma in na Goriškem nekoliko izboljšal. 26. maja je bila tudi na Tržaškem dodana kontrolna točka na cestni povezavi Gorjansko - Šempolaj (San Pelagio). 15. junija 2020 je bilo prehajanje državne meje dovoljeno tudi zunaj kontrolnih točk, vendar le za državljane Slovenije in Italije (Odlok 2020a).

Po nekajtedenskem zatišju v poletju je slovenska vlada 26. oktobra 2020 zaradi poslabšanja epidemioloških razmer in visokega tveganja za okužbo z virusom SARS-CoV-2 v drugem valu (jesenskem valu) mejo z Italijo ponovno zaprla. Furlanijo Julijsko krajino (FJK) je tik pred tem uvrstila na »rdeči seznam«. Vstop v Slovenijo iz te dežele zato ni bil možen brez napotitve v karanteno na domu in brez predložitve negativnega testa na covid-19. Dovoljen je bil le izjemam (čezmejnimi delavcem, dvolastnikom, šolarjem in študentom, ki študirajo v Sloveniji, potnikom v tranzitu ipd.), ki so – pod pogojem, da so bili državljani Slovenije in Italije ter državljani EU in schengenskega prostora s prebivališčem v občinah Italije, ki mejijo na Slovenijo – mejo lahko prestopali tudi zunaj štirih kontrolnih točk (Vrtojba, Fernetiči, Škofije, Krvavi Potok) (gl. Odlok 2020b). 10. decembra 2020 je tudi italijanska vlada uvedla mejni režim, ki je prinesel prve kontrole na nekaterih mejnih prehodih tako na Goriškem kot na Tržaškem (Voncina 2020). Verjetno je temu botroval tudi strm porast umrlih zaradi covida-19, ki so ga v Sloveniji beležili zlasti v drugem valu pandemije. Tik pred božičnimi prazniki, 21. decembra 2020, je Slovenija na svetovnem seznamu držav z največ smrtnimi žrtvami na 100.000

4 Vsi podatki o kontrolnih točkah temeljijo v tem odstavku, razen če ni drugače navedeno, na podatkih uradnega spletnega mesta Policije Republike Slovenije (gl. Jurić Pahor 2021, 98–99).

prebivalcev prehitela Italijo. Več žrtev od Slovenije je imela le Belgija (Žerdin 2021, 255). Epidemija je začela pojenjati ob koncu januarja, kar gre pripisati tudi množičnemu cepljenju od konca decembra 2020 dalje. Izboljšanje epidemiološke slike se izpričuje tudi v tem, da so bile kontrolne točke 12. februarja 2021 ukinjene (STA 2021b).

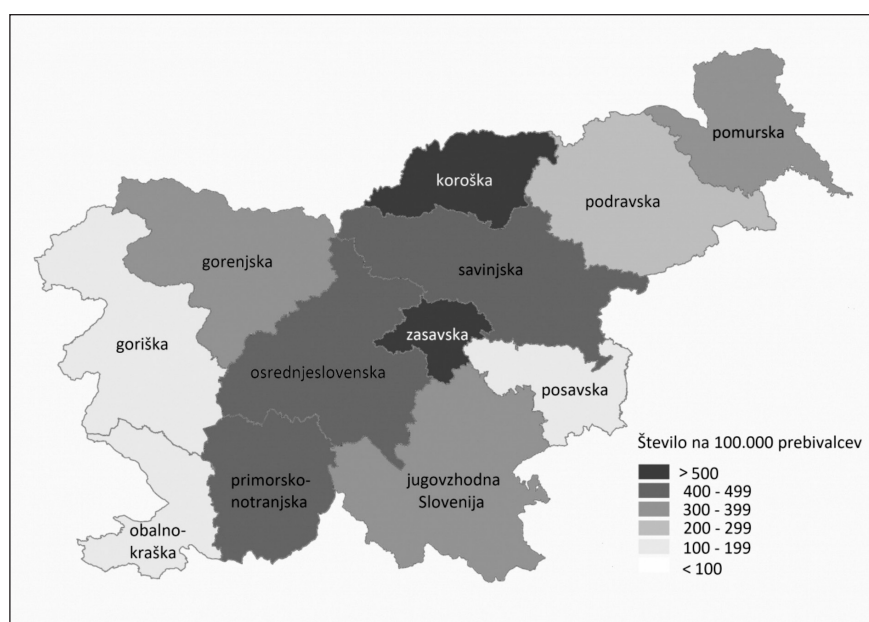
Tekom meseca marca 2021 se je število okužb s SARS-CoV-2 začelo ponovno povečevati, delno tudi zaradi širjenja bolj nalezljivih sevov virusa. Nosilci oblasti in strokovnjaki so zato začeli govoriti o tretjem valu pandemije. 8. marca 2021 je slovenska vlada na meji z Italijo ponovno vzpostavila kontrolne točke (skupaj devet, od tega tri kategorije A – Vrtojba, Fernetiči, Škofije – za vse potnike in šest kategorije B za upravičence le ob določenih urnikih), pičel teden dni kasneje pa ukinila tudi nekatere dotedanje izjeme pri prestopanju meje (gl. Odlok 2021a). Ob koncu marca in v prvih dneh aprila (okoli velikonočnih praznikov) je slovenska vlada režim na meji z Italijo še poostrila: prestop meje zunaj kontrolnih točk znova ni bil dovoljen (Odlok 2021b), na mejnih prehodih vzdolž italijansko-slovenske meje so spet postavili pregrade (Primorski dnevnik, 2021d). 12. aprila 2021 je meja z Italijo za večino obmejnega prebivalstva (državljanje Slovenije, Italije, EU in schengenskega prostora) postala ponovno prestopna tudi zunaj kontrolnih točk (Odlok 2021c). 28. aprila je slovenska vlada kontrolne točke na meji z Italijo ukinila (Primorski dnevnik 2021c). 19. maja je FJK umaknila iz »rdečega seznama« in uvrstila na seznam dežel z dobro epidemiološko sliko, iz katerih za vstop v Slovenijo niso potrebna dokazila o neokuženosti (Voncina 2021a). 2. junija 2021 je tudi Italija, ki italijansko-slovenske meje v času pandemije sicer nikdar ni zaprla, obmejnemu prebivalstvu omogočila, da za vstop v in za izstop iz Italije do 60 km od bivališča in za največ 24 ur ne potrebuje negativnega testa na covid-19 (Verč 2021a). Od 15. junija 2021, ko se je v Sloveniji uradno iztekel drugi razglas epidemije covid-19, je slovensko-italijanska državna meja spet prosto prehodna – pod pogojem, da imajo potniki ob vstopu v državo dokazilo o prebolelosti, cepljenosti ali (negativnem) testu na covid-19 (PCT⁵). Ti pogoji veljajo od 21. junija 2021 tudi za potnike, ki vstopajo v Italijo (Veleposlaništvo 2021). Izjeme predstavljajo na obeh straneh osebe iz obmejnega območja – vendar je od sredine septembra 2021 dalje pogoj PCT v tako imenovanem četrtem valu pandemije tako v Italiji kot v Sloveniji zahtevan skorajda povsod, na primer v šolah, gostilnah, na odprtih javnih krajih, delovnem mestu ipd.

5 Pogoj PCT je implementiran v evropsko digitalno covidno potrdilo (EU DCP), za katerega so se dogovorile države članice in je v veljavi od 1. julija 2021.

3 »Mi nismo Italija« ali strah pred »okužbo«

Zaprtje mejnih prehodov na slovenskih mejah z Italijo za prvi val pandemije ne preseneča, saj je bila Italija, ki se ji je kmalu postavila ob bok Španija, dalj časa svetovno žarišče pandemije covid-19. 19. marca 2020 so v Italiji beležili 3.405 smrtnih žrtev covid-19 in s tem prvič več žrtev kot na Kitajskem (BBC 2020). Čeprav virus »ne pozna meja« in bi ga bilo mogoče lažje premagati s skupnimi močmi, se je zaprtje meje zdelo celo učinkovito. Najmanj okuženih v Sloveniji so beležili v prvem in deloma tudi še v drugem valu epidemije ob posavski regiji prav v regijah ob meji z Italijo: v goriški in obalno-kraški regiji.

Slika 1: Število potrjenih primerov covid-19 na 100.000 prebivalcev Slovenije po statističnih regijah bivanja do vključno 7. 10. 2020

Vir: NIJZ – Nacionalni inštitut za nacionalno zdravje, Slovenija, 2020.

Nedvomno statistiki Nacionalnega inštituta za javno zdravje (NIJZ) botruje tudi groza, ki se je sprostila ob zavesti številnih okužb in smrtnih žrtev zaradi koronavirusa v (severni) Italiji: zlasti v Lombardiji, ki sta ji sledila Veneto in FJK. Gre v bistvu za grozo pred neomejenim stikom, pretokom in izmenjavo – pravzaprav grozo okužbe in mešanja. Ko je bil koronavirus najprej priznan kot bolezen in nato še kot globalna pandemija, so se razvili raznovrstni imaginariji izvora bolezni in njene širitve, ki so se sprva osredotočali na kitajski Vuhan, nakar so se začela ugibanja, kako je »vuhanski

virus« (Reale 2020) zašel v Italijo, in oči so bile uprte v pogoste, ne zgolj ekonomske stike Italijanov s Kitajci. Krožila je tudi hipoteza o dvojnem izvoru SARS-CoV-2: kitajskem in italijanskem in o Italiji kot »evropskem Vuhanu«, a tudi o Slovencih, ki naj bi se s severnoitalijanskih smučišč »z virusom vrnili v Slovenijo« (Žužek 2020). Prebivalci Italije polagoma niso več smeli vstopati v vse večje število držav, letalske službe so prekinjale povezave s to državo. Tudi EU je Italijo do začetka aprila načrtno osamljala. Ko je Italija v skladu z evropskim kriznim mehanizmom prosila za pomoč, se ni odzvala nobena država članica, za kar se je samokritično opravičila predsednica Evropske komisije Ursula von der Leyen (2020). Še več, države so v svojih težnjah po zamejevanju druga za drugo postale znanilke trenda, ki svet onkraj svojih meja prikazuje kot vir nevarnih bolezni in vsakršnih groženj. Massimiliano Fedriga, predsednik dežele FJK je na vprašanje novinarja »Kako ste reagirali, ko ste se znašli pred mejo, ki jo je res zaprla Slovenija?« odgovoril, da sicer razume odločitev Slovenije, kajti, tako Fedriga, »v trenutku krize in strahu uporabimo vse orožje, ki ga imamo na razpolago«, in »vlada mora zaščititi državljane, kakor ve in zna«, zmotilo pa ga je pomanjkanje dialoga: »Lahko bi se dogovorili o tem, kako bomo skupaj zaprli mejo.« (Hladnik - Milharčič 2020, 9)

Slovenski časopisi so že v naslovih izražali bojazni tipa: koronavirus je že »v bližini naše zahodne meje« (Domovina Online 2020), »nevarno blizu« (Regionalobala 2020a), »pred vrati« (Lovinčič 2020), »Koronavirus mori po Italiji« (Ekipa24 2020), »Italijani vedno bolj nezaželeni« (Regionalobala 2020b). Vladimir Milošević (2020, 4), eden vodilnih evropskih strokovnjakov za psihodramo, ki kot psihiater deluje v bolnišnici v Idriji, je v pogovoru z Vesno Milek dejal: »Že to, da si na ulici slišal *buongiorno*, je bil znak za preplah.« Varuh človekovih pravic v Sloveniji je prejel pobudo, v katerih jih je pobudnik seznanil, da je bil samo na počitnicah v Italiji in zato deležen stigmatizacije (Ferlič Žgajnar 2020). Tržaška Slovenka, študentka na Zdravstveni fakulteti v Ljubljani, se spominja, da je kljub predpisu sedemdnevne karantene uspela vstopiti v Slovenijo. Ker pa ni želela postati »žrtev stigme, češ da je Italijanka, ki širi okužbo«, je takoj ob prihodu v slovensko prestolnico poklicala svojo osebno zdravnico, ki ji je svetovala, »da naj bo en teden doma« (včasem prebivališču), nakar ji bo »pripravila napotnico za bris« oziroma za testiranje na virus SARS-CoV-2 (Verč 2020a, 3). Tudi v uredništvu Primorskega dnevnika v Trstu so v času prvega vala pandemije sprejeli več telefonskih klicev »o stigmatizaciji, ki jo doživljajo italijanski državljani z domovanjem na slovenski strani« (Devetak 2020a, 3). Slednjih naj bi bilo leta 2016 okoli 750 (Regionalobala 2016), med njimi je nemajhno število pripadnikov slovenske narodne skupnosti.

Meja Slovenije z Italijo je bila v prvem valu pandemije covida-19 zaprta bolj hermetično kot s Hrvaško in Avstrijo. Državi Slovenija in Hrvaška sta se

ob začetku maja 2020 intenzivno pogovarjali o olajšanem prehodu meje za turiste in Slovence (teh je okoli 110.000), ki imajo v Istri in Dalmaciji počitniške hiše, za ljudi, ki živijo ob meji, pa niso imeli občutka (Tence 2020a). Župani Kopra, Ankarana, Izole in Pirana se niso pridružili pozivu severno-primorskih kolegov, namenjemu notranjemu ministru Alešu Hojsu, po bolj odprti meji z zahodno sosedo (Tence 2020a), še več, na slovensko vlado so v zadnjem tednu aprila naslovili zahtevo po previdnosti pri rahljanju pogojev za prestop italijansko-slovenske meje (Mezinec 2020). Regijski štab Civilne zaščite za Notranjsko pa se je odločil, da bo iz preventive pred okužbami poostрил nadzor na zeleni meji, ker so na ozemlju treh obmejnih občin – Hrpelje - Kozina, Sežana in Komen – ob vikendu sredi maja zaznali »več sto« italijanskih državljanov, ki so peš ali pa na kolesih prestopali mejo (Majovski 2020b). Županja Občine Hrpelje - Kozina je v intervjuju to ugotovitev relativirala, ko je dejala, da posebnih obvestil o večjem številu prehodov ni prejela in da opaza, da ljudje na obeh straneh meje »spoštujejo pravila« (Majovski 2020b).

Dominantni javni in ekspertni diskurz v Sloveniji se je v preventivi pred pandemijo covid-19 od vsega začetka vrtel skorajda izključno okrog higiene – in to z uporabo pojmov, ki priključijo močne čustvene odzive, saj je gradil na dramatičnih opisih razmer in ustvarjal vtis o skorajšnji katastrofi ter visoki stopnji ogroženosti (predvsem obmejnega) prebivalstva. Jelko Kacin, obramboslovec in govorec slovenske vlade za covid-19 (14. januarja 2021 je postal državni sekretar za koordinacijo množičnega cepljenja proti covidu-19 v kabinetu predsednika vlade), se je na novinarski konferenci 26. marca 2020 podal na zaščitne okope meja svoje nacije in poudaril: »Mi nismo Italija in nočemo biti Italija. Mi to zmoremo.« (Regionalobala 2020c) Spomnil je, da je okužb manj blizu meje z Italijo, nakar je naglasil: »Zdi se, da se tam ljudje zaradi bližine Italije bolj zavedajo pomena ukrepov. Tako mora biti /.../ povsod, po celotni Sloveniji.« (Regionalobala 2020c) S tem pa je dal vedeti, da so mejni režimi, pa čeprav vzpostavljeni »v skrbi za zdravje«, kaj hitro lahko tudi sredstvo discipliniranja in stigmatiziranja ljudi, ki živijo *za mejo*. Takšnim ljudem, tako prevladujoči aksiom, se je treba izogibati, jih delegirati v temen prostor nevarnega, okuženega, tabuiziranega. Smisel tabuja je razdeliti univerzum na sveto in profano in zaščititi enega pred drugim (prepoved stika) (Douglas 1966). Milan Krek, predstojnik koprške območne enote NIJZ, je 24. aprila 2020 svarilno govoril o »veliki nevarnosti« okužbe, ki preti 5.000 dnevnim migrantom in še zlasti migrantkam iz Slovenije, ki hodijo dnevno delat v Trst. Pa še: »Ker bi se Furlanija rada rešila strogih ukrepov, lahko pričakujemo sprostitev ukrepov tudi v Trstu. Prav to pa lahko po Primorski ustvari nestabilne razmere.« (Arko 2020) Nekaj dni pozneje je bil Krek imenovan za novega direktorja NIJZ.

Da ustvarjanje imaginarija »splošne (ne)varnosti«, ki je bil v Sloveniji tesno povezan z idejo vojaške obrambe nacionalnega ozemlja (Žerdin 2021,

125–139; Jurić Pahor 2021, 55–57), lahko izziva nestrpnost in sovražnost do nacionalno drugega, izpričuje dogodek, ko je pri Sežani neznani voznik sredi ceste ustavil italijanskega državljana, mu grozil s prižgano motorno žago in ga s pestjo večkrat udaril v glavo (Dnevnik 2020). Do incidenta je prišlo nekaj dni po tem, ko je sežanski župan dal zasuti pet čezmejnih makadamskih poti, ker signalizacija in prepreke niso ustavile vstopa italijanskih državljanov v Slovenijo (Kalc Furlanič 2020).⁶ Zgodovinarica Marta Verginella (2021, 118), ki jo je prvi val pandemije presenetil v Londonu, je ob vrnitvi v Slovenijo (Ljubljano) zapisala: »Razmišljam /.../, kje bi lahko parkirala avto s tržaško registrsko tablico, da ga /.../ ne bi poškodoval kak razjarjen mimoidoči.« S preklicem pandemije 31. maja 2020 in odprtjem meja so v Sloveniji zelo hitro ponovno vzniknili merodajni glasovi, da je zaradi sicer še redkih okužb »iz tujine« nacionalna varnost Slovenije ogrožena. Vodja svetovalne skupine Ministrstva za zdravje za covid-19 Bojana Beović je posvarila, da »se nam lahko zgodi zelo obširno širjenje virusa«, zaradi česar se od države pričakuje »bistveno večjo skrb za nadzor z mejami« (Vertačnik 2020). Predsednik vlade Janez Janša ji je pritrdil in poudaril pomembnost doslednega izvajanja ukrepov za preprečitev okužb, »sicer bodo nove omejitve neizogibne« (Vertačnik 2020).

Ko se je pandemija v drugem (jesenskem) valu ponovila, slovenska vlada svojih ukrepov za preprečitev širjenja covid-19 na mejnih prehodih med Slovenijo in Italijo 24. oktobra 2020 znova ni dogovorila z vladami države sosedo oziroma dežele FJK, ki jo je zaradi poslabšanja epidemioloških razmer z odlokom, ki je začel veljati dva dni kasneje, uvrstila na »rdeči seznam«. »Že spet smo utrpeli zaprtje meja, preden bi mi ukrepali,« je bil kritičen predsednik te dežele Massimiliano Fedriga, poudarjajoč, da je do tega nedialogskega pristopa prišlo v času, ko je Slovenija v primerjavi s FJK imela »bistveno večji delež pozitivnih testov« na covid-19 (Primorski dnevnik 2020f). Na pomanjkanje dialoga slovenske vlade z oblastmi Italije in FJK pa je – tokrat prvič – opozoril tudi predstavnik slovenske države, in sicer Matjaž Nemec, poslanec stranke Socialnih demokratov v državnem zboru, ki je kot Primorec tudi dober poznavalec italijansko-slovenskega obmejnega območja. V poslanski pobudi je vlado pozval, naj nemudoma vzpostavi dialog z italijanskimi oblastmi ali oblastmi iz FJK za dogovor o tem, kakšne ukrepe sprejemati na obmejnih območjih. Naglasil je, da naj se vzdrži enostranskih ukrepov na obmejnih območjih, ki vplivajo na življenje ljudi na obeh straneh meje, izživajo pa tudi možnost »povračilnih ukrepov« sosednje države (Nemec 2020). Kljub tovrstnim opozorilom, ki so lahko v vzročni povezavi z dejstvom, da je 10. decembra tudi italijanska vlada uvedla prve, delno temeljite kontrole

6 »Ne zdi se mi, da je zaprta meja tista, ki bi lahko zaustavila virus,« je sežanski župan po dobrem letu dni od začetka epidemije komentiral odlok slovenske vlade o ponovni zaostritvi mejnega režima. Menil je, da bi bolj kot zapiranje meja učinkovalo dosledno spoštovanje ukrepov proti okužbam (Majovski 2021a, 3).

na nekaterih prehodih italijansko-slovenske državne meje (Voncina 2020), je slovenska vlada marca 2021 ponovno enostransko zaostрила mejni režim, in to vse tja do postavitve zapor in nespregljnih signalizacij o prepovedanem vstopu v Slovenijo na maloobmejnih prehodih (gl. Odlok 2021a, b; Primorski dnevnik 2021d, 3).

4 Adiaforizacija ali ravnodušnost do drugega (ljudi ob/na meji)

Čeprav se človek danes, v času pandemije covid-19, srečuje z ranljivostjo in medsebojno odvisnostjo sveta, v katerem živi, se ne zdi, da bi si občutneje prizadeval za (etično) odgovornost, ki v obličju drugega, kot pravi Lévinas, spozna in prizna človeka. Lévinasova etika obličja gradi na nepovrnjivi etični obvezi do drugega, ki lahko deluje le, če posameznik drugega sprejema kot bitje, za katerega je odgovoren (Bauman 1995, 78–97). Prej se zdi, da je (še naprej) na delu »adiaforizacija«, ki povzroči, da postane družbena akcija *adiaforična*,⁷ ravnodušna do drugega, bližnjega. Še posebej očiten je bil v času pandemije preračunljivo hladen odnos družbe do delavcev migrantov, še zlasti tistih, ki niso iz EU, in pogosto delajo v skrajno prekarnih razmerah, na pragu revščine, segregirani v stanovanjske soseske v ruralnih in urbanih središčih, izpostavljeni ksenofobiji in rasističnim praksam (Samaddar 2020; Fasani & Mazza 2020; Tomažič 2020). Pogosto so obravnavani kot kvazikriminalni elementi, katerih interakcija s širšo družbo je ali naj bi bila strogo nadzorovana. O tem govorijo tudi že opisani »izlet« dela državnega vrha, vojske in policije na mejno reko Kolpo, (re)aktivacija skupnih ali »mešanih« patrolj ter razdelitev obmejnega prebivalstva na državljane (Slovenije, Italije, EU in schengenskega prostora) in druge – »tujce«: za razliko od prvih slednjim mejni prehod zunaj »kontrolnih točk« niti izjemoma ni bil dovoljen.

Adiaforičen je bil in je v času pandemije covid-19 tudi odnos do starejših ljudi, še zlasti v domovih za starejše občane, do bolnih in potisnjenih na rob. 15. junija 2021, ko se je uradno končalo obdobje (druge) razglasitve epidemije, je po podatkih slovenske vlade za covidom-19 umrlo več kot 4.700 ljudi, v veliki večini starejših od 65 let (Podobnik 2021). Žerdin (2021, 277) se sklicuje na podatke direktorja NIJZ Milana Kreka, ko pravi: »V Italiji, ki ima eno najstarejših populacij v Evropi, je bil odstotek smrti glede na celotno populacijo [v letu 2020] v domovih starejših občanov petintridesetodstoten. V Sloveniji je bil ta odstotek za skoraj tri četrtine višji.« Postavlja se vprašanje,

7 Bauman si je pojem *adiaforizacije* izposodil iz stoicizma, ki je razvrščal stvari in dejanja na dobre, slabe in *adiaphora* (ne dobre ne slabe, indiferentne).

zakaj. Italija se je za razliko od Slovenije že v prvem valu soočala z visoko umrljivostjo v domovih za starejše, kar je imelo za posledico veliko števil (posamičnih in kumulativnih) kazenskih ovadb s strani svojcev in zaposlenih domov. Starejši so se zaradi ukrepov za zaježitev covida-19 v Italiji – podobno kot v Sloveniji (gl. Zagovornik 2021) in v več drugih državah – znašli v popolni socialni izolaciji, prikrajšani obiskov in stikov z bližnjimi, zaprti v svoje prostore, izpostavljeni poniževalnim ravnanjem in kršitvam človekovih pravic. Pristojne oblasti so uvedle preiskave v 600 domovih za starejše, od katerih so jih 15 zaprle (Rainews 2020), in se nato osredotočale na eno največjih in najhuje prizadetih italijanskih varstvenih ustanov Pio Albergo Trivulzio v Milanu, kjer je od januarja do aprila 2020 vsak tretji od okoli 1.000 stanovalcev umrl zaradi covida-19 (Serra 2021).

Podatki nakazujejo, da lahko pristojne oblasti in organi policije tudi v času izrednega stanja pandemije ne delujejo zgolj represivno, strah vzbujajoče in »neobčutljivo«, temveč kaj lahko tudi tako, da spodbujajo odgovornejše ravnanje v zvezi s pandemijo covida-19 (in posledično manj smrti) ter zavedanje pomena dostojanstva ljudi, človekovih pravic in demokratično državljanskega odločanja. Da so pristojne italijanske oblasti in varnostne sile bolje naslavljale položaj starejših, tudi najranljivejših, in bile pri tem manj ujete v sistem družbene produkcije moralne brezbriznosti in ideal discipline, podkrepljuje tudi Erika Bavec, ki že več kot desetletje živi s svojim možem, »zamejskim Slovencem«, in dvema otrokoma v občini Dolina (San Dorligo della Valle). V intervjuju z novinarko Saro Sternad (2020a, 5) je 11. maja 2020 izpovedala, da ima v bližini, v slovenski vasi Huje v Brkinih, očeta, ki je rakavi bolnik s hujšimi metastazami, »tako da v bistvu ne vemo, ali ga bomo še kdaj videli«. Iz tega razloga je večkrat poskusila prečkati italijansko-slovensko mejo. Medtem ko so italijanski karabinjerji »ocenili, da sodi moj primer – nega bolnega očeta – med nujne potrebe«, so ji slovenski policisti dejali, da obisk očeta ni mogoč oziroma bi bil mogoč le v primeru, če po vstopu v Slovenijo ostane sedem dni v karanteni, nakar bi sledil odvzem brisa na SARS-CoV-2, ki je pogoj za vrnitev domov. Z družino so tako očeta lahko slišali le po telefonu ali videoklicu: »Včeraj je hčerka jokala, ker bi rada obiskala nonota, ki ga je redno videvala vsaj dvakrat tedensko /.../ Kar naenkrat to ni več mogoče in otrokom to težko dopoveš.« (Sternad 2020a, 5) Podobnih družinskih zgodb je bilo v prvem valu pandemije precej in so imele transgeneracijski značaj. Tako denimo slovenski par iz Trsta, ki ga je aprila 2020 vzradostilo rojstvo vnukinje v eni od slovenskih porodnišnic, te ni mogel obiskati niti po 7. maju, ko je slovenska vlada določila možnost prečkanja kontrolnih točk na slovensko-italijanski meji tudi »za obisk ožjih družinskih članov« (pred tem so jo imeli na primer delovni migranti in dvolastniki). A tudi po tem dopolnilu obisk hčerke in vnukinje ni bil mogoč brez prestajanja enotedenske karantene. »Nonota« (stara starša) sta se nato še obrnila na policijo, ki je na spletu sprejemala vprašanja, povezana

z epidemijo. »Enodnevni obiski niso dovoljeni brez karantene,« so pojasnili tudi na policiji (Primorski dnevnik 2020a).

Bauman (2006, 321–323) adiaforizacijo opiše tudi z izrazom »brisanje obličja«, ki odgovarja instrumentalnim vrednotam, osredotočenim na proceduro ali namen, ne pa moralnim, takšnim, ki bi izhajale iz moralnega impulza ali splošne občutljivosti do človekove bolečine in stiske. Glavni urednik Primorskega dnevnika Igor Devetak se je v svojem komentarju na temo »koronameja« 24. aprila 2020 nanašal na slovensko narodno skupnost v Italiji, ko je zapisal:

[N]oben predstavnik slovenske države odtlej [od zaprtja slovensko-italijanske »koronameje«] in do danes [24. aprila 2020] ni izrekel ene same besede podpore ali sočutja z 'ljudmi v Italiji', z 'zamejci', ki smo verjeli – si domišljali? –, da smo del slovenskega narodnega telesa. Ker imamo čez mejo sinove, hčere, znance, delovna mesta, poslovne interese in kulturne potrebe, bivališča – Ker čutimo pripadnost istemu narodu. Jo bomo še enako čutili? (Devetak 2020b, 3).

Tudi Felice Žiža, poslanec italijanske narodnosti v slovenskem državnem zboru, bi »od Slovenije pričakoval večjo skrb za mejo z Italijo«, saj ne gre le za ljudi, ki delajo v sosednjih državah, »temveč tudi za družine, ki jih je koronavirus ločil in razdelil« (Tence 2020b). Devetak se je spraševal, ali nista znali sosedi (Slovenija in FJK/Italija) poiskati skupnega jezika z mislijo na prebivalstvo ob meji. Institucionalizirani pogoji za to imata, in sicer Skupni odbor Slovenija – FJK, ki se občasno sestaja. Zadnje zasedanje je odbor imel že novembra 2019 in pandemija bi lahko bila priložnost, da bi se ponovno srečali. Slovenija, tako Devetak (2020b, 3), ima v Trstu tudi generalni konzulat, sogovornike pa tudi v slovenski manjšini.

Nataša Smotlak, ki živi pri Orehu (italijansko Noghera), se spominja, da še nikoli ni doživela tako popolne in hude zapore italijansko-slovenske meje kot v prvem valu pandemije. Celó od leta 1954 dalje, ko so načrtali novo mejo, so lahko ljudje ob meji s prepustnico brez težav zahajali v Jugoslavijo in Slovenijo. »Pandemična« meja je hudo prizadela njeno družino, ne le zaradi zemljišč, ki jih ima na sosedski strani (prehod bi bil možen le z oddaljenega glavnega mejnega prehoda Fernetiči), temveč tudi zaradi tega, ker je lahko bila z možem, ki dela v Sloveniji, v času izrednih razmer povezana le prek spleta. Čeprav sta oba tudi slovenska državljana, jima to ni nič koristilo. »Občutek imam,« je dejala v intervjuju sredi maja 2020, »da se v Ljubljani in Rimu bolj malo zanimajo za stanje, ki ga doživljamo ob meji« (Sancin 2020). Podobno se je izrazila tudi Bojana Vidmar, predsednica Razvojnega združenja Repentabor iz Dola pri Vogljah (kraja v neporedni bližini italijanske meje): »V Ljubljani o nas ničesar ne vedo, v Rimu jih ne briga.« (Sternad 2020b, 5)

Goriški župan Rodolfo Ziberna je opazil, da je italijanska vlada v času pandemije »popolnoma odsotna« pri odločanju v zvezi z (ne)odprtjem slovensko-italijanske meje (Primorski dnevnik 2020b). Podobno je politologinja Zaira Vidau (2020) dejala, da je prevladujoča avtoriteta centralnih vlad v Rimu in Ljubljani glas in potrebe lokalnih obmejnih skupnosti spregledala.

Čeprav je prepoved prehajanja meje zaradi pandemije covida-19 predstavljala morečo oviro za ljudi, ki so živeli in živijo ob njej, miselnosti in občutja odprtih meja, kakor sta se razvila zlasti v zadnjih 15 letih, ni bilo mogoče zatreti. V teh letih so ljudje ob meji »postali enota, ki nikakor ne zrcali dve ločeni državi« (Bojana Vidmar v Sternad 2020b, 5). Ljudje so pogrešali prosto gibanje, gostilne, stike s prijatelji, udejstvovanje v zborih, društvih in združenjih, ki jih sestavljajo pevci, igralci in člani z obeh strani meje. V času pandemije je širši javnosti stopilo tudi v zavest, da kar 25 otrok iz Italije obiskuje štiri enote Vrtca Sežana: Tomaj, Povir, Lokev in Materija (Verč 2020c) in da 60 italijansko govorečih otrok z Milj (Muggia) obiskuje osnovno šolo z italijanskim učnim jezikom Pier Paolo Vergerio v Kopru, še zlasti njeno podružnico v Hrvatinah, tik ob meji, ter podružnici v Bertokih in Smedelu (Pahor 2020, 8). Na vseh fakultetah in visokih šolah Republike Slovenije študira približno 300 študentov iz Italije (Verč 2020a, 3). Suzi iz vasi Prebeneg (Prebenico) v neposredni bližini slovenske meje je dejala: »Moje ozemlje je tisto na tej in na oni strani, zdaj [v času prvega vala pandemije] mi je zmanjkal en del.« (Sternad 2020a: 5) Pripomnila je, da so ljudje iznajdljivi in se ne odpovedo kar tako svojim navadam. Tudi zgodovinarica Kaja Širok, po rodu iz Solkana pri Novi Gorici, je opozorila, da še nobena tako neprepustna meja v zgodovini obmejnim prebivalcem ni preprečila, da si je ne bi vsaj malo prikrojili po svoje (Bucik Ozebek 2020).

Potreba po prehajanju meja in kar se da prostem gibanju je prihajala do izraza tudi v anketi, ki je bila opravljena v okviru raziskovalnega programa *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja* (P5-0409). Od skupaj 101 slovensko govorečega anketiranca na italijanski strani obmejnega pasu je večina izmed njih v mesecih juliju in avgustu 2021 na vprašanje, kakšni se jim zdijo ukrepi v zvezi s »pogojevanjem prehoda mej s predhodnim testiranjem oziroma s predhodnim cepljenjem«, odgovorila z »nepotrebni« (29,7 %), »delno potrebni, delno nepotrebni« (28,7 %) in »potrebni« (19,8 %), v zvezi z »omejevanjem gibanja in med regijami« z »nepotrebni« (39,6 %), »delno potrebni, delno nepotrebni« (31,7 %) in »potrebni« (28,7 %) ter v zvezi z »ustavljanjem dejavnosti vrtcev, osnovnih šol, srednjih šol in fakultet« z »nepotrebni« (30,7 %) oziroma »delno potrebni, delno nepotrebni« (45,5 %) in »potrebni« (15,8 %) (Raziskovalni program 2021).

5 Geste zbliževanja in protesta proti »zapiranju meja«

V čezmejnem somestju Gorica – Nova Gorica sta »dejanje zbliževanja« skušala doseči oba župana, Rodolfo Ziberna in Klemen Miklavič, ki sta še ob koncu februarja 2020 z objemi skupaj praznovala napredovanje v kandidaturi za evropsko prestolnico kulture (EPK) leta 2025 (pobudo za kandidaturo koordinira Evropsko združenje za teritorialno sodelovanje občin Gorica, Nova Gorica in Šempeter - Vrtojba – EZTS GO). Župana, ki sta kljub vzpostavitvi »pandemične meje« nadaljevala s povezovalnim delom v prid premagovanja skupnih izrednih razmer (Tortul 2020), z njuno prošnjo po rahljanju te meje (prebivalcem naj bi omogočili »urbano gibanje« samo v primeru, ko bi šlo za utemeljen razlog: za življenje, bivanje, delo in svoje v obeh mestih) nista bila uspešna. Slovenska vlada je njuno prošnjo kljub podpori, ki jo je bila deležna s strani italijanske vlade, zavrnila (Munih 2020a, 15). Ni odveč pripomniti, da so se župani občin Nova Gorica, Brda, Miren - Kostanjevica, Renče - Vogrsko in Šempeter - Vrtojba 31. marca točno opoldne pred sedeži svojih občin v znak sočutja in solidarnosti z minuto molka poklonili vsem žrtvam covida-19 v Italiji in se s to pietetno gesto pridružili županom italijanskih občin (Marussig 2020). Vsaj implicitno pa so z njo izrazili tudi protest proti restriktivnim ukrepom slovenske države na meji z Italijo, ki je našel svoj »podaljšek« v njihovem apelu po solidarnosti z goriško regijo. Z njim so slovensko vlado opozorili, da bodo ti ukrepi imeli dramatične posledice za gospodarsko in socialno situacijo celotne severne Primorske (Munih 2020b, 14). To je prišlo zelo očitno do izraza 4. maja 2020, ob obisku notranjega ministra Aleša Hojsa na Goriškem. Novogoriški župan Miklavič je opozoril, da bo goriško regijo, ki je zaradi izjemno razvitega igralniškega turizma močno vezana na Italijo, »zajela gospodarska ujma neslutene razsežnosti«, zaradi česar kličejo državo Slovenijo na pomoč. Da zdravstvena slika na obeh straneh meje ne vzbuja toliko skrbi, gre po njegovem pripisati dobremu sodelovanju z goriškim županom, ki jih je na pandemijo opozarjal veliko prej, preden se je nanj odzvala slovenska oblast. Ob izbruhu covida-19, tako župan, so bile »novogoriške igralnice polne obiskovalcev iz Veneta, kjer je bilo evropsko žarišče pandemije«, da pa jim je s skupnimi močmi »na obeh straneh meje /.../ uspelo preprečiti najhujše« (Čepar 2020). Goriški župan Rodolfo Ziberna je ministru Hojsu pojasnil, da se sodelovanje v goriški regiji rojeva med ljudmi, župana ga le nadgrajujeta, in v tem smislu naglasil, da gre pri Gorici in Novi Gorici za »skupno mesto«: »Ko se moja hčerka odpravi v Novo Gorico, mi reče, da gre v ta ali ta bar oz. trgovino, kot da bi šlo za skupno mesto z več četrtmi.« (Citirano v Munih 2020b, 14) Razočaranje je bilo veliko, ko se je slovenska vlada ob koncu marca 2021 ponovno odločila, da ob kontrolnih točkah mejni režim zaostri še tako, da na ostalih mejnih prehodih vzdolž italijansko-slovenske meje postavi pregrade. Novogoriški župan Miklavič se je temu odločno uprl in dejal:

Ti ukrepi so popolnoma brez občutka do realnosti v teh [obmejnih] krajih, neusklajeni so s FJK in epidemiologi na drugi strani meje. Tu živimo integrirano življenje, tako smo se odločili, ko smo vstopili v EU in schengen. /.../ Pod mojim županovanjem mestna občina ne bo več premaknila niti ene bariere na mejo. Če bo to naredila policija, potem to ni več v naši pristojnosti. (Primorski dnevnik, 2021d, 3)

»Z blokado meje se ne strinjamo«, »zapore nas ovirajo pri čezmejnem življenju«, »to je nesmiselno«, se glasijo tudi nekateri izmed odzivov povprašanih obmejnih županov v Sloveniji, to je župana Kobarida Marka Matajurca, župana Brd Franca Mužiča in sežanskega župana Davida Škabarja (ki je še leto dni pred tem sam »blokiral« pet makadamskih poti na meji z Italijo). Vsi trije župani so podprli tudi zamisel o usklajenih ukrepih v obmejnem pasu na obeh straneh meje (Majovski 2021a, 3).

Pozitiven odnos do ljudi, ki živijo ob meji in jo dnevno ali pogosto prečkajo, so izkazovali in izkazujejo tudi diplomatski predstavniki Republike Slovenije, ki delujejo v obmejnem območju Italije ali so s tem območjem povezani ali nanj navezani, še zlasti, če so v njem ali v njegovi bližini odraščali. Ob izbruhu bolezni covid-19 v severni Italiji so se kmalu zavedali, da mejam ni imanenten nek »gotovinski neksus« (v smislu neoviranega prehajanja državnih meja znotraj schengenskega območja), prav nasprotno: meje so se zazdele oblegane, zaprte, z njimi vred pa tudi prebivalstvo, ki ob njih živi. Zamisel, da naj bi ljudje na tej ali na drugi strani meje spet postali vsaksebi, da naj bi zaradi pandemije drug drugega obšli, je evocirala nemajhne pomisleke in bojazni. Še zlasti za predstavnike diplomatskih služb velja, da so in se imajo za »prevajalce«, za nekoga, ki naj goji kar se da dobre odnose med državami, a tudi za nekakšno vezivno tkivo okolja, v katerem delujejo.

Generalni konzul v Trstu, Vojko Volk, Primorec po rodu, je na vprašanje novinarja, da Slovencem v Italiji ni bilo vseeno, ko so začele slovenske oblasti 11. marca 2020 nenapovedano na mejnih prehodih postavljati barikade v obliki skal, zapornic, ograj, odgovoril, da je bila razglasitev Italije za rdečo cono »za nas velik šok /.../ Smo pa razumeli, da je Italija v težkem položaju in nismo delali panike, bili smo razumevajoči in poskušali tako tudi ravnati.« (Verč 2020b, 3) Sam je bil »neprijetno presenečen nad tistimi kamni«. S predsednikom Avtonomne dežele FJK Massimilianom Fedrigo sta se strinjala, da je v času, »ko se nam pred očmi podira šengen in maje celotna EU«, treba storiti vse, da se v čim večji meri ohrani »obmejno življenje« (prav tam). Dobra dva tedna kasneje je Volk zapisal, da je »poduk« v zvezi z vprašanjem meje »preprost«:

Zapiranje meja ni rešitev, ampak obratno! Naša življenja in naše interese odprte meje varujejo neprimerno bolj kot zaprte in samo upamo lahko, da bo tak poduk prodril do tistih, ki bi ob vsaki resni ali namišljeni krizi meje zapirali in jih obdajali z vojaki. (Volk 2020, 3)

»V teh hudih kriznih razmerah je treba v odnosih z Italijo in z našo tamkajšnjo manjšino misliti tudi na jutri,« (Primorski dnevnik 2020c) je svojo državo posvaril diplomat Iztok Mirošič, ki se je rodil in odraščal v Sežani in je bil nekoč – prav tako kot tudi Vojko Volk – veleposlanik v Rimu. V času pandemije je bil Mirošič kritičen do Republike Slovenije, ki se ob misli na »domače probleme« ni dovolj zavzela za Italijo in tamkajšnjo slovensko manjšino ter za ustrezno komunikacijo z njima. Tudi »obmejna območja« ni slikal v strahopodobah, temveč jih je dojel kot prostor dialoga in socialne bližine. Svoji državi je predlagal, da naj pokaže gesto solidarnosti z Italijo, morda s tem, da sprejme bolnika ali dva iz sosednje države na zdravljenje v istrsko bolnišnico z zdravniki in osebjem, ki obvladajo italijanščino. Šlo bi za »občutljivo gesto«, tudi glede na slovensko javno mnenje, vendar bi bila koristna: »Italija je naša sosedka, v njej živi naša manjšina in italijanska pri nas /.../. In seveda bi naš akt solidarnosti ustrezno predstavili tudi na ravni EU« (Primorski dnevnik, 2020c). Ko se je Mirošič oktobra 2020 udeležil videmskega foruma Oglejske evroregije, kjer je zastopal zunanje ministrstvo Slovenije, je izrazil upanje, da se je »Evropa res kaj naučila od prvega spomladanskega vala pandemije in da ne bo prišlo do zapiranja mej med državami, v našem primeru med Italijo in Slovenijo«. »Ko je prišlo do zaprtja italijansko-slovenske meje, je zmanjkal dialog med državama, nastala je zmeda,« je dodal diplomat, ki vidi rešitev problemov v rednem sodelovanju in sprotnem obveščanju med Rimom in Ljubljano. »Nikoli več zaprte meje,« je podčrtal Mirošič (citirano v Tence 2020c, 3).

6 Evropska unija, Slovenija in slovenska narodna skupnost

9. maja 2020, še v času prvega vala pandemije, je EU praznovala 70. obletnico Schumanove deklaracije, ki je sprožila proces evropske integracije. V ospredje javne zavesti so stopili glasovi po oživitvi povezovalnega procesa. Eden ključnih očitkov na račun EU je bil (in je deloma še), da so države – tudi zaradi zapiranja mej – med seboj ločene kot že dolgo niso bile. Vsaka članica EU je v začetku spopadanja s pandemijo ukrepala na svojo lastno pest in bolj kot evropske zastave, ki naj bi jih ljudje ob evropskem slavu izobesili, so po oknih visele zastave posameznih držav. Izključevalna narava nacionalne države, ki jo simbolizira in uresničuje meja, je bila v času pandemije močno prisotna,

z njo vred pa tudi nacionalizmi in populizmi. Ne glede na to ugotovitev – ali prav zaradi nje – je naraščalo prepričanje, da so evropske rešitve neobhodno potrebne za spopadanje z velikimi izzivi, s katerimi se nobena država ne more sama spoprijeti. O tem so govorili tudi številni, sicer pojenjajoči očitki, da je EU pri zaježitvi pandemije covida-19 precej neučinkovita in neusklajena. Kriza zaradi covida-19 je pokazala soodvisnost držav članic EU, a tudi drsenje nekaterih držav, še zlasti Madžarske, v avtoritarni populizem, ki spravlja v nevarnost evropske vrednote in predpostavlja ljudstvo, *populus, volk*, pogosto kot poenoteno/homogeno »mi-skupnost«, ki prekine refleksijo o strukturnih hierarhijah in preseže razlike po razredu, etničnosti in spolu (gl. Pajnik 2020). Populistični voditelji sami zase trdijo, da predstavljajo glas ljudstva, svoje cilje skušajo doseči s slikanjem notranjega in zunanjega sovražnika, na primer s spretnimi tviti, diskreditacijami in drugimi oblikami neposredne, neregulirane komunikacije. Guillaume Klossa, ustanovitelj »think tanka« EuropaNova ter pobudnik in sopredsednik nevladnega združenja Civico Europa, se je spraševal: »Bomo tudi v prihodnje skupaj ustvarjali zgodovino in torej poskrbeli za nov zagon evropskega projekta, bomo ostali na mestu, ali morda pod pritiskom populizmov nazadovali?« (Citirano v Podkrižnik 2020) Svojo misel je napeljal na ameriškega predsednika Franklina D. Roosevelta, ki mu je v 30. letih 20. stoletja z New Dealom⁸ uspelo prebroditi veliko gospodarsko krizo in na federalni ravni obvarovati ZDA pred fašizmom. »Čas je, da za *new deal* poskrbimo tudi v Evropski uniji, in ta nova pogodba mora biti gospodarska, razvojna, kulturna, okoljska, demokratična in vključujoča. Če bo res takšna, bodo populizmi brez dvoma oslabei.« (Klossa, citirano v Podkrižnik 2020)

O tem, da (naj) kriza krepí zavedanje o pomenu skupnih institucij EU, je opozoril tudi odmevni poziv filozofov Roberta Castaldija in Daniela Innearityja k večji odzivnosti EU v kriznem stanju pandemije, ki so ga podpisale številne pomembne evropske osebnosti (CesUE 2020). Poziv so podprle tudi krovne organizacije slovenske narodne skupnosti v Italiji, Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ) in Svet slovenskih organizacij (SSO), ter italijanske narodne skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem (Italijanska unija). V tozadevnem trojezičnem slovensko-italijansko-hrvaškem dopisu, ki so ga 26. marca 2020 naslovile tudi na predsednike vlad Italije, Slovenije in Hrvaške, izražajo zaskrbljenost nad neusklajenostjo držav v zvezi z ukrepi predvsem na mejnih prehodih, »saj takemu stanju nismo priča že sedemdeset let⁹« (gl. SSO 2020). Obmejni prostor so, kot poudarjajo, »vedno razumeli kot

8 Program New Deal je imel tri glavne stebre: pomoč (za brezposelne), okrevanje (gospodarstva z ustvarjanjem novih delovnih mest) in reforme (prek programov socialne države in drugih predpisov).

9 Letnica se nanaša na obdobje intenzivnih geopolitičnih dogajanj v zvezi z mejo med Italijo in Jugoslavijo, ki so kulminirale v letu 1953 z znano Tržaško krizo in nato s »pomiritvijo« z Londonskim memorandumom oktobra 1954, ko sta obe državi soglasno

območje odprtosti, kar postavljajo trenutne emergенčne razmere pod velik vprašaj«, EU pa kot instanco, ki je poklicana, da podpira »prizadevanja, ki smo jih v preteklih desetletjih vložili v rušenje fizičnih in miselnih mej« (SSO 2020). Dopis sklenejo z navedbo iz poziva, ki se zaključí s stavkom: »Čas je za evropsko enotnost in ne za nacionalno delitev.« (SSO 2020) 29. aprila 2020 sta predsednica in predsednik obeh krovnih organizacij Slovencev v Italiji ministrici Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu Heleni Jaklitsch prek videokonference posredovala dokument s ključnimi odprtimi vprašanji slovenske narodne skupnosti, med katerimi je poudarjena težnja, da naj rahljanje ukrepov za zaježitev covid-19 vključuje tudi »maloobmejne prehode« (SKGZ 2020). Na problematiko zapiranja meje in negativne učinke na obmejno prebivalstvo so krovne organizacije opozorile tudi predsednika vlade Janeza Janšo, ministra za notranje zadeve Aleša Hojsa in predsednika države Boruta Pahorja (SKGZ 2020). Očitno so bile pri tem le delno uspešne, saj je slovenska vlada pičlo leto kasneje, 28. marca 2021, ponovno zaprla meje in predvidela njen prehod le na omejenem številu kontrolnih točk – in to kljub dejstvu, da je bil v predhodnih tednih »od vseh odvzetih brisov na meji /.../ le 1 odstotek pozitivnih« (SKGZ 2021). Krovne organizacije, ki sta se jim pridružila še senatorka v italijanskem parlamentu Tatjana Rojc in poslanec v Državnem zboru Republike Slovenije Felice Žiža, zato v pozivu slovenski vladi naglašajo, da ta odstotek »dokazuje, da so naše zahteve po ohranjanju izjem za ljudi, ki živijo ob meji, ne le smiselne, ampak tudi upravičene« (SKGZ 2021).

V tem kontekstu velja poudariti, da so pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji vstop Slovenije v EU leta 2004 in vstop v schengenski prostor decembra 2007 smatrali kot izjemno pomemben zgodovinski mejnik, ki je bil – in je še naprej – prežet z velikimi pričakovanji. To izhaja tudi iz intervjujev z reprezentativnimi predstavniki Slovencev v Italiji. Eden izmed njih je razloge za ta pričakovanja izrazil takole: »Ker bo prost prehod meje važen element za prehod kulture, za prehod izmenjav, za prehod integracije, /.../ še predvsem v tistih mestih in krajih, kjer ljudje živijo eden ob drugem /.../« (citirano v Mezgec 2008, 170). Velik del prehajanja meja in čezmejnega povezovanja vzdržujejo pripadniki manjšin, še zlasti Slovenci v Italiji, ki živijo vzdolž celotnega slovensko-italijanskega mejnega pasu (gl. Bogatec & Vidau 2020), a tudi drugi »mejni prečevalci« (angl. *border crossers*; Anzaldúa 1987). Sem gre ob številnih otrocih, šolarjih in študentih (gl. zadnji odst. 4. poglavja v tem članku) prišteti precejšen del »čezmejnih migrantov« iz Trsta, ki so se ob sproščanju evropskih integracijskih tokov in ob postopni ukinitvi mejnih kontrol med Italijo in Slovenijo selili na območje slovenskega Krasa, kjer so

potrdili obstoječo ozemeljsko razdelitev. Obdobje okoli leta 1950 je bilo za obmejne prebivalce najtežje, meja je bila nekaj časa skoraj neprepustna (gl. npr. Pupo, 1989).

si ustvarili dom (kupili zemljišče, hišo ali drugo nepremičnino)¹⁰, vendar so s Trstom ohranjali »elastično« razmerje, saj so v njem še vedno delali, gojili družbene in prijateljske vezi ter preživljali del prostega časa (Jagodic 2011).

Pojav »mejnih prečevalcev« daje tudi vedeti, da meje v procesu evropskega povezovanja ne označujejo več le zamejenega ozemlja, temveč v vse večjem obsegu prostor povezljivosti in medsebojnega učinkovanja med sosedi; namesto da bi predstavljale ločnice, odpirajo prostore – med različnimi nacijami, jeziki, kulturami in načini življenja. Čezmejna povezanost ni več izjema, temveč vse bolj pravilo. O tem govori tudi Evropsko združenje za teritorialno sodelovanje EZTS GO, ki ga tvorijo občinska trojica Gorica (IT), Nova Gorica (SI) in Šempeter - Vrtojba (SI). V njegovem okviru izvajajo na primer projekt Salute – Zdravstvo, ki si prizadeva za vzpostavitev mreže čezmejnih zdravstvenih storitev (Interreg 2020). V sklopu kandidature obeh Goric za EPK v letu 2025 je ekipa GO! 2025 v času pandemije covida-19 pod njenim okriljem organizirala izjemno uspešen spletni tečaj italijanščine in slovenščine, ki se je začel 30. marca in ga je že ob koncu maja 2020 obiskovalo več kot tisoč tečajnikov. Tečaj ni usmerjal le v učenje jezika, temveč tudi v čezmejno »ohranjanje ideje o sožitju, sočutju in solidarnosti« (GECT GO / EZTS GO 2020; Primorski dnevnik 2020č). Ko je bilo 18. decembra 2020 znano, da je Nova Gorica z Gorico dobitnica EPK, sta mestoma pisno čestitala tudi predsednika Slovenije in Italije, Borut Pahor in Sergio Mattarella: »Iskreno naju je navdušila vest, da bosta Gorica in Nova Gorica s projektom »GO! Borderless« postali EPK. To je čudovita ilustracija skupne prihodnosti. V sodelovanju in sožitju različnih jezikov in kultur, nastaja tudi skupna, brezmejna evropska identiteta.« (Primorski dnevnik 2020e). Aprila 2021 sta predsednika na srečanju v Rimu – na pobudo obeh goriških županov – naznanila, da bosta jeseni obiskala Novo Gorico in Gorico ter prevzela skupno pokroviteljstvo nad EPK (Verč 2021b). Do srečanja je prišlo 21. oktobra 2021. Predsednika sta v program obiska vključila tudi srečanje s predstavniki Slovencev v Italiji in Italijanov v Sloveniji, poudarjeni sta bili svečanost obiska (sprejem predsednikov z vojaškimi častmi, godba slovenske vojske je zaigrala italijansko in slovensko himno) ter pomembnost medsebojnega povezovanja, manj pa pomembnost občutnejših vezi s širšimi plastmi obmejnega prebivalstva: »Radi bi bili bliže« se je glasil časopisni naslov ob sprejemu obeh predsednikov v Gorici in Novi Gorici (Primorski dnevnik 2021č). Slovesnost na Trgu Evrope/Transalpina, ki jo je z močnim simbolnim nabojem v smislu koncepta *GO! Borderless* sooblikoval komaj enajstletni pianist Isaak Hrovatin,¹¹ je bila namenjena le povabljenkam in povabljenecem (Voncina 2021 b).

10 Med letoma 2004 in 2015 naj bi se na območje upravnih enot Sežana in Koper preselilo okoli 750 italijanskih državljanov, od tega 526 na Kras (Regionalobala 2016).

11 Mladi pianist Isaak Hrovatin na svečani prireditvi ni le mojstrsko zaigral uvodne skladbe *Variations of Paganini*, predsednika Pahorja in Mattarello je nagovoril tudi v

Ne glede na ta obetavni trend se je v času pandemije covid-19 jasno pokazalo, da je EU preslabo opremljena, da bi primerno udeleževala svoje poslanstvo. Temu botrujejo tudi omejene pristojnosti EU in dejstvo, da ima EU številne značilnosti, ki so »state-like«, krojene po modelu nacionalne države (Sweeney 2005, 240–241), pri čemer ključno vlogo igra prav nadzor meje. To vlogo podkrepljuje tudi koncept federalizma in konfederalizma, v katerem ostajajo nacionalne države kot ločene enote s končno močjo odločanja slej ko prej vodilna smernica politične elite in birokracije EU. Ta vloga je še posebej jasno stopila na plano, ko sta se schengenska meja na jugu Slovenije in italijansko-slovenska državna meja spremenili v ključni prizorišči varnostnih investicij tako v politični retoriki kot v dejanski politiki nadzora. Jasno pa je v krizi covid-19 tudi postalo, da življenje na meji tudi za pripadnike manjšin ni ravno udobno in da lahko tudi ti kaj hitro postanejo predmet nadzora.

Medijsko odmevna je bila zgodba tržaškega Slovenca Daniela Malalana, ki sta ga 7. maja 2020 na meji z Italijo ustavila dva slovenska vojaka – eden izmed njih je vanj meril s puško, misleč, da je prebežnik. Italijanska poslanka in nekdanja predsednica Avtonomne dežele FJK Debora Serracchiani je italijanskemu zunanjemu ministru poročala o skrb vzbujajočih in meddržavno-pravno nesprejemljivih dogodkih na meji med Italijo in Slovenijo, zmotno meneč, da ni šlo za vojaka redne vojske, temveč za »oborožene pripadnike paravojaških struktur« (Informatrieste 2020). Ko je bilo potrjeno, da se je dogodek dejansko zgodil, sta Nova24TV in v tvidu tudi predsednik slovenske vlade Janez Janša, dejala, da »ne gre izključiti možnosti o načrtni provokaciji Slovenske vojske in s tem tudi vlade z namenom insceniranja incidenta« (Primorski dnevnik 2020d). Slovenski notranji minister Aleš Hojs se je insinuaciji o incidentu pridružil in vzel v bran vojaka, ne pa Malalana: »Če je ta vojak imel indic, da gre za organiziran kriminal, da gre za tihotapljenje ljudi, je – tako kot bi moral storiti vsak izmed nas – v bistvu moral odreagirati in kazniva dejanja preprečevati.« (Primorski dnevnik, 2020d) Navedek implicira predsodek o kriminogenosti imigrantov, ki ohranja in spodbuja predstavo o ogroženosti »avtohtonega« prebivalstva, pri čemer je prvenstveno mišljeno večinsko prebivalstvo Slovenije. Implicira pa tudi, da bi lahko bili pripadniki manjšin in drugi ljudje, ki živijo ob meji, povezani s »kaznivimi dejanji«, ki se jih kaj rado – če že ne eksplicitno, pa vsaj implicitno – pripisuje beguncem in imigrantom.

Velja vzeti v obzir, da so pripadniki manjšin z vidika nacionalnih centrov moči tradicionalno dojeti kot »sumljivi«, premalo lojalni in zato nevarni. Slovence v Italiji se v tem smislu še vedno obravnava kot nekakšen »tujek«

slovenščini in italijanščini. Predstavil se je kot deček čezmejnega okolja. Dejal je, da živi v Italiji, šola se v Sloveniji, klavir igra v obeh državah, prijatelje in družino pa ima tako v Gorici kot v Novi Gorici (Voncina 2021b).

znotraj večinskega družbenega okolja. Malalan je bil označen za »radikalnega titoista in zagovornika Antifa« (Primorski dnevnik, 2020d), »antifa-zamejca« (Nova24TV 2020), »Tržačana z dvojnim državljanstvom« (RTV Slovenija 2020), »levičarja«, nekoga, ki »na prvi pogled spominja na nezakonitega migranta« (Demokracija 2020) ipd. Argumentacija je ustvarjala vtis, da obstaja med njim in večinsko slovensko populacijo ireduktibilna kulturna razlika, »nečistost« (Douglas 1966), ki implicira zaščitne pregrade ali ukrepe, da ne bi prišlo do kontaminacije ali mešanja. Še zlasti za nacionalne ideologije, ki so institucionalizirane tudi v državnih aparatih in aktih, je značilno, da kulturno mešanje obravnavajo kot neavtentično, nemoralno ali celo izdajalsko (Pušnik 2011, 158), kar je eden izmed bistvenih razlogov, da se pripadniki manjšin zatekajo v etnično mimikrijo ali »skrite identitete« (Jurić Pahor 2009). Pomenljivo je, da v Sloveniji o kategoriji »mešanosti« še ni prišlo do javne ali politične razprave (Sedmak 2020), pa čeprav so pripadniki narodnih manjšin v obmejnih in čezmejnih območjih v nenehni interakciji s pripadniki večinske kulture in drugimi (priseljenskimi) kulturami, obiskujejo »manjšinske« ali dvojezične vrtce, šole in univerze tostran in onstran meja ter so pogosto tudi člani etnično mešanih družin (gl. npr. Jagodic 2008; Čok & Pertot 2010; Sedmak 2018; Mezgec 2019; Zorčič 2019). Prevladujoče razumevanje narodnih skupnosti temelji na koncepciji, ki jih predpostavlja kot kulturno homogene, jasno zamejene in ločene druga od druge. Med nacionalno retoriko in značilnostmi obmejnih območij (npr. stik dveh ali več kultur in jezikov, ki se med seboj prepletajo in spreminjajo) obstaja velik razkorak. Prebivalci teh območij, še zlasti pripadniki narodnih in priseljenjskih manjšin, so v veliki meri nosilci transkulturnih ali hibridnih identitet (gl. npr. Pertot 2011; Jurić Pahor 2012; 2017; 2020; Sedmak & Zadel 2015; Zadel 2020). Kaže pa, da je vseobsegajoča ideologija nacionalizma še vedno dovolj močna, da to realnost lahko zasenči ali z njo interferira. Ni naključje, da pomen pripadnikov slovenske narodne skupnosti v Italiji pri prizadevanju za zaježitev covida-19 v prvem, drugem in tretjem valu pandemije (vse do zaključka te razprave septembra 2021) ni bil deležen nobenega priznanja in ni bil spodbujan – ne s strani Italije in ne s strani Slovenije.

So pa pandemija in z njo povezani nadzori in restrikcije na mejnih prehodih med Slovenijo in Italijo nedvomno ojačali zavest o tem, da ima imaginarij meje, označen z različnimi fizičnimi preprekami (barikadami, zapornicami, ograjami, preveč formaliziranimi ali tudi militariziranimi obredi prehajanja) negativne posledice za medsebojno sožitje predvsem ljudi in narodnih skupnosti, ki živijo ob meji. Jasen indic za to je predstavljal obisk predsednikov Republike Slovenije Boruta Pahorja in Republike Italije Sergia Mattarelle 21. oktobra 2021 v Novi Gorici in Gorici, ki si že več let prizadevata za ustvarjanje vzdušja meddržavnega dialoga in zaupanja »v evropskem duhu«. Da se pri tem zavedata tudi vloge, ki so jo odigrali pripadniki manjšin, govori njun

čustveno nabit stisk rok, ki je 13. julija 2020, ob 100-letnici požiga Narodnega doma v Trstu in sredi pandemije, obkrožil Evropo in svet. Z roko v roki in v popolni tišini sta se predsednika poklonila pred spomenikoma na »bazovskem šohtu« in na »bazovski gmajni«, ki simbolizirata spomin na prve žrtve fašizma (ustrelitev štirih »bazoviških junakov« 6. septembra 1930) ter na žrtve »fojb in eksodusa« (»bazovski šoht«), ki govorijo o tem, da so tudi osvoboditelji in povojne oblasti zakrivali zločine, ki so prizadeli predvsem pripadnike italijanske narodnosti. Gre za dva dogodka, ki sta zlasti med pripadniki obeh narodnih skupnosti povzročila nekakšno »brezimno grozo«, katastrofično psihično travmo, ki jo je zelo težko predelati in se je polegla na samo dno skupinske psihe (gl. Fonda 2009). Občuten stisk rok obeh predsednikov držav predstavlja zato pomemben signal v smeri poglobljene (nestereotipne) refleksije o temah, ki se nanašajo na tesno med seboj povezani, torej tudi skupni »spominski kompleks«. Takšna refleksija je pogoj za kar se da neobremenjeno medsebojno razumevanje in dialog. 13. julija 2020 sta predsednika obeh držav podpisala tudi spomenico, s katero bo Narodni dom prešel v last slovenske narodne skupnosti v Italiji. Dobro leto po podpisu spomenice, 7. oktobra 2021, je italijanska vlada z uredbo zagotovila pravno podlago za prenos lastništva Narodnega doma (Majovski 2021b).

Ni naključje, da se je v Trstu od 9. septembra 2021 odvijalo tudi »manjšinsko tridnevje«, to je 65. kongres Federalistične unije evropskih narodnih skupnosti (FUEN), ki pod svojim okriljem združuje več kot 100 članic iz različnih evropskih držav. Na kongresu so se izrekli proti »izključujočemu nacionalizmu« in ugotovili, da države članice EU še vedno blokirajo evropsko reševanje manjšinskega vprašanja, saj predpostavljajo, da so manjšinske pravice še vedno v pristojnosti držav članic in ne EU. Na kongresu so podkrepili zahtevo po sprejetju vseevropske pravne norme za izboljšanje pravnega položaja »avtohtonih narodnih skupnosti« v Evropi (Žerjal 2021a, b).

7 Sklep

V prizadevanjih za zaježitev pandemije covida-19 na mejnem območju med Italijo in Slovenijo (prispevek se osredotoča na »prvi val« pandemije spomladi 2020 in vse tja do začetkov »četrttega vala« pandemije septembra in oktobra 2021) se je pokazalo, da je »meja kot metoda« tesno povezana s topografijo nacionalističnega diskurza, za katero je ključnega pomena obstoj specifičnega, teritorialno zamejenega ozemlja, ki je »habituiran« v samo državo in oblikuje identifikacijo skupnega. Ker je (severna) Italija postala prvo in začasno tudi glavno evropsko žarišče okužb s SARS-CoV-2, se je ta identifikacijski mehanizem odražal v pozivih in bojaznih tipa »Mi nismo Italija in nočemo

biti Italija, mi to zmoremo«, ki jih je evociral vladni govorec sosednje države Slovenije za covid-19, prisotni pa so bili tudi v številnih medijskih naslovih. Občutja groze in tesnobe, ki so se sprostila ob pandemiji, naj bi se stekala v akt, ki predpostavlja kompaktno in neprodušno zamejeno skupnost državljanov. Toda nacionalne meje, za katere se je izkazalo, da so še vedno tu zato, da zadržijo zunaj tujke in vsiljivce, v obravnavanem primeru »nezakonite« priseljence (težnja po zaostrovanju nadzora schengenske in italijansko-slovenske meje v obliki »mešanih patrulj« je dobila nov zagon prav v času pandemije covida-19), so v resnici daleč od tega, da bi jih bilo mogoče zajeti z monološko imaginacijo nacionalne perspektive, sploh pa niso linearne, trdne ali fiksirane. V izrednem stanju koronakrize se je v obmejnem območju med Italijo in Slovenijo izkazalo, da se meje ne omejujejo le na eno samo funkcijo meje, saj opravljajo hkrati več funkcij razmejitve in teritorializacije, kar pomeni, da se je politična prostorskost nacionalne države, v tem primeru zlasti Slovenije, na njenem obrobju razcepila v množico začasnih, premičnih, namestitvenih in odstranljivih pojmov in sinonimov za mejo: »zaprta meja«, »zaščitna pregrada«, »kontrolne točke«, »zapore«, »pandemična meja«, »bodeča žica«, »panelna ograja«, »schengenska meja«. Pojmi dajejo hkrati vedeti, da so meje vselej tudi porozne, »polisemantične« in *naddoločene* s procesi evropske integracije: terjajo sodelovanje med državami članicami EU in ne gre jih videti zunaj procesov globalizacije, ki prehajajo v vedno bolj spremenljive kontekste. Značilni zanje so selektivna prepustnost, razlikovalno vključevanje in njihovo pomnoževanje (gl. Mezzarda & Neilson 2013; Balibar 2015). Kot črte, ki se rišejo in utrjujejo s pogosto nasilnimi zgodovinskimi procesi, so meje točke konfliktov in dialoških soočenj, stikov in prehodov, povezovanja in ločevanja.

Prispevek je ponazoril, da predstavlja meja, in še določene mejno območje med Italijo in Slovenijo, tako za pripadnike slovenske narodne skupnosti kot tudi za nosilce javnih funkcij, diplomatske predstavnike in ljudi, ki v njem delujejo in živijo, izjemno živahen in relacijsko gibljev prostor. Predstavniki slovenske manjšine in diplomacije so ga povezovali z upanjem v miroljubno Evropo, znotraj katere nacionalne (tudi etnično »mešane« oziroma transkulturne) identitete naj ne bi bile več povod za konfrontacijo in nasilje, temveč pogoj za spodbujanje sožitja onkraj izključujočih binarnih nasprotij mi proti njim/oni proti nam. Mogoče je reči, da je bila potreba po »biti skupaj« – po meje presegajoči skupnosti – še zlasti v prvi fazi pandemije covida-19, a tudi kasneje, močno občutena. V tek je pognala širše – tudi meddržavno – zavedanje, da naj meje ne označujejo več zamejenega, z nacionalizmi prežetega ozemlja, temveč prvenstveno prostor povezljivosti, solidarnosti in sožitja.

Viri in literatura

- Anzaldúa, G., 1987. *Borderlands / La Frontera*. Aunt Lute Books, San Francisco.
- Arko, J., 2020. Krek: »V Trst vsak dan odide 5000 Slovencev, ki morajo delati zaščiteni«. *Primorske novice*, 24. april 2020, <https://www.primorske.si/slovenija/krek-v-trst-vsak-dan-odide-5000-slovencev-ki-moraj> (dostop 27. 5. 2020).
- Balibar, É., 2002. What Is a Border? V É. Balibar *Politics and the Other Scene*. Verso, London, New York, 75–86.
- Balibar, É., 2015. Borderland Europe and the Challenge of Migration. *openDemocracy*, 8. september 2015, <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/borderland-europe-and-challenge-of-migration/> (dostop 14. 10. 2020).
- Bauman, Z., 1995. *Postmoderne Ethik*. Hamburger Edition, Hamburg.
- Bauman, Z., 2006. *Moderna in holokavst*. Študentska založba, Ljubljana.
- BBC, 2020. Coronavirus: Italy's Death Toll Overtakes China's. *BBC News*, 19. marec 2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-51964307> (dostop 5. 8. 2021).
- Bogatec, N. & Vidau, Z. (ur.), 2020. *A Community at the Heart of Europe: Slovenes in Italy and the Challenges of the Third Millenium*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle-upon-Tyne.
- Bucik Ozebek, N., 2020. Dr. Kaja Širok, zgodovinarica: »Zelo težko je bilo miselnost odprtih meja zatreti v enem tednu«. *Dnevnik*, 2. april 2020, <https://www.dnevnik.si/1042926184> (dostop 9. 5. 2020).
- Bufon, M., 2017. *Meje in obmejne skupnosti na Slovenskem*. Založba Annales, Koper.
- CesUE – Centro studi, formazione, comunicazione e progettazione sull'Unione Europea e la global governance, 2020. A European Answer to the Coronavirus Threat to Prove That the EU is a True Community with a Shared Future. Avtorja poziva: R. Castaldi in D. Innerarity, 15. marec 2020, <https://www.cesue.eu/en/appeal.html> (dostop 16. 9. 2020).
- Čepar, N., 2020. Župan Miklavčič: Goriška kliče na pomoč! *Delo*, 5. maj 2020, <https://www.delo.si/novice/slovenija/zupan-miklavic-goriska-klice-na-pomoc-305224.html> (dostop 10. 5. 2020).
- Čok, L. & Pertot, S., 2010. Bilingual Education in the Ethnically Mixed Areas along the Slovene-Italian Border. *Comparative Education* 46 (1), 63–78.
- Demokracija, 2020. Ekskluzivno: To je Antifa levičarski zamejec iz Trsta, ki obtožuje slovenskega vojaka, da ga je zamenjal za nezakonitega migranta. *Demokracija*, 12. junij 2020, <https://demokracija.si/fokus/ekskluzivno-to-je-antifa-levicarski-zamejec-iz-trsta-ki-obtozuje-slovenskega-vojaka-da-ga-je-zamenjal-za-nezakonitega-migranta/> (dostop 12. 10. 2020).
- Devetak, I., 2020a. Dogajajo se čudne stvari: po incidentu. *Primorski dnevnik* 76 (124), 26. maj 2020, 3.
- Devetak, I., 2020b. »Koronameja«: zdravilo za brazgotine. *Primorski dnevnik* 76 (98), 24. april 2020, 3.
- Dnevnik, 2020. Z motorko nad Italijana. *Dnevnik*, 13. april 2020, <https://www.dnevnik.si/1042927025> (dostop 26. 4. 2020).
- Dnevnik, 2021. Vlada potrdila dogovore z več državami o uvedbi skupnih patrolj ne meji s Hrvaško. *Dnevnik*, 12. avgust 2021, <https://www.dnevnik.si/1042970936/slovenija/>

- vlada-potrdila-dogovore-z-vec-drzavami-o-uvredbi-skupnih-patrulj-na-meji-s-hrvasko (dostop 13. 8. 2021).
- Domovina, 2020. Koronavirus v bližini naše zahodne meje. *Domovina*, 21. februar 2020, <https://www.domovina.je/koronavirus-v-blizini-nase-zahodne-meje-zboleli-trije-ki-niso-bili-na-kitajskem/> (dostop 26. 4. 2020).
- Douglas, M., 1966. *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge, London.
- Ekpa24, 2020. Koronavirus mori po Italiji. *Ekpa24*, 22. marec 2020, <https://ekpa.svet24.si/clanek/nogomet/mednarodni-nogomet/5e77494c0ea72/koronavirus-mori-po-italiji-za-pravi-sok-pa-je-poskrbel-tamkajsnji-zdravnik-vse-se-je-zacelo-s-to-tekmo> (dostop 26. 4. 2020).
- Esih, U., 2020. Minister Hojs izgubil še eno bitko: 37a. člen – Opozicija spet preprečila aktivacijo dodatnih pooblastil vojakom na meji. *Delo* 62 (275), 27. november 2020, 2.
- Europol-Interpol, 2016. *Migrant Smuggling Networks: Joint Europol-INTERPOL Report. Executive Summary*, May 2016, <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/europol-and-interpol-issue-comprehensive-review-of-migrant-smuggling-networks> (dostop 2. 8. 2021).
- Fajfar, S. & Eržen, B., 2020. Na južni meji postavljajo novo ograjo. *Delo* 62 (86), 14. april 2020, 1, 3.
- Fasani, F. & Mazza, J., 2020. *Being on the Frontline? Immigrant Workers in Europe and the COVID-19 Pandemic*. IZA Diskussion Paper Series No. 13963, December 2020. IZA – Institute of Labor Economics, Bonn.
- Ferlič Žgajnar, B., 2020. Kot da bi imel aids, kolero in kugo skupaj. Stigmatizacija: Ta je zaradi Covida-19 v številnih primerih hujša od samega poteka bolezni. *Delo*, 18. julij 2020, <https://www.delo.si/novice/slovenija/kot-bi-imel-aids-kolero-in-kugo-skupaj-330693.html#> (dostop 18. 7. 2020).
- Fonda, P., 2009. Nedomačni notranji tujec. V L. Accati & R. Cogoj (ur.) *Fojbe: primer psihiopatske recepcije zgodovine*. Krtina, Ljubljana, 101–134.
- Gašperlin, A., 2020a. Kaj se dogaja na balkanski poti? *Primorski dnevnik* 76 (109), 8. maj 2020, 5.
- GECT GO / EZTS GO, 2020. Corsi gratuiti on line di lingua slovena e italiana. *GECT GO / EZTS GO*, 27. marec 2020; <https://euro-go.eu/it/notizie-ed-eventi/news/corsi-gratuiti-di-lingua-slovena-e-italiana/> (dostop 30. 5. 2020).
- Hladnik Milharčič, E., 2020. Massimiliano Fedriga: Mi smo prihodnost Evrope, intervju. *Dnevnik* 70 (176), 1. avgust 2020, *Objektiv* 8–11.
- Informatrieste, 2020. Il sindacato dei soldati dell'esercito sloveno si scusa con Trieste. *Informatrieste*, <https://www.informatrieste.eu/ts/blog/il-sindacato-dei-soldati-dellesercito-sloveno-si-scusa-con-trieste/> (dostop 12. 10. 2020).
- Interreg Italija-Slovenija, 2020. Projekt »Salute-Zdravstvo« (1. 4. 2017 do 31. 3. 2021), <https://www.ita-slo.eu/sl/salute-zdravstvo> (dostop 29. 4. 2020).
- Jagodic, D., 2011. Mobilità residenziale transfrontaliera nel contesto dell'Unione europea: il caso del confine italo-sloveno. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 65, 60–87.
- Jagodic, D. (ur.), 2008. *Mladi v čezmejnem prostoru / I giovani nell'area transfrontaliera*. IRSIP, SLORI, Trieste/Trst.

- Jurić Pahor, M., 2009. Hidden Identities within National Minority Groups: The Case of Slovenes in Carinthia and in the Province of Trieste. V C. Promitzer, K.-J. Hermanik & E. Staudinger (ur.) *(Hidden) Minorities: Language and Ethnic Identity between Central Europe and the Balkans*. LIT, Wien, Berlin, 35–58.
- Jurić Pahor, M., 2012. Transkulturacija in kulturna hibridnost: dva ključna pojma postkolonialnih študijev kot izziv za proučevanje nacionalnih in etničnih identitet. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 69, 36–65.
- Jurić Pahor, M., 2017. Transculturality. V Y. Y. Kim & K. McKay-Semmler (ur.) *The International Encyclopedia of Intercultural Communication*. Wiley-Blackwell, Hoboken (NJ), 1952–1956.
- Jurić Pahor, M., 2020. Nacionalna identiteta v luči globalizacije, glokalizacije in transkulturacije. *Teorija in praksa* 57 (2), 561–580.
- Jurić Pahor, M., 2021. Meja kot kraj nadzorovanja in srečevanja z drugim: primer mejnega območja med Italijo in Slovenijo v času pandemije covida-19. V A. Kanjuo-Mrčela & R. Kuhar (ur.) *Pandemična družba: Slovensko sociološko srečanje: Ljubljana, 24.–25. september 2021*. Ljubljana, Slovensko sociološko društvo, 54–59.
- Kalc Furlanič, L., 2020. Poljske poti na meji z Italijo so morali zasuti. *Primorske novice*, 8. april 2020, <https://www.primorske.si/primorska/srednja-primorska/poljske-poti-na-meji-z-italijo-so-morali-zasuti> (dostop 27. 4. 2020).
- Leyen, U. von der, 2020. »Scusateci, ora la Ue è con voi«. *La Repubblica*, 1. april 2020, https://rep.repubblica.it/pwa/commento/2020/04/01/news/europa_ursula_von_der_leyen_bruxelles_scusateci_ora_la_ue_e_con_voi-252912437/ (dostop 26. 4. 2020).
- Lovinčič, H., 2020. Koronavirus pred vrati [Radijska oddaja]. *RTV SLO, Radio prvi, Studio ob 17h*, 24. februar 2020, <https://radioprvi.rtvsl.si/2020/02/studio-ob-17-00-208/> (dostop 26. 4. 2020).
- Majovski, J., 2020a. Pozdrav čez mrežo, slika namesto objema: Italija, Slovenija – Vpliv »pandemične« meje na vsakdanje življenje ljudi ob njej. *Primorski dnevnik* 76 (98), 24. april 2020, 3.
- Majovski, J., 2020b. Kak »prestopnik« je že bil, navala pa niti ne: Pogovor – Ob napovedi poostrelega nadzora zaradi nedovoljenih prehajanj italijansko-slovenske meje. *Primorski dnevnik* 76 (122), 23. maj 2020, 5.
- Majovski, J., 2021a. Župani vedo, da meja ne bo ustavila virusa: Slovenija – V obmejnih občinah o odloku slovenske vlade. *Primorski dnevnik* 77 (78), 2. april 2021, 3.
- Majovski, J., 2021b. Korak bliže k lastništvu: Narodni dom v Trstu – Vlada z uredbo spremenila člen zaščitnega zakona o vračanju nepremičnin. *Primorski dnevnik* 77 (239), 8. oktober 2021, 3.
- Marussig, M., 2020. Župani solidarni z Gorico. *Primorske novice*, 31. marec 2020, <https://www.primorske.si/primorska/goriska/zupani-solidarni-z-gorico> (dostop 9. 5. 2020).
- Mezgec, M., 2008. »Delujemo, kot da meje ni več, kot da prostor nima ovir«: evropski integracijski procesi in aktualnost ideje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru. V G. Bajc, D. Jagodic, B. Klabjan, M. Mezgec & Z. Vidali (ur.) *Pre-misliti manjšino: pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*. Založba Annales, Koper; SLORI, Trieste/Trst, 169–198.
- Mezgec, M., 2019. Cross-Border Higher Education for Primary School Teachers: The

- Case at the Italo-Slovene Border. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 83, 21–34.
- Mezinec, P., 2020. Župani zahtevajo previdnost pri odpiranju mej. *Primorske novice*, 21. april 2020; <https://www.primorske.si/2020/04/20/zupani-zahtevajo-previdnost-pri-odpiranju-mej> (dostop 26. 5. 2020).
- Mezzarda, S. & Neilson, B., 2013. *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Duke University Press, Durham, London.
- Mihajlovič, N., 2020. SNAV za aktivacijo 37.a člena in spoštovanje ukrepov. *Delo*, 9. oktober 2020, <https://www.delo.si/novice/slovenija/bo-na-vrhuncu-koronakrize-vojska-sla-na-mejo/> (dostop 10. 10. 2020).
- Milošević, V., 2020. Dlje, ko smo bili izolirani, močnejša je želja po tem, da bomo spet skupaj [Intervju Vesne Milek s terapevtom psihodrame in psihiatrom Vladimirjem Miloševićem]. *Delo* 61 (96), 25. april 2020, *Sobotna priloga* 4–7.
- MNZ – Ministrstvo za notranje zadeve, 2021. Slovenskim policistom bo pri varovanju meje odslej pomagalo 21 tujih kolegov. Portal GOV.SI, 10. maj 2021, <https://www.gov.si/novice/2021-05-10-slovenskim-policistom-bo-pri-varovanju-meje-odslej-pomagalo-21-tujih-kolegov/> (dostop 3. 8. 2021).
- Munih, K., 2020a. Nova Gorica – Župan je naklonjen rahljanju ukrepov na goriški meji: »Gre za urbano območje, na katerem je življenje zlito« [intervju z županom Klemnom Miklavčičem]. *Primorski dnevnik* 76 (106), 5. maj 2020, 14.
- Munih, K., 2020b. Že kmalu dodatni kontrolni točki, režima na meji pa še ne sproščajo: Goriška – slovenski notranji minister se je srečal z županoma iz Goric in s Slovenci v Italiji. *Primorski dnevnik* 76 (100), 26. april 2020, 3.
- Nemec, M., 2020. Poslanska pobuda Matjaža Nemca Vladi RS za usklajenost ukrepov za zaježitev epidemije s sosednjimi državami, 28. oktober 2020, <https://si24.news/2020/10/28/poslanska-pobuda-matjaza-nemca-vladi-rs-za-usklajenost-ukrepov-za-zajezitev-epidemije-s-sosednjimi-drzavami/> (dostop 31. 10. 2020).
- NIJZ – Nacionalni inštitut za javno zdravje, 2020. Dnevno spremljanje okužb s SARS-CoV-2 (Covid-19), <https://www.nijz.si/sl/dnevno-spremljanje-okuzb-s-sars-cov-2-Covid-19> (dostop 8. 10. 2020).
- Nova24TV, 2020. [Ekskluzivno] To je Antifa zamejec, ki obtožuje vojaka, da ga je zamenjal za migranta!. *Nova24TV*, 12. junij 2020, <https://nova24tv.si/slovenija/ekskluzivno-je-slo-pri-incidentu-na-meji-za-diverzantsko-akcijo-levicarjev-to-je-zamejec-ki-obtozuje-vojaka-da-ga-je-zamenjal-za-migranta/> (dostop 12. 10. 2020).
- Odlok o spremembi Odloka o odrejanju in izvajanju ukrepov za preprečitev širjenja nalezljive bolezni COVID-19 na mejnih prehodih na zunanji meji in na kontrolnih točkah na notranjih mejah Republike Slovenije, 2020a. Uradni list RS 86 (2020), 12. junij 2020, 3178.
- Odlok o odrejanju in izvajanju ukrepov za preprečitev širjenja nalezljive bolezni COVID-19 na mejnih prehodih na zunanji meji in na kontrolnih točkah na notranjih mejah Republike Slovenije, 2020b. Uradni list RS 153 (2020), 23. oktober 2020, 6531–6532.
- Odlok o določitvi pogojev vstopa v Republiko Slovenijo zaradi zaježitve in obvladovanja nalezljive bolezni COVID-19, 2021a, b, c. Uradni list RS 30 (2021), 4. marec 2021; Uradni list RS 46 (2021), 28. marec 2021; Uradni list RS 55 (2021), 9. april 2021.

- Ohmae, K., 1990. *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. University of California Press, Berkeley.
- Pajnik, M., 2020. O (avtoritarnem) populizmu za razumevanje brezpravne demokracije. *Alternator – Misliti znanost* 14, 26. marec 2020, <https://www.alternator.science/sl/daljse/o-avtoritarnem-populizmu-za-razumevanje-brezpravne-demokracije> (dostop 3. 8. 2021).
- Pajnik, M. & Zavratnik Zimic, S. (ur.), 2003. *Migracije – globalizacija – Evropska unija / Migration – Globalization – European Union*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Pahor, V., 2020. Tudi 30 miljskih malčkov se je vrnilo v šolo čez mejo: Koper, Hrvatini – Kljub zmedi skoraj vsi spet v OŠ Pier Peolo Vergerio il Vecchio. *Primorski dnevnik* 76 (119), 20. maj 2020, 8.
- Pertot, S., 2011. Identitetne spremembe med Slovenci v Italiji v družinah učencev šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 66, 24–43.
- Podkrižnik, M., 2020. Brez kulture bi bila Evropa manj privlačna. *Delo*, 9. maja 2020, <https://www.delo.si/novice/svet/brez-kulture-bi-bila-evropa-manj-privlacna-305834> (dostop 12. 5. 2020).
- Podobnik, N., 2021. Iztekla se je druga razglasitev epidemije covid-19. *STA – Slovenska tiskovna agencija*, 16. junij 2021, <https://www.sta.si/2912063/iztekla-se-je-dru-ga-razglasitev-epidemije-covida-19> (dostop 11. 8. 2021).
- Primorski dnevnik, 2020a. Nonota ne moreta k vnukinji: tržaški par je pisal slovenski policiji, a odgovor ni bil spodbuden. *Primorski dnevnik*, 11. maj 2020, <https://www.primorski.eu/se/nonota-ne-moreta-k-vknukinji-EF513996> (dostop 12. 6. 2020).
- Primorski dnevnik, 2020b. »Kužni prenašalki« Italiji nihče noče odpreti vrat. *Primorski dnevnik* 76 (120), 21. maj, 2020, 2.
- Primorski dnevnik, 2020c. Sloveniji bi se pomoč Italiji zelo obrestovala: ocena diplomata – Iztok Mirošič. *Primorski dnevnik* 76 (85), 9. april 2020, 3.
- Primorski dnevnik, 2020č. Majski šopek plete kultura: osebnost Primorske 2020 – Majski izbor. *Primorski dnevnik* 76 (128), 30. maj 2020, 4.
- Primorski dnevnik, 2020d. Janša in Hojs namignila, da je bil incident na meji insceniran. *Primorski dnevnik*, 12. junij 2020, <https://www.primorski.eu/se/jansa-in-hojs-nami-gnila-da-je-bil-incident-na-meji-insceniran-AB535552> (dostop 12. 10. 2020).
- Primorski dnevnik, 2020e. Čezmejna zmaga navdušila predsednika: EPK 2025 – Skupna čestitka. *Primorski dnevnik* 76 (304), 23. december 2020, 15.
- Primorski dnevnik, 2020f. Predsednik dežele in goriški župan: moti ju, da je slovenska vlada prehitela Italijo pri zapiranju meja. *Primorski dnevnik* 76 (256), 28. oktober 2020, 2.
- Primorski dnevnik, 2021a. Vračajo se mešane patrolje: Slovenija, Italija – Dogovor notranjih ministrov Aleša Hojsa in Luciane Lamorgese. *Primorski dnevnik* 77 (132), 5. junij 2021, 1, 3.
- Primorski dnevnik, 2021b. Balkansko pot nadzirajo tudi s pomočjo dronov: Tržaška, Goriška – Na meji znova dejavne mešane slovensko-italijanske patrolje. *Primorski dnevnik* 77 (180), 31. julij 2021, 3.
- Primorski dnevnik, 2021c. Ukinjajo kontrolne točke na meji: Slovenija – od jutri. *Primorski dnevnik* 77 (251), 22. oktober 2021, 3.

- Primorski dnevnik, 2021č. Radi bi bili bliže: sprejema v mestih [Gorica in Nova Gorica]. *Primorski dnevnik* 77 (99), 27. april 2021, 3.
- Primorski dnevnik, 2021d. Čeprav jih nihče ni pogrešal, se na mejo vračajo pregrade: Slovenija – Vlada poostrila režim za izstop in vstop v državo. *Primorski dnevnik* 77 (75), 30. marec 2021, 3.
- Pupo, R., 1989. *Fra Italia e Jugoslavia. Saggi sulla questione di Trieste (1945–1954)*. Del Bianco Editore, Udine.
- Pušnik, M., 2011. *Popularizacija nacije: komuniciranje, nacionalizem in proizvodnja mej*. Založba FDV, Ljubljana.
- Rainews, 2020. WHO kritisiert Italien wegen Toten in Altersheimen. *Rainews*, 16. april 2020, <https://www.rainews.it/tgr/tagesschau/articoli/2020/04/tag-Senioren-Altenheim-Italien-WHO-Kritik-Massaker-30a0e62f-c9b2-4c4e-acda-a5c71d58f950.html> (dostop 12. 8. 2021).
- Raziskovalni program – Raziskovalni program Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja (P5-0409), 2021. *Javnomnenjska anketa »Omejitveni ukrepi za zaježitev novega koronavirusa, stiki in javna komunikacija v Sloveniji in čezmejnem prostoru«*. Znanstveno-raziskovalno središče, Koper; Center za raziskovanje javnega mnenja; Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Reale, E., 2020. Si può escludere che il Wuhan Virus sia uscito da laboratori della Cina? *Start Magazine*, 13. april 2020, <https://www.startmag.it/mondo/si-puo-escludere-che-il-wuhan-virus-sia-uscito-da-laboratori-della-cina/> (dostop 16. 9. 2020).
- Regionalobala, 2016. Tržacani se selijo: v Sloveniji boljše življenje. *Regionalobala*, 5. september 2016, <https://www.regionalobala.si/novica/trzacani-se-selijo-v-sloveniji-boljse-zivljenje> (dostop 18. 5. 2020).
- Regionalobala, 2020a. Koronavirus je že nevarno blizu: Italija razglasila izredne razmere. *Regionalobala*, 31. januar 2020, <https://www.regionalobala.si/novica/koronavirus-je-ze-nevarno-blizu-italija-razglasila-izredne-razmere-foto-video> (dostop 26. 4. 2020).
- Regionalobala, 2020b. Italijani vedno bolj nezaželeni. *Regionalobala*, 3. marec 2020, <https://www.regionalobala.si/novica/italijani-vedno-bolj-nezazeleni-nekatere-drzave-so-jim-prepovedale-vstop-druge-jih-posiljajo-v-karan> (dostop 27. 4. 2020).
- Regionalobala, 2020c. Kacin pohvalil disciplino Slovencev, zlasti Primorcev: »Mi nismo Italija in nočemo biti Italija«. *Regionalobala*, 26. marec 2020, <https://www.regionalobala.si/novica/kacin-pohvalil-disciplino-slovencev-zlasti-primorcev-mi-nismo-italija-in-nocemo-biti-italija-video> (dostop 27. 4. 2020).
- RTV Slovenija, 2020. Malalan: »Napad nekaterih medijev je hujši kot tisti napad vojaka« [Radijski prispevek]. *RTV Slovenija, Radio Koper*, 18. junij 2020, <https://www.rtvlo.si/radiokoper/zgodbe/napad-nekaterih-medijev-je-hujsi-kot-tisti-napad-vojaka/527547> (dostop 12. 10. 2020).
- Samaddar, R. (ur.), 2020. *Borders of an Epidemic: COVID-19 and Migrant Workers*. Mahanirban Calcutta Research Group, Kolkata.
- Sancin, V., 2020. Komaj čakajo, da se bodo lahko spet prosto sprehajali: Milje – Pregrade in zapreke prebudile spomine na preteklost. *Primorski dnevnik* 76 (115), 15. maj 2020, 5.
- Sedmak, M., 2018. Manjšinski status in obmejnost kot platforma odnosa do multikulturalnosti (primer italijanske in madžarske narodne manjšine v Sloveniji). *Družboslovne razprave* 34 (88), 93–112.

- Sedmak, M., 2020. Mixedness as a Non-existent Category in Slovenia. V Z. L. Rocha & P. J. Aspinall (ur.) *The Palgrave International Handbook of Mixed Racial and Ethnic Classification*. Palgrave Macmillan, Cham, 335–348.
- Sedmak, M. & Zadel, M., 2015. (Mešane) kulturne identitete: konstrukcija in dekonstrukcija. *Annales, Series historia et sociologia* 25 (1), 155–170.
- Serra, M., 2021. Pio Albergo Trivulzio, un morto su tre a causa del Covid. *La Stampa*, 19. marec 2021, <https://www.lastampa.it/cronaca/2021/03/19/news/pio-albergo-trivulzio-un-morto-su-tre-a-causa-del-covid-1.40047461> (dostop 12. 8. 2021).
- SKGZ – Slovenska kulturno gospodarska zveza, 2020. Analitični pregled, ki ga je SKGZ [večinoma skupaj s SSO – Svetom slovenskih organizacij] opravila v zvezi z vprašanjem prehajanja slovensko-italijanske meje v času Covid-a; <http://www.skgz.org/sites/default/files/news/allegati/Analitici%20pregled%20meja.pdf> (dostop 19. 5. 2020).
- SKGZ – Slovenska kulturno gospodarska zveza, 2021. Poziv Slovenske kulturno gospodarske zveze (SKGZ), Sveta slovenskih organizacij (SSO), senatorke v italijanskem parlamentu Tatjane Rojc, poslanca v Državnem zboru RS Felicea Žižo, Obalne samoupravne skupnosti in Italijanske unije vladi Republike Slovenije v zvezi z zapiranjem mejnih prehodov. Trst, Koper, 31. marec 2021, <https://skgz.org/news/zapiranje-mejnih-prehodov-poziv-vladi-rs/> (dostop 21. 8. 2021).
- Sklep Sveta [Evropske unije] 2008/615/PNZ z dne 23. junija 2008 o poglobitvi čezmejnega sodelovanja, zlasti na področju boja proti terorizmu in čezmejnemu kriminalu. EUR-LEX, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:32008D0615> (dostop 2. 8. 2021).
- SSO – Svet slovenskih organizacij, 2020. Dopis SSO, SKGZ in Unije Italijanov, s katerim se pridružijo pozivu filozofov Roberta Castaldija in Daniela Innerarityja, <http://www.ssorg.eu/evropski-odgovor-na-nevarnost-koronavirusa/> (dostop 12. 5. 2020).
- STA – Slovenska tiskovna agencija, 2020a. Pahor, Tonin in Hojs bi vojski podelila izredna pooblastila, 15. april 2020, <https://www.delo.si/novice/slovenija/pahor-tonin-in-hojs-bi-vojski-podelili-izredna-pooblastila-299620.html> (dostop 25. 4. 2020).
- STA – Slovenska tiskovna agencija, 2021a. Policiji pri varovanju meja pomaga 37 tujih kolegov. STA, 14. avgust 2021, <https://www.sta.si/2933552/policiji-pri-varovanju-meje-pomaga-37-tujih-kolegov> (dostop 14. 9. 2021).
- STA – Slovenska tiskovna agencija, 2021b. Hojs: Od sobote ukinitve kontrolnih točk na notranjih schengenskih mejah. STA, 11. februar 2021, <https://www.sta.si/2866508/hojs-od-sobote-ukinitve-kontrolnih-tock-na-notranjih-schengenskih-mejah> (dostop 10. 8. 2021).
- Sternad, S., 2020a. Občutek utesnjenosti in želja po svobodi: Breg – Kako je meja spremenila vsakdan na tem koncu. *Primorski dnevnik* 76 (112), 12. maj 2020, 5.
- Sternad, S., 2020b. Meja je utišala petje in ločila prijatelje: Repentabor – Preglavice ob postavitvi pregrad zaradi pandemije. *Primorski dnevnik* 76 (114), 14. maj 2020, 5.
- Sweeney, S., 2005. *Europe, the State and Globalization*. Routledge, London, New York.
- Tence, S., 2020a. »Za ljudi ob meji ni občutka«. *Primorski dnevnik*, 8. maj 2020, <https://www.primorski.eu/se/za-ljudi-ob-meji-ni-obcutka-YD511562> (dostop 8. 5. 2020).
- Tence, S., 2020b. »Od Slovenije bi pričakoval večjo skrb za mejo z Italijo«: intervju – Felice Žiža, italijanski poslanec v slovenskem parlamentu. *Primorski dnevnik* 76 (113), 13. maj 2020, 2.

- Tence, S., 2020c. »Nikoli več zaprte meje«: Italija, Slovenija – Veleposlanik Iztok Mirošič na videmskem forumu Oglejske evroregije. *Primorski dnevnik* 76 (246), 16. oktober 2020, 3.
- Tomažič, P., 2020. Prispevek delavcev migrantov k razvoju Evrope in Slovenije v času pandemije Covid-19. *Katoliška cerkev*, 17. julij 2020, <https://katoliska-cerkev.si/prispevek-delavcev-migrantov-k-razvoju-evrope-in-slovenije-in-v-casu-pandemije-Covid-19> (dostop 26. 8. 2020).
- Tortul, M., 2020. Successful EU-Cooperation between Italy and Slovenia in Covid19 Time. *European Commission*, 14. april 2020, <https://ec.europa.eu/futurium/en/multilingualism/successful-eu-cooperation-between-italy-and-slovenia-Covid19-time> (dostop 28. 4. 2020).
- Veleposlaništvo Republike Slovenije v Rimu, 2021. Ukrepi italijanske vlade za zaježitev širjenja virusa covid-19: vstopni pogoji za Italijo, 21. junij 2021, <http://www.rome.embassy.si/index.php?id=5940> (dostop 7. 8. 2021).
- Verč, P., 2020a. Koronapot čez mejo zamejskih študentov: FJK – Slovenija še ni odprla vrat študijskim in šolskim migrantom. *Primorski dnevnik* 76 (110), 9. maj 2020, 3.
- Verč, P., 2020b. »Zdaj vsi vidimo, da Bruselj ne ve, kje so Mačkolje«: intervju – Konzul RS v Trstu Vojko Volk. *Primorski dnevnik* 76 (65), 17. marec 2020, 3.
- Verč, P., 2020c. Od ponedeljka prosta pot čez mejo v vrtce in pole brez nevarnosti karantene.: FJK – Obmejni dogovor. *Primorski dnevnik* 76 (116), 16. maj 2020, 3.
- Verč, P., 2021a. Vrata so odprta: meja – italijansko ministrstvo za zdravje je odpravilo pravilo o testu. *Primorski dnevnik* 77 (130), 3. junij 2021, 3.
- Verč, P., 2021b. Nasvidenje v Gorici: Rim – Italijanski predsednik Sergio Mattarella je sprejel slovenskega kolegu Boruta Pahorja. *Primorski dnevnik* 77 (89), 15. april 2021, 3.
- Verginella, M., 2021. *Donne e confini*. Manifestolibri, Castel San Pietro Romano.
- Vertačnik, Ž., 2020. Beovičeva: »Situacija je trenutno kar kritična.« Janša: »Tveganje uvoza novih okužb se hitro povečuje«. *Večer*, 17. junij 2020; <https://www.vecer.com/situacija-je-trenutno-kar-kriticna-bojana-beovic-pricakuje-poostren-nadzor-na-mejah-in-manj-potovanj-10184448> (dostop 17. 5. 2020).
- Vidau, Z., 2020. Una comunità nel cuore dell'Europa: il caso degli Sloveni in Italia [Video posnetek], 3 September 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=tVYOQzVKE3I> (dostop 31. oktober 2020).
- Volk, V., 2020. Smo v istem čolnu, nismo pa vsi isti. *Primorski dnevnik* 76 (83), 5. april 2020, 3.
- Voncina, A., 2020. Na mejnih prehodih spet kontrola: Meja – Od včeraj do 20. decembra nov režim vstopanja v Italijo. *Primorski dnevnik* 76 (294), 11. december 2020, 3.
- Voncina, A., 2021a. Slovenija »odprla« mejo tik pred nedeljsko etapo Gira: Pandemija – Vlada črtala Furlanijo - Julijsko krajino z rdečega seznama. *Primorski dnevnik* 77 (118), 20. maj 2021, 3.
- Voncina, A., 2021b. Dragi Sergio, caro Borùt: Trg Evrope / Transalpina – Predstavniki manjšine med protagonisti. *Primorski dnevnik* 77 (251), 22. oktober 2021, 2.
- Zadel, M., 2020. *Transkulturalnost v objemu nacionalizma*. Annales ZRS, Koper.
- Zagovornik načela enakosti Republike Slovenije, 2021. *Razmere v domovih za starejše v prvem valu epidemije COVID-19: poročilo o raziskavi Zagovornika načela enakosti*, <http://www.zagovornik.si/wp-content/uploads/2021/05/>

- Razmere-v-domovih-za-starejse-v-prvem-valu-epidemije-Covida-19.pdf (dostop 12. 8. 2021).
- Zorčič, S., 2019. Linguistic Habitus, Different Capitals and the Identity of Bilingual Youth: The Case of Austrian Carinthia. *Journal of multilingual and multicultural development* 40 (9), 787–800.
- Žerdin, A., 2021. *MMXX: leto nevarne bližine: kaj je šlo v Sloveniji narobe med epidemijo covid-19*. UMco, Ljubljana.
- Žerjal, I., 2021a. Države še vedno menijo, da so manjšine le njihova pristojnost: intervju – podpredsednica Angelika Mlinar ob začetku kongresa Fuen v Trstu. *Primorski dnevnik* 77 (214), 9. september 2021, 3.
- Žerjal, I., 2021b. Ko nacionalizem izključuje: Trst – Začel se je kongres krovne organizacije evropskih narodnih manjšin. *Primorski dnevnik* 77 (215), 10. september 2021, 1, 3.
- Žužek, A., 2020. Kako je Balkan postal novi Wuhan in zakaj je to nevarno za Slovenijo. *Siol.net*, 13. julij 2020, <https://siol.net/novice/svet/kako-je-balkan-postal-novi-vuhan-in-zakaj-je-to-nevarno-za-slovenijo-529766> (dostop 26. 10. 2020).

Robert Devetak

Delovanje muzejev slovenske skupnosti v videmski pokrajini v času pandemije covida-19

Izvleček

Pandemija covida-19 je leta 2020 močno vplivala na vse vidike življenja po svetu. Prizadela je tudi muzejsko dejavnost, saj so morali muzeji za daljše obdobje zapreti svoja vrata za javnost. Ob visokih finančnih izgubah so se soočili še s krčenjem programov, odpuščanji in celo ukinitvijo delovanja. Čas zaprtja sta zaznamovali tudi digitalizacija vsebin in preselitev delovanja na splet, da bi muzeji ohranili stik z obiskovalci. V prispevku so na podlagi intervjujev z muzejskimi delavkami in časopisnega poročanja obravnavani muzeji slovenske skupnosti v videmski pokrajini in njihovo soočenje z razmerami v pandemičnem letu, ki so ga zaznamovali predvsem finančna izguba, visok padec obiska in sprememba pri strukturi obiskovalcev.

Ključne besede: covid-19, videmska pokrajina, slovenska skupnost v Italiji, muzeji.

Operation of Slovene Community Museums in the Province of Udine during the Covid-19 Pandemic

Abstract

In 2020, the Covid-19 pandemic profoundly impacted all aspects of life worldwide. The museum sector was no exception, as museums had to close their doors to the public for an extended period of time. In addition to high financial losses, they faced programme cuts, layoffs, and even shutdowns. This period was also marked by content digitisation and museum activities moving

online to keep contact with visitors. With interviews with museum staff and newspaper reports as its main reference, the article presents the museums of the Slovene community in the province of Udine and their efforts to cope with the situation in the pandemic year characterised by financial loss, a significant drop in visits, and changes in visitors' profile.

Key words: Covid-19, province of Udine, Slovene community in Italy, museums.

1 Uvod

Leto 2020 je močno zaznamovala pandemija nove koronavirusne bolezni (covid-19), ki jo povzroča virus SARS-CoV-2. Virus, ki se je ob koncu leta 2019 pojavil v Ljudski republiki Kitajski, se je na začetku naslednjega leta razširil po celem svetu. Svetovna zdravstvena organizacija (*World Health Organization* – WHO) je 11. marca 2020 razglasila pandemijo, države pa so začele hitro izvajati različne ukrepe preprečevanja širjenja bolezni, med katerimi so bili izpostavljeni predvsem ukinitve javnega življenja, delo in šolanje na domu, zaprte meje in prepoved potovanj (WHO 2021). Pandemija je močno zarezala v zasebno in javno življenje. Neposredno so bile prizadete gospodarske panoge in svetovna trgovina, na robu zloma se je ponekod zaradi preobremenitve znašel tudi zdravstveni sistem, dolgoročne pa bodo tudi socialne, psihološke in politične posledice razmer v družbi (Grasso et al. 2021, 2–32; Römisch 2020; Vidmar Horvat & Pušnik 2021; Žagar 2020, 5–32).

V prvih mesecih leta 2020 se je virus postopoma razširil v večini evropskih držav, pri čemer je bila Italija prva, ki jo je pandemija prizadela. Po prvih potrjenih primerih konec januarja 2020 so se razmere začele hitro slabšati od marca dalje, ko je država dnevno beležila več tisoč novih primerov okužbe in več sto umrlih za posledicami bolezni (Ministero della Salute 2021). Da bi omejili širjenje virusa, so bile razglašene izredne razmere, ki so trajale od 31. januarja dalje (Jurić Pahor 2020, 58–59). Predvsem severni del države (dežele Piemont, Lombardija, Benečija, Emilija - Romanja) se je med februarjem in aprilom 2020 soočil z visokim številom potrjenih primerov in smrtnih žrtev (Ministero della Salute 2021). Hkrati so zaradi omejevanja širitve virusa mejo z njo zaprle njene sosedice, tudi Slovenija. Posledice pandemije je občutila tudi slovenska skupnost v Italiji (Jurić - Pahor 2020, 57–81; Brezigar 2020, 83–100). V prispevku bo podrobneje predstavljen eden od vidikov novih razmer, vezanih na Slovence, ki živijo v Italiji. Covid-19 je poleg številnih drugih slovenskih institucij začasno ustavil tudi javno delovanje kulturnih ustanov, med katerimi ima posebno mesto muzejska dejavnost. Raziskava se bo na podlagi pogovorov z zaposlenimi v muzejih in časopisnih virov osredotočila na soočenje muzejev v videmski pokrajini¹ s pandemijo v letu 2020.

1 Termin videmska pokrajina je zapisan z malo začetnico, ker označuje zemljepisno področje. Videmska pokrajina je bila kot upravna enota ukinjena leta 2018. Na območju je 17 občin, kjer živi tudi slovensko prebivalstvo (Trbiž/Travisio, Naborjet - Ovčja vas/Malborgetto Valbruna, Rezija/Resia, Bardo/Lusevera, Tipana/Taipana, Neme/Nimis, Ahten/Attimis, Fojda/Faedis, Tavorjana/Torreano, Podbonesec/Pulfero, Sovodnja/Savogna, Grmek/Grimacco, Dreka/Drenchia, Srednje/Stegna, Sveti Lenart/San Leonardo, Špeter/San Pietro al Natisone, Čedad/Civiale del Friuli, Prapotno/Prepotto).

2 Muzejska dejavnost v obdobju pandemije Covid-19

Po definiciji Mednarodnega muzejskega sveta (*International Council of Museums – ICOM*) je muzej »nedobičkonosna ustanova, ki trajno nudi storitve za družbo in njen razvoj ter je odprta za javnost, zbira, hrani, raziskuje, obvešča in razstavlja materialno in nesnovno dediščino človeštva in okolja, z namenom izobraževanja, preučevanja in uživanja« (Draženović & Smrekar 2020, 45). Muzeji s svojim poslanstvom delujejo kot nosilci družbenih simbolov, krepijo identiteto posameznega območja, ki ga pokrivajo, in s tem aktivno pripomorejo k različnim vidikom razvoja družbe (Hinz 2016, 9). Funkcionirajo kot družbene arene in postajajo v sodobnem času vse bolj povezani z javnostjo, ki se v muzejski proces vključuje v obliki aktivnega opazovalca, kritika in oblikovalca vsebin. Muzeji se vse bolj obravnavajo tudi kot prostori učenja za vse generacije obiskovalcev, in sicer z namenom pridobivanja novih znanj in izkušenj na podlagi soočenja s snovno in nesnovno kulturno dediščino (Mensch & Meijer-van Mensch 2015).

Kot bo podrobneje predstavljeno v nadaljevanju, na primeru videmske pokrajine, imajo svojo specifično vlogo in pomen tudi institucije, ki delujejo v manjših krajih ali na periferiji in so velikokrat rezultat pobud lokalnih skupnosti ali posameznikov. Tovrstni muzeji so se začeli ustanavljati predvsem od 60. let 20. stoletja dalje, z osrednjim namenom prikazovanja regionalnih in kulturnih posebnosti posameznih krajev. Osredotočili so se na predstavitev in raziskovanje vsakdanjega življenja, s poudarkom na navadah, šegah in osebnih zgodbah, ki dajejo krajem značaj edinstvenosti. Ena od njihovih osrednjih nalog je bila beleženje kolektivnega spomina, ki so ga muzeji opravljali v sodelovanju z lokalnim prebivalstvom (Perko 2014, 64). Čeprav se tovrstni muzeji velikokrat omejujejo le na manjši prostor, je njihovo predstavljanje kulturne dediščine lahko izrednega pomena za ohranjanje identitete tam živeče skupnosti (Miklavčič - Brezigar 2006, 265–277; Močnik 2016; Draženović & Smrekar 2020, 26). To še posebej velja za narodne manjšine (Fagerheim Kalsås 2015, 33–48).

V letu 2020 se je muzejska dejavnost po svetu znašla v novih, težkih razmerah, ki so bile posledica pandemije covid-19. Z zaprtjem javnega življenja sta bila osnovno poslanstvo in javna služba muzejev onemogočena ali vsaj zelo omejena. Direktorica Moderne galerije Zdenka Badovinac je izpostavila: »*Epidemija covid-19 pa muzejem ni povzročila samo materialne škode, temveč je predvsem ogrozila temeljno poslanstvo institucije, ki je odprta za javnost.*« (Zajc 2020) Poleg samega zaprtja razstavnih prostorov so bili okrnjeni ali prekinjeni pedagoško-andragoški programi, aktivnosti, vezane na terensko delo, izobraževanja za vse generacije in druge dejavnosti, s katerimi so muzeji prisotni v javnem okolju. Dodatno so muzejsko dejavnost zaznamovali še visoki finančni izpadi, nove oblike komunikacije z javnostjo

in številna prilagajanja tako imenovani »novi normalnosti«, ki jo je povzročila pandemija. Svoja vrata je morala zaradi preprečevanja širjenja bolezni na začetku leta 2020 obiskovalcem vsaj začasno zapreti velika večina muzejev po svetu (UNESCO 2020, 4–31). Države so same in v sodelovanju z UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), ICOM-om in drugimi stanovskimi organizacijami uvedle različne oblike finančne, strokovne in materialne pomoči, kljub temu pa se je dejavnost znašla v globoki krizi, ki je zaradi hitrih sprememb in dogajanja ni zmogla predvideti. Da bi lahko bolje razumeli in ocenili obseg krize, je ICOM med 7. aprilom in 7. majem 2020 izvedel anketo, ki jo je izpolnilo 1.600 muzejev iz 107 držav po celem svetu. Poslani podatki nam dajo vpogled v razsežnost krize, ki je sledila zaprtju. Iz analize je razvidno, da je moralo kar 94,7 odstotka muzejev po svetu v tem času zaradi pandemije zapreti svoja vrata, v Evropi pa je bil ta delež še nekoliko višji – kar 97,1 odstotka (ICOM 2020a, 2–5). Zaprtja so se ponovno vrstila tudi v obdobju drugega vala pandemije, od jeseni 2020 dalje. Po podatkih UNESCO so bili v tem letu zaradi razmer muzeji po svetu v povprečju zaprti 155 dni, kar znaša približno polovico vseh delovnih dni (UNESCO 2021). Skoraj vsi muzeji so poročali o težkih finančnih razmerah. Več kot 80 odstotkov jih je moralo zaradi tega skrbiti svoje programe, številni so morali tudi odpuščati zaposlene, predvsem pogodbenne delavce. Več kot 12 odstotkov muzejev pa je kljub varčevalnim ukrepom poročalo, da se realno spogledujejo z zaprtjem in prenehanjem delovanja (ICOM 2020a, 6–8). Finančni primanjkljaj je bil predvsem posledica občutnega zmanjšanja obiska in prodanih vstopnic, povezanega predvsem z mednarodnim turizmom, dodatno pa še zaradičasne ukinitve kongresne dejavnosti, koncertov, strokovnih srečanj in drugih dogodkov, ki jim muzeji namenjajo svoje prostore. Glavnino zmanjšanja obiska so predstavljali manko tujih obiskovalcev, kar je bila posledica zaprtih meja in omejitev pri potovanjih, odpovedi šolskih skupin in ob ponovnem odprtju prostorske omejitve (npr. krožne poti, omejitve števila obiskovalcev glede na velikost površine razstavnih prostorov), ki so bile vezane na preprečevanje širjenja bolezni (NIJZ 2020; Ministrstvo za kulturo 2020). Številne ustanove se brez finančne pomoči držav ne bi zmogle prebiti skozi nastale razmere (NEMO 2021, 4). V raziskavi ICOM-a je kar 44 odstotkov muzejev poročalo, da je njihova finančna izguba v letu 2020 preseгла polovico pričakovanega letnega prihodka (ICOM 2021a, 9). Posebej prizadeti so bili zasebni muzeji, ki so še v večji meri odvisni od tržne dejavnosti kot javne ustanove (Amann et al. 2021, 46). K pomoči muzejem je aprila 2021 pozvala tudi generalna direktorica UNESCO Audrey Azoulay:

“The place we reserve for museums in pandemic recovery policies says a great deal about the societal values we wish to uphold. In the midst of the crisis, we must not lose sight of the fundamental importance of

ensuring access to culture and conserving our shared heritage in all its diversity. States have an essential role to play in supporting museums in this difficult period, through an ambitious cultural policy, not only to guarantee their survival but to prepare them for the future.”
(UNESCO 2021)

Številne od teh podatkov lahko preslikamo tudi na Slovenijo in sosednjo Italijo. Iz podatkov za Slovenijo, kjer so bili v letu 2020 muzeji za obiskovalce zaprti med 13. marcem in 29. aprilom (v času prvega vala pandemije) ter od 24. oktobra dalje (v času drugega vala), je razvidna velika razlika pri vseh vidikih javnega delovanja muzejev glede na prejšnja leta (Poljak Istenič 2020, 94–105; ICOM 2020b, 7–24). Pandemija je močno zarezala tako na področje obiska kot na organizacijo kulturnih dogodkov. Glede na podatke, ki jih je v anketi zbral Statistični urad Republike Slovenije (SURS) med 93 muzeji in galerijami v Sloveniji, jih je kar 94 odstotkov izjavilo, da so nove razmere povzročile okrnitev dejavnosti. Število pripravljenih razstav se je glede na leto 2019 zmanjšalo za skoraj 37 odstotkov (iz 1.406 na 893). Izpad klasične razstavne dejavnosti so številne institucije poskušale nadomestiti z virtualnimi razstavami – teh so v letu 2020 pripravili 185, skupni ogled pa je presegel 650.000 obiskovalcev. Še veliko večja razlika je bila razvidna v primerjavi obiska ustanov med letoma 2019 in 2020. Ta se je v tem obdobju zmanjšal za skoraj 65 odstotkov. Na obisk so vplivale tudi omejitve gibanja znotraj države med občinami oziroma regijami, še v večji meri pa omejitve v mednarodnem merilu. Zaradi slednjega bode v oči predvsem manko tujih obiskovalcev, kjer je bil ta padec zaradi okrnitve potovanj in zaprtih meja skoraj 82-odstoten (SURS 2021). Predvsem v večjih, državnih muzejih je velik rez pri številu obiskovalcev povzročil tudi večjo finančno izgubo (Direktorat za kulturno dediščino 2020, 2–4). V anketi, ki jo je v času prvega zaprtja pripravila Skupnost muzejev Slovenije, je 41 muzejev in galerij, ki so odgovorili na vprašanja, skupno poročalo o približno 650.000 evrih izpada dohodkov. Predsednica Skupnosti muzejev Slovenije Aleksandra Berberih Slana je izgubo označila za »katastrofalno, sploh ker z lastnimi prihodki pokrivamo vse mogoče – od plač do investicijskega vzdrževanja in nakupa opreme« (Jurc 2020).

Podobne razmere so beležili tudi muzeji in arheološki parki v Republiki Italiji, ki so bili v letu 2020 najprej omejeni z ukrepi, kmalu pa je sledilo še zaprtje, ki je trajalo od začetka marca do konca maja (Gazzeta ufficiale 2020a; Gazzeta ufficiale 2020b) in od novembra dalje. Italijo so zaradi pandemije in kot eno vodilnih svetovnih turističnih velesil, ki jo je leta 2019 obiskalo več kot 65 milijonov mednarodnih turistov (OECD 2021), omejitve in zaprtja v muzejskem sektorju še posebej močno prizadeli. Iz podatkov, ki jih je objavilo Ministrstvo za kulturo (*Ministero della cultura*) za 268 ustanov, je razvidno, da se je njihov obisk zmanjšal za več kot 75 odstotkov, prihodki pa za

79 odstotkov. V deželi Furlaniji - Julijski krajini (FJK) je bil padec nekoliko nižji in je znašal tako pri obiskovalcih kot pri prihodkih okoli 58 odstotkov (Ufficio di statistica 2021). Po ocenah italijanskega statističnega urada (*Istituto nazionale di statistica*) je izguba muzejskih institucij za obdobje med marcem in majem 2020 znašala 78 milijonov evrov (ISTAT 2020). Zaradi obsežnega izpada prihodkov v letu 2020 je morala s finančno pomočjo v dogajanje poseči država, ki je samo za državne muzejske ustanove namenila sredstva v višini 165 milijonov evrov (Ministero dalla cultura 2021).

Muzeji kljub zaprtju niso zaustavili svojega dela in so se po najboljših močeh in zmožnostih prilagodili novim razmeram. Obdobje zaprtja so muzejski delavci izkoristili za pospešeno inventariziranje, raziskovalno delo, pripravo novih projektov, razstav, publikacij, elektronskih vsebin, v veliki meri z delom na domu. V času prvega vala je po podatkih Direktorata za kulturo dediščino od doma delalo več kot dve tretjini zaposlenih v šestih osrednjih slovenskih muzejih (Direktorat za kulturno dediščino 2020, 28). Podobne razmere so veljale tudi v številnih drugih muzejskih institucijah doma in po svetu (ICOM 2020a, 4–5). Številni, predvsem večji muzeji, so se zaprtju, omejitvam in razmeram hitro prilagodili ter rešitev našli v novih oblikah komunikacije, ki jo omogočata digitalizacija in splet (Noehrer et al. 2021). Digitalizacija muzejskih vsebin, ki se je postopno razvijala v zadnjih desetletjih (Bertacchini & Morando 2013, 60–72; Li et al. 2012, 646–649; Sosič 2011, 263–280), je s pandemijo dobila močan pospešek. Pri tem so se nekatere institucije srečale s težavami, ki jih je predstavljalo pomanjkanje ustreznih tehnoloških znanj oziroma digitalne pismenosti (NEMO 2021, 5) ali otežena vzpostavitev oddaljenega dostopa za zaposlene, ko so delali od doma (Direktorat za kulturno dediščino 2020, 9). Sorazmerno slabo razvita digitalna oprema in vsebine so bile izpostavljene tudi za italijanske muzejske institucije, ki so bile s tega vidika precej omejene ob zaprtju (ISTAT 2020, 4–5; Agostino et al. 2020, 362–372). V raziskavi, ki jo je opravil italijanski ICOM, je imela med okoli 120 sodelujočimi muzeji leta 2018 le dobra polovica svojo spletno stran, približno enak delež pa jih je bil prisoten na socialnih omrežjih (ISTAT 2018, 5). Predhodne izkušnje z digitalnimi vsebinami so se izkazale kot pomembne ob zaprtju in selitvi na splet, na kar je opozorila tudi direktorica umetnostnega muzeja Accademia Carrara v Bergamu Maria Cristina Rodeschini:

“A dialogue with the public has been maintained via our digital channels. We had already implemented a digital strategy when the museum reopened in 2015, consisting of a website, social media channels and apps, a programme that in this situation has enabled us to step on the accelerator. If we hadn’t had that experience before the epidemic, it would have been impossible to put into place the subsequent proposals.” (Rigamonti di Cutò 2020)

Pozornost je bila zato usmerjena predvsem na ta vidik ponudbe. Prišlo je do izboljšav spletnih strani, postavitve virtualnih razstav in dogodkov ter iskanja novih stikov z obiskovalci, ki ponekod zaradi omejitev gibanja niso mogli priti do kulturnih javnih vsebin drugače kot na spletu (Zajc 2020). Kot uspešen primer je veljala tudi platforma *Arts & Culture*, ki jo je že leta 2011 ustvarilo podjetje *Google* v sodelovanju z več kot 2000 muzeji in galerijami iz več kot 80 držav (Arts and Culture 2021). Muzealci so svoje delo javnosti predstavljali prek spletnih aplikacij (npr. *Zoom*) ali z vsebinami na socialnih omrežjih (npr. *YouTube*, *Instagram*, *Facebook*) ter organizirali spletne izobraževalne delavnice in virtualna vodenja po razstavah. Med evropskimi muzeji, ki so sodelovali v ICOM-ovi raziskavi, jih je več kot polovica povečala svojo prisotnost na spletu (ICOM 2020a, 11). Na te načine so institucije uspele vsaj deloma prebroditi zahtevno obdobje zaprtja, obdržati stik s širšo javnostjo in opravljati svoje temeljno poslanstvo. S prilagoditvami na področju digitalne infrastrukture so se bolje soočili večji muzeji, ki so temu vidiku ponudbe lahko posvetili več kadra, sredstev in opreme. Številni manjši muzeji si tovrstnih investicij niso mogli privoščiti, kar je negativno vplivalo na njihove možnosti stika z javnostjo (ICOM 2021a, 5).

Hkrati so nekateri muzeji intenzivno spremljali aktualno dogajanje, povezano z razmerami, ki jih je povzročila pandemija in so v povezavi s tem pripravili več dogodkov in akcij. V zvezi s tem je direktor Muzeja Dunaj (*Wien Museum/Museen der Stadt Wien*) Matti Bunzl izpostavil: »Če mi kot muzej zdajšnjih Dunajčank in Dunajčanov ne bomo prosili, da nam pomagajo in pošiljajo vse te stvari, bodo izgubljene. Zagotoviti želimo, da bodo tudi čez sto let otroci naših otrok vedeli, kaj je pomenil čas korone« (Kač 2020). Organizirano je bilo zbiranje predmetov, fotografij in zgodb, vezanih na dogajanje v pandemičnem obdobju. Pri tem so se obrnili tudi na širšo javnost in jo vključili v aktivnosti (Kač 2020). V Sloveniji sta takšna projekta na primer izvedla Muzej za novejšo zgodovino (*Slovenija in koronavirus: Tudi tvoja zgodba je del zgodovine*) (MNZ 2020) in Mestni muzej Ljubljana (*Koronaprojekt*) (MMLJ 2020).

Ponovna odprtja muzejev so spremljale različne omejitve in smernice, ki so jih uvedle države ali jih je muzejem posredoval ICOM (npr. nošenje zaščitne maske, razkuževanje rok, vnaprejšnja napoved prihoda, merjenje telesne temperature, uvedba krožne poti po razstavnih prostorih, omejitve števila obiskovalcev) (ICOM 2020c; Lampis 2020a). V poletnih mesecih je zaradi izboljšanja epidemioloških razmer v Evropi številnim institucijam uspelo za krajši čas vsaj deloma ponovno zagnati svojo dejavnost in odpreti svoja vrata javnosti. V jesenskih mesecih je v Evropi sledilo novo poslabšanje zdravstvenih razmer, kar je vodilo v nova zaprtja in ponovno uveljavitev ukrepov, ki so veljali v času prvega vala covida-19. Celotna kulturna dejavnost je v leto 2021 tako vstopila s slabo popotnico, visoko finančno izgubo, podrejena številnim omejitvam ter s številnimi odprtimi vprašanji in negotovostjo.

3 Muzeji slovenske skupnosti v Beneški Sloveniji in Reziji

Slovenska skupnost v videmski pokrajini (Cernetig & Negro 2015; Stranj 1999, 54–193; Zupančič 2021, 71–91) se lahko pohvali z razvejano muzejsko mrežo, ki hrani bogato kulturno dediščino Slovencev na tem območju. Gre večinoma za manjše zbirke, ki delujejo tako pod okriljem institucij (npr. Inštitut za slovensko kulturo (ISK), Zveza slovenskih kulturnih društev (ZSKD)) kot zasebnikov in pokrivajo različne vidike slovenske kulture. Večina muzejev se nahaja v manjših naseljih in pokriva predvsem značilnosti in posebnosti, vezane na lokalni prostor (npr. Muzej blumarjev in vasi v Podbonescu (*Pulfero*), Zbirka varha Matajurja v Sovodnjah (*Savogna*), Muzej brusačev na Solbici (*Stolvizza*)) (Cernetig & Negro 2015, 82–83). Sodelavci in sodelavke muzejev, društev in drugih organizacij skrbijo poleg tega tudi za proučevanje in ohranjanje slovenskih narečij. Pomen muzejev močno presega samo ohranjanje kulturne dediščine, saj hkrati delujejo tudi kot lokalna središča slovenske skupnosti na območjih, ki jih pokrivajo, muzejski delavci pa so močno vpeti v splošno delovanje in prizadevanja za razvoj manjšine tako na področju videmske pokrajine kot tudi dežele FJK (Cernetig 2016, 132–133; Ravnik 2015, 11–39; Furlan 1994, 221–227). Tovrstne pobude so še toliko bolj pomembne na območjih, kjer se zaradi upadanja števila prebivalstva ukinja osnovna javna infrastruktura (npr. šole, trgovine, pošte), saj s tem kraji ostanejo živi, prebivalstvo pa aktivno. Muzeji tako organizirajo različna predavanja, javne dogodke in izobraževanja za lokalno skupnost, izdajajo pa tudi strokovne in leposlovne publikacije (Cernetig 2009, 140). Hkrati so te institucije pomemben povezovalni člen s Slovenijo in sorodnimi slovenskimi institucijami na drugi strani meje. Na ta način lahko pripadniki slovenske skupnosti v Italiji pridejo do številnih informacij in znanj o dogajanju v Sloveniji, muzeji pa hkrati delujejo kot jezikovna stičišča. Na drugi strani lahko gosti iz Slovenije z obiskom muzejskih institucij podrobneje spoznajo zahodno slovensko čezmejno območje. Pobude tamkajšnjih muzejev so združene pod geslom *Mi smo tu*, s katerim slovenska skupnost v videmski pokrajini enotno promovira muzejsko dejavnost in skrbi za prepoznavnost kulturne dediščine. Projekt financira FJK s sredstvi 21. člena Zaščitnega zakona za Slovence v Italiji (Cernetig 2016, 132–133).

Muzejska mreža se je razvila predvsem v zadnjih desetletjih, na pobudo lokalnih skupnosti ali posameznikov, vzporedno s povečanjem zanimanja za kulturno dediščino in razvojem kulturnega turizma, ter si je uspela zagotoviti pomembno mesto tako pri raziskovanju kot predstavitvi etnoloških, arheoloških, zgodovinskih, jezikoslovnih, geografskih in narodopisnih tematik območja, ki ga pokriva (Poljak Istenič 2015a; Quaglia 2015, 53–60). Za nadgradnjo muzejske dejavnosti v videmski pokrajini je bil v zadnjem obdobju pomemben predvsem *Program čezmejnega sodelovanja Slovenija–Italija*

2007–2013, ki je poleg javnih sredstev omogočil financiranje s strani Evropskega sklada za regionalni razvoj (Poljak Istenič 2015b, 66–72). V tem okviru lahko izpostavimo predvsem projekta *Jezik/Lingua* in *Zborzbirk*. Vpliv obeh projektov je bil velik, saj sta omogočila poglobitev stikov in sodelovanja lokalnih skupnosti, institucij in raziskovalcev z obeh strani meje. Muzeji v Italiji so se lahko seznanili s slovenskimi sorodnimi institucijami in pridobljena znanja vključili v svoje delovanje (Cher 2016, 131).

Cilj projekta *Jezik/Lingua – Večjezičnost kot bogastvo in vrednota čezmejne slovensko-italijanskega območja* je bil v prvi vrsti promocija in širitev rabe italijanskega oziroma slovenskega jezika ter boljše poznavanje kulture in tradicije na območjih, kjer živita obe manjšini (slovenska v Italiji in italijanska v Sloveniji). Vodilni partnerji so bili ISK, Slovenska kulturno-gospodarska zveza iz Trsta in Svet slovenskih organizacij iz Trsta, ob sodelovanju številnih izobraževalnih in znanstvenih institucij (npr. Univerza na Primorskem, Univerza v Vidmu in Univerza Ca' Foscari, Univerza v Trstu) ter lokalnih skupnosti iz Slovenije in Italije (Jezik/Lingua 2021). S projektom so ovrednotili kulturno in literarno dediščino ter tradicijo na obeh straneh meje, za ciljno skupino pa so izbrali predvsem mlajše generacije na obmejnem območju. Hkrati so omogočili tudi vzpostavitev različnih jezikovnih storitev, v obliki delavnic, lektoratov, magistrskega študijskega programa, izdaje publikacij in vzpostavitve jezikovno-svetovalnega servisa (Pertot 2011, 50–53). Projekt se je izvajal med letoma 2009 in 2015. Njegov glavni rezultat je bila vzpostavitev multimedijskega centra za promocijo in širitev slovenskega jezika in kulture v Italiji – Slovensko multimedialno okno (SMO) (*Finestra multimediale slovena*) v Špetru Slovenov (*San Pietro al Natisone*), ki ima vlogo osrednjega slovenskega muzeja v videmski pokrajini (Cernetig 2016, 133).

Drugi projekt, poimenovan *Zborzbirk – Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom*, se je osredotočil na ovrednotenje krajevnih, predvsem zasebnih zbirk kulturne dediščine. Trajal je v obdobju med letoma 2012 in 2015, v videmski pokrajini pa je skupno zajel 15 muzejskih zbirk na območju Nadiških in Terskih dolin, Rezijske in Kanalske doline (Poljak Istenič 2015a, 35–65; 87–127; Namor 2015, 10–11). Pri projektu so skupaj z lokalno skupnostjo sodelovale znanstvene institucije z obeh strani meje (npr. Univerza v Vidmu, Znanstvenoraziskovalni center Akademije znanosti in umetnosti, Goriški muzej, Gornjesavski muzej, ISK), kar je pomembno pripomoglo k dvigu kakovosti muzejske ponudbe. Prišlo je do popisa, inventarizacije in interpretacije muzejskih zbirk. Hkrati je bilo veliko sredstev vloženih tudi v njihovo opremo in infrastrukturo (Ravnik 2015, 11). Zbrano delo je bilo predstavljeno na spletni strani projekta (Zborzbirk 2021), hkrati pa so izdali tudi promocijski material z osnovnimi informacijami za obiskovalce (Poljak Istenič 2015a).

Za namen raziskave bomo posebej izpostavili tri muzeje, ki spadajo med aktivnejše in pomembnejše tovrstne institucije ter pokrivajo vsak svoje območje, kjer živi slovenska skupnost v videmski pokrajini (Nadiške in Terske doline ter Rezija).

V Špetru Slovenov, centru slovenske skupnosti v Beneški Sloveniji, kjer domuje tudi edina slovenska osnovna šola v videmski pokrajini (Zuljan Kumar 2021, 141–155), v okviru ISK-ja deluje SMO. Gre za sodoben in inovativen muzej, ki je odprl svoja vrata obiskovalcem leta 2013, kot rezultat že omenjenega evropskega projekta *Jezik/Lingua* (Cernetig & Negro 2015, 82–83). Muzej, ki je izrazito unikaten v prostoru, kjer deluje, je zasnovala, načrtovala in koordinirala arhitektka Donatella Ruttar. Uvršča se med nove oblike tematskih in pokrajinskih muzejev, kjer vsebina ne temelji več na zbiranju predmetov, temveč na pripovedih, ki so obiskovalcem predstavljene na različne načine (npr. *Govoreča knjižnica*, *Arhiv zvokov*, *Zvočne razglednice*, interaktivna skulptura *Meja*) (SMO 2016). Osredotoča se na predstavitev preteklosti, a hkrati posveča posebno pozornost tudi sedanjim razmeram slovenske skupnosti v celotni FJK. Skupna točka, ki povezuje vse instalacije, je slovenski jezik. Obiskovalci lahko na interaktiven način spoznajo slovenska narečja v Italiji, krajevne značilnosti, literaturo, glasbo in druge oblike umetniškega ustvarjanja Slovencev v Italiji. Osrednji element muzeja so nove, sodobne tehnologije predstavitve, zaradi česar je muzej svojevrstna posebnost v širšem okolju. Hkrati deluje tudi kot dokumentacijski in raziskovalni center ter arhiv, ki daje zbrano gradivo na razpolago širši javnosti in je hkrati tudi prostor za izobraževanje. Na ta način se povezuje z okoljem, z javnimi ustanovami in zasebniki ter s širšo javnostjo doma, v Sloveniji in v drugih državah. Muzej se s svojo sodobno zasnovo poskuša še posebej približati mlajši generaciji obiskovalcev. V prostorih deluje tudi Beneška galerija, kjer so organizirane občasne razstave. Hkrati muzej deluje tudi povezovalno z ostalimi sorodnimi institucijami v videmski pokrajini (SMO 2017). Pred pandemijo je muzej beležil okoli 3.000 obiskovalcev letno (Trinkov koledar 2019, 140).

Kulturno dediščino zgornje Terske doline pokriva Etnografski muzej Bardo (*Museo etnografico Lusevera*), ki je bil ustanovljen že leta 1973 na pobudo Centra za kulturne raziskave Bardo. Deluje v prostorih nekdane vaške mlekarne, s to dejavnostjo pa so povezani tudi številni razstavljeni predmeti, ki jih dopolnjuje še gradivo, ki je vezano na lokalno ljudsko umetnost ter kmečko in obrtno kulturo. Velik del vsebine je muzej pridobil v obdobju po potresu, ki je FJK prizadel leta 1976. Domačini so po obnovi domovanj muzeju podarili številne predmete, ki jih zaradi modernizacije, ki je sledila obnovi poškodovanih naselij, niso več potrebovali. Muzejski delavci so se zavedali pomena ohranitve in zbiranja materialne dediščine, še v toliko večji meri, ker so uradne ustanove to zanemarjale in ignorirale ali pa celo prispevale k porazgubitvi te dediščine (Cher 2016, 131). Muzej je pridobljeno gradivo

v naslednjih letih inventariziral in restavriral z izdatno pomočjo slovenskih kustosov iz Goriškega muzeja (Križnar 2006, 239–242). O pomenu predmetov, ki so razstavljeni v muzeju, je Luisa Cher (2016, 131) zapisala: »Govorijo nam o tem, kako so proizvajali, delali in živeli naši očetje. A govorijo nam tudi o duhovni kulturi, saj vsebujejo simboliko, ki jo skupnost izraža in ki se odraža tudi v naravnem in družbenem okolju.« V poslopju danes deluje tudi podružnica Glasbene matice, prostore pa lokalna skupnost uporablja še za druge dejavnosti, povezane z ohranjanjem slovenske kulture in jezika. V zadnjem desetletju je muzej doživel nadgradnjo. Po daljši obnovi so muzej ponovno odprli leta 2012, opremo pa nadgradili s sredstvi projekta *Zborzbirk*. V letu 2019 je muzej obiskalo okoli 600 obiskovalcev (Novi Matajur 2020c, 10).

Na Solbici v Reziji od leta 1995 dalje deluje kulturno društvo Muzej rezijanskih ljudi, katerega glavni namen je zbiranje, ohranjanje in razstavljanje kulturne dediščine Rezije. Muzej je bil zasnovan na podlagi sodelovanja med lokalno skupnostjo in Mladinskim raziskovalnim taborom, ki so ga sestavljali mladi študenti iz Trsta in Gorice, ter raziskovalci in strokovnjaki v letih 1989, 1994 in 1998 (Negro 2018, 132). S pripravo prve muzejske zbirke so domačini začeli leta 1998 in jo postavili v Beli (*San Giorgio*), v montažnem objektu, ki jim ga je dala na razpolago občinska uprava. Pri restavriranju predmetov je društvo uspešno sodelovalo z zaposlenimi iz Slovenskega etnografskega muzeja. Kmalu so si za cilj zadali ureditev zbirke v značilni rezijanski hiši, kar so uspeli uresničiti leta 2013 z odkupom stavbe v vasi Solbica (Quaglia 2013, 156–157). V teh prostorih muzej še danes domuje in je za javnost odprt od leta 2017 dalje. Ob odprtju so izpostavili, da gre za zbirko, »ki predstavlja življenje prebivalcev Rezije, združuje preteklost s sodobnostjo in povezuje vse tiste, ki jim je blizu izročilo tukajšnjih krajev in ljudi« (Sketelj 2018, 135). Bogata etnološka zbirka obiskovalcem predstavlja značilnosti življenja v dolini v preteklih stoletjih. Hkrati muzejski delavci pripravljajo tudi občasne razstave, del muzeja pa predstavlja tudi arhiv o bogatem ustnem izročilu Rezije, v katerega so vključene predvsem pravljice in pripovedke. Na ta način želi muzej aktivno prispevati k ohranjanju domače govorice in navad (Negro 2018, 132–134; Piko - Rustia 2018, 130–131). Muzej je leta 2019 zabeležil več kot 4.200 obiskovalcev (intervju 2).

4 Delovanje muzejev v videmski pokrajini v času covida-19

Epidemija covida-19 je močno vplivala in prizadela slovensko skupnost v Italiji, kar sta v svojih raziskavah ugotovili Brezigar (2020, 83–100) in Jurić Pahor (2020, 57–81). Obmejno območje s Slovenijo je bilo prizadeto predvsem v času prvega vala epidemije, ko je bila meja med državama z razlogom

preprečevanja širitve bolezni iz Italije v Slovenijo med 31. januarjem in 15. junijem 2020 v veliki meri zaprta in neprehodna. Vstop in izstop je bil v tem času med državama omogočen le na nekaterih večjih mejnih točkah in omejen le na določene izjeme, kar je zmanjšalo osebne stike med prostoroma na minimum. Ker je bila Italija eno od glavnih žarišč bolezni v Evropi, je Slovenija z njo izvajala še strožjo mejno politiko kot s Hrvaško in Avstrijo (Jurić Pahor 2020, 62). Ker je zaradi schengenskega sistema meja med državama že dobro desetletje odprta, so bile posledice vidne še v večji meri, predvsem pri mlajši generaciji, ki tovrstnih mejnih razmer še ni doživela (Brezigar 2020, 89–90). Tako omejitve, ki jih je uvedla Italija, kot tudi tiste, ki so bile posledica slovenskega boja proti epidemiji, so imele različne negativne vplive. Pripadniki slovenske skupnosti v Italiji so izpostavljali predvsem področje gospodarstva, turizma, omejitev stikov splošnih in jezikovnih stikov z matično domovino, izziv šolanja na daljavo in odpovedi tradicionalnih kulturnih dogodkov (Jurić Pahor 2020, 64–69).

Kot je bilo razvidno v začetnem poglavju, je pandemija močno prizadela muzejsko dejavnost tudi v FJK. V leto 2020 so muzeji slovenske skupnosti v videmski pokrajini vstopili z bogatimi programi in načrti. SMO je na primer v januarju in februarju 2020 organiziral več kulturnih dogodkov, tudi v sodelovanju s sorodnimi institucijami iz Slovenije. Gorenjski muzej z Jesenic je na primer februarja 2020 gostoval z razstavo *Prešeren v popularni glasbi* v Beneški galeriji (Novi Matajur 2020a, 9). Otvoritev nove razstave je za marec 2020 pripravljala tudi Muzej rezijanskih ljudi (Novi Matajur 2020b, 3).

S slabšanjem epidemiološke slike v državi so se začele uvajati omejitve, ob koncu februarja 2020 pa so bile odredene izredne razmere. Z vsemi omejitvami in težavami so se soočili tudi muzeji v videmski pokrajini. Številni kulturni projekti tamkajšnje slovenske skupnosti so bili ustavljeni, odpovedani ali premaknjeni za nedoločen čas v prihodnost, enako je veljalo tudi za razstavno dejavnost. Čas zaprtja so vsi trije analizirani muzeji uporabili za ureditev in nadgradnjo obstoječih zbirk ter načrtovanje nove muzejske ponudbe za obdobje po ponovnem odprtju. Določeno težavo so predvsem v začetnem obdobju zaprtja predstavljale omejitve pri gibanju izven domačega okolja, kar je onemogočalo delo v muzejskih prostorih, kasneje pa omejitve, povezane s preprečevanjem širjenja bolezni (Novi Matajur 2020b, 3). Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za zdravje (*Ministro della Salute*) sta muzejem izdajala priporočila, ukrepe in navodila, vezana na preprečevanje širjenja bolezni in možnosti delovanja v času izrednih razmer. Sogovorniki pa so ob tem poudarili, da je bila pomoč s strani državnih/deželnih oblasti minimalna, zaradi česar so se morali muzeji v veliki meri znajti sami oziroma si pomagati med seboj. Večino informacij so pridobili s strani lokalnih občin, ISK-ja in ZSKD (intervjuja 1 in 2).

Prepoved javnega delovanja je močno zmanjšala finančni priliv muzejev, kar je negativno vplivalo na uvajanje novosti in prilagoditve ponudbe novim razmeram. Posledice so se čutile še v večji meri, saj je imela tamkajšnja slovenska muzejska dejavnost v zadnjem desetletju konstantno rast obiska, zaradi česar je bil padec še toliko izrazitejši (intervju 3). Koordinacijo in informiranje med muzejskimi zbirkami v Beneški Sloveniji, Reziji in Kanalski dolini je izvajal SMO. Večja prilagajanja novim razmeram, predvsem v smeri digitalizacije, ki je bila značilna za večje muzeje, je pri manjših muzejih, tudi v videmski pokrajini, onemogočalo predvsem pomanjkanje ustrezne infrastrukture in sredstev, ki bi jih lahko namenili nadgradnjam spletne ponudbe (intervju 2). Ponekod, predvsem v višinskih predelih Beneške Slovenije in v Reziji, je predstavljala veliko težavo že slaba pokritost z internetnimi povezavami, kar je oviralo nekatere spletne rešitve (Brezigar 2020, 89; Žagar 2020, 24). Zaprtje je komunikacijo med muzeji poglobilo, saj so se za lažjo promocijo zbirk v videmski pokrajini, povezanih v projektu *Mi smo tu*, kljub omejitvam poslužili možnosti, ki jih omogočajo sodobni informacijski sistemi. Pomagali so si tudi s socialnimi omrežji, ki so, podobno kot drugod po svetu, v času zaprtja in omejitve gibanja predstavljala glavni komunikacijski kanal z javnostjo (Brezigar 2020, 93). Delovanje so predstavili na spletnih platformah (*Facebook*, *YouTube*), povečali pa so tudi aktivnosti na spletnih straneh. ISK je na primer na svojem *YouTube* kanalu v času zaprtja objavil več krajših posnetkov o slovenski kulturni dediščini videmske pokrajine (ISK 2020b; Novi Matajur 2021a, 10).

Ob ponovnem odprtju muzejske dejavnosti, do katerega je prišlo na začetku junija 2020 (Lampis 2020b) in je bilo pogojeno s številnimi omejitvami (npr. uporaba zaščitnih sredstev, število obiskovalcev na m²), je več muzejev izvedlo krajše dvojezično (slovensko in italijansko) srečanje prek *Zooma*, in sicer z namenom, da se predstavi kulturno bogastvo slovenske skupnosti in ponovno privabi obiskovalce z obeh strani meje (ISK 2020a). Rezultat srečanja je bila promocijska akcija *Rezerviraj si uro v muzeju*, ki je združila šest muzejev v videmski pokrajini.² Na spletnem portalu *Mi smo tu* in z mobilno aplikacijo so omogočili zainteresirani javnosti dostop do osnovnih informacij o vključenih zbirkah (ISK 2020a). Da bi premostili izpad obiska in zaprtje ter ponovno povečali obisk, so v poletnih mesecih izvedli več promocijskih akcij na obeh straneh meje (na televiziji, radiu, spletu in v časopisu). Slovenski javnosti so se na primer podrobneje predstavili tudi v prispevku *Muzeji v Benečiji in Reziji*, ki ga je julija 2020 predvajala slovenska javna televizija (MMC RTV SLO 2020).

2 Vključeni so bili muzeji: Slovensko multimedialno okno, Etnografski muzej Bardo, Pričevanja kmečke kulture, Kulturno društvo Muzej rezijanskih ljudi, Muzej brusačev, Muzej varha Matajura.

Med glavnimi posledicami, ki jih je s seboj prinesla pandemija, so muzej-ski delavci, tako kot številni drugi Slovenci v Italiji, izpostavili zaprtje meje s Slovenijo. S tem je za dlje časa popolnoma ugasnil prihod obiskovalcev iz Slovenije, ki so v prejšnjih letih, predvsem v obliki šolskih ekskurzij in organiziranih skupin, predstavljali visok delež celotnega obiska. Posledica tega je bilo zmanjšanje prihodkov muzejev, kar je predstavljalo težave pri financiranju osnovne dejavnosti, vzdrževanja, programov in zaposlenih (Novi Matajur 2020b, 3). Po podatkih SMO-ja se je delež vseh obiskovalcev muzeja v letu 2020 glede na prejšnje leto zmanjšal za več kot 80 odstotkov (intervju 3). Podobno je veljalo za Muzej rezijanskih ljudi, kjer je bil ta upad okoli 76-odstoten (intervju 2). SMO, ki je v normalnih razmerah za obiskovalce odprto vse dni v tednu, je bil v letu 2020 dostopen javnosti le 180 dni (intervju 3).

Poleg padca števila so zaposleni v muzejih opozorili tudi na spremembo strukture obiskovalcev. Če so v obdobju pred pandemijo covid-19 večji del predstavljali slovenski obiskovalci, ki so muzeje obiskovali predvsem organizirano in v skupinah (turistični angažmaji, šolske skupine, društva), se je njihov delež v letu 2020 precej zmanjšal. Poleg zaprtja meje je na obisk Slovencev, po mnenju Luise Cher, vplivalo tudi to, da so številni raje izkoristili turistične bone, ki jih je izdala Finančna uprava Republike Slovenije, ter prosti čas raje namenili letovanju v domačem okolju kot v tujini (Novi Matajur 2020c, 10). Izpad slovenskih gostov so muzeji deloma omejili z domačimi obiskovalci. Ena od posledic omejitve prehoda občinskih oziroma deželnih mej je bila, da so domačini začeli v večji meri spoznavati in obiskovati kulturne znamenitosti ter objekte v lokalnem okolju. V letu 2020 se je tako v vseh treh obravnavanih muzejih močno povečal delež italijanskih oziroma domačih obiskovalcev, predvsem iz dežele FJK, deloma pa tudi iz sosednje Benečije. Muzejski delavci so to spremembo označili kot pozitivno, saj so se številni italijanski obiskovalci na ta način lahko podrobneje seznanili s slovensko kulturo v Italiji, ki je bila pri številnih do tedaj slabo poznana. Posledično so tudi prilagodili vodenja in predstavitve zbirk (intervjuja 1 in 2).

Zaprtje muzejev je vplivalo tudi na pripravo in odpovedi številnih vsakoletnih tradicionalnih javnih dogodkov, pri katerih se aktivno in množično vključujejo lokalne skupnosti, množično pa jih obiskujejo tudi Slovenci (Cernetig 2009, 140–141), kar je še dodatno omejilo dostop do kulturnih vsebin in stika s slovenščino v tamkajšnjem okolju. Predsednik ISK-ja Giorgio Banchig je izpostavil še težave pri sodelovanju institucij s Slovenijo, ki so bile prav tako posledica mejne zapore, ki je vplivala na delovanje slovenskih ustanov v Italiji (Novi Matajur 2020b, 3). O pomenu odprte meje med državama veliko pove tudi to, da je po ukinitvi strogega mejnega režima ISK v Špetru Slovenov pripravil poseben dogodek, na katerega so povabili tudi goste iz Slovenije. Del dogodka, ki je potekal 27. junija 2020, je bila tudi otvoritev razstave z

naslovom *1915–1918: Vojska v naših dolinah* v Beneški galeriji (Novi Matajur 2020d, 9).

Po hitrem poslabšanju zdravstvenih razmer v jesenskih mesecih leta 2020, ki so bile posledica drugega vala pandemije covida-19, so bili muzeji v Italiji na začetku novembra 2020 ponovno prisiljeni zapreti svoja vrata. Še pred tem, 26. oktobra 2020, je Slovenija ponovno močno omejila prehod državne meje z Italijo, kar je trajalo vse do aprila 2021. Ponovil se je scenarij iz pomladnih mesecev prvega vala pandemije, zaradi česar so lahko muzeji v videmski pokrajini javnosti svoja vrata odprli šele konec aprila 2021 (Novi Matajur 2021b, 10).

5 Sklep

V letu 2020 se je kulturna dejavnost po svetu znašla v »katastrofalnem stanju«, ki ga je povzročila pandemija covida-19 (Zajc 2020). Novonastale razmere so tudi v muzejski dejavnosti povzročile krizo in v veliki meri onemogočile njeno osnovno poslanstvo. Muzejska stroka predvideva, da bo pandemija, ki v drugi polovici leta 2021 še traja, v naslednjih letih sprožila številne dolgoročne spremembe, ki bodo vplivale na razvoj dejavnosti. Te med drugim vključujejo spremembe pri komunikaciji z javnostjo in predstavitvi zbirk, kar se neposredno povezuje s porastom digitalnih vsebin ter dostopom in hkrati večjo navezanostjo na lokalni prostor, ki je postal ponekod – z daljšim zastojem svetovnega turizma – osrednji bazen, iz katerega bodo izhajali obiskovalci muzejev (Tully 2020, 171–180; ICOM 2021b). Berberih Slana je med izzivi, na katere bodo morali biti muzeji še posebej pozorni, izpostavila »*težave pri nakupu za delo pomembne opreme, vzdrževanju stavb, nadstandardnih programih, prav tako morajo nekateri zmanjšati obseg sodelovanja s samozaposlenimi v kulturi, študenti ipd. Posledice covida-19 bodo za muzeje še dolgo vidne na področju celotne Evrope in sveta.*« (Gabrijan 2021)

S tovrstnimi izzivi se srečujejo tudi slovenski muzeji v videmski pokrajini, ki so v letu 2020 uspeli le deloma uresničiti svoje zastavljene programe. Razvijajoča se muzejska dejavnost slovenske skupnosti je predvsem z zaprtjem javnega življenja in državne meje s Slovenijo doživela močan udarec. Sogovornice so poudarile, da je prav ponovno povečanje obiska slovenskih gostov glavna naloga muzejev v prihodnje, kar bodo poskušali doseči z intenzivnejšo promocijo lokalnih posebnosti in kulturne dediščine v Sloveniji. Tovrstni stiki s Slovenci iz matične domovine so pomembni s številnih vidikov – izmenjava izkušenj in informacij, krepitev jezika, povečanje zavedanja in znanja o slovenski čezmejni skupnosti v matični domovini ter številni drugi. Hkrati želijo muzeji tudi v prihodnje izkoristiti spremembe, ki so jih omejitve povzročile

pri italijanskih gostih, ko so ti v večji meri namenjali svoj prosti čas odkrivanju in spoznavanju lokalnega prostora. Promocijsko dejavnost bodo usmerili tudi na italijansko javnost, s čimer želijo doseči večje poznavanje splošnih razmer slovenske skupnosti in kulturne dediščine v Italiji (intervjuja 1 in 3).

Ustni viri

Intervju 1: Cher, Luisa (Center za kulturne raziskave Bardo, Bardo).

Intervju 2: Negro, Luigia (Kulturno društvo »Muzej rezijanskih ljudi«, Solbica).

Intervju 3: Cernetig, Marina (Inštitut za slovensko kulturo, Špeter Slovenov).

Viri in literatura

- Agostino, D., Arnaboldi, M. & Lampis, A., 2020. Italian State Museums during the COVID-19 Crisis: From Onsite Closure to Online Openness. *Museum Management and Curatorship* 35 (4), 362–372.
- Amann, S., Blau, A., De Voldere, I., Fraioli, M., Lebert, S. & Heinsius, J., 2021. *Cultural and Creative Sectors in Post-Covid-19 Europe: Crisis Effects and Policy Recommendations*. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.
- Arts & Culture, 2021, <https://artsandculture.google.com/> (dostop 24. 9. 2021).
- Bertacchini, F. & Morando, E., 2013. The Future of Museums in the Digital Age: New Models for Access to and Use of Digital Collections. *International Journal of Arts Management* 15 (2), 60–72.
- Brezigar, S., 2020. The Slovene Community in Italy and the Covid-19 Pandemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 83–100.
- Cernetig, M., 2009. V Nadiških dolinah ohranjene navade. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49 (1/2), 140–141.
- Cernetig, M., 2016. Turistični razvoj območja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 56 (3/4), 132–133.
- Cernetig, M. & Negro, L. (ur.), 2015. *Mi smo tu: --- tuka, --- izdē, --- kle, --- tle: slovenska jezikovna skupnost v Videmski pokrajini: preteklost, sedanjost, bodočnost*. Inštitut za slovensko kulturo, Špeter.
- Cher, L., 2016. Etnografski muzej Bardo – Terska dolina. Turistični razvoj območja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 56 (3/4), 131.
- Direktorat za kulturno dediščino, 2020. Poročilo o stanju javnih zavodov na področju varstva kulturne dediščine ob razglasitvi epidemije COVID 19. Portal GOV.SI, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/Porocilo_Covid_DKD_2020-04-10.pdf (dostop 15. 9. 2021).
- Draženovič, M. & Smrekar, A. (ur.), 2020. *Priročnik za interpretacijo dediščine*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Fagerheim Kalsås, V., 2015. Minority History in Museums: Between Ethnopolitics and Museology. *Nordisk Museologi* 23 (2), 33–47.
- Furlan, A., 1994. Slovenščina v muzejih slovenske narodnostne manjšine v Italiji. *Traditiones* 23, 221–227.
- Gabrijan, P., 2021. Muzeji kot aktivni člen sprememb ponujajo tudi premislek o odnosu do skupnosti. MMC RTV SLO, 18. maj 2021, <https://www.rtvsllo.si/kultura/dediscina/muzeji-kot-aktivni-clen-sprememb-ponujajo-tudi-premislek-o-odnosu-do-skupnosti/580590> (dostop 27. 10. 2021).
- Gazzeta ufficiale, 2020a. Decreto-legge, n. 6, 23 febbraio 2020, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2020/02/23/20G00020/sg> (dostop 4. 10. 2021).
- Gazzeta ufficiale, 2020b. Decreto del presidente del consiglio dei ministri 8 marzo 2020, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2020/03/08/20A01522/sg> (dostop 4. 10. 2021).
- Grasso, M., Klicperová-Baker, M., Koos, S., Kosyakova, Y., Petrillo, A. & Vlase, I., 2021. The Impact of the Coronavirus Crisis on European Societies. What Have We Learnt

- and Where Do We Go from Here? – Introduction to the COVID Volume. *European Societies* 23 (1), 2–32.
- Hinz, H., 2016. Spremnna beseda. V K. Širok (ur.) *Integracija multikulturne Evrope: muzeji kot družbene arene: priročnik za razumevanje vloge muzejev v družbi*. Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Ljubljana, 9–10.
- ICOM – International Council of Museums, 2020a. Museums, Museum Professionals and COVID-19: Survey Results, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/05/Report-Museums-and-COVID-19.pdf> (dostop 24. 9. 2021).
- ICOM – International Council of Museums, 2020b. Muzeji in Covid-19, http://www.icom-slovenia.si/fileadmin/user_upload/ICOM_2020_web.pdf (dostop 24. 9. 2021).
- ICOM – International Council of Museums, 2020c. Museums and End of Lockdown: Ensuring the Safety of the Public and Staff, <https://icom.museum/en/news/museums-and-end-of-lockdown-ensuring-the-safety-of-the-public-and-staff/> (dostop 4. 10. 2021).
- ICOM – International Council of Museums, 2021a. Museums, Museum Professionals and Covid-19: Third Survey, https://icom.museum/wp-content/uploads/2021/07/Museums-and-Covid-19_third-ICOM-report.pdf (dostop 6. 10. 2021).
- ICOM – International Council of Museums, 2021b. ICOM Slovenija webinar – Digitalizacija v muzejih (Mednarodni muzejski dan 2021) [Videoposnetek], <https://www.youtube.com/watch?v=rEqAlEf4Cic> (dostop 5. 10. 2021).
- ISK – Inštitut za slovensko kulturo, 2020a. Rezerviraj si uro v muzeju, <https://www.mis-motu.it/rezervacija-2/> (dostop 14. 9. 2021).
- ISK – Inštitut za slovensko kulturo, 2020b. [Videoposnetki o slovenski kulturni dediščini videmske pokrajine], <https://www.youtube.com/user/mismotubenecija/featured> (dostop 14. 9. 2021).
- ISTAT – Istituto Nazionale di Statistica, 2018. L'Italia dei musei, https://www.istat.it/it/files/2019/12/LItalia-dei-musei_2018.pdf (dostop 23. 9. 2021).
- ISTAT – Istituto Nazionale di Statistica, 2020. I musei statali al tempo del Covid-19, <https://www.istat.it/it/files/2020/05/I-musei-statali-al-tempo-del-Covid-19.pdf> (dostop 23. 9. 2021).
- Jezik/Lingua, 2021. O projektu, <http://www.jezik-lingua.eu/code/13746/O-projektu> (dostop 14. 9. 2021).
- Jurc, A., 2020. Slovenski muzeji v času izolacije izgubili okoli 650 tisoč evrov, <https://www.rtvsl.si/kultura/vizualna-umetnost/slovenski-muzeji-v-casu-izolacije-izgubili-okoli-650-tisoc-evrov/530936> (dostop 27. 9. 2021).
- Jurić Pahor, M., 2020. Border as Method: Impact of the Covid-19 Pandemic on the Border Area between Italy and Slovenia and on the Slovene Minority in Italy. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 57–81.
- Kač, M., 2020. »Tudi tvoja zgodba je del zgodovine.« Muzeji pozivajo, da skupaj dokumentiramo čas. MMC RTV SLO, 24. april 2020, <https://www.rtvsl.si/kultura/dediscina/tudi-tvoja-zgodba-je-del-zgodovine-muzeji-pozivajo-da-skupaj-dokumentiramo-cas/521767> (dostop 27. 9. 2021).
- Križnar, N., 2006. Etnografski muzeji v mlekarni. V M. Kožuh (ur.) *Terska dolina: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*. Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba, Celje; Goriška Mohorjeva družba, Gorica, 239–247.

- Lampis, A., 2020a. Circolare N. 27, <http://musei.beniculturali.it/wp-content/uploads/2020/05/Linee-guida-per-la-riapertura-dei-musei-e-dei-luoghi-della-cultura-statali-previsti-dagli-articoli-42-e-43-del-decreto-legge-n.-169-del-2-dicembre-2019Circolare-27-anno-2020.pdf> (dostop 24. 9. 2020).
- Lampis, A., 2020b. Circolare N. 26, <http://musei.beniculturali.it/wp-content/uploads/2020/05/Linee-guida-riapertura-musei-e-luoghi-della-cultura-statali.pdf> (dostop 24. 9. 2021).
- Li, Y. C., Liew, A. W. C. & Su, W. P., 2012. The Digital Museum: Challenges and Solution. *8th International Conference on Information Science and Digital Content Technology (ICIDT), 2012*, Vol. 3, 646–649.
- Mensch, P. & Meijer-van Mensch, L., 2015. *New Trends in Museology II*. Muzej novejše zgodovine, Celje.
- Miklavčič-Brezigar, I., 2006. Identiteta in lokalni muzeji: primer Slovencev ob italijanski meji. *Etnolog* 16, 265–277.
- Ministero della cultura, 2021. I sostegni destinati ai Musei italiani durante l'emergenza Covid-19, <http://musei.beniculturali.it/wp-content/uploads/2020/05/Monitoraggio-Misure-Sostegno-Musei.pdf> (dostop 4. 10. 2021).
- Ministero della Salute, 2021. Nuovo coronavirus, <https://www.salute.gov.it/portale/nuovocoronavirus/homeNuovoCoronavirus.jsp> (dostop 4. 10. 2021).
- Ministrstvo za kulturo, 2020. Smernice za postopno odprtje javnih zavodov, ki opravljajo muzejsko, galerijsko ali sorodno dejavnost, za obisk. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/Novice/COVID-19/Odpiranje-JZ-med-epidemijo-COVID-19_dop.pdf (dostop 4. 10. 2021).
- MMC RTV SLO, 2020. Muzeji v Benečiji in Reziji [Videoposnetek]. MMC RTV SLO, 5. julij 2020, <https://4d.rtvsl.si/arhiv/prvi-dnevnik/174704515> (dostop 23. 9. 2020).
- MMLJ – Mestni muzej Ljubljana, 2020. Koronaprojekt, <https://mgml.si/sl/mestni-muzej/razstave/518/koronaprojekt/> (dostop 20. 9. 2020).
- MNZ – Muzej za novejšo zgodovino, 2020. Slovenija in koronavirus, <http://www.muzej-nz.si/si/muzej/1349> (dostop 20. 9. 2020).
- Močnik, B., 2016. Inga Miklavčič Brezigar: »Če ima vsaka vas cerkev, lahko ima tudi muzej«. *Delo*, 28. november 2016, <https://old.delo.si/kultura/razno/inga-miklavcic-brezigar-ce-ima-vsaka-vas-cerkev-lahko-ima-tudi-muzej.html> (dostop 12. 10. 2021).
- Namor, I., 2015. Kdo bo skrbel za upravljanje našega teritorija? *Trinkov koledar* 2015, 5–13.
- Negro, L., 2018. Muzej rezijanskih ljudi: odprtje novih prostorov Muzeja rezijanskih ljudi v Pločovi hiši na Solbici, 14. oktober 2017. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 58 (3/4), 132–134.
- NEMO – Network of European Museum Organisations, 2021. Follow-up Survey on the Impact of the COVID-19 Pandemic on Museums in Europe, https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_FollowUpReport_11.1.2021.pdf (dostop 15. 9. 2021).
- NIJZ – Nacionalni inštitut za javno zdravje, 2020. Higijenska priporočila za preprečevanje širjenja okužbe s sars-cov-2 za muzeje in galerije, <https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/uploaded/muzeji.pdf> (dostop 4. 10. 2021).
- Noehr, L., Gilmore, A., Jay, C. & Yehudi, Y., 2021. The Impact of COVID-19 on Digital

- Data Practices in Museums and Art Galleries in the UK and the US. *Humanities & Social Sciences Communications*, <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00921-8> (dostop 28. 10. 2021).
- Novi Matajur, 2020a. Razstava v Špetru – Prešeren v moderni glasbi. *Novi Matajur* 47, 29. januar 2020, 5.
- Novi Matajur, 2020b. Pogled v naš organiziran svet v času prisilne neaktivnosti. *Novi Matajur* 47, 8. april 2020, 3.
- Novi Matajur, 2020c. Center za kulturne raziskave Bardo in Etnografski muzej s prilagojeno ponudbo. *Novi Matajur* 47, 21. oktober 2020, 10.
- Novi Matajur, 2020d. V soboto v Špetru prijateljsko srečanje: konfina (spet) ni več. *Novi Matajur* 47, 24. junij 2020, 9.
- Novi Matajur, 2021a. Spletna promocija rezijanskih kulturnih znamenitosti. *Novi Matajur* 48, 28. januar 2021, 10.
- Novi Matajur, 2021b. Muzej rezijanskih ljudi na Solbici spet odprt. *Novi Matajur* 48, 28. april 2021, 10.
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, 2021. Inbound Tourism, https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TOURISM_INBOUND (dostop 28. 10. 2021).
- Perko, V., 2014. *Muzeologija in arheologija za javnost: muzej Krasa*. Kinetik, zavod za razvijanje vizualne kulture, Ljubljana.
- Pertot, S., 2011. Projekt *Jeziklingua*: večjezičnost kot bogastvo in vrednota čezmejnega slovensko-italijanskega območja. *Trinkov koledar* 2011, 50–53.
- Piko-Rustia, M., 2018. Muzej rezijanskih ljudi za rezijanske ljudi in rezijanščino. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 58 (3/4), 130–131.
- Poljak Istenič, S. (ur.), 2015a. *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: vodnik po zbirkah*. ZRC SAZU, Ljubljana.
- Poljak Istenič, S., 2015b. Kulturni turizem in čezmejni projekti: razumevanje turističnih potencialov kulturne dediščine v projektih čezmejnega sodelovanja med Slovenijo in Italijo. V R. Dapit, B. Ivančič Kutin, Š. & Ledinek Lozej (ur.) *Zbirke povezujejo: etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom*. Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere, Udine; ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, 61–77.
- Poljak Istenič, S., Palaić, T., Vodopivec, U., Perne, A., Čepeljnik, M., Misja, A., Uhan, D., Justin, J., Jerbič Perko, V., Pšajd, J., Černelič Krošelj, A., Matijevc, A., Marinčič, M., Jelovčan Koselj, J., Gradišar, B. & Kokalj, S., 2020. Zaprti za obiskovalce, a še kako aktivni: muzeji med pandemijo covida-19. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 60 (2), 94–105.
- Quaglia, S., 2013. Plocava hiša na Solbici v Reziji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 53 (1/2), 156–157.
- Quaglia, S., 2015. Turismo culturale in Val Resia: l'esperienza del laboratorio Spoznati Rezijo. V R. Dapit, B. Ivančič Kutin & Š. Ledinek Lozej (ur.) *Zbirke povezujejo: etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom*. Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere, Udine; ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, 53–60.
- Ravnik, M., 2015. Živa tradicija in zgodovinski spomin v dolini Idrije – izhodišče projekta

- Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom (Zborzbirk). V R. Dapit, B. Ivančič Kutin, Š. & Ledinek Lozej (ur.) *Zbirke povezujejo: etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom*. Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere, Udine; ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, 9–39.
- Rigamonti di Cutò, A., 2020. The Effects of Covid-19 on Italian Museums: Interviews with the Directors of the Accademia Carrara, the Uffizi and the Peggy Guggenheim Collection. *Studio International*, 15. maj 2020, <https://www.studiointernational.com/index.php/covid-19-italian-museums-interview-maria-cristina-rodeschini-accademia-carrara-eike-schmidt-uffizi-karole-vail-peggy-guggenheim-collection> (dostop 28. 10. 2021).
- Römisch, R., 2020. Covid-19 Effects on Central Europe, <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/discover/Covid-19-effects-on-Central-Europe.pdf> (dostop 7. 10. 2021).
- Sketelj, P., 2018. Govor ob odprtju Muzeja rezijanskih ljudi: Solbica, 14. oktober 2017. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 58 (3/4), 135.
- SMO – Slovensko multimedialno okno, 2016. Krajinski in pripovedni muzej, <https://www.mismotu.it/wp-content/uploads/2016/02/depliant-SMO-instal.-it-slo-x-sito.pdf> (dostop 25. 9. 2021)
- SMO – Slovensko multimedialno okno, 2017. Krajinski in pripovedni muzej, <https://www.mismotu.it/wp-content/uploads/2017/11/presentazione-predstavitev.pdf> (dostop 19. 9. 2021).
- Sosič, B., 2011. Spletne zbirke SEM: zbirke predmetov, fotografij in risb Slovenskega etnografskega muzeja na spletu. *Etnolog* 21, 263–280.
- Stranj, P., 1999. *Slovensko prebivalstvo Furlanije - Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi*. Slovenski raziskovalni inštitut; Narodna in študijska knjižnica, Trst; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze, Ljubljana.
- Trinkov koledar, 2019. MI SMO TU in razvoj kulturnega turizma. *Trinkov koledar* 2019, 137–143.
- Tully, G., 2020. Are We Living the Future? Museums in the Time of COVID-19. V F. Burini (ur.) *Tourism Facing a Pandemic: From Crisis to Recovery*. Università degli Studi di Bergamo, Bergamo, 171–180.
- Ufficio di statistica, 2021. Visitatori e introiti di musei, monumenti e aree archeologiche statali, http://www.statistica.beniculturali.it/Visitatori_e_introiti_musei.htm (dostop 22. 9. 2021).
- UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2020. Museums around the World in the Face of COVID-19, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> (dostop 15. 9. 2021).
- UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2021. <https://en.unesco.org/news/supporting-museums-unesco-report-points-options-future> (dostop 15. 9. 2021).
- Vidmar Horvat, K. & Pušnik, M. (ur.), 2021. *Pandemija COVID-19 in njene družbene posledice*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana.
- WHO – World Health Organization, 2021. Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (dostop 30. 9. 2021).

- Zajc, I., 2020. Kultura: »To je leto katastrofe« – zaprti knjigarne, gledališča, kinodvorane, umetniki v stiskah. *MMC RTV SLO*, 25. december 2020, <https://www.rtvlo.si/20-v-2020/kultura-to-je-leto-katastrofe-zaprti-knjigarne-gledalisca-kinodvorane-umetniki-v-stiskah/546294> (dostop 27. 9. 2021).
- Zborzbirk, 2021, <http://zborzbirk.zrc-sazu.si/sl-si/domov> (dostop 16. 9. 2021).
- Zuljan Kumar, D., 2021. Slovenska identiteta med mladimi v Beneški Sloveniji. V D. Zuljan Kumar & P. Kolenc (ur.) *Simon Rutar in Beneška Slovenija*. Slovenska matica, Ljubljana, 141–155.
- Zupančič, J., 2021. Beneška Slovenija: geografija zahodnega slovenskega roba. V D. Zuljan Kumar & P. Kolenc (ur.) *Simon Rutar in Beneška Slovenija*. Slovenska matica, Ljubljana, 71–91.
- Žagar, M., 2020. Impacts of the SARS-CoV-2 Virus and Covid-19 Pandemic on Societies, Sciences and Minorities. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 5–32.

Lara Sorgo, Sonja Novak Lukanović

Vpliv epidemije covida-19 v drugem in tretjem valu na italijansko narodno skupnost v Sloveniji¹

Izvleček

V prispevku so predstavljeni rezultati raziskave o vplivu epidemije covida-19 v drugem in tretjem valu na italijansko narodno skupnost v Sloveniji. V raziskavo, ki je potekala v dveh delih, so bili vključeni pripadniki italijanske narodnosti, ki so aktivno vključeni v dejavnosti skupnosti Italijanov z namenom, da bi razumeli, kako so doživljali ustavljanje družbenega življenja v drugem in tretjem valu epidemije. V drugem delu raziskave pa so bili povabljeni k sodelovanju učitelji osnovnih šol z italijanskim učnim jezikom v Slovenski Istri, da bi pridobili glavno sliko o izobraževanju na daljavo.

V prvem valu epidemije se je italijanska narodna skupnost na hitro prilagodila razmeram v skladu z vladnimi ukrepi za zavezitev okužb in je ob tem tudi reorganizirala svoje aktivnosti, da bi lahko naprej obdržala stike s pripadniki. Študija, izvedena v letu 2020, ni dajala konkretnih odgovorov, ali je italijanska narodna skupnost pripravljena, če bi se situacija nadaljevala, je pa ponudila razmislek o nadaljnjem spremljanju situacije.

Avtorici ugotavljata, da je za italijansko narodno skupnost bistvenega pomena ohranjanje jezika, kulture in identitete. V spremenjenih pogojih dela, kot se je izkazalo v drugem in tretjem valu epidemije, je italijanska narodna skupnost poiskala nove oziroma drugačne načine, kako ohraniti vitalnost na teh področjih.

Ključne besede: covid-19, italijanska narodna skupnost, skupnosti Italijanov, državne meje, osnovne šole z italijanskim učnim jezikom, izobraževanje na daljavo.

1 Prispevek je nastal v okviru strokovno-razvojne naloge Pomen šole z italijanskim učnim jezikom na Obali za ohranjanje vitalnosti italijanske narodne skupnosti (MIZŠ) in raziskovalnega programa Inštituta za narodnostna vprašanja (INV) Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje (P5-0081).

The Impact of the Second and Third Waves of the Covid-19 Pandemic on the Italian National Community in Slovenia

Abstract

The article presents the results of a study on the impact of the second and third waves of the Covid-19 pandemic on the Italian national community in Slovenia. The study was divided into two parts. The first part, conducted among persons of Italian nationality engaged in the activities of the Italian Communities, aimed to explore how they experienced the lockdowns in the second and third waves of the pandemic. The second part involved teachers employed in primary schools with Italian as the language of instruction in Slovene Istria to have a general idea of remote learning.

In the first wave of the pandemic, the Italian national community quickly adapted to the new circumstances: it complied with government measures to curb the spread of infections while reorganising its activities to maintain contact with its members. Although the 2020 study did not provide tangible conclusions as to the Italian national community's preparedness should the crisis continue, it nevertheless suggested a reflection on the further monitoring of the situation.

The authors note that for the Italian national community, the preservation of language, culture and identity is key. In the changed working conditions dictated by the second and third waves of the pandemic, the Italian national community sought new or different ways to maintain its vitality also in the above area.

Key words: Covid-19, Italian national community, Italian Communities, state borders, primary schools with Italian as the language of instruction, remote learning.

1 Uvod

Pripadniki italijanske narodne skupnosti živijo v Slovenski Istri, v štirih obalnih občinah: Ankaran/Ancarano, Koper/Capodistria, Izola/Isola in Piran/Pirano. Na območjih, kjer živi italijanska narodna skupnost, njeni pripadniki ustanovijo občinske samoupravne narodne skupnosti (it. *Comunità Autogestite della Nazionalità Italiana*), ki obravnavajo vsa vprašanja, povezana s položajem italijanske narodne skupnosti in z njenimi specifičnimi pravicami. Na tem narodno mešanem območju je poleg slovenščine uradni jezik tudi italijanščina, kar pomeni, da ima enakovreden in enakopraven status.² V 64. členu Ustave Republike Slovenije (1991) so določene posebne pravice narodnih manjšin v Republiki Sloveniji, med katerimi je zelo pomembna pravica do izobraževanja v svojem jeziku, torej v italijanščini. Vzgojne in izobraževalne ustanove so zelo pomembne, ker omogočajo ohranjanje in prenašanje italijanskega jezika in italijanske kulture. Model,³ ki se je razvil na Obali, čeprav je del slovenskega javnega sistema, ustreza specifičnim potrebam okolja, upošteva kulturno in izobraževalno tradicijo etnične skupine (Novak Lukanovič, Zudič Antič & Varga 2011; Zudič Antič 2018).

Po statističnih podatkih uradnega popisa prebivalstva iz leta 1991 se je za pripadnike italijanske narodnosti opredelilo 2.959 oseb, 3.882 oseb pa je navedlo italijanski jezik kot materni jezik (SURS 1991). Ob popisu prebivalstva v letu 2002⁴ se je za pripadnike italijanske narodnosti opredelilo 2.258 oseb (701

- 2 Politika ustvarja pogoje za rabo jezika narodne skupnosti v skladu s pravnimi akti, ki obravnavajo jezikovne pravice skupnosti. Poleg 11. člena Ustave Republike Slovenije, ki določa, da je poleg slovenščine na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina (11. člen Ustave Republike Slovenije 1991), o uporabi manjšinskega jezika obstajajo še drugi akti: statuti občin, pravilniki poslovanja državnih in uradnih organov ter lokalne uprave.
- 3 V vzgojno-izobraževalnih ustanovah v Slovenski Istri pouk poteka v slovenščini ali v italijanščini. Na vseh osnovnih in srednjih šolah se vsi učenci obvezno učijo tudi drugi jezik, torej jezik okolja, bodisi italijanščino ali slovenščino. Na šolah z italijanskim učnim jezikom je predmetnik pri nekaterih predmetih prilagojen: italijanščina kot materni jezik ali prvi jezik, slovenščina kot drugi jezik (jezik okolja), družba, zgodovina, geografija, glasba. Določene posebnosti osnovnošolskega izobraževanja se kažejo tudi v prilagojenih normativih, v učnem gradivu v italijanskem jeziku in tudi v zaposlenih, ki so največkrat pripadniki italijanske skupnosti in strokovno usposobljeni v italijanščini (Zudič Antič 2009).
- 4 Leta 2002 je bila metodologija popisa spremenjena, kar pomeni, da se kot prebivalci Slovenije niso upoštevale osebe, ki imajo v Sloveniji stalno ali začasno prebivališče, vendar prebivajo v tujini več kot eno leto. Popis iz leta 2002 je bil še tradicionalni popis v Sloveniji, ki je vključeval podatke o maternem jeziku in narodni pripadnosti. Naslednji popisi prebivalstva so bili registrski popisi, kar pomeni, da so se obdelali zgolj podatki, ki so bili že vsebovani v obstoječih administrativnih in statističnih virih.

oseba manj kot leta 1991 – 23,7 %), 3.762 oseb pa je kot materin jezik navedlo italijanski jezik (120 oseb manj kot leta 1991 – 3,1 %)⁵ (SURS 2002).

Leto 2020 je bilo zaznamovano kot leto pandemije novega koronavirusa SARS-CoV-2, ki povzroča bolezen covid-19. Prvi primeri koronavirusa so bili zabeleženi že decembra 2019 na Kitajskem, v regiji Vuhan, nato so se okužbe hitro razširile po vsem svetu. Država v Evropi, ki so jo okužbe najbolj prizadele, je bila sosednja Italija, kjer je bilo v enem mesecu zabeleženih na stotine okužb. Prav zaradi situacije v sosednji Italiji je Slovenija poiskala rešitve in sprejela nacionalni načrt za preprečitev širjenja okužb v izogib morebitni preobremenitvi zdravstvenega sistema.

Prvi primer okužbe s covidom-19 v Sloveniji je bil registriran 4. marca 2020, slovenska vlada pa je 12. marca uradno razglasila epidemijo. Isti dan je tudi Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) razglasila pandemijo covida-19 (WHO 2020). V tem obdobju, ki je trajalo do 14. maja 2020, so se ustavile nebstvene storitve, vrtci in šole so bili zaprti, prav tako sta bili uvedeni začasna prepoved zbiranja ljudi na javnih prireditvah in prepoved gibanja med občinami (Vlada Republike Slovenije 2020). V tem okviru se je tudi italijanska narodna skupnost morala hitro reorganizirati v skladu z vladnimi ukrepi za zaježitev širjenja okužb. Poleg odpovedi vseh že programiranih dogodkov je bilo zaprtje mej s sosednjimi državami, zlasti z Italijo in Hrvaško, hud udarec za prebivalce slovenske Istre in še posebej za pripadnike italijanske narodnosti, ki so se počutili odrezane od matičnega naroda in od italijanskega dela prebivalstva hrvaške Istre.

Z namenom predstavitve, kako se je italijanska narodna skupnost spoprijemala z epidemijo v mesecih zaprtja v prvem valu, smo v letu 2020 izvedeli študijo (Sorgo & Novak Lukanović 2020), v kateri smo ugotavljali stališča in mnenja pripadnikov o stanju, v katerem so se znašle narodnostne ustanove, kot so samoupravne skupnosti italijanske narodnosti, skupnosti Italijanov in šole z italijanskim učnim jezikom, ter o tem, kako so ljudje doživljali zaprtje državnih meja in onemogočeno prosto gibanje. Izvedeli smo polstrukturirane telefonske intervjuje s pripadniki italijanske narodne skupnosti, ki so aktivni na različnih področjih javnega življenja, kot so politični svet, svet šolstva in izobraževanja, kulturne in medijske ustanove. V okviru raziskave smo spremljali ukrepe, ki so se tedensko spreminjali, in analizirali predvsem manjšinske medije. Naša raziskava v letu 2020 je poskusila odgovoriti na vprašanja, povezana z reorganizacijo narodnostnih ustanov, s problematiko

5 Padec števila pripadnikov italijanske narodne skupnosti v zadnjih desetletjih je skrb vzbujajoč podatek, saj je v primerjavi s popisom iz leta 1991 statistika pokazala, da se je 701 oseba manj opredelila za Italijane. Demografsko nihanje italijanskega prebivalstva je možno razlagati z različnimi argumenti, kot so neopredeljevanje glede etnične in nacionalne pripadnosti, večja umrljivost kot rodnost, mešani zakoni, drugačen metodološki pristop ob popisu 2002 in nepopis zdomcev (Benedetti 2015, 20).

zaprtja šol oziroma z izobraževanjem na daljavo in z vprašanjem zaprtja meja. Analiza odgovorov nam je pokazala, da so vse skupnosti v času epidemije obdržale stike s pripadniki in člani, predvsem po telefonu, v elektronski obliki, z objavami na spletnih straneh ali na družbenih omrežjih, in s takim načinom omogočile, da so člani prejeli ažurne informacije v italijanščini o epidemiji koronavirusa v Sloveniji in o veljavnih državnih ukrepih. Medtem ko so nekatere skupnosti poskusile obdržati stike s pripadniki z uporabo videokonferenčnih sistemov, so druge organizirale pomoč šibkejšim skupinam v ožjem krogu, torej prek poznanstev in v medsebojnih odnosih (Sorgo & Novak Lukanovič 2020, 108–109). Glede šolstva, ki je področje, ki se je najhitreje reorganiziralo v izobraževanje na daljavo, smo ugotovili, da veliko staršev ni imelo dovolj dobrih digitalnih kompetenc. Poleg tega so nekateri starši imeli tudi težave s sporazumevanjem v italijanskem jeziku, saj jezika ne poznajo dovolj in so morali pomagati mlajšim učencem. V pogovoru je bilo med drugim poudarjeno, da so tudi zaradi tega učitelji vlagali veliko časa in truda v informiranje staršev ter seveda pri pripravih učnih ur (Sorgo & Novak Lukanovič 2020, 110). Glede mejnega in čezmejnega sodelovanja, ki je bilo v času zaprtja državnih meja onemogočeno, so naši sogovorniki izpostavili, da bi se morale na državni ravni in z aktivno zunanjo politiko poiskati primernejše rešitve. Za italijansko narodno skupnost je pomembno, da se ohranjajo stiki z matično državo in da sta Italija in Slovenija pripravljeni sodelovati pri razvoju manjšine (Sorgo & Novak Lukanovič 2020, 114). V zaključku našega prispevka se nismo mogli izogniti dodatnemu, pravzaprav ključnemu vprašanju: »Ali je italijanska narodna skupnost pripravljena na izzive, ki jih prinaša prihodnost?« (Sorgo & Novak Lukanovič 2020, 113)

Ker je bila v letu 2020 situacija nepredvidljiva in je prinašala nove izzive, na katere naši sogovorniki niso imeli konkretnih odgovorov, smo se odločili, da v letu 2021 študijo nadgradimo. Raziskava je tokrat potekala v dveh delih. V prvem delu (poglavje 3) smo povabili k sodelovanju pripadnike italijanske narodne skupnosti, ki so aktivni člani skupnosti Italijanov, v želji, da bi razumeli, kako so doživljali ustavljanje družbenega življenja v drugem in tretjem valu epidemije koronavirusa. Skupnosti Italijanov, ki so organizirane kot društva, ponujajo svojim članom dejavnosti, ki pokrivajo različna področja, kot na primer konference, glasbene in umetniške tečaje, srečanja, razstave itn. Poleg tega so skupnosti pomemben akter, ki povezuje pripadnike in v katerih se lahko oglasijo, ko potrebujejo kakšno informacijo.

V drugem delu (poglavje 4) pa smo vključili v raziskavo učitelje italijanskih osnovnih šol slovenske Istre, da bi podali svoje mnenje o izobraževanju na daljavo, ki je bilo edini način za kontinuirano nadaljevanje učnega procesa v času zaprtja šolskih ustanov. Osnovne šole so bile tiste, ki so na začetku imele največ težav, zlasti zaradi tega, ker so učenci prvega izobraževalnega

obdobja še premajhni, da bi lahko sami uporabljali računalnik in druga digitalna orodja.

Vtise pripadnikov italijanske narodne skupnosti o tem, kako je epidemija covid-19 vplivala na njihovo življenje, in izbrane empirične podatke o izobraževanju na daljavo bomo predstavili v naslednjih poglavjih.

2 Vpliv epidemije covid-19 na življenje pripadnikov italijanske narodne skupnosti

S kvalitativno metodo raziskovanja, kot je polstrukturirani intervju, smo želeli pridobiti vpogled v situacijo, v kateri se je znašla italijanska narodna skupnost v drugem in tretjem valu epidemije koronavirusa. Predvsem nas je zanimalo, ali so se skupnosti Italijanov, ki nudijo pripadnikom različne dejavnosti, znale reorganizirati po lanski izkušnji epidemije v prvem valu, ko se je ustavilo družbeno življenje. Zanimalo nas je tudi, ali so skupnosti iskale druge oziroma nove rešitve, s katerimi bi se lahko približale članom, še posebej starejšim.

V raziskavi je sodelovalo 10 pripadnikov italijanske narodne skupnosti iz vseh obalnih občin. Skupino intervjuvancev⁶ je sestavljalo 8 žensk in 2 moška. Najmlajša oseba je imela 23 let, najstarejša pa 80 let. 5 intervjuvancev je zaposlenih v manjšinskih ustanovah (italijanske samoupravne skupnosti, kulturne ustanove, šola), 3 intervjuvanci so upokojenci, 1 intervjuvana oseba je študentka in 1 intervjuvana oseba je nezaposlena. Vsi intervjuji so potekali v živo, le 2 intervjuvani osebi sta se odločili, da bosta intervju izvajali prek Zooma, da s tem prihranita čas. Odgovore smo snemali in pozneje naredili transkripcijo. Struktura intervjujev je sledila osnovni shemi. Najprej smo postavljali uvodna vprašanja, da bi sodelujočemu pokazali, kaj nas zanima, torej kako so doživeli obdobje zaprtja družbenega življenja, ali so ostali v stiku s skupnostmi, ali so dobivali novice in druga obvestila in ali so tudi od doma nadaljevali z izvajanjem dejavnosti in krožki kot pred zaprtjem. Postopoma smo sogovornike uvedli v razmišljanje o tem, kako je epidemija covid-19 vplivala na italijansko narodno skupnost, zlasti na jezik, kulturo in identiteto pripadnikov. V zaključku intervjuja smo preverili, ali bi se naši sogovorniki morda opredelili do dodatnih vidikov, ki bi jih radi izpostavili. Tak način nam je pomagal, da smo prepoznali nekatere ključne ugotovitve pri odgovorih, ki jih nanizamo v naslednjih tematskih sklopih: vpliv epidemije covid-19 na organizacijo skupnosti Italijanov v času zaprtja družbenega življenja; doživljanje pripadnikov italijanske narodne skupnosti v drugem in tretjem valu,

6 Intervjuvanci so v prispevku predstavljeni z zaporedno številko, ki sledi datumu intervjuja.

kjer bi najbolj izpostavili strah (pred boleznijo in na splošno); vpliv epidemije covid-19 na čezmejno sodelovanje; pogled na prihodnost italijanske narodne skupnosti, če bi se stanje epidemije koronavirusa nadaljevalo v četrtem valu.

Najzanimivejše odgovore predstavljamo v naslednjih podpoglavjih in jih utemeljimo s citati iz pogovorov.

2.1 Vpliv epidemije covid-19 na organizacijo skupnosti Italijanov v času zaprtja družbenega življenja

Skupnosti Italijanov (it. *Comunità degli Italiani*) so organizirane kot društva pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Pomembno vlogo so skupnosti imele v povojnem obdobju, ko je italijanska populacija iz večinske postala manjšinska. Glavni cilj teh skupnosti je promovirati italijansko kulturno, jezik in identiteto ter združevati pripadnike in ohranjati običaje in tradicije (Diabatè et al. 2012). Med drugimi cilji je tudi združevanje in zbliževanje ljudi, ki se vključujejo v razne krožke in dejavnosti, v katerih lahko uporabljajo svoj jezik, italijanščino. Intervjuvanka 5 je to dejstvo potrdila: »Menim, da je eno od načel skupnosti združiti ljudi, skratka ustvariti ta stik med ljudmi, delati stvari skupaj.«

Tako kot že v prvem valu epidemije so se tudi tokrat morale italijanska narodna skupnost in njihove ustanove reorganizirati v skladu z vladnimi ukrepi za zajezitev širjenja okužb. Skupnosti so zato najprej omejevale le zbiranje ljudi, nato pa so v sredini oktobra, ko je bila v Sloveniji spet razglašena epidemija, zaprle svoja vrata (Cimador 2020).

Vsi intervjuvanci so izpostavili, da so v mesecih zaprtja najbolj pogrešali druženje in medčloveške stike. Tako nam je ena od intervjuvank povedala:

Covid je bil s tega vidika velika zavora, ki jo je tudi z vsemi sodobnimi tehnologijami težko premagati, ker prav združevanje je tisti del, ki je bil najbolj prizadet. Lahko bi vse izumili, toda tisti človeški dejavnik, da smo skupaj, govorimo v svojem jeziku, si izmenjujemo ideje, pa tudi če se hočemo prepirati, ni digitalnega medija ali izuma, ki bi to lahko zamenjal. (Intervjuvanka 4)

Druga intervjuvanka, ki je tudi svetnica samoupravne skupnosti v svoji občini, pa meni, da je imela italijanska narodna skupnost več težav kot slovensko prebivalstvo, »saj nas je malo, srečati se moramo, obiskati naše institucije in razpravljati o tem, kar se dogaja« (intervjuvanka 1).

V mesecih prisilnega zaprtja so skupnosti reorganizirale svoje dejavnosti in poskusile ponuditi alternativni program, seveda na daljavo, da bi lahko ostale v stiku s člani. Organizirani so bili sestanki v videokonferencah,

virtualne razstave, še naprej so izhajali informativni listi in revije, spletne strani in družbena omrežja so bili dnevno posodobljeni z namenom, da se stiki s pripadniki ne bi prekinjali. Ohranjanje stikov tudi z ljudmi, ki obiskujejo skupine, krožke in dejavnosti, v času epidemije ni bilo lahko. Intervjuvanka 9, ki vodi umetniški tečaj za otroke in za odrasle, nam je situacijo opisala tako: »Tudi v taki situaciji poskušaš najti pozitivno, ker moraš iti naprej. Zame je bilo najpomembnejše ostati v stiku z mojimi študenti. Z otroki je bilo težko, ker niso mogli imeti stikov kot odrasli.« Ista intervjuvanka nadaljuje: »Ker smo vedeli, da se spet pripravlja izredno stanje epidemije, smo se organizirali, da nadaljujemo z določenimi deli ... In bili smo v kontaktu prek Zooma, predvsem pa WhatsAppa, ker je bil bolj praktičen.« (Intervjuvanka 9)

Nekateri člani, ki so aktivni v skupnosti, so še naprej izvajali dejavnosti na daljavo. Ena od članic, ki obiskuje tečaj risanja, nam je povedala, da je nadaljevala z delom tudi od doma: »Pogosto smo se srečevali na WhatsAppu. Prilagodili smo se.« (Intervjuvanka 10) Po drugi strani pa nam je intervjuvaneec 6 povedal, da se je bilo za tečaje oziroma dejavnosti, kot so amaterska gledališka skupina in glasbeni tečaji, dosti bolj težavno prilagoditi, najprej zaradi tega, ker se ljudje morajo srečati v živo ter ker internetne povezave nimajo enake hitrosti in kakovosti:

Poskušali smo vzpostaviti videokonference na Zoomu in tudi z drugimi digitalnimi sistemi, vendar učinek ni enak. Ko delate v skupini, je prisotnost, gibanje na odru, na primer v zvezi z amatersko dramatiko ali harmonizacijo, ritem glasbe ... Smo poskusili, a smo videli, da ne deluje.

Večina naših sogovornikov nam je potrdila, da digitalni mediji dejansko ne morejo nadomestiti stikov med ljudmi. Intervjuvanka 1, gospa srednjih let, ki zna uporabiti osnovne funkcije na računalniku, je povedala: »Recimo, da teh sredstev tukaj ni mogoče nadomestiti z neposrednim stikom, nikoli več.« Intervjuvanka 4 pa meni, da »digitalni svet je naredil veliko, vendar video ne more nadomestiti človeškega dejavnika«, še posebej, če pomislimo na starejše člane, ki doma nimajo računalnika, niti internetne povezave. Intervjuvanka 4 nadaljuje: »Nekaj (*dejavnosti, op. a.*) smo nekako nadomestili z digitalno tehnologijo, vendar zagotovo ne pokrivamo vseh skupin (*ki obiskujejo skupnost Italijanov, op. a.*). To je dejstvo.«

Predvsem za starejše, ki niso naklonjeni uporabi novih tehnologij, je težko predvideti rešitev, če bi se situacija nadaljevala. Kot je povedala večina intervjuvancev, je za starejše člane edina rešitev, da ostanejo v stiku prek tiskanih časopisov oziroma prek informativnih listov, ki jih skupnosti izdajajo, in drugih obvestil, ki jih je mogoče poslati po pošti. Po mnenju intervjuvanke 3 je za starejše člane »tiskana oblika /.../ najbolj pomembna stvar«, ker v teh

izdajah lahko preberejo o vsem, kar se je zgodilo v času zaprtja skupnosti. Intervjuvanka 3 je še izpostavila, da bi bilo pomembno vzpostaviti »mrežo« medsebojnega sodelovanja v taki situaciji.

Številni starejši ljudje so se pa tudi sami digitalizirali, in sicer s pomočjo otrok ali vnukov, vendar je za večino še vedno zelo težko uporabljati računalnik. Eden od intervjuvancev na primer ne vidi pozitivne rešitve za starejše: »Digitalna oblika? Ne, rešitev ni ... Del pripadnikov, vsaj starostnih skupin, ki so še prisotne (*na prireditvah, op. a.*), ne temelji na digitalnem.« (Intervjuvanec 8)

Zanimiv pa je primer 80-letne pripadnice, ki se je z veliko željo in voljo naučila uporabljati pametni telefon, saj je to predstavljalo edini način za ohranjanje stikov v času epidemije. Svoje izkušnje med epidemijo opisuje tako:

Jaz sem navezana in tudi povezana na Facebooku, zato vsak dan odprem Facebook in vidim vse, kar se dogaja. In seveda je skupnost vedno objavljala na Facebook, vedno objavljala novice tako, da sem bila na tekočem. Potem sem se vsakič povezala (*na digitalne sestanke in dogodke, op. a.*), tudi na nekoliko nenormalen način, ker nisem imela računalnika. Imela sem pametni telefon in bilo je ... Ne vem ... Ko sem se lahko povezala, so včasih namesto obraza videli mojo preprogo, ker nisem znala tako dobro uporabiti mobilnega telefona. Včasih so bili tukaj moji vnuki, ki so strokovnjaki za vse, potem pa sem imela srečo, da sem se lahko tudi pokazala. (Intervjuvanka 2)

2.2 Doživljanje pripadnikov italijanske narodne skupnosti v času zaprtja družbenega življenja

Zaradi razmer, ki jih je povzročila epidemija, so se ljudje znašli »sredi negotovosti, s številnimi dvomi, ponavljajočimi se vprašanji, kot so: ali se bomo videli, ali se bomo srečali, kako bomo to storili itd. To potrjuje tudi intervjuvanka 10 in nadaljuje:

Mislim, da je bil to res močan udarec, in mislim, da so ljudje trpeli zaradi tega, zaradi daljave ... Ker so bili dezorientirani, so se nenehno zanimali o razmerah ... In mislim, da je psihološko vplivalo tudi na ljudi v najbolj negativni smeri. Strah ... Kaj se bo zgodilo? Ker vam od danes do jutri nihče ni znal povedati, kaj bi se lahko zgodilo, strah pa je bil, da bi zbolel, kaj bo sledilo bolezni. Skratka trpljenje, ker ljudje niso imeli gotovosti.

Povečal se je tudi psihološki stres, ki so ga občutili ljudje. Iz pričevanj intervjuvancev je razvidno, da je bil eden najpogostejših občutkov prav strah, tako strah pred virusom in obolevanjem kot tudi strah pred prihodnostjo, ker je bilo treba nenehno spremljati obvestila o epidemioloških razmerah: »Covid je povzročil tudi veliko strahu, mnogi so se skrili in niso hoteli niti zapustiti hiše.« (Intervjuvanka 1) Pripadnike italijanske narodne skupnosti je v prvem valu zaznamovalo podobno doživetje kot v drugem in tretjem valu. Starejše generacije so bile ponovno tiste, ki so se znašle v večji negotovosti. Intervjuvanka 4 nam je povedala: »Vidim, da je pri starejših tudi strah pred prihodom (*na dogodke, op. a.*). To smo opazili ... Obstaja strah, kljub cepljenju. Toliko so nas prestrašili, da se zdaj ljudje skoraj bojijo druženja, ne. Torej obstaja tudi psihološki dejavnik.« Isto razmišljanje se izraža tudi v besedah intervjuvanca 6:

Res je, da je ta pandemija naredila veliko škode, ne le glede fizičnega, ampak tudi psihičnega zdravja ljudi, saj je raztrgala, prekinila nekatere povezave, nekatere stike, ki so se nam najprej zdeli normalni, nič posebnega, zdaj pa smo videli, kako pomemben je za socializacijo stik z ljubljenimi.

Intervjuvanci so še poročali, da so vsi sledili manjšinskim medijem, bodisi časniku »La Voce del Popolo« bodisi italijanskemu radijskemu in televizijskemu programu Regionalnega centra RTV Slovenija Koper, kjer so aktivno poročali o epidemiološki situaciji v čezmejnem območju med Italijo, Slovenijo in Hrvaško.

2.3 Vpliv epidemije covida-19 na čezmejno sodelovanje

Po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške leta 1991 je bila s Hrvaško postavljena nova meja na reki Dragonji. Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo in šengenski prostor so padle vse notranje meje med državami članice Evropske unije, s čimer je padla tudi meja z Italijo. To pomeni prost in lažji pretok ljudi in blaga ter prednost za čezmejno sodelovanje. Čeprav meja s Hrvaško še obstaja, kljub temu da je tudi Hrvaška postala članica Evropske unije, pripadniki italijanske narodne skupnosti čutijo, da območje od Trsta do hrvaške Istre velja kot enotno oziroma skupno ozemlje brez meja, kjer se lahko prosto gibljejo. Podobnega mnenja je tudi intervjuvanka 5, ki nam je povedala, da Istra že leta obstaja kot enotna regija: »Istra je skupna regija, ni hrvaška ali slovenska.«

Od sredine marca 2020 so bili v šengenskem območju uvedeni nekateri omejevalni ukrepi za zaježitev okužb s covidom-19, med katerimi je največji problem povzročil ponovni nadzor državne meje. Čeprav je bil nadzor meje

prikazan kot sredstvo za zagotavljanje zdravstvene varnosti, je njegov učinek močno vplival tudi na druga področja družbenega življenja, zlasti za čezmejno prebivalstvo (Christian & Kanesu 2020).

Strah, ki ga so pripadniki italijanske narodne skupnosti doživeli pred virusom, so doživeli tudi glede zapiranja meja. V prvem valu je bilo zaprtje meja s sosednjimi državami, zlasti meja z Italijo in Hrvaško, hud udarec za vse prebivalce slovenske Istre in še posebej za pripadnike italijanske narodne skupnosti, ki so se počutili odrezane od matičnega naroda in italijanskega dela prebivalstva hrvaške Istre. Intervjuvanka 5, ki živi med Slovenijo in hrvaško Istro, je strah pred preходом meje s Hrvaško opisala tako:

Bil je ta stalni strah pred spremembami, ukrepi na mejah. Ker so se spreminjali vsak dan in vsak dan je bil drugačen. Ta strah pred prestopom meje ... Ker nismo vedeli, kakšen ukrep spoštovati, nismo vedeli, ali nas bodo pustili čez ali ne.

Intervjuvanka 3 je izpostavila, da je bil prestop meja težava, ki je vplivala tudi psihološko na pripadnike: »Velik razlog za trpljenje, ta razdalja, to zaprtje meja.«

V nekaterih primerih se je izkazalo, da so zlasti starejši čutili enak strah in ozračje negotovosti, ki so ga doživeli v preteklosti, ko so se v določenih zgodovinskih obdobjih spreminjale meje. Kot je povedala intervjuvanka 7: »Doživela sem isti zrak, ki sem ga doživela leta 1991. Zastrašujoče ... Drugi so povedali, da so doživeli enak občutek strahu kot leta 1954.« Da je zaprtje meja resna zadeva za naše območje, nam je potrdila tudi intervjuvanka 4:

Tako zelo smo se borili, da bi odstranili te meje, toda to je bil res velik udarec. Naši starci pravijo: »Tukaj smo nazaj v dobi Jugoslavije.« Mogoče še slabše, kajne? Skale, postavljene na meje ... Ne več tisti, ki je nadzoroval, ampak zdaj kamenje. Živim tako blizu (*meje, op. a.*) ... Bilo je res noro.

V času epidemije, ko je bilo prepovedano prestopati državne meje, je nekaterim bilo to še bolj hudo kot intervjuvanki 9, ki nam je povedala, da ima z Istro posebno razmerje: »Osebnostno sem zelo pogrešala stik z Istro, ker sem res 'prava' Istrijanka, zato mi je to manjkalo.« Zaprtje meja, čeprav se je večini anketirancev zdelo, da je bil to nujen in koristen ukrep za zaježitev okužb, je psihološko vplivalo na člane italijanske narodne skupnosti, kot nam je povedala intervjuvanka 1: »Iz zdravstvenega vidika je bilo verjetno koristno, a recimo, da nas je pustilo, kot da bi bili zaporniki, ne.«

Čeprav je zaprtje meja narekovala jasna zdravstvena agenda, je prepoved vstopa tujcev oziroma razkorak med državljanin in njimi dobil politični

pomen, ki presega način boja proti virusu in daje nov, »romantični« poudarek na koncept narodnosti (Megret 2020). Tako nam je tudi intervjuvanka 9 zaupala, da se boji za italijansko prebivalstvo v Sloveniji samo zaradi tega, ker govorijo italijansko in ker se večina ljudi še danes ne zaveda zgodovinske prisotnosti narodne skupnosti na ozemlju in izenači te pripadnike z Italijani iz Italije: »Bojim se, da bo to prineslo nacionalizme, velike posledice. Kot po vsaki vojni, če pogledamo nazaj v zgodovino, so se pojavili nacionalizmi, separatizmi ... Tega se bojim.« Ko so se pripadniki italijanske narodne skupnosti srečevali v mesecih epidemije, na primer v trgovini ali na pošti, in govorili med seboj italijansko, so bili gledani s sumom, ki je bil posledica miselnosti in asociacije na pripadnike italijanske narodnosti, da so v obmejnem območju na slovenski strani Italijani prišli iz Italije po nakupih in drugih opravkih ter s seboj prinesli virusne okužbe.

2.4 Pogled na prihodnost

Intervjuvance smo tudi vprašali, ali menijo, da so dolgi meseci epidemije povzročili izgubo – jezika, kulture in identitete – za italijansko narodno skupnost in ali bo ta posledice občutila tudi v prihodnosti.

Tri intervjuvanke menijo, da se bodo posledice ustavljanja družbenega življenja čutile tudi v prihodnosti. Intervjuvanka 1 je povedala: »Mislim, da ja, mi bomo zaradi tega pomanjkanja vedno trpeli.« Intervjuvanka 4 pa meni, da bodo posledice vplivale na jezik in tudi na kulturno identiteto: »Po mojem mnenju to tudi dolgoročno podpira asimilacijo.« To je posledica dolgotrajnega zaprtja skupnosti ter pomanjkanja druženja in stikov med pripadniki. Po drugi strani pa bi oddaljenost skupnosti od ljudi lahko povzročila hujši stranski učinek, kot je povedala intervjuvanka 5: »Skupnosti delujejo v skupinah, vse, kar počnejo, je namenjeno združevanju ljudi. To bi lahko povzročilo tudi izgubo motivacije za sodelovanje med različnimi skupnostmi.«

Po mnenju dveh intervjuvancev pa posledic ne bo: »To ne, po mojem ne. Tudi zato, ker je v tem smislu usojeno, da gremo naprej.« (Intervjuvanka 7) »Po mojem mnenju absolutno ne. Z današnjimi sredstvi te možnosti ni. Če imamo odnose s Hrvaško in Italijo ter jih omejujemo v obdobju petih let, ne vidim možnosti za zmanjšanje obsega in kakovosti.« (Intervjuvanec 8)

Dve intervjuvanki menita, da se za italijansko narodno skupnost obetajo spremembe. Tako je intervjuvanka 9 povedala: »Jasno je, da je že prišlo do spremembe, kar se tiče našega življenja tukaj. Prišlo bo do spremembe ... Pomembno je, da smo še vedno povezani z matično državo in da je matična država tudi povezna z nami. Da imamo pravo izmenjavo, ne le virtualno.« To razmišljanje je potrdila intervjuvanka 10:

Verjamem, da je v vsakem primeru prišlo do, če hočemo temu reči tako, oslabitev. Poleg človeških odnosov ... Po mojem mnenju osnova vsega so človeški odnos. Kot druga stvar, glede na to, da sta nas razdalja in osamljenost zaprla v svet, ki ga prej morda nismo poznali, to je, da gremo in odkrivamo druge stvari s pomočjo interneta, na daljavo, ker je zdaj v omrežju vse in še več. Ampak vidim, da je to velika izguba. To je slabost, ki bo imela žal posledice, ki jih bomo opazili z leti. Ampak osebno že tako čutim ... Pogrešam pogovore, pogrešam klepetanje, besede.

Intervjuvance smo vprašali tudi, kako vidijo prihodnost italijanske narodne skupnosti, če bi se razmere ponovile v zimskih mesecih, in ali so skupnosti Italijanov pripravljene na soočanje s tako imenovanim četrtim valom. Intervjuvanka 10 je na prihodnost podala optimističen pogled: »Izkušnje nas učijo in verjamem, da je tudi v tem primeru skupnost pripravljena. Ne bo stoodstotno pripravljena, ker je to nemogoče, vendar na splošno mislim, da se bo absolutno lahko soočila z valom, ki nas čaka.«

3 Izobraževanje na daljavo v šolah z italijanskim učnim jezikom

3.1 Opredelitev pojma izobraževanje na daljavo

Izobraževanje ali poučevanje na daljavo (angl. *distance learning*, *distance education*) je posebna oblika izobraževanja, za katero sta značilna uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT), kot na primer spletno učenje in virtualne učilnice, ter prostorska oddaljenost med učiteljem in učencem. V strokovni literaturi se za izobraževanje na daljavo uporabljajo tudi izrazi e-učenje (angl. *e-learning*) in spletno učenje (angl. *online learning*) (Berg & Simonson 2016). Pojem e-izobraževanje tako lahko dojemamo kot krovni termin, pod katerega spadajo različne prakse in pristopi. Bregar et al. (2020) delijo e-izobraževanje na tri osnovne skupine: tradicionalno izobraževanje z omejeno uporabo tehnologije, kombinirano izobraževanje (angl. *blended*) in celostno e-izobraževanje, v katerem je tehnološka podpora načrtovano integrirana v vse komponente učnega procesa.

Komunikacija med učiteljem in učenci poteka prek različnih tehnologij, v katere so vključena številna orodja, kot so programi za predstavitev, elektronska pošta, socialna omrežja in spletne učilnice. Internet in virtualne učilnice omogočajo torej sinhrono in asinhrono komunikacijo med učiteljem in učencem.

Nekateri avtorji (Bregar, Zgmajster & Radovan 2010; Gartner 2019) navajajo, da ima izobraževanje na daljavo veliko prednosti, kot so večja dostopnost gradiva, možnost organizacije časa in prilagajanje učnih pristopov. Na drugi strani pa so koristi teh novih tehnologij odvisne od tega, v kolikšni meri se uporabljajo na načine, ki so združljivi s človeškimi kognitivnimi učnimi procesi (Clark & Mayer 2011, 8). To pomeni, da je za uspešno izobraževanje na daljavo bistveno načrtovanje učnih programov.

Hodges et al. (2020) izpostavljajo, da obstaja bistvena razlika med spletnim učenjem (angl. *online learning*) in nujnim učenjem na daljavo (angl. *emergency remote teaching*). Če pod prvo spadajo vnaprej načrtovane učne dejavnosti, ki se izvajajo ob pomoči tehnologije, drugo skupino razumemo kot začasen prehod poučevanja na nadomestni način izvajanja zaradi kriznih okoliščin. Tovrstno poučevanje vključuje uporabo učnih rešitev v celotni oddaljeni obliki, med primarnimi cilji pa ima to, da se z lahkoto vzpostavi in zagotovi začasni dostop do pouka v izrednih razmerah ali krizi.

Zaradi zaježitve in obvladovanja pandemije covida-19 so bile konec marca 2020 šole zaprte, v celoti ali delno, v kar 96 % držav sveta (Insight for Education 2020). Podatki kažejo, da se je skoraj 800 milijonov učencev in dijakov znašlo doma in so bili vpleteni v izobraževanje na daljavo.

V Sloveniji so se šole zaprle 16. marca 2020, ko je Vlada Republike Slovenije dan prej sprejela *Odlok o začasni prepovedi zbiranja ljudi v zavodih s področja vzgoje in izobraževanja ter univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih* (Odlok o začasni prepovedi št. 25/20), v katerem je bilo zapisano, da se vrtci, šole, univerze in drugi vzgojno-izobraževalni zavodi zapirajo med 16. marcem in 25. majem 2020. Junija so konec šolskega leta 2020 učenci zaključili v predavalnicah, medtem ko so se dijaki srednjih šol še vedno izobraževali na daljavo. Šolsko leto 2020/21 se je septembra začelo v učilnicah, a vendar je bil že 16. oktobra izdan sklep ministrice za šolstvo o začasnem in preventivnem ukrepu poteka vzgojno-izobraževalnega procesa v času med 19. in 23. oktobrom 2020, za katerega je veljalo, da se bo za učence od 6. do 9. razreda osnovnih šol, dijake srednjih šol in učence glasbenih šol izvajalo poučevanje na daljavo (Sklep o začasni obliki izvajanja vzgojno-izobraževalnega dela v vzgojno-izobraževalnih zavodih, št. 603-33/2020/1). Vlada je 23. oktobra 2020 z novim odlokom (Odlok o začasni prepovedi št. 152/20) zaprla vse vzgojno-izobraževalne zavode le za en teden, ampak so se ukrepi podaljševali iz tedna v teden. Ukrepi so se začeli sproščati šele 26. januarja 2021, ko so se v nekaterih statističnih regijah vrnili v šolo učenci prve triade. V skladu z odlokom, sprejetim 11. februarja (Odlok o začasni prepovedi št. 20/21), so se v šolo vračali vsi učenci osnovne šole. Med 1. in 12. aprilom 2021 se je v Sloveniji začel tako imenovani tretji val epidemije, kar je pomenilo ponovno dvotedensko zaprtje vzgojno-izobraževalnih ustanov (Odlok o začasni prepovedi št. 47/21).

3.2 Metodologija raziskave o izobraževanju na daljavo

Da bi ugotovili, kako je bilo v šolskem letu 2020/21 izvedeno izobraževanje na daljavo v času zaprtja šol s strani učiteljev in kakšni so bili njihovi vtisi, smo se odločili, da pripravimo spletni vprašalnik in povabimo k njegovi izpolnitvi učitelje treh osnovnih šol z italijanskim učnim jezikom Slovenske Istre. Poleg vprašanja o učiteljevi osebni izkušnji nas je zanimalo, kako se je organiziralo pouk v času zaprtja šol, katere metode dela in katera digitalna orodja so uporabljali pri izvajanju pouka v času epidemije ter kako sta potekala preverjanje in ocenjevanje znanja. Na koncu vprašalnika smo predstavili sklop trditev, s katerimi smo želeli ugotoviti tudi, kako so učitelji doživljali izobraževanje na daljavo in s katerimi ovirami oziroma težavami so se soočali. V anketiranju, ki je potekalo junija 2021, je sodelovalo 65 učiteljic in učiteljev, od tega 33 (51 %) učiteljev, ki poučujejo v prvem triletju, 13 (29 %) učiteljev, ki poučujejo v drugem triletju, in 19 (28 %) učiteljev, ki poučujejo v tretjem triletju izobraževalnega obdobja.

Glede na število let poučevanja je največ takih, ki so v šolskem letu 2020/21 poučevali 0–4 leta ($n = 14$), medtem ko znaša povprečna doba poučevanja anketiranih 16 let. Na drugi strani pa je najmanj takih, ki so poučevali 21–24 let ($n = 2$), in takih, ki so poučevali 37 let ali več ($n = 2$).

Slaba polovica (47 %) vprašanih poučuje »razredni pouk«, sledijo jim tisti, ki poučujejo »naravoslovno-tehnični predmet« (12 %), in tisti, ki poučujejo »slovenščino« (10 %). Manj kot desetina anketiranih pa poučuje »italijanščino« (7 %), »družboslovno-humanistični predmet« (5 %) in »tuji jezik« (5 %).

3.3 Organizacija pouka, metode dela in raba digitalnih orodij

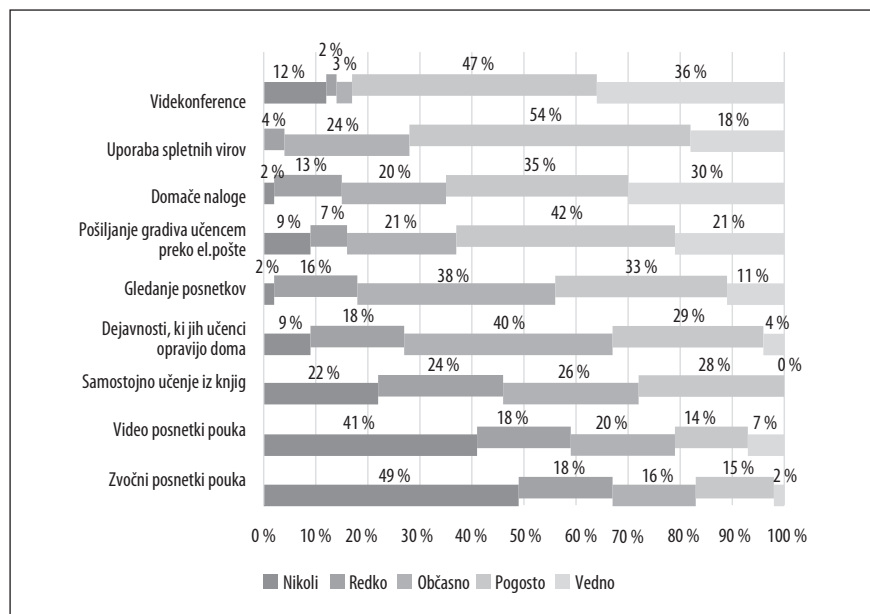
Ker izobraževanje na daljavo zajema uporabo digitalne tehnologije, smo želeli ugotoviti, kako učitelji ocenjujejo svoje digitalne kompetence pred izbruhom pandemije koronavirusa in zaprtjem šol. Vprašali smo jih za samooceno znanja uporabe IKT. Ugotavljamo, da 20 % učiteljev svoje digitalne kompetence ocenjuje kot odlične, 41 % jih svoje znanje ocenjuje kot dobro, 31 % pa kot zadostno. 8 % anketiranih svoje znanje ocenjuje kot slabo. Dobre štiri petine (86 %) anketiranih je mnenja, da so se med šolskim letom 2020/21 njihove digitalne kompetence izboljšale. Na drugi strani pa jih je le desetina (10 %) mnenja, da so njihove digitalne kompetence ostale na enaki ravni, in le slaba dvajsetina (3 %) jih meni, da se njihove digitalne kompetence niso izboljšale. Anketirance smo vprašali tudi, ali so v preteklosti, torej pred izbruhom pandemije koronavirusa, že sodelovali v usposabljanjih za izobraževanje na daljavo. Večina učiteljev (83 %) se ni udeležila usposabljanj, medtem ko je

17 % učiteljev odgovorilo, da so že bili deležni usposabljanja za izobraževanje na daljavo.

Kako je potekalo poučevanju na daljavo v času, ko so bile šole zaprte, smo preverjali z vprašanji, ki so se nanašala na izbiro metod izvajanja pouka, na uporabljena digitalna orodja in na didaktične pristope oziroma na načine, kako je dejansko potekal pouk. Zanimalo nas je tudi, kako so učitelji pripravljali urnik in kako so vzpostavljali stik z učenci.⁷

Iz grafa 1 je razvidno, da so anketiranci v tem času izvajali pouk tako, da so uporabljali različne metode. Najpogostejše so izvajali metodi »videokonference« (47 % pogosto, 36 % vedno) in »uporaba spletnih virov« (54 % pogosto, 18 % vedno). 30 % učiteljev je vedno in 35 % pogosto uporabljalo metodo »domače naloge«, veliko je bilo tudi takih, ki so pristali na metodo »pošiljanje gradiva učencem prek elektronske pošte« (42 % pogosto, 21 % vedno). Tudi metoda »gledanje posnetkov« je bila v času epidemije uporabljena pogosto (33 %). Redkeje ali nikoli pa so izvajali poučevanje z uporabo metod »video posnetki pouka« (41 % nikoli, 18 % redko) in »zvočni posnetki pouka« (49 % nikoli, 18 % redko).

Graf 1: Metode izvajanja poučevanja na daljavo

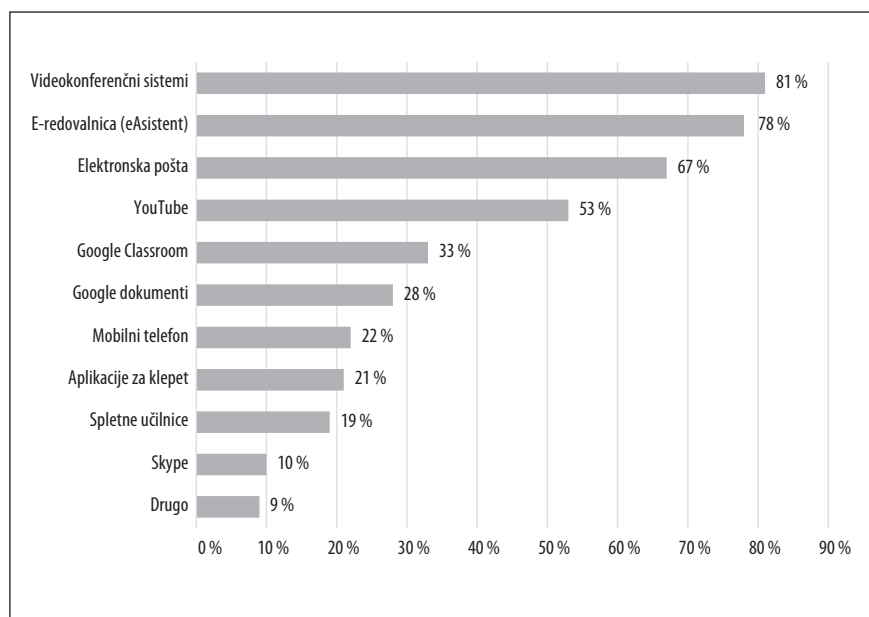

Vir: Lastni vir (spletni vprašalnik na voljo pri avtoricama)

7 Za mlajše učence (prva triada) je bil najverjetneje stik vzpostavljen neposredno s starši, ki so v času epidemije ostali doma zaradi varstva otrok ali ker so delali od doma.

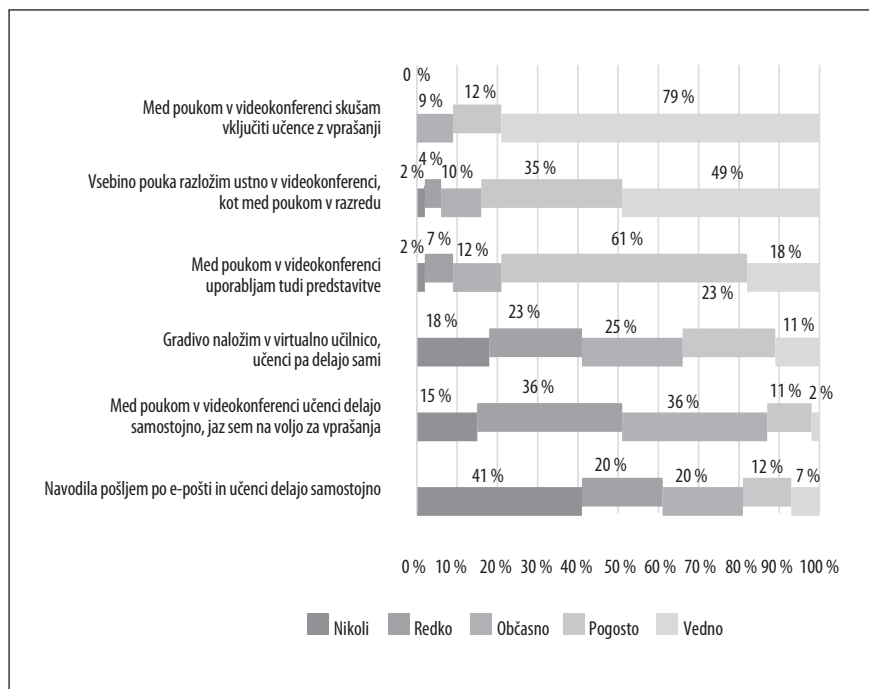
Odgovori, katera digitalna orodja so učitelji uporabljali pri izvajanju pouka na daljavo, so pokazani v grafu 2. Prevladujejo »videokonferenčni sistemi«, kot na primer Zoom, Webex idr. (81 %), na drugem mestu je »elektronska redovalnica (eAsistent)« (78 %), na tretjem mestu pa »elektronska pošta« (67 %). Malo več kot polovica (53 %) jih je uporabljalo tudi YouTube, 33 % spletno učilnico Google Classroom in 28 % digitalno orodje Google dokumenti. Majhen delež (22 %) učiteljev je uporabljalo tudi mobilni telefon in 21 % sisteme za klepet, kot je WhatsApp ali Viber. Le slaba četrtnina (19 %) je pri poučevanju na daljavo uporabljala spletno učilnico (na primer Moodle in Arnes učilnice), desetina anketiranih pa Skype (10 %). Manj kot desetina (9 %) anketiranih je uporabljala še interaktivne spletne strani, ki so jih naredili sami, ali pa druga orodja (Web 2.0 tools, Wordwall, Liveworksheets).

Graf 2: Digitalna orodja, uporabljena v času poučevanja na daljavo

Vir: Lastni vir (spletni vprašalnik na voljo pri avtoricama)

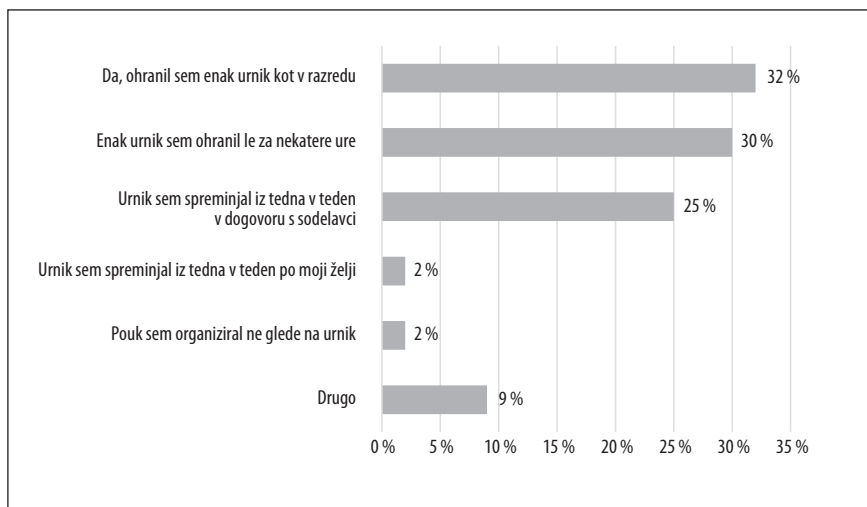
Odgovori, prikazani v zgornjem grafu, se vežejo na naslednje vprašanje: »Katere didaktične pristope ste uporabljali pri poučevanju na daljavo?« Zanimalo nas je torej, kako je dejansko potekal pouk. Iz grafa 3 je razvidno, da več kot dobra polovica učiteljev med poukom v videokonferenci skuša vključiti učence z vprašanji (79 % vedno), vsebino pouka razloži ustno (35 % pogosto, 49 % vedno), tako kot med poukom v razredu, 61 % pa jih uporablja tudi predstavitve.

Graf 3: Didaktični pristopi izvajanja pouka na daljavo

Vir: Lastni vir (spletni vprašalnik na voljo pri avtoricama)

Anketiranci so redkeje odgovorili, da med poukom v videokonferenci učenci delajo sami, učitelj pa je na voljo za vprašanja (36 % redko, 36 % občasno). Manj pogosto so učitelji odgovorili, da naložijo gradivo v spletno učilnico, učenci pa delajo sami (25 % občasno, 23 % pogosto), in da navodila pošiljajo po elektronski pošti in učenci delajo samostojno (41 % nikoli, 20 % redko, 20 % občasno). Iz podatkov lahko razberemo, da so učitelji v času izobraževanja na daljavo poskusili poučevati na isti način kot v razredu, torej z vključitvijo učencev v učni proces z vprašanji, zato da ti ne bi izgubili motivacije pred zaslonom.

V okviru organizacije pouka nas je zanimalo tudi, kako so učitelji organizirali urnik pouka na daljavo. Rezultati so prikazani v grafu 4.

Graf 4: Urnik v času poučevanja na daljavo

Vir: Lastni vir (spletni vprašalnik na voljo pri avtoricama)

32 % učiteljev je ohranilo enak urnik kot med poukom v razredu tudi za poučevanja na daljavo. Sledijo jim tisti (30 %), ki so enak urnik ohranili samo za nekatere ure, in tisti (25 %), ki so urnik prilagodili iz tedna v teden v dogovoru s sodelavci. Na drugi strani pa je slaba desetina (9 %) usklajevala urnik enkrat tedensko ali po dogovoru s sodelavci oblikovala urnik s skrajšanimi urami po 30 minut. Najmanj (2 %) učiteljev je urnik sproti prilagajalo glede na svoje potrebe, torej neodvisno od sodelavcev, ali pa so pouk izvajali ne glede na urnik (2 %).

V raziskavi smo hoteli izvedeti tudi, na kakšen način oziroma s pomočjo katerih orodij so učitelji vzpostavljali ali obdržali stik s svojimi učenci in kako pogosto. Opazamo, da je štiri petine (80 %) učiteljev v času izobraževanja na daljavo stik z učenci vzdrževalo prek elektronske pošte, eAsistenta (79 %) ali videokonference (79 %). Slabi dve petini anketiranih pa je stik z učenci vzdrževalo bodisi prek spletne učilnice (36 %) bodisi prek mobilnega telefona (30 %). Le dobra desetina jih uporabljalo družbena omrežja ali druga orodja, kot so spletne klepetalnice (WhatsApp) in druga Googlova digitalna orodja. Glede pogostosti stikov z učenci je bilo več kot tri petine (63 %) učiteljev s svojimi učenci v stiku dnevno. Sledijo jim tisti, ki so bili z učenci v stiku 2–3-krat tedensko (32 %), 4 % pa je bilo takih, ki so bili s svojimi učenci v stiku enkrat tedensko ali manj.

3.4 Vpliv izobraževanja na daljavo na kakovost znanja, realizacijo učnih ciljev in ocenjevanje

Da bi ugotovili, kako učitelji ocenjujejo vpliv izobraževanja na daljavo na jezikovne kompetence učencev in na splošno kakovost znanja, smo uporabili sklop trditev s petstopenjsko lestvico (1 – sploh se ne strinjam, 2 – ne strinjam se, 3 – niti se strinjam niti se ne strinjam, 4 – strinjam se, 5 – popolnoma se strinjam).

Tabela 1: Porazdelitev odgovorov na vprašanje o vplivu izobraževanja na daljavo na kakovost znanja

Trditve	Aritmetična sredina	SD
Izobraževanje na daljavo zahteva večji trud učiteljev.	4,5	0,69
Izobraževanje na daljavo zahteva večji trud staršev.	4,3	0,94
Izobraževanje na daljavo zahteva večji trud učencev.	4,1	1,03
Izobraževanje na daljavo ni primerno za učence s posebnimi potrebami.	4,1	1,2
Jezikovne kompetence v italijanskem jeziku so se na splošno poslabšale.	3,8	0,77
Učenci so manj motivirani med izobraževanjem na daljavo.	3,7	0,89
Kljub izobraževanju na daljavo so učenci pri mojem predmetu dosegli dobro znanje.	3,4	0,91
Med izobraževanjem na daljavo so učenci dosegli nižje rezultate kot med poukom v šoli.	3,4	0,89
Izobraževanje na daljavo ni vplivalo na splošno znanje učencev.	2,6	1,07

Vir: Lastni vir (spletni vprašalnik na voljo pri avtoricama)

Iz tabele 1 je razvidno, da so se anketiranci z najvišjo povprečno oceno opredelili do trditve »izobraževanje na daljavo zahteva večji trud učiteljev« ($\bar{x} = 4,5$). Nekoliko nižje so se strinjali tudi s trditvama »izobraževanje na daljavo zahteva večji trud staršev« ($\bar{x} = 4,3$) in »Izobraževanje na daljavo zahteva večji trud učencev« ($\bar{x} = 4,1$). Učitelji se prav tako strinjajo, da izobraževanje na daljavo ni primerno za učence s posebnimi potrebami ($\bar{x} = 4,1$). Pri tem odgovoru opazamo tudi največjo standardno deviacijo ($SD = 1,2$), torej največjo razpršenost odgovorov. Pri trditvi »jezikovne kompetence v italijanskem jeziku so se na splošno poslabšale« opazamo srednje strinjanje ($\bar{x} = 3,8$) in jo lahko povežemo s trditvama »kljub izobraževanju na daljavo so učenci pri mojem predmetu dosegli dobro znanje« ($\bar{x} = 3,4$) in »med izobraževanjem na daljavo so učenci dosegli nižje rezultate kot med poukom v šoli« ($\bar{x} = 3,4$), kar

kaže, da se učitelji manj strinjajo. Najnižjo stopnjo strinjanja so učitelji izrazili pri trditvi »izobraževanje na daljavo ni vplivalo na splošno znanje učencev« ($\bar{x} = 2,6$), pri kateri prav tako opazamo relativno veliko standardno deviacijo ($SD = 1,07$).

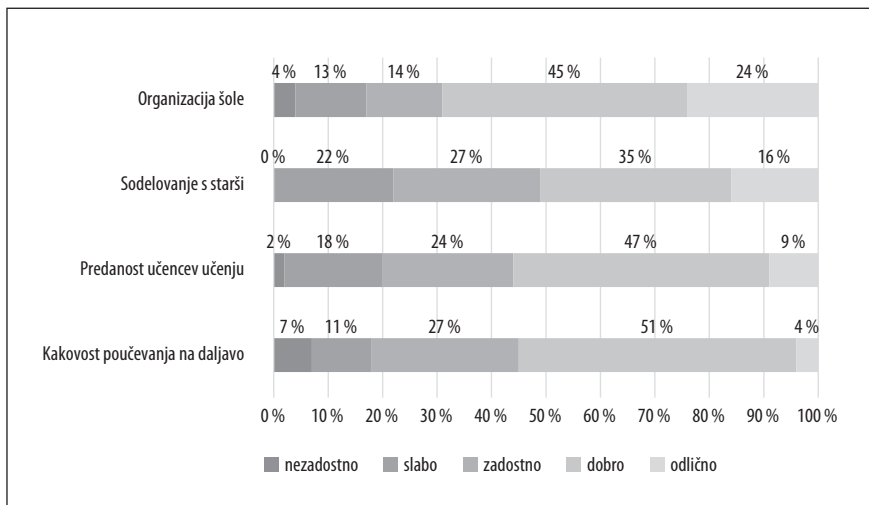
Učitelje smo vprašali tudi o realizaciji učnih ciljev v času zaprtja šol. 38 % učiteljev je v času poučevanja na daljavo uresničilo učne cilje zadovoljivo, 26 % pa jih je cilje uresničevalo temeljito in 18 % zadostno in delno.

Zanimalo nas je tudi, ali so učitelji preverjali oziroma ocenjevali znanje svojih učencev. 69 % učiteljev je v času zaprtja šol ocenjevalo učence, 31 % pa ne. Na kak način so ocenjevali znanje, smo ugotavljali z dodatnim vprašanjem. Podatki prikazujejo, da je 71 % učiteljev ocenjevalo s pomočjo ustnega preverjanja med poukom na daljavo, 11 % pa prek skupinske vaje med poukom na daljavo. 8 % učiteljev je uporabljalo razne kvize, nekateri pa niso ocenjevali znanja, ampak zgolj preverjali usvojeno znanje. Slabih 5 % je ocenjevalo predstavitve, 3 % pa pisne izdelke – spise in druge pisne izdelke.

3.5 Izkušnje učiteljev in morebitne ovire pri izobraževanju na daljavo

Pri vprašanju, kako učitelji ocenjujejo pripravo in izvedbo poučevanja na daljavo v primerjavi s tistim v razredu, ugotavljamo, da so anketiranci odgovorili, da je poučevanje na daljavo veliko bolj zahtevno (65 %) kot poučevanje v razredu, medtem ko jih 25 % ocenjuje tovrstno poučevanje kot malo bolj zahtevno. Nihče izmed vprašanih ni izjavil, da so učne ure na daljavo dosti manj zahtevne kot v razredu.

Učitelje smo tudi vprašali, kako ocenjujejo organizacijo šole v času izobraževanja na daljavo, sodelovanje s starši, predanost učencev učenju in dejavnostim, ki so izvajale, ter splošno kakovost izobraževanja na daljavo. Rezultate predstavljamo v grafu 5.

Graf 5: Ocenjevanje učiteljev glede raznih vidikov v času izobraževanja na daljavo

Vir: Lastni vir (spletni vprašalnik na voljo pri avtoricama)

Relativno velik delež (45 %) učiteljev ocenjuje organizacijo šole v času izobraževanja na daljavo kot dobro, 24 % pa jih ocenjuje organizacijo kot odlično. Tudi sodelovanje s starši je bilo ocenjeno kot dobro s strani 35 % anketirancev, kot zadostno s strani 27 % anketirancev in kot slabo s strani 22 % anketirancev. Predanost učencev učenju in dejavnostim, ki so se izvajale med poučevanjem na daljavo, je 47 % učiteljev ocenilo kot dobro, 24 % pa kot zadostno. Kar zadeva kakovost poučevanja na daljavo, ugotavljamo, da je 51 % učiteljev ocenilo, da je kakovost dobra, 27 % pa, da je zadostna.

Kakšne so bile morebitne ovire oziroma težave, s katerimi so se učitelji soočali v času izobraževanja na daljavo, smo ugotavljali v sklopu trditev s petstopenjsko lestvico (1 – sploh se ne strinjam, 2 – ne strinjam se, 3 – niti se strinjam niti se ne strinjam, 4 – strinjam se, 5 – popolnoma se strinjam).

Kot je razvidno iz tabele 2, so najvišje povprečje učitelji dosegli pri trditvi »pomanjkanje jasnih smernic, kako organizirati poučevanje« ($\bar{x} = 3,8$). Učitelji so se nekoliko manj strinjali s trditvijo »težave z internetno povezavo« ($\bar{x} = 3,6$), ki ji sledijo trditvi »pomanjkanje ustreznega prostora za delo doma« ($\bar{x} = 3,4$), »težave pri organizaciji dela« ($\bar{x} = 3,2$) in »pomanjkanje brezplačnih spletnih virov« ($\bar{x} = 3,2$). S povprečno oceno so učitelji izrazili strinjanje s trditvama »pomanjkanje ustreznih digitalnih orodij« in »težave v komunikaciji z učenci« ($\bar{x} = 3,0$). Najmanj pa so se strinjali s trditvama »pomanjkanje ustreznih spletnih virov« ($\bar{x} = 2,9$) in »težave pri uporabi programov in aplikacij« ($\bar{x} = 2,7$).

Tabela 2: Ovire pri izobraževanju na daljavo

Trditve	Aritmetična sredina	SD
Pomanjkanje jasnih smernic, kako organizirati poučevanje.	3,8	0,99
Težave z internetno povezavo.	3,6	1,07
Pomanjkanje ustreznega prostora za delo doma.	3,4	1,39
Težave pri organizaciji dela.	3,2	1,02
Pomanjkanje brezplačnih spletnih virov.	3,2	1,07
Pomanjkanje ustreznih digitalnih orodij.	3,0	1,07
Težave v komunikaciji z učenci.	3,0	1,1
Pomanjkanje ustreznih spletnih virov.	2,9	1,0
Težave pri uporabi programov in aplikacij.	2,7	1,13

Vir: Lastni vir (spletni vprašalnik na voljo pri avtoricama)

Velja poudariti, da je skoraj pri vseh odgovorih standardni odklon razmeroma velik, kar pomeni, da je pri odgovorih velika razpršenost. Največjo stopnjo razpršenosti opažamo pri trditvi »pomanjkanje ustreznega prostora za delo doma« (SD = 1,39). Relativno velika deviacija je tudi pri trditvi »težave pri uporabi programov in aplikacij« (SD = 1,13). Najmanjši odklon pa je pri trditvi, ki je tudi dobila najvišjo oceno, to je »pomanjkanje jasnih smernic, kako organizirati poučevanje« (SD = 0,99).

V zaključku vprašalnika nas je zanimalo mnenje učiteljev o izobraževanju na daljavo, zato smo postavili odprto vprašanje. Odgovorilo je le 30 učiteljev, ampak ugotavljamo, da je večina anketirancev mnenja, da je izobraževanje na daljavo začasna rešitev v skrajnih primerih, kot je bilo v primeru epidemije, in da je edini način, ki lahko zagotavlja kontinuiteto izobraževalnega procesa, čeprav se trud in delo učiteljev potrojita. Največ učiteljev se je do poučevanja na daljavo opredelilo negativno. Argumente, ki so jih navajali, lahko povzamemo z naslednjimi besedami: izobraževanje na daljavo ni primeren način za učence prve triade, ker so še premajhni in potrebujejo prisotnost učitelja, ki ga nič ne more nadomestiti; motivacija učencev na splošno se je zmanjšala; učenci so se hitro utrudili pred zaslonom; najbolj prizadeti so bili učenci s posebnimi potrebami.

Navajamo tudi dobesečne misli dveh učiteljev:

Mislim, da to ni primeren način za otroke prvega izobraževalnega triletja, ki morajo stvari še vedno preizkušati v živo, se jih dotikati, čutiti, začutiti občutke (vse to je nemogoče doseči prek zaslona računalnika). Mislim, da zlasti jezik potrebuje človeški oziroma socialni stik, da se lahko ustrezno razvija.

Tudi če omogoča ohranjanje očesnega in zvočnega stika, prinaša za učence veliko osamljenosti in demotivacije. Nimajo več jasne razlike med tem, kaj je »dom« in kaj je »šola«, in vsaka vrnitev (*v šolske klopi, op. a.*) terja ponovno prilagajanje, ki po mojem mnenju ne vpliva pozitivno na čas učenja.

Na drugi strani pa so se nekateri učitelji do izobraževanja na daljavo opredelili pozitivno, z razmišljanjem, da bi lahko z ustreznim pripravljalnim obdobjem in z veliko finančnimi sredstvi pripravljali odlične didaktične pristope in da bi se hibridni način dela lahko uporabljal skupaj s poučevanjem v razredu.

4 Zaključek

Podatki, ki smo pridobili v prvem delu raziskave z intervjuji pripadnikov italijanske manjšine, potrjujejo, da se pripadniki zavedajo, da bodo morale predvsem skupnosti Italijanov poiskati dodatne načine, da bi lahko nadaljevali s svojimi dejavnostmi. Če so se v letu 2020 skupnosti znašle sredi novih okoliščin in veliko negotovosti, so bile med drugim in tretjim valom epidemije že bolj pripravljene in so svojim članom ponudile nove aktivnosti, kot na primer: virtualne razstave in predstavitve, sestanke v videokonferencah ipd. Čeprav računalnik in sodobne tehnologije ne morejo nadomestiti človeškega stika, kot so nam potrdili vsi sodelujoči v raziskavi, je njihova uporaba predstavljala dobro alternativo v času zaprtja družbenega življenja. Največji problem seveda predstavljajo starejši, ki niso tako vešči v uporabi interneta in računalnika in za katere tiskani mediji ostajajo še vedno edina rešitev. Glede vprašanja meje in čezmejnega sodelovanja so v odgovorih v okviru intervjujev najbolj izpostavljene psihološke posledice zapiranja mej. Člani italijanske narodne skupnosti se identificirajo na podlagi svojega jezika in prostora, v katerem živijo, in zanje imajo stiki z Italijo – in s hrvaško Istro, v kateri prav tako živijo pripadniki italijanske skupnosti – vitalni pomen.

V drugem delu raziskave smo izvedli spletno anketiranje učiteljev osnovnih šol z italijanskim učnim jezikom, in sicer z namenom, da bi pridobili splošno sliko o tem, kako je dejansko potekalo izobraževanje na daljavo v drugem in tretjem valu epidemije. Pridobljeni empirični podatki potrjujejo, da se je v času poučevanja na daljavo delo učiteljev potrojilo, saj so učitelji sami ocenili, da je način izobraževanja na daljavo zahtevnejši. Isto velja tudi za trud učencev in staršev, ki so pomagali otrokom pri uporabi računalnika in drugih digitalnih orodij. Čeprav se večina učiteljev pred začetkom pandemije koronavirusa ni udeležila nobenega usposabljanja v sklopu poučevanja na daljavo, so ocenili, da imajo dobre ali celo odlične digitalne kompetence. Večina učiteljev je odgovorila, da so za izvajanje pouka najpogosteje uporabili metodo videokonference, s pomočjo katere so razlagali snov, dajali navodila, prikazali predstavitve in vključili učence z vprašanji z namenom, da bi jih motivirali pred zaslonom. Učenci so pogosto dobivali tudi domače naloge. Ko se pouk v celoti odvija na daljavo, pa nastopijo tudi težave. Med ovirami pri izobraževanju na daljavo so učitelji najbolj izpostavili to, da niso imeli jasnih smernic, kako izvajati poučevanje na daljavo, in da so imeli težave z internetno povezavo. Veliko jih je izpostavilo tudi pomanjkanje ustreznega prostora za delo doma.

Že od začetka epidemije covida-19 v Sloveniji v letu 2020 se je italijanska narodna skupnost znašla sredi novih nepredvidljivih okoliščin, ki predstavljajo tudi nove izzive, s katerimi se bo morala skupnost soočiti. Iz raziskave je razvidno, da si italijanska narodna skupnost v Sloveniji na različne načine prizadeva ohraniti svojo vitalnost, predvsem na področju kulture, jezika in identitete, in da tudi v situaciji, v kateri se je znašla v času epidemije, vztraja pri uresničitvi svojega poslanstva na nove oziroma drugačne načine. Ali lahko vse te spremembe vplivajo na vitalnost italijanske narodne skupnosti, je vprašanje, ki ga bomo morali spremljati tudi v prihodnosti.

Viri in literatura

- Benedetti, E., 2015. Pravna zaščita italijanske manjšine v Sloveniji in slovenske manjšine v Italiji. V M. Tremul (ur.) *Analiza, izvajanje in razvoj zaščite narodnih skupnosti v Sloveniji in Italiji*. Italijanska Unija, Koper, 13–28.
- Berg, G. A. & Simonson, M., 2016. "Distance Learning". *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/distance-learning> (dostop 20. 9. 2021).
- Bregar, L., Zgmajster, M. & Radovan, M. (ur.), 2010. *Osnove e-izobraževanja*. Andragoški center Slovenije, Ljubljana, https://arhiv.acs.si/publikacije/Osnove_e-izobrazevanja.pdf (dostop 20. 9. 2021).
- Bregar, L., Zgmajster, M. & Radovan, M. (ur.), 2020. *E-izobraževanje za digitalno družbo*. Andragoški center Slovenije, Ljubljana, <https://www.acs.si/digitalna-bralnica/e-izobrazevanje-za-digitalno-druzbo/> (dostop 6. 9. 2021).
- Christian, W. & Kanesu, R., 2020. Borders and COVID-19. V C. Wille & R. Kanesu (ur.) *Bordering in Pandemic Times: Insights into the COVID-19 Lockdown*. (UniGR-CBS Thematic Issue 4). University of Luxemburg, Luxemburg; Trier University, Trier, DOI:10.25353/ubtr-xxxx-b825-a20b.
- Cimador, C., 2020. CI in regime Covid. *Capodistria*, 9. oktober 2020, <https://www.rtvsl.si/capodistria/radio-capodistria/notizie/comunita-nazionale-italiana/ci-in-regime-covid/538660> (dostop 1. 9. 2021).
- Clark, R. C. & Mayer, R. E. (ur.), 2011. *E-learning and the Science of Instruction*. Pfeiffer, San Francisco.
- Diabaté, C., Vincoletto, R. & Tremul, M., 2012. *Conoscere.it: un viaggio nel mondo delle istituzioni italiane in Slovenia e in Croazia / Spoznati.it: potovanje v svet italijanskih ustanov v Sloveniji in na Hrvaškem*. Italijanska Unija, Koper.
- Gartner, S., 2019. Etika in netiketa pri uporabi IKT v izobraževanju. V A. Lipovec, M. Krašna & I. Pesek (ur.) *Izzivi in dileme omišljene uporabe IKT pri pouku*. Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, Maribor, 21–29. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/402>.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T. & Bond, A., 2020. The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning. *Educause Review Online*, 27. marec 2020, <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning> (dostop 20. 9. 2021).
- Insight for Education, 2020. *COVID-19 and Schools: What We Learn from Six Months of Closure and Reopening*. Insight for Education, 1. oktober 2020, https://img1.wsimg.com/blobby/go/104fc727-3bad-4ff5-944f-c281d3ceda7f/20201001_Covid19%20and%20Schools%20Six%20Month%20Report%20.pdf (dostop 21. 9. 2021).
- Megret, F., 2020. COVID-19 Symposium: Returning "Home" – Nationalist International Law in the Time of the Coronavirus. *OpinioJuris*, 30. marec 2020, <http://opiniojuris.org/2020/03/30/covid-19-symposium-returning-home-nationalist-international-law-in-the-time-of-the-coronavirus> (dostop 21. 9. 2021).
- Novak Lukanovič, S., Zudič Antonič, N. & Istvan Varga, Š., 2011. Vzgoja in izobraževanje na narodno mešanih območjih v Sloveniji. V J. Krek & M. Metljak (ur.) *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, 347–367.

- Odlok o začasni prepovedi zbiranja ljudi v zavodih s področja vzgoje in izobraževanja ter univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih.* Uradni list RS 25 (2020), 1747.
- Odlok o začasni prepovedi zbiranja ljudi v zavodih s področja vzgoje in izobraževanja ter univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih.* Uradni list RS 152 (2020), 6527.
- Odlok o začasni prepovedi zbiranja ljudi v zavodih s področja vzgoje in izobraževanja ter univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih.* Uradni list RS 20 (2021), 1244.
- Odlok o začasni prepovedi zbiranja ljudi v zavodih s področja vzgoje in izobraževanja ter univerzah in samostojnih visokošolskih zavodih.* Uradni list RS 47 (2021), 2920.
- Sklep o začasni obliki izvajanja vzgojno-izobraževalnega dela v vzgojno-izobraževalnih zavodih.* Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport RS, 16. oktober 2020, <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Zakonodaja/2020/04/Sklep-o-zacasn-obliki-izvajanja-vzgojno-izobrazevalnega-dela-v-VIZ-16-10-2020.pdf>.
- Sorgo, L. & Novak Lukanovič, S., 2020. The Italian National Community in Slovenia during the Covid-19 Epidemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 101–117.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 1991. *Popis prebivalstva Republike Slovenije* 31. 3. 1991. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2002. *Popis prebivalstva Republike Slovenije* 31. 3. 2002. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Ustava Republike Slovenije.* Uradni list RS 33 (1991).
- Vlada Republike Slovenije, 2020. Slovenija razglasila epidemijo novega koronavirusa. *Portal GOV.SI*, 12. marec 2020, <https://www.gov.si/novice/2020-03-12-slovenija-razglasila-epidemijo-novega-koronavirusa/> (dostop 25. 8. 2021).
- WHO – World Health Organization, 2020. *WHO Announces COVID-19 Outbreak a Pandemic.* WHO, 12. marec 2020, <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic> (dostop 25. 8. 2021).
- Zudič Antonič, N., 2009. Italijanščina kot prvi jezik v manjšinskih šolah Slovenske Istre. V L. Čok (ur.) *Izobraževanje za dvojezičnost v kontekstu evropskih integracijskih procesov: učinkovitost dvojezičnih modelov izobraževanja v etnično mešanih okoljih Slovenije.* Založba Annales, Koper.
- Zudič Antonič, N., 2018. Teaching in Plurilinguistic Environments with a Minority Language: Analysis of a Pre-service Training Project. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 80, 89–103.

Danijel Grafenauer, Boris Jesih

Covid-19 in njegove posledice za delovanje slovenske narodne skupnosti v Avstriji¹

Izvleček

Minevata dve leti, odkar se je človeška družba začela soočati s pandemijo bolezni covid-19. Že marca 2020, ko so oblasti v Avstriji in Sloveniji začele uveljavljati ukrepe za preprečevanje in širjenje epidemije, je bilo slutiti, da bo to pustilo posledice na družbenem življenju. Ukrepi, ki so zamejevali in omejevali družbene stike, za krajši čas preprečevali utečene gospodarske, kulturne, socialne in športne aktivnosti ter s tem povezane čezmejne aktivnosti med omenjenima državama, so močno zarezali v ta prostor in med ljudi. Kmalu so se opazile posledice, predvsem pri različnih manjšinah, saj je socialna interakcija znotraj manjšinskih skupnosti in živi stik narodne skupnosti z matično državo izjemnega in ključnega pomena za vse manjšinske narodne skupnosti. Te skupnosti so žive in prosperirajo ravno zaradi interakcije, kulture in socialnega življenja, ki pa jih ukrepi za zavezitev koronavirusa omejujejo. Slovenska narodna skupnost v Avstriji se je zaradi dobre organiziranosti primerno odzvala in prilagodila na omejitve, vendar odpovedovanje tradicionalnih prireditev in zapiranje dvojezičnih šol tudi pri slovenski narodni skupnosti v Avstriji sprožata vprašanja, kako naj identiteta preživi, če se ne more izraziti. V prispevku smo analizirali posledice omejitvenih ukrepov za slovensko manjšino na Koroškem od marca 2020 do novembra 2021. Ob koncu leta 2020 po objavljeni študiji obstaja realna bojazen, da bodo posledice, še posebej, ker se epidemija v drugem valu ni umirjala, dolgoročno vplivale na etnično vitalnost. Vendar je poletje 2021 prineslo ponovno brstenje in razcvet kulturnih prireditev in obiskov le-teh pri koroških Slovencih. »Ljudje so bili lačni kulture,« je dejal eden izmed sogovornikov v pričujoči študiji. Splošna družbena klima in situacija v petem valu epidemije konec leta 2021 pa predvsem kažeta, da so

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa ARRS, P5-0081, SI, *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje* in projekta ARRS, J5-3117, SI, *Politična participacija narodnih manjšin in njihovih pripadnikov: primerjalna študija politične participacije slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah Republike Slovenije*.

oblasti in ljudje »utrujeni« in naveličani od sledenja in uveljavljanja ukrepov za zavezitev širjenja epidemije, želijo si socialne interakcije in v načelu ubirajo neko pragmatično pot v soočenju z omenjenimi ukrepi. Za razvoj in preživetje različnih manjšin in njihovih pripadnikov je ključno, da ukrepi in politike držav upoštevajo njihovo situacijo in položaj ter ju ne poslabšujejo. To je še posebej pomembno v času kriz, kakršna je pandemija covida-19.

Ključne besede: slovenska narodna skupnost v Avstriji, covid-19, kultura, politika, ukrepi.

Covid-19 and its Consequences for the Activities of the Slovene National Community in Austria

Abstract

It has been two years since world society began to cope with the Covid-19 pandemic. Ever since March 2020 when Austrian and Slovene authorities started to implement measures to prevent and curb the spread of the disease, it had been clear that such would have a negative impact on social life. Measures limiting social contacts, hindering traditional economic, cultural, social and sports activities, and preventing cross-border activities between the two countries severely hit this geographical area and its people. The consequences soon became apparent, especially for minorities as social interaction within a minority community and its active contact with its kin state are of the utmost importance for any minority national community. It is in fact interactions, culture and social life – all currently limited as a result of the measures to contain the coronavirus – that make these communities vital and prosperous. Thanks to its organisational skills, the Slovene national community in Austria was able to properly respond and adjust to the restrictions imposed, but the cancellation of traditional events and the closure of bilingual schools raise questions of how its identity is to survive if it cannot be expressed. This article analyses the consequences of restrictive measures for the Slovene minority in Carinthia, Austria, in the period between March 2020 and November 2021. At the end of 2020, there was concern that the consequences, especially since the pandemic continued unabated in the second wave, were likely to have a long-term impact on ethnic vitality. Luckily, in the summer of 2021, cultural events resumed and were attended also by Carinthian Slovenes. To quote one of the

respondents: "People were hungry for culture". The general social climate and situation in the fifth wave of the pandemic at the end of 2021 show that authorities and people are "tired" of following and implementing measures to contain the spread of the pandemic – they crave social contact and, in principle, they are taking a pragmatic approach in the face of the above measures. It is crucial for the development and survival of minorities and their members that state actions and policies take into account their specific situation and status and do not aggravate them. This is especially important in times of crises such as the Covid-19 pandemic.

Key words: Slovene national community in Austria, Covid-19, culture, politics, measures.

1 Uvod

Minevata dve leti, odkar se je pojavila bolezen covid-19. Vmes se je družba soočila z ekonomsko krizo in po njej relativno dobro okrevala, družbena kriza, ki jo je povzročila pandemija, pa še kar traja in ji ni videti konca. Napoveduje se poglobljena ekonomska kriza, pri čemer je jasno, da so države svoje vire z zadolževanjem v zadnjem letu in pol dodobra skrčile. S takimi razsežnostmi družbene in ekonomske krize, ki jo je povzročila bolezen covid-19, se države in družbe niso srečale že dobro stoletje (Spinney 2018; Arnold 2018). Dogajanja od marca 2020 do novembra 2021 ter reakcije držav in prebivalcev so pokazali, da v »medicinskih knjigah ni receptov, kakšen naj bo politični in družbeni odgovor na epidemijo«. Oblasti so na predlog epidemiološke stroke predlagale in uporabile različne politike in ukrepe (vzdrževanje fizične distance, omejitve zbiranja in druženja, varovalna higiena, tako imenovani »lockdowni«) za preprečevanje širjenja epidemije, od katerih nekateri posegajo na polje človekovih pravic. Predvsem so vlade evropskih držav sprejele številne ukrepe za pomoč gospodarstvu, da bi posledice »zapiranja družb in upočasnjevanja gospodarskih aktivnosti« ljudje čim manj čutili. Od tega, kako se bosta tako država kot družba zoperstavili virusu na zdravstvenem in družbenem področju, je odvisno, kako globoke brazgotine bo epidemija pustila na kolektivni in osebni ravni (Žerdin 2020, 1). Medtem so v Avstriji razmišljali, da se družba, kjer je sodelovanje med centrom in deželo dobro razvito, lahko bolje upira epidemiji kot družba, ki je močnejše centralizirana (Bußjäger 2020). »Morda je virus slep glede naše etnične in religiozne pripadnosti, ukrepi države in politike pa niso tako nevtralni,« je aprila 2021 izpostavil ugleden raziskovalec na področju etničnih vprašanj (de Varennes 2021).

V tem prispevku se osredotočamo na to, kako bolezen covid-19, njene posledice in posamezni ukrepi (npr. zaprtje meje, ki je spomladi in jeseni v letih 2020 in 2021 onemogočilo čezmejne stike in sodelovanje, omejitve gibanja, druženja in delovanja, tako imenovani »lockdowni«, ki pomenijo popolno zaprtje družbe za določen čas, itd.) vplivajo na slovensko narodno skupnost v Avstriji. Poskušali bomo odgovoriti na naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kako spremenjeni pogoji življenja in delovanja manjšinskih organizacij in institucij v času prisotne krize in po njej vplivajo na manjšine, njihovo organiziranje, družbeno, gospodarsko in kulturno življenje ter na čezmejno povezovanje (npr. na področjih kulture, medijev, gospodarstva in športa) in sodelovanje?
- Kako je pandemija covida-19 vplivala na dejavnosti krovnih kulturnih in političnih organizacij koroških Slovencev? Kakšna je bila ranljivost (ob razglasitvi epidemije v spomladanskem času) manjšinske skupnosti in kakšne so bile posledice?

- Kako so krovne organizacije nadomestile dejavnosti, ki predvidevajo udeležbo večjega števila izvajalcev ali gledalcev/poslušalcev? Kako so te organizacije pristopile k načrtovanju dela v prihodnje?

S pomočjo polstrukturiranih globinskih intervjujev smo poskušali od predstavnikov manjšinskih krovnih kulturnih in političnih organizacij dobiti odgovore na zapisana vprašanja ter na nekaj povsem organizacijskih, ki pa so pomembna za njihovo delovanje:

- Ali menite, da so za normalno delovanje manjšinskih organizacij potrebni dodatni sistemski finančni ukrepi? Kakšni?
- Ali sta digitalizacija delovanja in prehod na spletno ponudbo vsebin odgovor na razmere ob covidu-19? Kako pomembna in potrebna sta živi stik z občinstvom in čezmejno pretakanje za slovensko narodno skupnost na Koroškem?

Raziskovanje je temeljilo na pristopih metodološkega pluralizma, ob upoštevanju in združevanju različnih disciplinarnih, multidisciplinarnih in interdisciplinarnih pristopov in metodologij. Ključne raziskovalne tehnike so bile študije primera, to je proučevanje medijskih objav, strokovne in znanstvene literature ter dokumentov (na različnih ravneh – od lokalne do globalne) o pandemiji covid-19, njenih posledicah in odzivih nanjo, primerjalno raziskovanje in usmerjene primerjave na primeru slovenske narodne skupnosti na avstrijskem Koroškem. Pomemben vir za analizo dogajanja na avstrijskem Koroškem sta bila manjšinska tednika Novice in Nedelja, ki sta ažurno objavljala posamezne dogodke, odločitve in ravnanja tako avstrijskih zveznih in deželni oblasti kot tudi reakcije narodne skupnosti nanje. Poleg analize virov in dokumentov ter kabinetnega raziskovanja pomemben del predstavljajo polstrukturirani globinski intervjuji z vodilnimi predstavniki institucij slovenske manjšinske skupnosti (krovnih političnih organizacij koroških Slovencev, Narodnega sveta koroških Slovencev (NSKS) in Zveze slovenskih organizacij (ZSO)) ter Kulturnega društva člen 7 za avstrijsko Štajersko – Pavlova hiša, zastopniške organizacije štajerskih Slovencev v Avstriji, Krščansko kulturno zvezo (KKZ) in Slovensko prosvetno zvezo (SPZ) iz Celovca, ki so bili izvedeni kot dodatek h kratkemu vprašalniku, na katerega so odgovarjali predhodno omenjeni. Analizi petih vprašalnikov z zgoraj navedenimi vprašanji, kjer je sodelovalo več ljudi iz naštetih organizacij, so sledili telefonski polstrukturirani globinski intervjuji. Rezultat analize obeh metod predstavljajo odgovori, ki nam podajajo razmere na terenu. Izvedba intervjujev in kratkih vprašalnikov je bila opravljena pred izbruhom drugega vala covid-19 in deloma ponovno v poletju 2021.

2 Slovenska narodna skupnost v Avstriji

Struktura prebivalstva današnjega slovenskega etničnega ozemlja, ki sega v vse štiri sosednje države, je rezultat zgodovinskega razvoja po prvi in drugi svetovni vojni. Na območjih avtohtone poselitve slovenske narodne skupnosti na avstrijskem Koroškem in Štajerskem delež Slovencev ves čas številčno nazaduje – v prvi vrsti zaradi asimilacije, deloma pa tudi zaradi odseljevanja iz podeželskih in obmejnih območij. Posledica tega je širitev območja poselitve in hkrati zmanjševanje številčnosti manjšinske skupnosti in nazadovanje njegovega relativnega števila na območju avtohtone poselitve. Urbanizacija in suburbanizacija sta spremenili tradicionalni poselitveni koncept slovenske manjšine iz prevladujočega kmečkega in podeželskega v neagrarnega. To tranzicijo je manjšina plačala z visoko stopnjo statistične in dejanske asimilacije. Znatno del manjšine zaradi delovnih mest živi v mestih, daleč od izvornih območij poselitve (Zupančič 2000).

Manjšinstvo je danes marsikje že postalo konkurenčna prednost, torej ekonomska kategorija. Možnosti sodelovanja za pripadnike manjšine ob meji so (na primeru Slovenije): manjšine so lahko pobudniki in nosilci čezmejne kulturne izmenjave, so blažilci mednarodnih odnosov (oziroma jih v določenih primerih zastrujejo, če njihov status ni urejen), lahko spodbujajo čezmejno sodelovanje, so nosilci gospodarske promocije, imajo pomembno vlogo pri prevajalskih službah, spodbujajo turistične prireditve, znajo izkoriščati lokalne vire, so nosilci čezmejnih stikov in projektov na gospodarskem, kulturnem, socialnem in športnem področju storitev. Na primer pri avstrijskih investicijah v Slovenijo od leta 1991 do začetka novega tisočletja, v podjetja z najmanj 150 zaposlenimi, so v različnih vlogah vedno sodelovali pripadniki slovenske manjšine na Koroškem (Zupančič 2000; Brezigar 2005).

Glavnina avtohtone slovenske narodne skupnosti v Republiki Avstriji živi v južnih predelih Zvezne dežele Koroške, zaradi odseljevanja pa tudi v večjih mestih (Celovec, Gradec, Dunaj). Manjši del avtohtone slovenske narodne skupnosti pa živi tudi v Zvezni deželi Štajerski. Slovencev ali slovensko govorečih na Koroškem je po nekaterih ocenah uradov v Sloveniji med 30.000 in 50.000, v Zvezni deželi Štajerski pa okoli 1.500 (UVSZS, Grafenauer 2010a). Nekateri slovenski in avstrijski raziskovalci ocenjujejo, da je Slovencev oziroma slovensko govorečih v Avstriji nekaj deset tisoč več, med 40.000 in 60.000 (npr. Stergar 2003, 100; Klemenčič & Klemenčič 2006, 126; Reiterer 2000).

Interese koroških Slovencev zastopajo tri krovne politične organizacije: NSKS (predsednik dr. Valentin Inzko), ZSO (predsednik Manuel Jug) in SKS (predsednik Bernard Sadovnik). Predstavnica štajerskih Slovencev je Susanne Weitlaner, predsednica Kulturnega društva Člen 7 za avstrijsko Štajersko – Pavlova hiša. Obe omenjeni organizaciji (NSKS in ZSO) danes vključujeta

vrsto zvez, organizacij in društev, od katerih sta najpomembnejši krovni kulturni organizaciji koroških Slovencev, KKZ in SPZ. Slovenska narodna skupnost izdaja dva tednika, Novice, ki ga upravljata NSKS in ZSO, ter Nedeljo, ki je cerkveni list Krške škofije. Del koroških Slovencev je politično organiziran v okviru slovenske politične stranke Enotna lista (EL). Od manjšinskih organizacij je treba omeniti še dunajski Center avstrijskih narodnih skupnosti (CAN) in Skupnost južnokoroških kmetov in kmetov (SJK). Posamezni pripadniki narodne skupnosti se vključujejo tudi v stranke večinskega naroda (socialna demokracija, zeleni, tudi ljudska stranka, komunisti in liberalci). Če upoštevamo še ostalo organiziranost na področju kulture, športa in gospodarstva, ugotavljamo, da imajo koroški Slovenci kljub statistični majhnosti izredno dobro institucionalno organiziranost na vseh področjih družbenega življenja (Jesih 2007; Grafenauer 2010b, Wutti 2017).

3 Pandemija covid-19 in slovenska narodna skupnost v Avstriji

Inštitut za narodnostna vprašanja (INV) je opravil preliminarne analize, kaj so ukrepi Slovenije in sosednjih držav pomenili za slovenske narodne skupnosti v sosednjih državah ter nasploh za manjšinske in etnično mešane skupnosti v mejnem območju. Elaborati, ki so jih raziskovalci INV-ja pripravili med ukrepi za zaježitev pandemije covid-19 (Arhiv INV, maj 2020), kažejo, da se s pandemijo bolje spopadajo in soočajo okolja, ki imajo dober zdravstveni sistem ter so bolj vključujoča in tolerantna. Še posebej smo bili pozorni na sorazmernost omejevanja človekovih pravic pri sprejemanju varnostnih ukrepov. Zato smo pregledali, kako so se narodne skupnosti in manjšinske institucije ter nekatere raziskovalne organizacije in evropski nadzorni mehanizmi odzvali na krizno situacijo ter kako in na kakšen način so upravljali etnično različnost.² Že zelo zgodaj smo opazili prve objave v družboslovju in humanistiki (npr. Wintersteiner 2020a, b; EURAC 2020; Josipović 2020). Wintersteiner (2020a, b) je opozoril, da so se države na spopadanje z virusom spomladi odzvale ozko iz nacionalističnih pozicij, saj so zelo hitro zaprle državne meje. Pravega odgovora ni ponudila niti Evropska unija (EU). Pomanjkanje solidarnosti znotraj EU se je najprej opazila, ko se je virus močno razširil v Italiji. Razmišljal je, kaj takšno stanje pomeni za begunce in marginalizirane skupnosti, opozarjal na razraščanje nacionalističnih pristopov, ravnanj in diskurzov (uporaba termi-

2 Analizo posledic epidemije do konca leta 2020 smo objavili v reviji *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja*. Ta prispevek dognanja iz leta 2020 obnavlja in nadgrajuje z izsledki, ki jih je prinesla raziskava v letu 2021 (prim. Grafenauer & Jesih 2020).

nov »vojna proti virusu« širom po Evropi) ter na potrebo obstoja kritičnega opazovanja. Kot odgovor na spoprijemanje s tovrstnim stanjem je ponudil politični kozmopolitizem in izpostavil sodelovanje zdravstvene stroke kot zametek globalne solidarnosti (Wintersteiner 2020a, b).

FUEN³ je že zelo zgodaj beležil posledice epidemije, kot je prestavitev Europeade, evropskega nogometnega prvenstva narodnih manjšin, ki je bilo predvideno za poletje 2020 na Koroškem/Kärnten, na poletje 2021 in nato, ponovno zaradi epidemije, na poletje 2022. Gostitelj dogodka v okviru FUEN-a je narodna skupnost koroških Slovencev (FUEN 2020/2021). Na možne posledice za narodne manjšine, ki bi jih lahko imela pandemija covid-19 predvsem v smislu prekinitve šolanja in predšolske vzgoje, je med drugim 28. maja 2020 z izjavo opozoril Svetovalni odbor Sveta Evrope za implementacijo Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin (Council of Europe 2020).

Eurac Research, raziskovalni center iz Bolzana/Bozen na Južnem Tirolskem, in znotraj njega Inštitut za manjšinske pravice sta med 13. majem in 14. julijem 2020 organizirala deset spletnih delavnic na teme v povezavi s posledicami pandemije covid-19 in številnimi izzivi, ki jih ta prinaša narodnim manjšinam. Raziskovalci iz različnih institucij in sodelavci nekaterih nadzornih mehanizmov za implementacije manjšinskih pravic so se posvečali splošnim posledicam bolezni covid-19 za manjšine, teritorialnemu in meddržavnemu upravljanju manjšinskih zadev, enakosti in diskriminaciji v času pandemije, vprašanjem spola in verskih manjšin, mejam, ekonomiji in upravljanju različnosti ter možnim postcovid-19 scenarijem v povezavi z manjšinami. Udeleženec devete spletne delavnice, ki je imela naslov Economy, Minorities and Covid-19, je bil dr. Valentin Inzko⁴. Pri predstavitvi razmer koroških Slovencev v prvem, spomladanskem valu epidemije in ukrepov, ki so jih države sprejemale, je izpostavil vznemirjenje med Slovenci na avstrijskem Koroškem ob zapiranju meja⁵, še posebej, ker je Avstrija meje s Švico in Nem-

3 FUEN (The Federal Union of European Nationalities) je največja krovna organizacija evropskih avtohtonih narodnih manjšin ter narodnostnih in jezikovnih skupin. Združuje več kot 100 vključenih organizacij iz 25 evropskih držav. Trenutna podpredsednica FUEN-a je dr. Angelika Mlinar, pravnica in političarka, koroška Slovenka iz Avstrije, ki je bila tudi ministrica v Vladi Republike Slovenije. Člana FUEN-a sta tudi krovni politični organizaciji koroških Slovencev, Narodni svet koroških Slovencev (NSKS) in Skupnost koroških Slovencev in Slovencev (SKS).

4 Valentin Inzko je od leta 2010 predsednik krovne politične organizacije koroških Slovencev, NSKS, in bil od leta 2009 do 2021 visoki predstavnik Združenih narodov in EU za Bosno in Hercegovino.

5 Državi sta vzpostavili poseben režim prehajanja svojih državnih meja že ob prvih okužbah marca 2020. Ne le na meji s Hrvaško, tudi na notranji schengenski meji (z Italijo, Avstrijo in Madžarsko) je Slovenija uvedla določene (začasne) omejitve prometa in spremenila pogoje za vstop tujcev oziroma slovenskih državljanov v državo oziroma za izstop iz nje. Ti ukrepi so se prilagajali ocenam epidemiološkega stanja. S 4. junijem 2020 se je sprostila večina omejitvenih ukrepov glede prehajanja meje, se je

čijo pustila odprte in prehodne brez omejitev. Koroški Slovenci so protestirali glede zaprtja meje med Avstrijo in Slovenijo (npr. Hribar 2020; ORF 2020) in v skupnem prizadevanju z nekaterimi župani obmejnih občin dosegli, da so bili mejni ukrepi omiljeni (Novice 2020a). Na začetku aprila 2020 sta se na pobudo prebivalcev z obeh strani meje zunanja ministra obeh držav uspela dogovoriti, da bo mejni prehod Holmec odprt, saj naj bi ga koristili številni izmed okoli 2.000 Slovencev na Koroškem, ki vsakodnevno odhajajo na delo na avstrijsko Koroško (Večer 2020; VK 24 2020).

Inzko je opozoril tudi na 17. člen Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin, ki določa, da se pogodbenice obvezujejo, da:

/.../ ne bodo posegale v pravico pripadnikov narodnih manjšin, da navezujejo in vzdržujejo proste in miroljubne čezmejne stike z osebami, ki zakonito bivajo v drugih državah, še zlasti s tistimi, s katerimi imajo skupno etnično, kulturno, jezikovno ali versko identiteto ali kulturno dediščino (Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin 1998).

Slovenci v Avstriji so bili mnenja, da so z omejitvenimi ukrepi pri prehodu meja preprečevali tradicionalne čezmejne stike (npr. obiski svojcev, družin, pogrebne slovesnosti). Inzko je izpostavil tudi kulturne posledice za manjšino (prehajanje meje profesorjev iz Slovenije, ki poučujejo na Slovenski glasbeni šoli dežele Koroške, težave lutkovnih gledališč, ki niso mogla gostovati, ipd.). Prišlo je do popolne zaustavitve kulturnega življenja, izvemši nekaj dogodkov na spletu. Manjšo manjšinsko narodno skupnost, ki ima več kot 1.000 kulturnih prireditev na leto, je to zelo prizadelo. Pri ekonomskih posledicah je Inzko omenil težave v logistiki in težave slovenskih delavcev v Avstriji, ki večinoma delajo v avstrijskih zveznih deželah Štajerska in Koroška⁶ ter so bili podvrženi posebnim režimom pri prehajanju meje. Precej Avstrijcev in Slovencev iz Avstrije dela prav tako v Sloveniji, predvsem Ljubljani, v storitvenem sektorju (bančni uslužbenci, davčni svetovalci itd.). Slovenija ima pomembno vlogo za avstrijsko izvozno gospodarstvo in je po uvozu avstrijskega blaga in storitev na prebivalca s 1.700 evri vodilna med državami sveta. Kljub le dvema milijonoma prebivalcev je Slovenija enajsto najpomembnejše zunanjetrgovinsko tržišče Avstrije. Avstrija je med članicami EU najpomembnejši odjemalec slovenskih proizvodov (za več o gospodarskih odnosih glej

pa režim na mejah kasneje (konec leta 2020 in na začetku 2021) prilagajal epidemio-
loškim slikam v posamezni državi. Konec novembra 2021 je Avstrija ponovno uvedla
»lockdown«, ki naj bi trajal do 13. decembra 2021 (npr. Policija RS 2020 in 2021; SGZ
2020; Avstrijsko veleposlaništvo Ljubljana 2020a in c).

6 Dnevni migrantov je po različnih ocenah med 20.000 in 25.000. Večji del čezmejnega
dnevnega migriranja odpade na slovensko Štajersko.

Avstrijsko veleposlaništvo Ljubljana 2020b). Glede na prebivalca je Slovenija pomembnejši partner za Avstrijo kot na primer Japonska ali Skandinavija, tako Inzko. Zaključil je, da so omejitveni ukrepi in restrikcije močno vplivali na slovensko narodno skupnost na Koroškem na številnih področjih (kultura, ekonomija, turizem) ter da upa, da bodo meje ostale odprte⁷, saj so se na Koroškem po padcu komunističnega režima zelo navadili na povsem odprte meje (Inzko 2020). Ob začetku drugega vala epidemije, konec oktobra in v začetku novembra 2020, so gospodarske organizacije hitro reagirale in opozorile obe vladi, da razglasitev epidemije v Sloveniji in kasneje v Avstriji ne sme privedi do ponovnega zapiranja meja med državama, saj bi to pahnilo gospodarstvo v še večji prepad, je na novo situacijo v tiskovnem sporočilu opozoril Benjamin Wakounig, predsednik Slovenske gospodarske zveze (SGZ) iz Celovca. Wakounig je opozoril na blagovno menjavo med Slovenijo in Avstrijo, ki znaša približno šest milijard evrov na leto in na »okrog 23.000 dnevnih migrantov iz Slovenije, ki so še zlasti v obmejnem prostoru na Koroškem in na Štajerskem pomemben steber mnogih avstrijskih podjetij. Zelo pomembno delo opravljajo tudi slovenske medicinske sestre, negovalke v domovih za ostarele in negovalke v 24-urni oskrbi, pa tudi okrog 1.000 strokovnjakov iz Slovenije, ki vsak dan opravljajo svoje storitve v Avstriji«. Prav tako pa ni pozabil omeniti, da je v Sloveniji več kot 1000 podjetij z udeležbo avstrijskega kapitala, »od tega 760 podjetij z večinoma avstrijskim kapitalom. Posledično lastniki in zaposleni vsakodnevno obiskujejo svoja podjetja, veliko Avstrijcev pa je tudi dnevnih migrantov v Slovenijo. Tako, kot so pred kratkim vsi predsedniki vlad v Bruslju potrdili, da morajo meje med državami EU ostati odprte, se tudi SGZ ob tem zavzema, da se meje ne zapirajo,« je poudaril Wakounig (ORF 2020). SGZ je na začetku jeseni 2020 v tiskovni izjavi poudarila, da nikakor ne sme priti do ponovnega zapiranja meja med Slovenijo in Avstrijo, saj bi to gospodarstvo pahnilo v še večji prepad (Novice 2020r).

Eurac Research je na svojih spletnih straneh zagnal tudi blog z naslovom Covid 19 And Beyond, tako imenovani »think tank« v zvezi s tematiko koronakrize. Namen je bil ta, da se znanost sliši, da sodeluje pri oblikovanju sveta po koronakrizi ter da ponudi platformo za konstruktivno soočanje idej in prek tega oblikovanje skupne prihodnosti. Prispevki nagovarjajo številne in različne teme, kot so meje in mejne regije, čezmejno sodelovanje, manjšinski mediji, manjšinske pravice, federalizem, nacionalizmi, komunikacija, cepljenje itd., in znotraj njih teme, kot so jeziki in digitalizacija v času koronakrize, lažne informacije, šola v času pandemije, begunci in manjšine itd. Prispevki od marca 2020 do novembra 2021 prihajajo iz številnih držav. Tako blogi med drugim opozarjajo na priporočilo visokega komisarja za narodnostne manjšine nacionalnim državam, da naj oblasti uporabljajo tudi manjšinske in

7 Spletna delavnica je bila poleti 2020, ko omejitvev ni bilo več.

regionalne jezike, ko ljudi seznanjajo z ukrepi za zaježitev pandemije covid-19 in ukrepi za varovanje zdravja (Röggla 2020). Posebej se je pokazalo v spomladanskem času in deloma, a v precej manjši meri tudi z mejnimi ukrepi med Slovenijo in Avstrijo konec oktobra in na začetku novembra 2020, da je stopnja mobilnosti, ki je bila vzpostavljena in samoumevna skozi evropski integracijski proces, popolnoma erodirala. To se je v naslednjih treh valovih popravilo in na mejah načeloma ni več prihajalo do težav. Štiri temeljne svoboščine EU, in sicer prost pretok blaga, storitev, kapitala in oseb, ki so pomenile, da lahko državljani EU živijo in delajo enakopravno tudi v drugih državah EU, so z restrikcijami oblasti glede pandemije covid-19 pomenile, da se je na primer v Nemčiji pojavilo izrazito povpraševanje po delavcih v zdravstvu, saj so številni državljani drugih držav, ki so delali v tamkajšnjem zdravstvu, ostali zaradi zdravstvenih razmer in družin doma. Ta in podobna vprašanja v zvezi z mobilnostjo bodo morala biti v prihodnje precej bolj premišljena (Crepaz 2020). Da so meje postale vidne z begunsko krizo in da je koronakriza to vprašanje močno zaostila v državah, kot so Nemčija, Avstrija in Danska, sta poudarila tudi Pechlaner in Gruber. Analizirata, kako in koliko so v povezavi z mobilnostjo v EU politike populizma, nacionalizma in protekcionizma (Pechlaner & Gruber 2020). Podobno precej delavcev v zdravstvu in negi starejših, ki delajo v Avstriji, prihaja iz Slovenije. Tudi ti so imeli v spomladanskih mesecih precej težav. Te težave so se deloma nadaljevale tudi jeseni 2020 (Nedelja 2020f) in spomladi leta 2021. Da meja ovira vsakršno sodelovanje v Evroregiji Tirol–Südtirol–Trentino in da so centralne oblasti z zapiranjem meje na Brennerju močno posegle v vsakdanje življenje prebivalcev na obeh straneh meje, je opozorila Englova (2020), ki je izpostavila tudi primere dobrih praks (npr. na francosko-španski meji so s sodelovanjem zdravstvenega osebja in policije vzpostavili tako imenovani zeleni pas).

Podobno so posledice pandemije covid-19 naslovili pri European Centre for Minority Issues (ECMI) v nemškem Flensburgu, ob dansko nemški meji. Sicer z manjšim številom prispevkov med drugim opozarjajo tudi na dejstvo, da so manjšinske skupnosti žive in prosperirajo ravno zaradi interakcije, kulture in socialnega življenja ter stikov, kar jim sprejeti ukrepi omejujejo, da se odpovedujejo tradicionalne prireditve manjšin in da se zapirajo manjšinske šole, kar sproža vprašanja, kako naj manjšinska identiteta preživi, če se ne more izraziti. Ponuja se jasen zaključek, da koronakriza negativno vpliva na življenje manjšin kjer koli. Oblasti in mediji naj ne bi izkoriščali pandemije za stigmatizacijo in pritisk na manjšine (Pettai et al. 2020). Prav tako je visoki komisar Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OSCE) za narodnostne manjšine Lamberto Zannier izpostavil, da se morajo države in posamezniki zavedati, da so le povezane skupnosti tudi močne skupnosti. Opomnil je vlade, da morajo nujni ukrepi v času koronakrize vključevati potrebe vseh v družbi, tudi pripadnikov narodnih manjšin in ostalih marginaliziranih

skupnosti (Zannier 2020). Pandemija covid-19 je marsikje pokazala na slabo upravljanje krize in ponekod delovala kot pospeševalec že obstoječih oblik populizma in avtoritarnih oblik vladanja. To je sovpadalo z ravnanji nekaterih vlad, ki so razglasitev izrednega stanja izkoristile za obvod demokratičnih in ustavnih pravil ter določil. V letu 2021 se pojavljajo protesti proti ukrepom (nošenje mask otrok v šolah, testiranja, zapiranje družb) v večini držav EU. Prav tako pa so bili uvedeni oblike in orodja nadzora nad državljani s pojasnilom, da gre za nujne ukrepe, ki ščitijo zdravje prebivalstva. Poseben problem je predstavljalo pomanjkljivo komuniciranje ukrepov prebivalstvu. Takšna ukrepanja je Marika Djolai, urednica »Manjšinskega bloga«, opazila v državah Zahodnega Balkana in na Madžarskem (Djolai 2020), medtem ko so raziskovalci iz regije ugotavljali in predvidevali še hujše posledice, ki jih bo pandemije povzročila (Vankovska 2020, 83–84).

4 Posledice in odzivi koroških Slovencev na pandemijo covid-19

Manjšina in njene institucije delijo usodo vseh avstrijskih državljanov in so se morale prilagoditi ukrepom, ki tam veljajo. S tega vidika kot manjšina niso v posebno drugačnem položaju. Podobno kot drugje po Evropi so bile spomladi 2020 tudi na avstrijskem Koroškem vse kulturne prireditve zaradi ukrepov proti širjenju novega koronavirusa odpovedane ali preložene na kasnejši termin. Večinoma so se prestavljale na začetek jeseni. V Novicah, tedniku slovenske narodne skupnosti na Koroškem, so sredi marca 2020 poročali, da je večina prireditev, ki jih prirejajo slovenska prosvetna društva in ustanove narodne skupnosti, zaradi koronavirusa odpovedana in se prestavljajo na kasnejši čas. Ne samo kulturne in športne prireditve (odbojarska in košarska liga, nogomet, hokej), tudi tradicionalne prireditve (npr. gospodarski sejmi v Pliberku in Celovcu, Jožefov sejem v Dobrli vasi in Borovljah itd.) so bile odpovedane (Novice 2020b). Večina teh prireditev je bila odpovedana tudi v letu 2021 (Novice 2021ab). S tem, da so prav vse prireditve na Koroškem zaradi ukrepov proti širjenju koronavirusa odpovedane, je tednik Novice bralce seznanil 20. marca 2020 in jih obvestil, da bo naslednja številka zaradi posledic in prilagajanja le-tem izšla šele 17. aprila 2020 (Novice 2020c). Da bodo šole v Avstriji ostale zaprte tudi po velikonočnih počitnicah in da je novi krško-celovski škof Jože Marketz, koroški Slovenec, zaradi varovanja pred okužbo odpovedal vse javne verske obrede, nam je sporočil Janez Stergar v Korotanskih e-novicah.⁸ Podobno je bilo tudi s kulturnimi prireditvami

8 Janez Stergar, upokojeni raziskovalec INV-ja in predsednik Kluba koroških Slovencev

CARINTHIja 2020 pod pokroviteljstvom dežele Koroške, v sklopu katerih se je obeleževala 100. obletnica plebiscita, ki je oktobra 1920 odločal o državni pripadnosti južnega dela Koroške. Zaradi zaprtja nekaterih mejnih prehodov in močno oteženega prehajanja državne meje ter ukrepov za preprečevanje širjenja virusa so medosebni stiki v trenutku zamrli in se ustavili. Korespondenca je potekala prek spleta in telefonov. Vsi so čakali na sprostitev ukrepov in takojšen zagon vseh kulturno-gospodarsko-športnih prireditev koroških Slovencev. Še posebej zato, ker je živi stik narodne skupnosti z matično državo izjemnega in ključnega pomena za vse manjšinske narodne skupnosti.

Posledic za gospodarstvo proti koncu aprila 2020 sogovorniki v Novicah še niso znali prav oceniti, vendar so domnevali, da bodo varovalni ukrepi močno prizadeli celotno avstrijsko gospodarstvo. Izpostavili so predvsem posledice v gostinstvu in turizmu, medtem ko je pregled med slovenskimi gospodarstveniki na Koroškem kazal, da se posamezne panoge zelo različno spoprijemajo s posledicami (Novice 2020d). Sicer so se Novice spraševale, kako to, da koroško gospodarstvo na področju turizma tako malo pozornosti namenja gostom iz Slovenije, ki prihajajo na Koroško v precejšnjem številu (Novice 2020e).

Prehajanja na spletno ponudbo sta se precej hitro (že v marcu 2020) lotili krovni kulturni organizaciji slovenske narodne skupnosti na Koroškem, SPZ in KKZ. Na spletnem naslovu skupaj zbirata in ponujata video kanal Kino v karanteni, digitalno zbirko slovenskih kulturnih ustvarjalcev na Koroškem. Na tej povezavi najdete gledališke predstave, zborovske posnetke, filme, projekte in razno. Društva, kulturne ustanove, organizacije in posameznike nagovarjajo, da svoje posnetke objavijo na tem video kanalu. Prav tako sta obe organizaciji pristopili k ponujanju nekaterih novih kulturnih produktov (npr. Umetniški kotichek na spletu pri KKZ ali Kultura za dnevno sobo pri spletni ponudbi SPZ). Določeni projekti so potekali dalje (s podaljšanim rokom oddaje – na primer Pisana promlad itd.). Ključna pa je močno povečana ponudba različnih kulturnih vsebin na spletnih straneh obeh krovnih kulturnih organizacij, kjer ponujajo v ogled številne prireditve lastne pretekle produkcije (npr. Koroška poje) ali opozarjajo na dostop virtualnega ogleda številnih drugih prireditev oziroma dogodkov (npr. Drama od doma, Lutkovna gledališča itd.) (glej spletno stran Krščanska kulturna zveza in Slovenska prosvetna zveza).

v Ljubljani, že dobro desetletje na okoli 1.400 naslovov pošilja tedenske Korotanske e-novice, ki naslovnike obveščajo o kulturnem dogajanju pri slovenskih narodnih skupnostih v vseh štirih sosednjih državah, seveda največ o kulturnih in drugih prireditvah koroških Slovencev. Od marca 2020 dalje do konca poletnih mesecev je bilo opazno manj najavljenih prireditev. Konec poletja so se prireditve ponovno začele množiti, a sta jih oktober in november ponovno zaustavila. Ponovno so dejavnosti zaživele v poletnih mesecih 2021, a so novembra 2021 ponovno v večji meri zamrle.

Po začetnem zaprtju vseh številnih manjšinskih ustanov (kulturnih centrov, knjižnic, knjigarn, nekaterih gospodarskih in drugih ustanov) v sredini marca 2020 so se sredi aprila določene ustanove deloma odprle (kulturni centri, knjigarne, deloma nekatere gospodarske ustanove manjšine) in večinoma uradovale s skrajšanim delovnim časom. Zelo različno so se omejitvam prilagajali gospodarska podjetja in drugi gospodarski subjekti (Novice 2020d). Novice so tako v času karantene pripravile nove spletne strani (Novice 2020f), študijski programi za dvojezični pouk na ljudskih šolah pa so v letnem semestru potekali prilagojeno (Novice 2020g).

Po dveh mesecih zaustavitve številnih dejavnosti so se 15. maja 2020 začele posamezne gospodarske, kulturne in športne prireditve deloma odpirati, še vedno pa so bile določene omejitve zbiranja in združevanja ljudi (Novice 2020h, i). Tudi turizem je dobil konec maja 2020 ponovni zagon (Novice 2020j). Popolno odprtje meje med Avstrijo in Slovenijo, za katero so ponovno in večkrat intervenirali predstavniki koroških Slovencev, je bilo predvideno za 15. junij 2020. Pri tem je bil glavni očitek koroških Slovencev zveznim avstrijskim oblastem, da Avstrija Slovenije glede odprtja meja ne obravnava enakopravno, kot na primer nekatere druge države (npr. Nemčijo in Švico). Na začetku junija 2020 sta obe državi meje popolnoma odprli, tako karantena in test na koronavirus pri prehodu meja nista bila več potrebna (Novice 2020k), je pa bilo jasno, da bodo kulturne prireditve v drugem delu leta potekale v luči možnega novega vala covida-19. Gledališko-lutkovne delavnice, ki imajo na Koroškem večdesetletno tradicijo in so pomembne za ohranjanje slovenskega jezika mladih koroških Slovencev, so poleti predstavili iz Ankarana na Koroško (Novice 2020l). Štajerski Slovenci so imeli prvo postkarantensko razstavo v Pavlovi hiši v Potrni šele sredi julija 2020. Pri tem so številni obiskovalci iz Slovenije opazili, da meja (še) ni popolnoma prosto prehodna, saj so jih legitimirali avstrijski obmejni organi, ki so jih poleg policistov še vedno predstavljali tudi vojaki (Novice 2020m). Ob začetku novega šolskega leta pa so tudi dvojezične šole na avstrijskem Koroškem dobile znane semaforje, ki določajo, na kakšen način poteka pouk (običajen, obvezno nošenje mask, fleksibilno šolanje na daljavo in uvedba karantene ter šolanje na daljavo) (Novice 2020n). Z omejitvenimi in varovalnimi ukrepi (nošenje mask, distanca) je v Celovcu minilo tudi obeleževanje 100. obletnice plebiscita (Novice 2020o).

Da se družba na Koroškem zaradi koronakrize zavija v »kokon«, je ugotavljal v komentarju v tedniku Nedelja Karl Hren, direktor Mohorjeve družbe, in dodal, da ljudje kljub izolaciji ostajajo povezani prek spleta in da se tako socialne veščine dopolnjujejo s tehnološko inovacijo (Nedelja 2020a). Urednica Nedelje Gabi Frank pa je opozorila na utrujenost zaradi pandemije, ki postavlja s potrebnimi ukrepi dodatna bremena, ter da so slovenska kulturna društva in predvsem gledališke in lutkovne skupine po pripravah v poletju 2020 pripravljeni, da nastopajo pred občinstvom (Nedelja 2020b). Nove poti

približevanja Božje besede vernikom je ubrala tudi Cerkev na Koroškem. Na začetku februarja 2020 imenovani novi škof krške škofije Jože Marketz, koroški Slovenec, je konec septembra 2020 daroval posebno sveto mašo v kompleksu CineCity v Celovcu (Nedelja 2020c). Ob tem je krška škofija ponudila tudi zaščitne obrazne maske z dvojezičnim ali celo samo slovenskim zapisom: »iz ljubezni in spoštovanja« (Nedelja 2020d). Tednika slovenske narodne skupnosti na Koroškem sta prinašala novice o napredovanju epidemije covid-19, o priporočilih vladnih in cerkvenih predstavnikov ob obiskovanju grobov na praznik vseh svetih novembra 2020, opozarjala na upoštevanje ukrepov za zaježitev epidemije ter prav tako na nekoordinirane izjave in hitro spreminjanje ukrepov s strani odgovornih predstavnikov oblasti. Redno sta objavljala vse avstrijske predpise v povezavi s covidom-19, prav tako pa redno poročala o stanju v Sloveniji in možnostih za prehod meje. Mediji so omenjali lažne izjave na družbenih omrežjih in že zasledovali novice, ki so zanikale obstoj virusa in nasprotovala vsakršnim ukrepom oblasti. Opozarjali so, da se je treba držati ukrepov za zaježitev virusa (Nedelja 2020e). Krška škofija je na primer organizirala duhovne vaje prek Zooma, škof Marketz pa se je v znak ozaveščanja ukrepov za zaježitev koronavirusa udeležil tudi množičnega testiranja (Nedelja 2020i). Jeseni 2020 je zaradi ponovnih ostrih protikoronskih ukrepov tudi krška škofija osvežila in razširila vsebine. V obeh deželnih jezikih je ponudila »aktualne ukrepe za cerkveno področje«. Številne župnije so redno prenašale svete maše (Nedelja 2020g). Cerkve na Koroškem so ostajale odprte za osebno molitev, javnih bogoslužij ni bilo. Tednik Nedelja je za slovenske vernike krške škofije prinašal nasvete za čas popolnega zaprtja družbenega življenja zaradi koronavirusa ter ponujal raznovrstno pomoč in poudarjal pomen stikov med ljudmi, ki naj bi za čas koronakrize prešli na digitalne platforme (Nedelja 2020h).

Vse tri dvojezične srednje šole so pouk na daljavo videle kot priložnost za dobro pripravo na večjo digitalizacijo šolstva. Šole so pouk na daljavo preživele praktično brez okužb. Koronavirus ni oklestil prijav k fakultativnemu pouku slovenščine na avstrijskem Štajerskem⁹ (Novice 2020s; Jaušovec 2020), je pa povzročil, da je matura potekala prilagojeno (Novice 2021ac).

Pojavljali so se tudi izpadi nestrpnosti do Slovencev, ko je na primer avstrijski obmejni policist v Labotu obesil list, na katerem je bil napis: »Für Jugos gespert!« (Novice 2020š). Na začetku leta 2021 se je tudi v prostoru južnega dela Koroške prijel izraz »lockdown« – popolno zaprtje družbe. V soočanju s pandemijo, ukrepi in ponovnim podaljševanjem zapiranja družbe po jeseni leta 2020 so ukrepi za zaježitev širjenja covid-19 ljudi že »spravljali

9 V šolskem letu 2021/22 se je vpisalo k pouku slovenščine 450 otrok. To je nekoliko manj kot v šolskem letu pred tem, ko jih je bilo 474, a več kot predlani, ko jih je bilo 438. Vendarle pa od šolskega leta 2004/05, ko je bila ta možnost na šolah ponujena prvič in se je tedaj prijavilo 199 otrok, vpis k slovenščini na daljši rok raste.

v obup«, ogrožali njihovo eksistenco, družine so skupaj z otroki negodovale glede pouka na daljavo, tednika sta pisala o problemih in izzivih, ki jih slovenskim študentom in dijakom povzročata študij in šola na daljavo (Novice 2021t). Kljub temu so manjšinski mediji pozivali k upoštevanju in spoštovanju ukrepov, ki bi pripomogli k zaustavitvi te nevarne bolezni. Kot glavno orožje proti temu so številni koroški Slovenci prepoznali predvsem cepljenje (Nedelja 2021k). Bližale so se občinske volitve, v koroški družbi pa so se pojavili pozivi, da jih prestavijo na jesen 2021 (Nedelja 2021j). Volitve so bile izpeljane 28. februarja 2021. Ker klasično, osebno nagovarjanje volivcev ni bilo možno, so kandidatke in kandidati iskali nove poti do volivcev, odkrivali so nove izkušnje predstavitve in povezovanja. Ob mnogih zanimivih spletnih predstavitev se je pokazalo, da je imela pri nagovarjanju volivcev večjo težo uporaba slovenskega narečja v primerjavi z volitvami v preteklosti. Pandemija oziroma problemi, povezani z njo, so bili vključeni tudi v programe slovenskih kandidatov. Slovenski župan občine Globasnica je poudaril, »da je pandemija skoraj dejansko ustavila življenje v občini, najbolj boleče pa je, da kulturno življenje ne poteka kot običajno« (Novice 2021u).

Številne slovenske organizacije na Koroškem so prirejale različna virtualna srečanja (npr. srečanje Koroška poje 2021, ki je bilo v organizaciji KKZ organizirano prek spleta, Zveza slovenskih žena je organizirala spletni pogovor z naslovom Ženske in pandemija, Katoliška mladina fotografski natečaj Dom v perspektivah, kjer so iskali »nove poglede na čas, ko je treba ostati doma«, Katoliška akcija je vabila na spletni pogovorni večer z naslovom »Misli epidemijskega zdravnika v času koronavirusa«, na splet so se preselili tudi tradicionalno novoletno srečanje slovenskih izobražencev v Tinjah, lutkovni festival Tribuna, Drabosnjakov pasijon itd.), digitalna tehnologija je tako stopila v ospredje pri stikih med ljudmi. Številne vsebine so se nanašale na možnosti, ki jih »lockdown« nudi človeku doma na kavču ali v dnevni sobi (prebiranje knjig, ogled filmov itd.) (Nedelja 2021l, Novice 2021ž). Praznovanje slovenskega kulturnega praznika 8. februarja, ki ima med narodno skupnostjo že dolgo tradicijo, je v letu 2021 potekalo v digitalni obliki. Tako so v spomin pisatelju Janko Messnerju pripravili film in ga na večer kulturnega praznika predvajali v tako imenovanem karantenskem kinu (Novice 2021v). Novim razmeram v času pandemije se je prilagodila tudi Slovenska študijska knjižnica v Celovcu, ki je največja knjižnica s slovenskim gradivom v Avstriji in zadovoljuje potrebe slovenskih uporabnikov na celotnem področju avstrijske Koroške. Z gradivom oskrbuje več kot 20 knjižnic slovenskih društev na dvojezičnem ozemlju Koroške. Posledice epidemije so se kazale predvsem v tem, da so imeli manj fizičnih obiskov, izposoja knjig pa je potekala po predhodnem naročilu, uvedli so vrsto e-storitev, kot so poseben YouTube kanal, program zvočne knjige in e-knjige. Izkušnje v »lockdownu« februarja 2021 so

ocenjevali kot dobro podlago za naslednjega. Del novih pristopov do uporabnikov pa bo ostal tudi v prihodnje (Novice 2021z).

Televizija Slovenija je na velikonočno nedeljo 2021 pripravila intervju s škofom krške škofije Jožetom Marketzem, kjer je bila med drugim tema, kako je pandemija vplivala na koroško Cerkev (Nedelja 2021o). Sociologi so ugotavljali, da je posledica pandemije tudi to, da so nas »vrgle iz komfortnega področja ustaljenih miselnih navad« in izpostavile posledice spreminjajoče se ekonomije (Wernig 2021).

Na začetku februarja 2021 so šole, ob varovalnih ukrepih in dvakratnem tedenskem testiranju, ponovno odpirale vrata. Učitelji, starši in predvsem otroci so se veselili pouka v razredih. Pojavljale so se težave z nasprotovanjem varovalnim ukrepom, nošenju mask, testiranju otrok, cepljenju itd. Pod določenimi varovalnimi pogoji so odpirale vrata za bogoslužja tudi koroške fare. Slovenski bralci tednika Nedelja so lahko brali, kakšne socialne razsežnosti krize je povzročala epidemija koronavirusa v jeseni 2020 (Nedelja 2021m) in nato v letu 2021 ter kako je Koroška Caritas ponujala tudi slovenskim bralcem pomoč pri soočanju s posledicami, ki jih je povzročala epidemija koronavirusa (duševni stres, brezposelnost, osamljenost itd.) (Nedelja 2021n). Odgovorno delo vzgojiteljic in vzgojiteljev v dvojezičnih vrtcih v času pandemije je pridobilo pomen, saj se je že kazalo, da ukrepi za zajezitev pandemije puščajo posledice na otrocih. Vzgojiteljice so poudarjale, da pri delu dajejo večji pomen empatiji, razumevanju in sočutju (Nedelja 2021o). Povsem razumljivo je, da je bila v letih 2020 in 2021 na literarnem natečaju pisanja »Pisana Promlad« korona pomembna tema mladih nadobudnih pisateljev dvojezičnih osnovnih in srednjih šol na Koroškem. Odpiranje raznih kulturnih prireditev z začetkom v maju 2021 je bilo za koroške Slovence pomembno. Posebej stik z drugimi ljudmi, srečanja in pogovori so bili zelo zaželeni (Tomažič 2021). Fotografije in televizija so začeli ponovno prikazovati ljudi brez mask, začele so se tudi večje prireditve. Na literarnih natečajih so bile v letu 2021 med najboljšimi črticami tudi tiste, ki so opisovale vpliv koronavirusa na splošno življenje (Nedelja 2021p). Obiskovalci so začeli ponovno obiskovati kulturne prireditve, po oceni nekaterih kulturnih delavcev celo v večjem številu kot pred zaprtjem družbe. To naj bi kazalo, da so ljudje lačni kulture, da si želijo živega stika. Veljati je začel pogoj za obisk najrazličnejših prireditev, dejavnosti, storitev – 3G ali PCT (preboleli, cepljeni in testirani).

5 Intervjuji in analiza kratkih vprašalnikov s predstavniki kulturnih in političnih krovnih organizacij slovenske narodne skupnosti na avstrijskem Koroškem

Slovenska manjšina na Koroškem ima zelo razvejano kulturno in drugo dejavnost. Zaprtost družbe, kot smo ji bili priča v letih 2020 in 2021 pri obvladovanju pandemije covida-19, nedvomno vpliva na celotno družbo. Socialna interakcija je za preživetje manjšine kot skupnosti veliko bolj pomembna kot za večinsko skupnost, saj je manjšinski jezik omejen na ozko skupnost – pretežno je v rabi v družinah in redkih javnih prostorih (kulturna društva, cerkev, manjšinske šole), kjer je še prisotna dvojezičnost. Kulturna ponudba, ki jo večinsko prebivalstvo kot nadomestek živih prireditev prejema prek elektronskih medijev, je v primeru manjšinske skupnosti zelo omejena. Obstaja bojazen, da bo to dolgoročno vplivalo na raven etnične identitete.

Konkretno posledice smo ocenili tudi na podlagi analize odgovorov na kratki vprašalnik, ki smo ga poslali nekaterim vodilnim posameznikom iz osrednjih manjšinskih organizacij, ter s polstrukturiranimi globinskimi intervjuji s posamezniki, ki so sledili vprašalnikom. Skušali smo dobiti njihove ocene posledic pandemije, ko je bila tudi avstrijska družba skoraj popolnoma zaprta. Iz odgovorov je jasno razvidno, da je bila tudi manjšina, tako kot večinsko prebivalstvo, postavljena pred popolnoma nove izzive.

5.1 Kultura

Pandemija je ohromila kulturno dejavnost, od marca do poletja 2020 so morali vse kulturne prireditve odpovedati. Odpovedane prireditve so izvedli šele v poletnem času, vendar v okrnjeni obliki, ob upoštevanju varnostnih ukrepov se je število obiskovalcev zmanjšalo za 70 odstotkov, del prireditev so tudi odpovedali oziroma predstavili na kasnejši čas, na primer gledališki abonma ter tudi različne delavnice in tradicionalne kulturne prireditve. Prav tako so kulturna in prosvetna društva redno obveščale o predpisih, ki jih je avstrijska vlada v rednih presledkih izdajala glede epidemije. Ohromljeno je bilo tudi delo v pisarnah, saj so jih začasno zaprli. Vsa potrebna pisarniška dela so opravljali od doma. Je pa nemoteno potekala založniška dejavnost. V poletnih mesecih so nekatere dejavnosti v omejenem obsegu začeli ponovno izvajati, kjer je to bilo mogoče v večjih prostorih. Sami ugotavljajo, da so naredili, kar je bilo možno, tudi v tem času, saj izhajajo iz izhodišča:

/.../ da se ljudje, predvsem pripadniki manjšine, družijo, se srečujejo na prireditvah, ki so za nekatere edina priložnost, da se srečajo s slovenskim jezikom in s pripadniki istega naroda, kar jih utrjuje v

zavednosti in zavesti pripadnosti narodni skupnosti. Za mnoge so prireditve edini kraj, kjer lahko brez pridržkov govorijo v svojem jeziku. V ospredje prihaja spoznanje, da ni rešitev, če vse dejavnosti enostavno odpovejo. (Intervju 4)

Intervjuvanci so povečini ugotavljali, da ni bilo večjih posledic, bali pa so se, da bodo prvemu valu sledili drugi (kar se je medtem že zgodilo) in tako ne bodo mogli izvesti prireditev, ki so jih spomladi in poleti 2020 predstavljali na jesenski čas. Obstajala tudi negotovost, kako se bo pandemija razvijala naprej, to pa negativno vpliva na interes za kulturno dejavnost. »Potencialne obiskovalce spremlja bojazen, da bi se na prireditvah okužili. Se pa je pokazalo, da si ljudje želijo druženja in socialnih kontaktov.« (Intervju 2) Prav tako je prisotna bojazen, da za posameznike delo na kulturnem področju in obisk kulturnih prireditev morda nista tako pomembna, kot si je prej morda mislil, in bodo posamezniki v prihodnje bolj premislili, katerih kulturnih prireditev, če sploh, se bodo udeleževali. Zato je pomembno:

/.../ da kultura ne utihne, temveč si utira nova pota. Pri določenih prireditvah so tudi možne ponovitve (npr. gledališke in lutkovne predstave), da na ta način dosežemo vsaj približno tisto število ljudi kot pred pandemijo. Društva pa tudi čisto zavestno skušajo pripraviti več manjših prireditev, da kulturno življenje ne usahne čisto. Stopnjevali smo svoj nastop na spletu – s posebnimi akcijami, z nagradnimi igricami in izbranimi ponudbami za širšo javnost. (Intervju 4)

Za slovensko narodno skupnost na Koroškem so omejitve v času epidemije povzročale »hudo krizo za afirmacijo slovenskega jezika na Koroškem«, je konec leta 2020 pojasnjeval poslovodja Krščanske kulturne zveze Martin Kuchling. Posebej je izpostavil kulturno delovanje manjšinske skupnosti, saj naj bi prav s tem delovanjem »najbolj prepričljivo, nazorno in vestno« doprinesli h koroški družbeni stvarnosti. Spomnil je na prestavljanje številnih projektov slovenskih kulturnih društev ob 100. obletnici koroškega plebiscita jeseni 2020 in na odpovedi večine kulturnih dogodkov, ki so »slabili prodornost slovenščine« ter ukinjale prostor in priložnosti za uporabo jezika.

»Za narodno skupnost je pomembno, da je njihov jezik zaznaven v javnosti, da imajo njegovi govorci dodatno možnost uporabe in vežbanja jezika, da ga lahko v neposrednem stiku z ljudmi uporabljajo na naraven in samoumeven način, čeprav je sicer v javnosti le malo prisoten. Vsa prizadevanja kulturnih društev in organizacij navsezadnje služijo temu, da koroški Slovenci dobimo dodatno

možnost uporabe svojega jezika, da ga uporabljamo za kulturno, umetniško in medsebojno sporazumevanje in da postane viden in prepoznaven v deželi tudi za tiste, ki ga ne govorijo.« (Kuchling 2020)

Kuchling je ugotavljal, da je po spomladanskem zaprtju sledila delna poletna odjuga koronavirusnih omejitev. Jesenski čas pa je ponovno prinašal zaprtja in odpovedi ter je težave na področju kulture poglobljal. Zelo podobno se je zgodilo v letu 2021. Opozoril je, da vprašanje kulturnega ustvarjanja zaradi vse bolj resne zdravstvene in gospodarske situacije postaja vse bolj marginalno. Ker se je v posameznih valovih epidemije kulturni sektor v Avstriji zapiral, tudi tisti najbolj vztrajni niso imeli priložnosti kulturne interakcije. Izrazil je bojazen, kaj bo po vnovičnem odprtju, ali se bo kulturno življenje obnovilo v predkoronskem obsegu in ali bo še dovolj tistega tako potrebnega idealizma pri ustvarjanju (Kuchling 2020).

5.2 Finance

Epidemija je pri organizacijah povzročila tudi določene skrbi glede finančnih učinkov na njihovo delovanje. Iz odgovorov lahko sklepamo, da sama pandemija za zdaj na finančnem področju ni povzročila večjih posledic, bolj jih skrbi splošna finančna situacija oziroma povečanje stroškov z nadaljevanjem pandemije. Tako intervjuvanec ugotavlja, da »zaradi epidemije te potrebe ni. Vendar pa finančna situacija ni ugodna in razveseljiva. Avstrija že od leta 1995 naprej ni več povišala podpore koroškim Slovencem.« (Intervju 3)

Mislim, da to samo zaradi covid-19 ni potrebno. Potrebno pa je, če si ogledamo celotno perspektivo. Avstrija že od leta 1995 naprej ni več povišala podporo narodni skupnosti. V primeru s tem pa so stroški v tem obdobju bistveno narasli. Zato bi bilo nujno potrebno, da ima narodna skupnost večjo vsoto na razpolago, ker se bo le tako lahko naprej delovalo na tej ravni. (Intervju 1)

Vendar pa izražajo tudi skrb za prihodnost:

Koronavirus bo ta položaj še zaostрил, ker se bodo seveda tudi razne druge subvencije znižale. (Intervju 2)

Če bi splošna kriza posegla še na področje podpor, bi to bilo hudo in zelo v škodo kulturni dejavnosti. Odvisno je pa tudi od tega, kako dolgo bomo morali živeti z danimi smernicami. Če bo to trajalo

dalj časa, bo za posamezna društva ali organizacije zadeva gotovo postala kočljiva. Treba bo sproti poiskati nove možnosti delovanja in načrtovati take prireditve, ki so v dani situaciji lažje izvedljive. S povišanjem finančnih sredstev bi se dalo situacijo gotovo ublažiti. (Intervju 4)

V »plebiscitnih obljubah« oktobra 2020 je Avstrija manjšinam podvojila sredstva, tako da naj bi bil vsaj trenutno del teh bojazni glede slabega finančnega položaja manjšin odveč (Novice 2020p). Jeseni 2021 ta denar še ni prišel do narodne skupnosti. Dejstvo pa je, da so vsaj osrednje organizacije dobro organizirane in relativno dobro opremljene ter so lahko svojo dejavnost brez večjih finančnih vložkov reorganizirale.

5.3 Digitalizacija

Tako kot večina prebivalstva kjer koli, so tudi slovenska narodna skupnost v Avstriji in njene organizacije redno dejavnost nadomestile v obliki elektronskega izvajanja dela programa in tudi nagovarjanja članov v e-obliki. To je bilo toliko lažje, ker je bila digitalizacija v določeni meri že prisotna pri njihovem delu. Tako odgovarjajo, da so že zdaj zelo odprti za digitalizacijo:

/.../ ki smo jo v zadnjih letih uvajali v raznih glasbenih in gledaliških projektih. V začetku epidemije smo bili iniciativni in takoj ponudili preko spleta brezplačno uporabo e-knjig, slovenske filme (Kino v karanteni) in gledališke predstave ter druge spletne ponudbe, ki so se jih lahko poslužili koroški Slovenci. Uvedli smo tudi videokonference. To je vsekakor pozitiven učinek epidemije. (Intervju 3)

Jasno je tudi, da bo digitalizacija pospešila digitalne oblike dejavnosti in poslovanja:

Seveda se moramo odpreti digitalizaciji, brez katere dandanes sploh ni več kaj možno. Mislim, da smo se kot družba v zadnjih mesecih precej naučili, kako se komunicira digitalno in tudi kako po digitalni poti dosežemo ljudi. Mnenja sem, da bi se ta razvoj ne zgodil, če bi koronakrize ne bilo. (Intervju 1)

Vendar se zavedajo, da digitalizacija ni rešitev problema, temveč zgolj dopolnilo pri njegovi premostitvi, vsekakor pa ne na daljši rok:

Deloma se dajo programi in vsebine posredovati v digitalni obliki, a na daljši rok nikakor ne morejo nadomestiti osebnih stikov na prireditvah in prireditvah v živo. Kultura živi tudi od medčloveške interakcije in od neposrednega stika med nastopajočimi in gledalci/poslušalci. Izključno konzumiranje kulturnih vsebin na digitalni način je lahko le izhod v sili, vsekakor pa digitalizacija lahko podkrepi in dopolnjuje kulturno življenje v živo. V tem smislu velja tudi, da trenutne danosti koristimo tudi za temeljit premislek, kako bomo v bodoče ustvarjali, pripravljali in posredovali kulturno življenje. (Intervju 4)

Kljub temu ugotavljamo, da bo digitalizacija, posebej po zaostritvi ukrepov v vsakem valu epidemije, še posebej, ker bodo e-ponudbe za vsakega posameznika raznolike in ni samoumevno, da bodo primerne tiste, ki so neposredno povezane z manjšino, predstavljala določeno težavo.

5.4 Čezmejno sodelovanje

Prav vsi intervjuvanci so zaskrbljeni zaradi omejitve čezmejnega sodelovanja:

V tem smislu je važen stik s Slovenci iz širšega skupnega kulturnega in gospodarskega prostora ter informacija o slovenskih narodnih skupnostih v drugih državah naše srednjeevropske regije. Čezmejno pretakanje pa olajša spoznavanje in razumevanje sosed, tem bolj, če med seboj lahko občujemo v skupnem materinskem jeziku. (Intervju 4)

Posebej jih skrbi izguba živega stika med pripadniki manjšine: »Zato se mi zdijo trenutki, ki jih preživim v dobri družbi, še bolj dragoceni. Tudi čezmejno pretakanje je za slovensko narodno skupnost pomembno, saj živimo v zamejstvu in stalno zahajamo v Slovenijo.« (Intervju 1)

Vsekakor pa ima čezmejno sodelovanje, posebej s Slovenijo, za manjšino veliko večji pomen kot zgolj druženje. Zelo nazorno je to v svojem odgovoru pojasnil intervjuvanec:

Čezmejno sodelovanje je za slovensko narodno skupnost elementarnega pomena. Jezikovna in kulturna zavest se lahko razvijata in krepi le, če kulturno sodelovanje s Slovenijo poteka na podlagi elementov, ki slovenstvo definirajo v povezavi z moderno, odprto in komunikacijsko družbo. Sodelovati moramo v projektih, ki

dokazujejo vsebinsko znanje. V ta namen je potrebna znatna investicija na podlagi strokovnih meril. To naj bo investicija v projekte, ki bodo v svojem bistvu izkazovali pozitiven prodor in promocijo slovenskega jezika in kulture. Nekaj se že dogaja, toda premalo. Pogrešamo sistemskih rešitev sodelovanja, kot to na primer funkcionira z gledališkim abonmajem koroških Slovencev (s predstavami profesionalnih gledališč iz Slovenije). (Intervju 3)

5.5 Posledice

Intervjuvanci vidijo posledice pandemije za manjšino tudi v dejavnostih, ki so z manjšino povezane posredno, kot sta gospodarstvo in turizem. Skrbi jih to, da so ostala področja taka, da zahtevajo stik in druženje:

Kar bi bilo najbolj nevarno, bi bilo to, če tega ne bi več pogrešali in zarili glave v pesek oziroma če bi se umaknili med svoje štiri stene. Ker najbolje poznamo kulturno področje, lahko le ponovimo, da se je kulturno življenje močno upočasnilo in da je nešteto prireditvev bilo preloženih ali odpovedanih. Za narodno skupnost to na dva načina deluje usodno: po eni strani se ljudje zaradi tega manj ukvarjajo s slovenskim jezikom, po drugi strani pa slovenski jezik za širšo javnost ostaja prikrit. Prepričani smo, da kultura najbolj prepričljivo skrbi za ustrezno afirmacijo slovenskega jezika in njegovih govorcev pri narodu sosedu v deželi. (Intervju 4)

Prav tako pri nekaterih obstaja strah, da bo pandemija dolgoročno imela politične posledice:

Zaradi koronavirusa bo na splošno trpela slovenska narodna skupnost na Koroškem, ker vlada na Dunaju kot tudi vlada v Celovcu se bori s pandemijo, kamor gredo tudi visoke vsote denarja, kar bo povzročilo varčevanje, kar bo posledično prizadelo posebej manjšine v Avstriji. Na primer je na mizi predlog za novelacijo Zakona o narodnih skupnostih. Vprašanje bo, v kolikor se bo tega vlada na Dunaju pod danimi pogoji sploh lotila. (Intervju 2)

Iz opisanih odgovorov lahko sklepamo, da so manjšinske organizacije, tudi zaradi svoje dobre organiziranosti v prvih štirih valih epidemije, izšle brez večjih posledic. Slednje lahko pripisujemo njihovi dobri organiziranosti in sposobnosti prilagoditve, saj so zelo hitro nadomestile dejavnosti, ki so zaradi omejitev bile okrnjene.

6 Slovenci na avstrijskem Štajerskem in covid-19

Slovenci na avstrijskem Štajerskem so bili ob reševanju zagat epidemije že zaradi svojega drugačnega položaja v nekoliko posebnem položaju. Društvo Člen 7 je praktično edina oblika organiziranega delovanja. Prav tako pa so omejeni tudi glede prireditvenih možnosti, kjer so v primerjavi s koroškimi Slovenci osredotočeni na prireditveni prostor v Pavlovi hiši v Potrni in na nekaterih drugih lokacijah, kot je slovenska čitalnica v Gradcu. Kot sami ugotavljajo, je prvi »lockdown« prinesel neke vrste »časovno darilo. Ker ni bilo nobenih dogodkov, sestankov in s tem tudi dosti manj mailov, je bil čas, delati bolj umirjeno, eno za drugo, posvetiti se v miru eni zadevi.« Vse to je kmalu zamenjal skrb glede prihodnosti, društvo je pri svojem programu zelo vezano na čezmejne stike, zato so se začeli spraševati, »kdaj bodo kulturni dogodki spet možni, v katerem obsegu, bodo umetniki še lahko prišli čez mejo in seveda tudi vprašanje, kako bodo uradi reagirali glede finančnih podpor« (intervju 5).

V Potrni je bilo, ko je to dopuščalo vreme, mogoče prirediti dogodke na prostem, ki pa so bili v času »lockdowna« tudi omejeni v svojem delovanju. Pokazalo se je, da so zaradi svoje majhnosti in s tem omejenosti na področju številčnosti in posledično v razvejanosti organizacijskih struktur bolj prizadeti v času krize, kot jo predstavlja covid-19. Posebej je zaradi oteženega prehajanja meje trpel pevski zbor, ki ima pevce z obeh strani meje. Prav tako so bili okrnjeni tečaji slovenskega jezika, ki jih ni bilo mogoče nadomestiti s poukom na daljavo.

Po ponovnem odprtju družbe se je občinstvo vrnilo v Pavlovo hišo, kjer pa so zaradi novih pogojev delovanja (razdalja, maske) ugotovili, da je prireditveni prostor v hiši premajhen. Organizirali so tudi vrsto prireditev v slovenski čitalnici v Gradcu, in sicer v e-obliki in prek Facebooka. To je po eni strani pomenilo veliko več naporov, imelo pa je tudi dobro plat, saj so tako dobili tudi nekaj novega občinstva. E-dogodki so usahnili v spomladanskem in poletnem obdobju letošnjega leta, saj, kot sami pravijo, »se nam ni zdelo smiselno vabiti ljudi pred ekrane, če je zunaj sončno in vsi želijo zapustiti svojo domačo pisarno. Občutek sem imela, da so bili ljudje čez nekaj časa tudi prenasičeni z različnimi online dogodki«. To je po drugi strani pomenilo, da so izgubili del stalnega občinstva, ki je prej redno obiskovalo njihove prireditve. Kot dobro ocenjujejo, da »se zdaj spoznamo bolj na tehniko in jo bomo tudi lahko več koristili, kljub temu se mi pa zdi v društvih pomemben ta stik z ljudmi, sploh starejše generacije ne moreš toliko pritegniti z online prireditvami. Tehnika je pomoč, ne bo pa nadomestila stike med ljudmi, skupni smeh in skupne pogovore.« (Intervju 5)

Je pa kriza pokazala, da je društvo s svojo aktivnostjo v zadnjih letih preraslo organizacijske in kadrovske potrebe, s katerimi trenutno razpolaga, ter

da bo treba to v prihodnje upoštevati, saj se je pokazalo, na primer v Pavlovi hiši, »da kmečka hiša ni večnamenski prostor. Svoje prireditve smo imeli samo še na prostem in zato kupovali šotor, ker se ne moremo več zanašati na vreme. Izkazalo se je zdaj še bolj kot prej, da bi v Pavlovi hiši potrebovali dodatni prireditveni prostor.« (Intervju 5)

Tudi sicer so bile vse aktivnosti tudi po vsakršnem odpiranju v znamenju bojazni pred boleznijo, tako so na primer pri tečajih slovenščine opazili, »da so ljudje previdni, ne želijo prevelikih skupin, in ko je učiteljica zbolela, so nekateri kar večkrat vprašali, če ni bil covid« (intervju 5). To je nedvomno povezano tudi z zagotovitvijo potrebnih finančnih sredstev.

7 Zaključek

Pandemija covida-19 je pokazala, da so različne stroke, znanost, politika, države in različni družbeni sistemi relativno slabo pripravljeni na tovrstne izzive in z njimi povezano krizo, ki so ohromili življenje in družbe v posameznih državah. Čeprav je znanost ugotavljala, da se morajo družbe pripraviti na izzive epidemij, so bile države in družbe globalno in lokalno presenečene nad razsežnostjo krize in njenih posledic (npr. Ivanuša et al. 2009; Arnold 2018; Popov et al. 2018). Raziskave potrjujejo, da sta etničnost in manjšinskost pomembni dimenziji kompleksnosti družb, da etničnost ostaja pomemben dejavnik in sloj človekove identitete, njeno proučevanje pa je ena ključnih dimenzij razvoja znanstvene misli začetka 21. stoletja. Raziskovanje posledic pandemije za slovensko narodno skupnost na avstrijskem Koroškem, ki imajo zaradi narave etničnosti globok pomen v družbenem življenju nasploh (npr. kulturne dejavnosti, izobraževanje, povezave z matičnim narodom ter iz tega porojeni gospodarski stiki in sodelovanje med državami, dnevne delovne migracije itd.), je pokazalo, da so posledice ukrepov za zaježitev pandemije za manjšino že vidne. Narodna skupnost se je zaradi dobre organiziranosti sicer primerno odzvala in prilagodila na omejitve, vendar bodo v primeru časovno daljših omejitvenih ukrepov posledice temu primerno vidnejše. Posebno vprašanje je, kako bodo spremenjeni pogoji življenja in delovanja manjšinskih institucij po daljšem času omejitev vplivali na funkcioniranje manjšine v smislu organiziranja različnih prireditev, predvsem pa z vidika čezmejnega povezovanja. Po prvem letu epidemije se je pokazalo, da je narodna skupnost močna in odporna na epidemijske šoke zapiranja družbe. Tako so poleti 2021 dejavnosti manjšine ponovno vzbrstele in zaživele. Splošna družbena klima in situacija v petem valu epidemije konec leta 2021 pa predvsem kažeta, da so oblasti in ljudje »utrujeni« in naveličani od sledenja in uveljavljanja ukrepov za zaježitev širjenja epidemije, želijo si socialne interakcije ter v načelu ubirajo

neko pragmatično pot v soočenju z omenjenimi ukrepi. Gre za področje, ki mu bo treba v prihodnje posvetiti posebno pozornost, sicer se nam spet lahko zgodi, da se bo zaradi tega še bolj okrepila asimilacija.

Intervjuji

Intervju 1 – Intervju in anketni vprašalnik s predstavnikom ZSO, opravljena septembra 2020, po telefonu in s pomočjo spleta.

Intervju 2 – Intervju in anketni vprašalnik s predstavnikom NSKS, opravljena septembra 2020, po telefonu in s pomočjo spleta.

Intervju 3 – Intervju in anketni vprašalnik s predstavnikom SPZ, opravljena septembra 2020 in poleti 2021, po telefonu in s pomočjo spleta.

Intervju 4 – Intervju in anketni vprašalnik s predstavnikom KKZ, opravljena septembra 2020 in poleti 2021, po telefonu in s pomočjo spleta.

Intervju 5 – Intervju in anketni vprašalnik s predstavnikom Kulturnega društva Člen 7 za avstrijsko Štajersko – Pavlova hiša, opravljena oktobra 2021, po telefonu in s pomočjo spleta.

Viri in literatura

- Arnold, C., 2018. *Pandemic 1918: The Story of the Deadliest Influenza in History*. Michael O'Mara Books, London.
- Avstrijsko veleposlaništvo Ljubljana, 2020a. Vorschriften für den Grenzübertritt, <https://www.bmeia.gv.at/oeb-laibach/> (dostop 3. 11. 2020).
- Avstrijsko veleposlaništvo Ljubljana, 2020b. Gospodarski odnosi, <https://www.bmeia.gv.at/sl/avstrijsko-veleposlanistvo-ljubljana/bilateralni-odnosi/gospodarstvo/> (dostop 3. 11. 2020).
- Avstrijsko veleposlaništvo Ljubljana, 2020c. Od 22. novembra 2021 dalje popolno zaprtje za vso Avstrijo, <https://www.bmeia.gv.at/sl/avstrijsko-veleposlanistvo-ljubljana/potovanja-v-avstrijo/novi-koronavirus-covid-19-in-potovanja/> (dostop 18. 11. 2021).
- Brezigar, B., 2005. Strategija za novi čas. V S. M. Avguštin & L. Klopčič (ur.) *Ko ni več meja*. Svetovni slovenski kongres, Ljubljana, 21–26.
- Bußjäger, P., 2020. Warum Föderalismus in der Krise hilft. *Der Standard*, 25. oktober 2020, <https://www.derstandard.at/story/2000121171411/warum-foederalismus-in-der-krise-hilft> (dostop 7. 12. 2020).
- Council of Europe, 2020. Statement on the COVID-19 Pandemic and National Minorities, Adopted on 28 May 2020, <https://rm.coe.int/acfc-statement-covid-19-and-national-minorities-28-05-2020-final-en/16809e8570> (dostop 20. 10. 2020).
- Crepaz, K., 2020. Re-examining the Perspectives of Health and Mobility. *Eurac Research, Science Blogs*, 29. april 2020, <https://blogs.eurac.edu/covid-19/mobility-and-health/> (dostop 23. 10. 2020).
- De Varennes, F., 2021. Eurac Research Online Talk: Covid-19: Securitisation, Minorities, Diversity, 7. april 2021, https://www.ecmi.de/fileadmin/redakteure/publications/2021/ECMI_Online_Talk_covid__summary_booklet__1_.pdf (dostop 10. 11. 2021).
- Djolai, M., 2020. ECMI Minorities Blog: Securitising the COVID-19 Pandemic. The Impact on Democracy and Minorities, 29. julij 2020, <https://www.ecmi.de/info-channel/detail/ecmi-minorities-blog-securitising-the-covid-19-pandemic-the-impact-on-democracy-and-minorities> (dostop 13. 10. 2020).
- Engl, A., 2020. Achtung, Grenze!. *Eurac Research, Science Blogs*, 5. junij 2020, <https://blogs.eurac.edu/covid-19/grenzregionen-opfer-der-pandemie/> (dostop 5. 11. 2020).
- Eurac Research, 2020. Minorities and COVID-19 [A Ten-part Webinar Series of the Institute for Minority Rights, Eurac Research], 13 May – 14 July 2020, <http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/minrig/services/Pages/Webinars.aspx> (dostop 12. 10. 2020).
- FUEN 2020/2021 – Federal Union of European Nationalities 2020, Europeada Koroška/Kärnten. EUROPEADA to Take Place in the Summer of 2021. Together unique – Skupaj enkratni – Zusammen einzigartig, 19 marec 2020, <https://www.fuen.org/en/article/EUROPEADA-to-take-place-in-the-summer-of-2021> (dostop 12. 10. 2020) in EUROPEADA 2022: New date fixed (fuen.org) (dostop 8. 11. 2021).
- Grafenauer, D. & Jesih, B., 2020. Impact and Consequences of Covid-19 on the Functioning of Minority Institutions of the Slovene National Community in Austria. *Treatises*

and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja 85, 203–222.

- Grafenauer, D., 2010a. Die Slowenen im vereinten Europa: historische Erfahrungen und Entwicklungschancen der slowenischen Volksgruppen / Slovenstvo v zedinjeni Evropi: zgodovinske izkušnje in razvojne možnosti slovenskih narodnih skupnosti. V P. Karpf, S. Frenzl & M.J.Ogris (ur.) *Sind wir alle Europäer oder ist noch Platz für Volksgruppen?*. Kärnten Dokumentation, Bd. 26. Amt der Kärntner Landesregierung, Abteilung 1 –Landesamtsdirektion, Volksgruppenbüro, Klagenfurt am Wörthersee, 24–39, 40–53.
- Grafenauer, D., 2010b. Oris politične organiziranosti koroških Slovencev: koroški Slovenci ob koncu jubilejnega leta 1920–1945–1955–2010. *Novi razgledi* 2 (17/18), 7–9.
- Hribar, G., 2020. Predsednik EL Hribar zahteva neobhodno odprtje mejnih prehodov. Odpiranje mejnih prehodov Pavličovo sedlo-Paulitschsattel in Jezerski vrh-Seebergsattel, 13. maj 2020, http://www.elnet.at/news_sl/detajl/predsednik_el_hribar_zahteva_neobhodno_odprtje_mejnih_prehodov/ (dostop 13. 10. 2020).
- Inzko, V., 2020. Economy, Minorities and Covid-19, <http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/minrig/services/Pages/Webinars.aspx> (dostop 3. 11. 2020).
- Ivanuša, T. et al., 2009. Pandemija: upravljanje in obvladovanje omejitve gibanja. Zavod za varnostne strategije pri Univerzi Maribor, Ljubljana.
- Jaušovec, B., 2020. Koronavirus ni vplival na vpise otrok k slovenščini. *Večer*, 24. november 2020, <https://www.vecer.com/svet/koronavirus-ni-vplival-na-vpise-otrok-k-slovenscini-10227969> (dostop 12. 11. 2021).
- Jesih, B., 2007. *Med narodom in politiko. Politična participacija koroških Slovencev*. Drava, Celovec; Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Josipovič, D., 2020. Covid-19: Kako razumeti dogajanje v Italiji in kaj se lahko naučimo. *Dnevnikov Objektiv*, <https://www.dnevnik.si/1042927395> (dostop 18. 4. 2020).
- Kino v karanteni, <https://spz.slo.at/sl/kino-v-karanteni> (dostop marec 2020).
- Klemenčič, M. & Klemenčič, V., 2006. *The Endeavors of Carinthian Slovenes for Their Ethnic Survival with/against Austrian Governments after World War II: Selected Chapters*. Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj.
- Krščanska kulturna zveza, http://www.kkz.at/home_sl/ (dostop marec 2020).
- Kuchling, M., 2020. Kultura in koronavirus. *Nedelja* 49, 6. december 2020, 12–13.
- Nedelja, 2020a. Karl Hren, Cocooning. *Nedelja* 40, 4. oktobra 2020, 2.
- Nedelja, 2020b. Gabi Frank, Utrujeni zaradi pandemije? Ne, kultura cveti!. *Nedelja* 40, 4. oktobra 2020, 3.
- Nedelja, 2020c. Sv. Maša s škofom Marketzem v kinodvorani. *Nedelja* 40, 4. oktobra 2020, 7.
- Nedelja, 2020d. Zaščitna maska z napisom. *Nedelja* 43, 25. oktobra 2020, 15.
- Nedelja, 2020e. Gabi Frank, Položaj je resen. *Nedelja* 44, 1. november 2020, 3.
- Nedelja, 2020f. Susanne Weitlaner, Linije pomoči. *Nedelja* 46, 15. november 2020, 2.
- Nedelja, 2020g. Posebni časi za posebne ponudbe. *Nedelja* 46, 15. november 2020, 3.
- Nedelja, 2020h. Ostanimo povezani. *Nedelja* 47, 22. november 2020, 1–10.
- Nedelja, 2020i. *Nedelja* 50, 13. decembra 2020, 6–7.
- Nedelja, 2021j. *Nedelja* 4, 24. januar 2021, 2–3.

- Nedelja, 2021k. *Nedelja*, 5, 31. januar 2021, 1–16.
- Nedelja, 2021l. *Nedelja*, 6, 7. februar 2021, 2, 4–5, 10.
- Nedelja, 2021m. *Nedelja*, 8, 21. februar 2021, 2–3.
- Nedelja, 2021n. *Nedelja*, 12, 21. marca 2021, 7, 11.
- Nedelja, 2021o. *Nedelja* 16, 18. aprila 2021, 2–5.
- Nedelja, 2021p. *Nedelja* 33/34, 15. avgust 2021, priloga Izbrana beseda 6.
- Novice, 2020a. Sadovnik uspešno interveniral. *Novice* 13, 24. april 2020, 3.
- Novice, 2020b. Zaradi koronavirusa nas čaka čas brez prireditev. *Novice* 10, 13. marec 2020, 8–9, 16.
- Novice, 2020c. Spopad s koronavirusom. *Novice* 11, 20. marec 2020, 1–2.
- Novice, 2020d. Koronakriza in gospodarstvo. *Novice* 12, 17. april 2020, 3–5.
- Novice, 2020e. Dobro čezmejno sosetstvo je treba jemati resno in dosledno. *Novice* 13, 24. april 2020, 3.
- Novice, 2020f. Na voljo so nove spletne strani. *Novice* 14, 1. maj 2020, 2.
- Novice, 2020g. Zaradi koronavirusa je zadnji semester potekal nekoliko drugače. *Novice* 21, 19. junij 2020, 4.
- Novice, 2020h. *Novice* 16, 15. maj 2020.
- Novice, 2020i. *Novice* 17, 22. maj 2020.
- Novice, 2020j. Ponovni zagon turizma na Peci. *Novice* 18, 29. maj 2020, 14.
- Novice, 2020k. Odprtje meje s Slovenijo 15. junija? *Novice* 18, 29. maj 2020, 4.
- Novice, 2020l. Gledališko-lutkovne delavnice so potekale na Koroškem. *Novice* 29, 28. avgust 2020, 12.
- Novice, 2020m. V Pavlovi hiši prva postkarantenska razstava. *Novice* 26, 24. julij 2020, 3.
- Novice, 2020n. Šole 2020 pred novimi izzivi. *Novice* 31, 11. september 2020, 4–5.
- Novice, 2020o. *Novice* 36, 16. oktober 2020, 1–7.
- Novice, 2020p. Podvojitev podpor za narodne skupnosti od leta 2021 naprej. *Novice* 36, 16. oktober 2020, 7.
- Novice, 2020r. Slovenska gospodarska zveza. Meje naj ostanejo odprte. *Novice* 37, 23. oktober 2020, 3.
- Novice, 2020s. Pouk na daljavo kot dobra priprava na digitalizacijo šolstva? *Novice* 41, 20. november 2020, 2–4.
- Novice, 2020š. »Für Jugos gespert«. *Novice* 42, 27. november 2020, 3.
- Novice, 2021t. Študij v času pandemije, *Novice* 4, 29. januar 2021, 12–13.
- Novice, 2021u. Bernard Sadovnik: »Za Globasnico. V kateri vsi radi živimo!«. *Novice* 5, 5. februar, 2–3.
- Novice, 2021v. Slovenski kulturni praznik bo! *Novice* 5, 5. februar, 13.
- Novice, 2021z. Brez skrbi: slovenska študijska knjižnica ima rešitev za naslednji lockdown. *Novice* 7, 19. februar 2021, 20.
- Novice, 2021ž. V kriznih situacijah nudijo pomoč. *Novice* 11, 19. marec 2021, 6.
- Novice, 2021ab. Drugo leto brez pliberškega jormaka. *Novice* 28, 16. julij 2021, 6–7.
- Novice, 2021ac. Nošenje maske, dvometrska razdalja, priprava preko spleta: Kako je potekala letošnja matura?. *Novice* 21, 28. maj 2021, 6–7.

- ORF, 2020. SGZ se zavzema za ohranitev odprtih meja, <https://volksgruppen.orf.at/slovenici/stories/3072225/> (dostop 4. 11. 2020).
- Pechlaner, H. & Gruber, M., 2020. »Nationaltourismus«: Populismus, Nationalismus oder eine neue Form des Protektionismus?. 5. maj 2020, <https://blogs.eurac.edu/covid-19/nationaltourismus/> (dostop 23. 10. 2020).
- Pettai, V., Bober, S., Cârstocea, A., Djordjević, L., Berdiqulov, A., Sulima, P., Willis, C. & Jürgensen, K., 2020. ECMI Minorities Blog: Corona or Minority Crises?. March 30, 2020, <https://www.ecmi.de/infocchannel/detail/corona-or-minority-crises> (dostop 4. 11. 2020).
- Popov, J., Zupanič Slavec, Z. & Guštin, D., 2018. Pandemija gripe iz Kansasa v svet [Radijska oddaja]. Studio ob 17h, Prvi program, Radio Slovenija, 11. februar 2018, <https://radioprvi.rtvsllo.si/2018/02/pandemija-gripe-iz-kansasa-v-svet/> (dostop 8. 6. 2020).
- Policija RS, 2020/2021. Prehajanje državne meje med epidemijo zaradi koronavirusa, <https://www.policija.si/nase-naloge/nadzor-drzavne-meje/prehajanje-drzavne-meje-med-epidemijo-zaradi-koronavirusa> (dostop 3. 11. 2020) in Policija – Prehajanje državne meje med epidemijo zaradi koronavirusa (dostop 26. 11. 2021).
- Reiterer, A. F., 2000. Lebenswelt Muttersprache: das Slowenische und seine heutige Wahrnehmung – ein Bericht. *Kärntner Jahrbuch für Politik*, 340–362.
- Röggla, M., 2020. Einsprachiges Covid-19: Über den Wert von Minderheitenmedien. 24. april 2020, <https://blogs.eurac.edu/covid-19/minderheitenmedien/> (dostop 23. 10. 2020).
- SGZ – Slovenska gospodarske zveza, 2020. Nadzor na meji med Avstrijo in Slovenijo. SKG, 20. december 2021, <https://www.sgz.at/covid-19/sl/nadzor-na-meji-med-avstrijo-in-slovenijo> (dostop 3. 11. 2020).
- Slovenska prosvetna zveza, <https://spz.slo.at/sl/home> (dostop marec 2020).
- Spinney, L., 2018. *Pale Rider: The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World*. Vintage, London.
- Stergar, J., 2003. *Republika Slovenija in zamejstvo*. *Acta Histriae* 11 (2), 99–128.
- Tomažič, H., 2021. Pokoronske lastovke v maju. *Nedelja*, 6. junija 2021, 2.
- Večer, 2020. Uradno: po diplomatski akciji Mladike bo Holmec od ponedeljka spet delno odprt, slovenski delavci si lahko oddahnejo. *Večer*, 4. april 2020, <https://www.vecer.com/slovenija/uradno-holmec-bo-od-ponedeljka-spet-delno-odprt-10152810> (dostop 5. 11. 2020).
- UVSZS – Urad vlade za Slovence v zamejstvu in po svetu, Sektor za Slovence v zamejstvu, Slovenci v Avstriji, <https://www.gov.si/drzavni-organi/vladne-sluzbe/urad-vlade-za-slovence-v-zamejstvu-in-po-svetu/o-uradu-vlade-republike-slovenije-za-slovence-v-zamejstvu-in-po-svetu/sektor-za-slovence-v-zamejstvu/> (dostop 4. 11. 2020).
- Vankovska, B., 2020. Dealing with COVID-19 in the European Periphery: Between Securitization and »Gaslighting«. *Journal of Global Faultlines* 7 (1), 71–88, <https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/10250/1/Vankovska%20article.pdf> (dostop 4. 11. 2021).
- Wernig, A., 2021. Brez dela ni jela? *Nedelja*, 23. maj 2021, 2.
- VK 24, 2020. Slowenischer Bürgermeister protestiert gegen Grenzschiessung: Südkärntner Bauern unterstützen Forderung. VK 24, 3. april 2020, <https://vk24.at/20200415341/slowenischer-buergermeister-protestiert-gegen-grenzschiessung-suedkaernt->

- ner-bauern-unterstuetzen-forderung/?fbclid=IwAR2PBr4HIJVRjsE3ZA6JhtqWcI9-URnSofpCFC8WJiH_uR9WtFBdGb-4lSjs (dostop 5. 11. 2020).
- Wintersteiner, W., 2020a. Die Covid-19 Krise aus einer Global Citizenship Perspektive. Stadtschlaining, 23. 3. 2020, https://www.friedensburg.at/uploads/files/Kommentar_Global_citizenship_23-03-2020.pdf (dostop 5. 4. 2020).
- Wintersteiner, W., 2020b. The Virus of »Crisis Nationalism«. Global Campaign for Peace-education, 1. april 2020, <https://www.peace-ed-campaign.org/the-virus-of-crisis-nationalism/> (dostop 5. 4. 2020).
- Wutti, D., 2017. Between Self-Governance and Political Participation: the Slovene Minority in Carinthia, Austria. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 78, 59–71.
- Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin (MKUNM)*. Uradni list RS 20 (1998), 13. 3. 1998.
- Zannier, Z., 2020. OSCE High Commissioner on National Minorities Lamberto Zannier Offers Recommendations on Short-Term Responses to COVID-19 That Support Social Cohesion. OSCE, 26. marec 2020, <https://www.osce.org/hcnm/449170> (dostop 4. 11. 2020).
- Zupančič, J., 2000. Vloga in pomen narodnih manjšin v čezmejnem sodelovanju: primer manjšin v Sloveniji in Slovencev v sosednjih državah. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 47, 26–41.
- Žerdin, A., 2020. Prva oseba množine. *Delo*, 24. oktober 2020, Sobotna priloga, 1.

Katalin Munda Hirnök

Delovanje slovenskih organizacij in institucij v Porabju v času pandemije covid-19¹

Izvleček

Pandemija covid-19 je v letih 2020–2021 močno vplivala na vse vidike življenja porabskih Slovencev, ki se še vedno spoprijemajo z dediščino svoje obrobnosti. V prispevku je na podlagi spletnih anket in intervjujev z vodji osrednjih slovenskih organizacij, časopisnega in radijskega poročanja obravnavano, kako bolezen covid-19, njene posledice in ukrepi, ki jih je sprejela madžarska država (in tudi Slovenija), vplivajo na delovanje osrednjih slovenskih organizacij in institucij oziroma na slovensko skupnost v Porabju. Delovanje slovenskih organizacij kljub izrednemu stanju ni obstalo, sicer je bilo odpovedanih in prestavljenih veliko načrtovanih programov, vendar pa so z uvedbo novih oblik dela in z novimi vsebinami uspele ublažiti posledice na področjih, ki so vitalnega pomena za nadaljnji razvoj slovenske skupnosti. Zaprtje mejnih prehodov med Porabjem in Goričkim oziroma posebni režimi prehajanja meje so prizadeli slovensko skupnost. Utečeno vsestransko čezmejno sodelovanje z Goričkim je bilo oteženo. Iz mnenj intervjuvancev o posledicah pandemije je razvidno, da se še kako zavedajo, kako negativno covid-19 vpliva na njihovo sedanjost, in prav tako nevarnosti pandemije za delovanje slovenskih organizacij v prihodnje.

Ključne besede: covid-19, protikovidni ukrepi, slovensko Porabje, slovenska skupnost na Madžarskem, osrednji slovenski organizaciji, slovensko-madžarska meja.

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje* (P5-0081), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in je nadgradnja članka Munda Hirnök, K., 2020. Impact of the Covid-19 Coronavirus Disease Pandemic on Slovene Organisations and Institutions in the Raba Region. *Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 165–179.

Activities of Slovene Organisations and Institutions in the Raba Region during the Covid-19 Pandemic

Abstract

In 2020 and 2021, the Covid-19 pandemic strongly impacted all aspects of the life of Slovenes in the Raba Region who are still struggling with the legacy of their marginalisation. Based on online surveys, interviews with the heads of central Slovene organisations, and analyses of newspaper and radio reports, the article explores how Covid-19, its consequences and the measures taken by Hungary (as well as Slovenia) affected the activities of central Slovene organisations and institutions and the Slovene community in the Raba Region. Despite the state of emergency, the activities of Slovene organisations continued – several planned programmes may have been cancelled and postponed, but with new forms of work and new content, they were able to manage the consequences in areas that are vital to the further development of the Slovene community. The closure of border crossings between the Raba and Goričko regions and special border crossing regimes severely affected the Slovene community and hampered the established overall cross-border cooperation with the Goričko region. The opinions about the consequences of the pandemic expressed in the interviews suggest that the respondents are well aware of the negative impact of Covid-19 on their present life and of the risk posed by the pandemic to the future activities of Slovene organisations.

Key words: Covid-19, measures to contain the spread of Covid-19, Raba Region, Slovene community in Hungary, central Slovene organisations, Slovene-Hungarian border area.

1 Uvod

»Svet je postal drugačen, zaprla so se vrata kulturnih domov po vaseh, kakor tudi Slovenski dom v Monoštru. Morali smo odpreti 'druga vrata', zato smo razpisali natečaj, prosili smo naše ljudi, od mladih do starejših, naj nam pošljejo risbe, fotografije ali videoposnetke. Znano je, da smo bili v tem času izolirani, začeli smo drugače razmišljati, delati in dojemati stvari. Zato smo prosili ljudi, naj nam naredijo posnetke, da bi imeli tako oni kot mi spomine na to obdobje.« Tako je razmišljala sekretarka Zveze Slovencev na Madžarskem v odgovoru na novinarsko vprašanje, kako so se v osrednji slovenski organizaciji spopadli z izzivi prvega vala epidemije (Porabje 2020a).

Takrat še ni bilo mogoče slutiti razsežnosti pandemije, da bo prvemu valu virusa SARS-CoV-2 sledil drugi in nato tretji val (v času nastajanja prispevka smo na Madžarskem priča začetku četrtega vala), dokler pandemija ne bo premagana.

Uvodni navedek neposredno nagovarja osrednjo temo pričujočega prispevka o vplivu pandemije covid-19 na delovanje slovenskih organizacij in življenje porabskih Slovencev² nasploh.

Znano je, da je življenje porabskih Slovencev stoletje zaznamovala meja, začevši z določitvijo meje po prvi svetovni vojni in kasneje s postavitvijo železne zavesa leta 1948, v nadaljevanju s postopnim odpiranjem obmejnega območja, do vstopa v schengensko območje leta 2007 (Munda Hirnök & Slavec Gradišnik 2019, 31–42, 2020). Marginaliziranost obmejnega območja in slovenske manjšine, nezadovoljiva pravna zaščita manjšin (tudi slovenske) v preteklosti, sorazmerno nova organiziranost slovenske manjšine, maloštevilčnost, gospodarska nerazvitost območja itn. (Kozar-Mukič 1984; Zupančič 2000; Munda Hirnök & Vodopivec 2016, 835–838) so dejavniki, ki porabske Slovence opredeljujejo kot ranljivo skupnost. Zaradi naštetih dejstev so v času pandemije covid-19 porabski Slovenci postavljeni pred velike izzive oziroma zanje covid-19 v splošnem predstavlja večjo grožnjo kot za večinsko prebivalstvo.

2 Porabski Slovenci so danes naseljeni v sedmih vaseh ob madžarsko-slovensko-avstrijski meji (Andovci/Orfalu, Dolnji Senik/Alsószölnök, Gornji Senik/Felsőszölnök, Sakalovci/Szakonyfalu, Slovenska ves/Rábatótfalu – od leta 1983 upravno spada k Monoštru/Szentgotthárd, Števanovci/Apátistvánfalva, Verica - Ritkarovci/Kétyölgy) in v Monoštru, ki je območno, upravno, gospodarsko, izobraževalno in kulturno središče Porabja. Slovenci živijo tudi v večjih mestih, kot so Sombotel /Szombathely, Budimpešta in Mosonmagyaróvár. Slovenska narodna skupnost predstavlja številčno najmanjšo narodno skupnost, ne le na Madžarskem, temveč tudi, ko govorimo o Slovencih, ki živijo v sosednjih državah Slovenije – tako imenovanem zamejstvu. Po popisnih podatkih za leto 2011 živi na Madžarskem 2.385 državljanov slovenske narodne skupnosti (Központi Statisztikai Hivatal 2014). Po oceni poznavalcev slovenske narodne skupnosti je število Slovencev višje, in sicer okrog 4.000.

Pandemija covid-19 ne bo imela le dolgoročnih javnozdravstvenih in epidemioloških posledic, temveč tudi družbene, ekonomske in kulturne. To še zlasti velja za različne manjšine, ki so zaradi specifičnih značilnosti v primerjavi z večino ranljivejše. Pandemija ima med drugim tudi pomemben psihološki vpliv na populacijo. Opazen je občuten porast stresa oziroma anksioznosti. Dodatno karantena spodbuja še občutke osamljenosti in depresije (WHO 2021). Pri porabskih Slovencih je na primer zaprtje meje pri starejši generaciji obudilo boleče spomine na čase železne zaves, ko so bili onemogočeni stiki s sorodniki in prijatelji v Sloveniji, zlasti neposredno ob meji, na Goričkem.

Četudi je problematika covid-19 dokaj nova, se študije o ranljivih skupinah, kot so migranti, hitro širijo, ne le po svetu, temveč tudi v Sloveniji (prim. Zavratnik & Cukut Krilić 2021), manj pa je takih, ki proučujejo Slovence v sosednjih državah, še zlasti porabske Slovence.

V tem besedilu obravnavamo, kako bolezen covid-19, njene posledice in ukrepi, ki jih je sprejela madžarska država (in tudi Slovenija), vplivajo na delovanje osrednjih slovenskih organizacij in institucij oziroma na slovensko skupnost v Porabju.

Gre za nadaljevanje raziskave, ki je nastala v okviru raziskovalnega programa *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje* na Inštitutu za narodnostna vprašanja (INV) in časovno zajema obdobje epidemije covid-19 na Madžarskem, to je od marca 2020 do avgusta 2021.

Madžarska je 11. marca 2020 razglasila izredne razmere za zaščito pred širitvijo okužb (40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet)³. Izredne razmere so bile preklicane 17. junija 2020 (282/2020. (VI. 17) Korm. rendelet) in ponovno uvedene 3. novembra 2020 (478/2020. (XI. 3.) Korm. rendelet). Veljavnost izrednih razmer se še vedno podaljšuje.

Na Madžarskem so ukrepi za zaježitev epidemije podobni kot v večini držav in omejujejo vsakdanje življenje ljudi. Razlika med državami je v dinamiki sprejemanja ukrepov oziroma njihovi ostrini glede na oceno epidemiološkega stanja. Enako velja za postopno rahljanje oziroma odpravo ukrepov. Porabski Slovenci v času covid-19 delijo usodo vseh madžarskih državljanov in morajo spoštovati ukrepe, ki veljajo na Madžarskem.

V prispevku odgovarjamo na naslednja raziskovalna vprašanja: 1. Kako so spremenjeni pogoji zaradi pandemije covid-19 in ukrepi za njeno omejitev vplivali na delovanje osrednjih slovenskih organizacij in institucij v Porabju? Katere dejavnosti so bile izvedene po načrtu in katere so bile prilagojene oziroma katere nove vsebine so bile vpeljane? 2. Kako sta zaprtje meje in otežen

3 Po takratni madžarski zakonodaji je izredno stanje lahko veljalo do 15 dni, potem pa je njegovo podaljšanje moral odobriti parlament. 30. marca 2020 je parlament sprejel zakon, ki Viktorju Orbánu daje posebna pooblastila, da lahko v državi vlada z odloki za nedoločen čas oziroma dokler vlada ne odpravi izrednih razmer. Ta zakon je bil deležen številnih kritik tako na Madžarskem kot v tujini.

prehod čez njo vplivala na čezmejne stike? Katera področja čezmejnega sodelovanja so bila najbolj prizadeta? 3. Kateri vidiki manjšinskega življenja so bili v času pandemije najbolj prizadeti? Ali že lahko govorimo o daljnosežnih posledicah covid-19?

2 Metodologija

Pridobivanje terenskih podatkov v okviru raziskave je bilo pogojeno z ukrepi za zaježitev covid-19. Primarne vire o položaju slovenske skupnosti v Porabju v času pandemije covid-19 smo zbrali s pomočjo spletne ankete (maj 2020) z nekaterimi vodji manjšinskih organizacij in institucij (Zveza Slovencev na Madžarskem, uredništvo tednika Porabje, uredništvo televizijske oddaje Slovenski utrinki, uredništvo Radia Monošter), z intervjuji v živo v juliju 2020 (z vodji Zveze Slovencev na Madžarskem in Državne slovenske samouprave ter s slovensko zagovornico v madžarskem parlamentu) in v avgustu 2021 z istimi akterji kot v letu 2020. Sekundarni viri vključujejo znanstveno literaturo s področja pandemije virusa SARS-CoV-2 v povezavi z manjšinami, širšo znanstveno literaturo, časopisne članke, radijske in televizijske oddaje (zlasti manjšinske). Pomembna vira za analizo dogajanja v Porabju na Madžarskem sta bil tednik Porabje in radijska oddaja Sotočja (oddaja na Radiu Slovenija). Zbir podatkov se nanaša na dogajanje znotraj slovenske skupnosti v Porabju od marca 2020, ko je Madžarska razglasila izredne razmere za zaščito pred širitvijo okužb, do konca avgusta 2021, ko je bila Madžarska na pragu četrtega vala epidemije.

3 Delovanje manjšinskih organizacij in institucij v času pandemije covid-19

Na Madžarskem so se šele po spremembi političnega sistema leta 1990 ustvarili pogoji za možnosti na področju družbene in politične participacije slovenske skupnosti, kar je ta relativno dobro izkoristila. Slovenci na Madžarskem so danes narodnostno organizirani v različnih institucijah in društvih, ki večinoma delujejo pod okriljem dveh krovnih organizacij, Zveze Slovencev na Madžarskem (ZSM) in Državne slovenske samouprave (DSS). ZSM je bila ustanovljena leta 1990 kot prva slovenska organizacija na Madžarskem. ZSM deluje kot civilna organizacija na področju kulture, medijev in gospodarstva. Od leta 1991 pod okriljem ZSM deluje uredništvo časopisa Porabje in od leta 2006 še Razvojna agencija Slovenska krajina. ZSM je ustanoviteljica

Slovenskega kulturno-informativnega centra v Monoštru (tako imenovani Slovenski dom), ki je bil odprt leta 1998. V Slovenskem domu zraven sedežev ZSM, uredništva časopisa Porabje, Radia Monošter, Razvojne agencije Slovenska Krajina, Društva porabske mladine in Društva porabskih slovenskih upokojencev deluje še Hotel in restavracija Lipa. Primarni cilji ZSM so: ohranitev slovenske skupnosti v Porabju, njene kulture in maternega jezika, ohranitev narodne zavesti ter izvajanje posebnih pravic slovenske narodne skupnosti na Madžarskem (Munda Hirnök 1999, 61–75, Munda Hirnök & Novak Lukanovič 2018, 148–151).

Sprejetje Zakona o pravicah narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem (1993) je omogočilo ustanavljanje manjšinskih samouprav v slovenskih naseljih in tudi zunaj Porabja (od leta 1994) in DSS (1995) s sedežem na Gornjem Seniku in s podružnico v Budimpešti. DSS kot upravopolitični subjekt ureja vsa pomembna področja manjšinskega življenja, od političnega nastopanja do gospodarstva, vzgoje in izobraževanja (DSS upravlja dvojezični osnovni šoli DOŠ Jožefa Košiča Gornji Senik in DOŠ Števanovci ter vrtce na Gornjem Seniku, v Števanovcih in v Sakalovcih), kulture, čezmejnega sodelovanja in drugih področij. Samoupravne skupnosti na Madžarskem so neposredni sogovorniki madžarske vlade, kar jim daje velik pomen, in so tudi financirane neposredno s strani Madžarske. Pristojnosti ZSM in DSS so sicer jasno določene, a se zaradi majhnosti slovenske manjšine večkrat prepletajo in dopolnjujejo, zato pogosto skupaj nastopata in zagovarjata interese slovenske skupnosti. Kot pomembno novost pri politični participaciji manjšin na Madžarskem je treba omeniti institucijo zagovornikov manjšin. Na parlamentarnih volitvah oktobra 2014 so manjšine na Madžarskem prvič lahko volile svoje zagovornike v parlamentu. Tudi Slovenci na Madžarskem so izvolili svojo zagovornico, ki je bila na parlamentarnih volitvah leta 2018 ponovno izvoljena (Munda Hirnök & Novak Lukanovič 2018, 148–151).

3.1 Zveza Slovencev na Madžarskem (ZSM)

Zaradi ukrepov proti širjenju novega koronavirusa so se v ZSM v času prvega vala covida-19 odločili za kombinirano delo. Predsednica je bila ves čas navzoča v pisarni, drugi zaposleni so delali od doma in so se dvakrat tedensko sestajali zaradi usklajevanja dela. Že v času prvega vala covida-19 so nekateri načrtovani programi ZSM med marcem in junijem 2020 odpadli (npr. sodelovanje Komornega pevskega zbora na pevski reviji, gledališka predstava za osnovnošolce, teden otroka v vrtcih), nekateri so bili prekinjeni (npr. tečaj slovenščine), ostali pa so bili premaknjeni na poznejši termin (npr. predstave knjižice Ferija Lainščka). Po besedah intervjuvanke 1 so bili prvi meseci epidemije »primeren čas« za angažiranje na drugih področjih. Tako so se

lotili izdelave Razvojnega programa slovenskega Porabja za prihodnje desetletje. Nastajajoči program obsega vsa pomembna področja (mediji, kultura, gospodarstvo, izobraževanje, kadrovska politika, mladi) družbenega življenja manjšine.

ZSM si je prizadevala za pomoč prebivalcem Porabja in tudi Sloveniji. Aprila 2020, ko je bilo nošenje mask že priporočljivo na Madžarskem, je ZSM ob pomoči sodelavcev Razvojne agencije Slovenska krajina (RASK) organizirala šivanje zaščitnih mask. Del teh so namenili Sloveniji (Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu je ob začetku izbruha pandemije koronavirusa s pismom zaprosil rojake zunaj matične države, naj Sloveniji priskočijo na pomoč), predali so jih murskosoboški izpostavi Civilne zaščite. Predaje se je udeležila tudi ministrica Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu (Eöry 2020a, 2). Preostale maske so razdelili porabskim družinam. V času pouka na daljavo so funkcionarji ZSM posodili svoje računalnike nekatere socialno šibkejšim porabskim družinam, nekaj rabljenih računalnikov pa je ZSM še dokupila. Prav tako je ZSM pomagala porabskim Slovencem pri pridobivanju posebnih dovoljenj za prestopanje slovensko-madžarske meje.

Zaprte države oziroma »lockdown« je še dodatno omejil dostop in rabo slovenščine med mladimi, ki imajo sicer redne stike s slovenskim jezikom v okviru dvojezičnega šolstva. Pouk na daljavo tega ne more enakovredno nadomestiti. Zato so se na ZSM in RASK še posebej trudili, da so organizirali različne tabore, tudi jezikovne, za porabske učence takoj, ko so to epidemiološke razmere dovoljevale (Porabje 2020b, Eöry 2020b, 3).

Intervjuvanka 1 je o pomenu jezikovnih taborov izpostavila:

Jezikovni tabori so pomembni za otroke. Jezika se ne moreš učiti na daljavo, še posebej pa ne takrat, ko ni stika z živim jezikom. V družini se ne pogovarjajo slovensko. Za otroke so bili trije meseci, ko so bili doma, verjetno najtežji, saj otroci rabijo družbo. To je čas socializacije, v družbi se naučijo marsikaj eden od drugega. Večji otroci se naučijo kako skrbeti za mlajše /.../ mlajši pa vidijo v starejših vzornike.

Posebej je še treba opozoriti na to, da je v slovenskem Porabju raba slovenskega jezika v porabskih družinah ogrožena, medgeneracijski prenos slovenščine je pretrgan. Madžarščina vse bolj pridobiva funkcijo sporazumevalnega jezika v družinah (Nečak Lük 1998, 240–248, Munda Hirnök & Novak Lukanovič 2016, 210–213). Vse več je mešanih družin, kjer ne govorijo slovensko.

Epidemiološke razmere v avgustu 2020, pred nastopom drugega vala, so dovoljevale, da je ZSM lahko realizirala nekatere načrtovane programe (npr. izvedba 19. Mednarodne likovne kolonije) (Sukič 2020a, 3).

S ponovnim zaostrovanjem epidemije covida-19 (drugi val) so se zopet začele odpovedi in prilagoditve različnih načrtovanih dogodkov.

O izzivih v spremenjenih razmerah je za Sotočja spregovorila predsednica ZSM:

Dejansko iščemo nove poti, kako priti do ljudi. Manjše prireditve sicer imamo, ampak so namenjene za 20 do 30 ljudi. Te se normalno izvajajo, imamo tudi jezikovne tečaje. Kogice so se znašle, objavile so razne natečaje preko spleta, da spremljamo, kaj se dogaja v družinah /.../ Smo v težki situaciji, ampak vseeno gre, lahko pridemo do ljudi. (Sotočja 2020a)

Zaradi hitrega naraščanja števila okuženih so konec oktobra 2020 namesto običajne izvedbe tradicionalne etnološke prireditve Vražja noč (nočni pohod) v Andovcih organizirali okroglo mizo z manjšim številom udeležencev (Porabje 2020c). Nekaj večjih prireditev v organizaciji ZSM (npr. obeležitev 30. obletnice ustanovitve ZSM in 20. obletnice delovanja gledališke skupine Veseli pajdaši) je bilo prestavljenih na leto 2021, nekatere prireditve pa so bile odpovedane.

Jeseni leta 2020, ko so se epidemiološke razmere zelo poslabšale, je Madžarska novembra znova uvedla izredne razmere. Sprejeti vladni ukrepi za omejitev širjenja okužb (obvezno nošenje mask, uvedba tako imenovane policijske ure med 20. in 5. uro zjutraj, zaprtje restavracij in hotelov, prepoved druženja, splošna prepoved prireditev ipd.) so močno zarezali ne le v delo ZSM in drugih manjšinskih organizacij, temveč v življenje ljudi nasploh.

Za Sotočja je o tem govoril predsednik DSS:

Po osmi uri je žalostno, vse je zaprto, res, kot če bi bila vojna. Nobe-nega ni videti v celem Monoštru in Porabju /.../ Restavracije, kulturni domovi, kjer bi se lahko družili, so zaprti /.../ brez prireditev smo /.../ zunaj so tudi prepovedani vsi programi /.../ zdaj je tak žalostno tukaj pri nas v Porabju, ampak ne samo v Porabju, v celi državi, isto v Sloveniji. (Sotočja 2020b)

Med drugim se je prekinilo delo kulturnih skupin.⁴ Na ZSM so se spraševali, ali bodo te skupine po epidemiji ponovno nadaljevale z delom, ali bo morda katera prenehala delovati. Pridobljeni podatki kažejo, da je večina kulturnih skupin, takoj ko so epidemiološke razmere to omogočale, ponovno

4 V okviru ZSM deluje deset odraslih in ena otroška kulturna skupina (folklorne, pev-ske, gledališke). Več o tem glej na spletni strani ZSM: https://www.zveza.hu/sl/kulturne_skupine/.

začela z vajami in občasnimi nastopi. Negotov je na primer obstoj Ljudskih pevcev na Gornjem Seniku. Zaradi protikoronskih ukrepov je bila ustavljena tudi ustanovitev nove gledališke skupine z mlajšimi člani (intervjuvanka 1).

ZSM je zaradi novih okoliščin povečala svoje aktivnosti na družbenih omrežjih. Tako je poskušala ne le vzdrževati stike s pripadniki slovenske skupnosti in jih informirati o dogodkih, povezanih s slovensko kulturo (npr. predstavitev umetniških del, ki so nastala na 19. Mednarodni likovni koloniji v Monoštru, so postavili v virtualni okvir, na spletu so objavili videoposnetek o obeležitvi 30. obletnice izhajanja časopisa Porabje), temveč je porabske Slovence aktivirala, da so sami postali ustvarjalci vsebin (npr. videofilm z naslovom *Ne pozabi! Slovenec sem!*, s katerim so leta 2021 obeležili slovenski kulturni praznik,⁵ in videofilm o porabskih pustnih likih po scenariju glasbene skupine Porabski trio). Možnosti, ki jih nudijo družbeni mediji, so bolje izkoristili pripadniki mlajših generacij, kar je bilo za pričakovati. Intervjuvanka 1 je sicer mnenja, da je v teh časih epidemije tudi del starejše generacije začel uporabljati digitalne družbene medije (prek pametnih telefonov, tabličnih in osebnih računalnikov), s pomočjo katerih iščejo informacije o dogodkih.

Kljub epidemiološkim razmeram je založniška dejavnost ZSM potekala normalno. Konec leta 2020 sta izšla letopis Slovencev Porabski koledar 2021 in povest *Železna zibelka/Železna zibeu* avtorja Milivoja Mikija Roša iz knjižne zbirke »Med Muro in Rabo«.⁶ ZSM je kot soizdajateljica sodelovala še pri dveh knjižnih izdajah.

Na ZSM so bili od oktobra 2020 do maja 2021 zelo dejavni pri nadaljevanju izdelave Razvojnega programa Slovenskega Porabja 2021–2030. Strateški dokument je v zaključni fazi, v teku je usklajevanje z ostalimi manjšinskimi subjekti. Osnutek dokumenta je bil marca 2021 posredovan Uradu Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu in bo upoštevan pri pripravi nove strategije odnosa Republike Slovenije do Slovencev v zamejstvu in po svetu. Poleg tega so na ZSM pripravili tudi Program spodbujanja gospodarske osnove avtohtone slovenske narodne skupnosti na Madžarskem 2021–2024, ki je postavil temelje za to, da matična država podpre nekatere manjšinske razvojne programe. Program sta 13. septembra 2021 v Ljubljani podpisala minister za gospodarski razvoj in tehnologijo Zdravko Počivalšek in ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu dr. Helena Jaklitsch. Štiriletni program v vrednosti 2,1 milijona evrov je namenjen razvoju gospodarske osnove območja, na katerem živijo pripadniki avtohtone slovenske narodne skupnosti na Madžarskem (STA 2021). Aktivnosti iz programa bo izvajala ZSM (ob podpisu programa je bila prisotna tudi predsednica ZSM Andrea Kovács).

5 Glej: <https://youtu.be/ktIAP9cTvhM> in <https://www.zveza.hu/sl/>

6 Knjige iz knjižne zbirke »Med Muro in Rabo« prejmejo brezplačno, kot knjižni dar ob novem letu, naročniki časopisa Porabje in vzgojno-izobraževalne ustanove.

Čeprav je covid-19 najbolj prizadel gostinstvo in turizem, v Hotelu in restavraciji Lipa ter na Slovenski vzorčni kmetiji na Gornjem Seniku,⁷ ki ima tudi restavracijo in prenočitvene zmogljivosti, zaradi epidemije ni prišlo do odpuščanj zaposlenih. Koristili so državno podporo za covid-19 in dodatno preusmerili del sredstev za investicije v ohranitev delovnih mest. Restavracija Lipa je začela pripravljati obroke za osebni prevzem in uvedla dostavo hrane na dom, s čimer jim je uspelo malo ublažiti finančni izpad. Ob ponovnem odprtju restavracije sta dve delavki dali odpoved. Po besedah intervjuvanke 1 so se znašli v težki situaciji. Novih ljudi niso zaposlili, po potrebi zaposlujejo delavce sezonsko.

Ne le v Monoštru, tudi drugje na Madžarskem se na področju gostinstva in turizma soočajo z velikimi težavami zaradi pomanjkanja delovne sile (veliko delavcev je bilo odpuščenih ali so sami dali odpoved in so se zaposlili drugje). V Porabju je dodatno prisoten še problem, da podjetja ne morejo konkurirati z avstrijskimi plačami (omenjeni delavki sta se zaposlili v Avstriji). Izsledki raziskave o čezmejni mobilnosti porabskih Slovencev so prav tako pokazali, da »izseljevanje delovne sile lahko zaradi izgube človeških virov negativno vpliva na družbeni in gospodarski razvoj države oziroma lokalnega okolja« (Munda Hirnök & Medvešek 2016, 107–108).

Pri delu RASK je covid-19 vplival na izvajanje projekta Ethosland (SIHU 190), ki se sofinancira v programu Interreg V-A Slovenija–Madžarska. Nekatere aktivnosti so v okviru projekta preselili na splet (npr. delavnice), pri investicijah pa je prišlo do določenih zamud, zato je bil projekt podaljšan.

Čim so epidemiološke razmere dopuščale, so na ZSM v poletnem času 2021 začeli izvajati večje prireditve (npr. počastitev 30. obletnice samostojnosti Slovenije, proslava ob 30. obletnici ustanovitve ZSM⁸) in druge aktivnosti (npr. izvedba 20. Mednarodne likovne kolonije). Ponovno so tudi organizirali Slovenski poletni tabor za osnovnošolce.

3.2 Državna slovenska samouprava (DSS)

Tudi na uradu DSS se, podobno kot na ZSM, ob zaprtju zaradi epidemije delo ni ustavilo, so se pa prilagodili novim razmeram. Sestankovali so prek videokonferenc, odpadli so nekateri kulturni programi (npr. Porabski dan) ali pa

7 Slovenska vzorčna kmetija je bila postavljena leta 2015 s finančnimi sredstvi Republike Slovenije. RASK je njen lastnik in upravljavec.

8 Čeprav je bila ZSM ustanovljena 27. oktobra leta 1990, je zaradi pandemije koronavirusne bolezni 30. obletnico ustanovitve praznovala skoraj leto dni kasneje, 4. septembra 2021. Častna gosta proslave, ki je potekala v monoštrski gledališki dvorani, sta bila predsednik Republike Slovenije Borut Pahor in predsednik Madžarske János Áder (Sukič 2021a, 2).

so bili prestavljeni (npr. Državno srečanje Slovencev). Kūharjeva spominska hiša (Slovenska zbirka), ki je v upravljanju DSS, je bila zaprta. Poleti 2020, ko so bile epidemiološke razmere ugodnejše, je Kūharjeva spominska hiša zopet odprla svoja vrata za obiskovalce in ponujala različne programe (npr. izvedba VIII. Tabora za ohranjanje ljudskih običajev za učence DOŠ Jožefa Košiča Gornji Senik).

Nemoteno so potekala dela na izvedbi nekaterih dodatnih investicij ob finančni podpori madžarske vlade (npr. izolacija strehe in slovenska učilnica v šoli na Gornjem Seniku, tehnični razvoj Radia Monošter, nabava opreme za pouk slovenščine ipd.).

Ob uvedbi pouka na daljavo je DSS nekaterim porabskim družinam priskrbela računalnike. Nekaj računalnikov so kupili, nekaj pa so jih posodili funkcionarji DSS. Z nadaljevanjem pandemije je DSS še dodatno tehnično opremila tudi dvojezične šole v Porabju. Intervjuvanec 2 je izpostavil, da jih je negotova situacija v zvezi s trajanjem epidemije prisilila v izboljšavo tehnične opremljenosti šol in drugih institucij. DSS je, čeprav ni upravljavalec monoštrskih šol in vrtcev, kjer v različnih oblikah poučujejo slovenščino, omenjenim institucijam pomagala z digitalnimi interaktivnimi tablam in prenosnimi računalniki za potrebe pouka slovenskega jezika (Sukič 2020b, 2).

DSS si je prizadevala tudi za pomoč Sloveniji. Tako je na primer pomagala slovenskemu podjetju, ki je potrebovalo pomoč pri transportu blaga za zaščitne maske iz Budimpešte (Porabje 2020d).

Zaradi epidemije je pri realizaciji Razvojnega programa Slovenskega Porabja⁹ prišlo do večmesečnega zastoja. Madžarska vlada je julija 2020 sprejela sklep o izvajanju razvojnega programa (1411/2020. (VII. 15.) Korm. határozat) in ne glede na poslabšanje gospodarskega položaja zaradi epidemije covid-19 ni skržila finančnih sredstev za omenjeni program. Pogodba je bila podpisana šele konec leta 2020, zato ni bilo časa za objavo razpisa za kmete in podjetnike. Ker so sredstva morali porabiti v letu 2020, so na Ministrstvu za finance svetovali, naj leta 2020 prijavijo večje projekte, ki se bodo izvajali leta 2021 (Porabje 2021a). Nadaljevanje pandemije je še naprej vplivalo na izvajanje omenjenega programa. Po besedah intervjuvanca 2 je DSS pripravila vso potrebno dokumentacijo. Ne vedo pa, kje se ustavilo na vladni ravni. Na pristojnem ministrstvu je bilo veliko okuženih, kar je tudi verjetno vplivalo na začasen zastoj pri izvajanju programa. V časopisu Porabje (Porabje 2021b) smo zasledili predhodno obvestilo o objavi načrtovanega razpisa za mikro, mala in srednja podjetja za konec oktobra 2021.

V poletnih mesecih leta 2020 so potekale (tako na Madžarskem kot v Sloveniji) intenzivne priprave na zasedanje slovensko-madžarske mešane

9 Razvojni program je madžarska vlada z vladnim odlokom potrdila oktobra 2019 (A Kormány 1618/2019. (X. 28.) Korm. határozata).

komisije (SMMK), ki je bila ustanovljena na podlagi Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji. Zaradi koronavirusne bolezni je bilo zasedanje SMMK že večkrat prestavljeno. Do zasedanja naj bi prišlo oktobra 2021.

DSS se je zelo angažirala tudi pri pripravi na popis prebivalstva leta 2021. Z različnimi aktivnostmi je spodbujala pripadnike slovenske skupnosti, da se ob popisu opredelijo za Slovence in kot materni jezik navedejo slovenščino. Popis je predstavljen na leto 2022.

Madžarska je, podobno kot ostale evropske države, ob zaprtju države uvedla pouk na daljavo. DSS je kot upravljavec obeh dvojezičnih osnovnih šol v Porabju morala spoštovati vladne ukrepe. Prvič so osnovne šole zaprli 16. marca 2020. V šolskem letu 2020/21 se je pouk začel ob določenih pogojih (merjenje temperature učencev, razkuževanje učilnic, higiena rok ipd.). Do uvedbe pouka na daljavo je vnovič prišlo 8. marca 2021. Zaprtje šol je za osnovnošolce trajalo do 10. maja 2021 (učenci razredne stopnje so se vrnili v šole 19. aprila, učenci predmetne stopnje pa 10. maja). Kljub zaprtju pa so na DOŠ Števanovci prvošolčki trikrat na teden imeli pouk v šoli (Sotočja 2021a). Po besedah ravnateljic obeh dvojezičnih šol v Porabju so tako učitelji kot učenci brez večjih težav osvojili pouk na daljavo in uporabo spleta za šolski proces (Porabje 2020e). Učitelji slovenskega jezika so izpostavili, da je delo na daljavo z učenci, ki jezika ne obvladajo ali ga obvladajo slabo, zelo težko, ker učenci niso dovolj motivirani za sodelovanje (npr. ne delajo domačih nalog). Po drugi strani pa so tudi opozorili, da je naloga učitelja, da učence z različnimi metodami motivira za sodelovanje, kar je lahko velik izziv tudi za same učitelje (Eöry 2021a, 3).

V Porabju se je kot prednost izkazalo, da obe dvojezični osnovni šoli obiskuje malo učencev¹⁰ – tako se med seboj vsi dobro poznajo (učitelji, učenci in starši) in je njihova medsebojna komunikacija lažja.

Med odpadle dogodke v organizaciji DSS so žal spadale tudi različne izvenšolske dejavnosti in programi za učence, ki spodbujajo in utrjujejo rabo in znanje slovenskega jezika.

10 Gornjeseniško šolo je v šolskem letu 2019/20 obiskovalo 64 učencev, števanovsko pa 41.

3.3 Mediji

Slovenska skupnost na Madžarskem ima tri manjšinske medije, ki objavljajo v slovenskem jeziku (v porabskem narečju in v standardni slovenščini). Poleg tednika Porabje¹¹, ki ga izdaja ZSM, sta to še medija Radio Monošter¹², ki je v lasti DSS, in slovenska televizijska oddaja Slovenski utrinki na madžarski televiziji.¹³ V nadaljevanju predstavljamo, kako so se omenjeni mediji odzvali na pandemijo covida-19.

Zaposleni v uredništvu časopisa Porabje so, tudi po zaostrovanju epidemioloških ukrepov, še naprej redno prihajali v pisarno. Z zunanjimi sodelavci so se za prispevke dogovarjali po telefonu in e-pošti. Informacije so pridobivali s spleta in prek družbenih omrežij. Uredništvo je moralo vsebino časopisa prilagoditi novim razmeram. Če so prej poročali o tem, kaj se dogaja, so v času epidemije pisali o tem, katerega dogodka ni ali ne bo. V primerjavi s predkoronskim časom je bilo v časopisu veliko manj aktualnosti. Objavljali so več literarnih prispevkov oziroma prispevkov priložnostnih avtorjev. Ker se časopis tiska v Murski Soboti, so imeli v prvem valu nekaj časa težave z dostavo časopisa čez mejo. Kljub težavam so vse številke časopisa izšle v načrtovanem obsegu. S podaljševanjem ukrepov so nadaljevali z novo prakso. Iskali so več splošnih tem in nove teme, primerne za objavo. Tako so na primer jeseni 2020 začeli s serijo člankov o svetnikih »Sveti se ime tvoje«, z izborom objav iz starejših številke časopisa »Pisali smo pred 30 leti« in s potopisno serijo »Od Gornjega Senika do Garbolca«.

Pridobili so več novih priložnostnih sodelavcev. Tako sodelavec iz Prekmurja poroča o dogajanju med prekmurskimi Madžari, pišejo tudi drugi, izven Prekmurja, ki znajo pisati v narečju. Za sodelovanje so pridobili domačinko, medicinsko sestro, ki piše prispevke o zdravem načinu življenja.

Čeprav je časopis objavljal prispevke o covidu-19, za bralce ni predstavljal pomembnega vira informiranja o epidemiji.

11 Časopis Porabje izhaja od leta 1991, najprej na 6 straneh, nato se je njegov obseg povečal na 8 strani, od leta 2017 pa na 12 strani. Od leta 2005 časopis izhaja tedensko. Časopis je dosegljiv tudi na spletni strani <http://www.porabje.hu>.

12 Radio Monošter je začel oddajati leta 2000, ko je imel 8 ur programa na teden, od leta 2012 pa tedensko oddaja 28 ur programa. Radijski program je dosegljiv tudi na spletu: <https://radiomonoster.hu>.

13 Slovenski utrinki je informativna oddaja madžarske televizije za slovensko manjšino. V prispevku oddajo obravnavamo, da bi dobili celostni pregled o manjšinski medijski krajini v času epidemije. Oddaja je začela leta 1992 in je na sporedu dvakrat mesečno. Oddaja traja 26 minut, predvajajo jo tudi na prvem programu RTV Slovenija. Oddaje so dostopne prek spleta: <https://www.mediaklikk.hu/musor/slovenskiutrinki/>.

Nekajkrat smo objavili prispevke s tematiko covid-19. Večkrat v kratkih novičkah, ko so začeli veljati kakšni novi predpisi tukaj na Madžarskem. Opozarjali smo bralce o potrebnosti nošenja mask ipd. /.../ Bolj podrobno pa se s tem nismo ukvarjali, ker smo vedeli, da kot tednik nismo zmeraj ažurni. Ukrepi so se spreminjali tudi dnevno. Naši bralci so te informacije pridobivali iz madžarskih virov, iz madžarske televizije, iz madžarskih časopisov. (Intervjuvanka 4)

Delavci v uredništvu so najbolj pogrešali živi stik z ljudmi. Prekinila se je praksa obiskovanja ljudi na domu. Novinar, ki redno piše kratke življenjske zgodbe o porabskih Slovencih, ni obiskoval ljudi po porabskih vaseh. Intervjuji so se izvajali po telefonu. Kljub prizadevanjem uredništva, da so našli nove teme, so bralcem manjkali prispevki o dogodkih iz vsakdanjega življenja, prireditvah in podobno, saj se skoraj nič ni dogajalo. Nekaterim se je porajal občutek, da je bil časopis v koronskih mesecih bolj mrtev kot živ (intervjuvanka 4).

Na Radiu Monošter so med epidemijo zmanjšali prisotnost osebja v studiu. Poslušalcem so redno posredovali aktualne informacije o epidemiološkem stanju. Covid-19 je otežil delo uredništva. Osebniki s strankami so bili prepovedani, prehajanje mej je bilo zelo oteženo. Pri pripravi prispevkov so bili omejeni na informacijsko tehnologijo, čezmejno sodelovanje je bilo minimalizirano, osebnih reportaž ni bilo. Zaradi odpovedi načrtovanih prireditev je prihajalo do težav pri pridobivanju gradiva za oddaje. Program so zapolnjevali s pomočjo zunanjih sodelavcev, gradivo za oddaje so pridobivali prek elektronskih medijev. Prek rubrik Novice in Aktualno so poslušalce dnevno informirali o epidemiološkem stanju (kakšni ukrepi so začeli veljati ipd.) na Madžarskem in tudi v Sloveniji in Avstriji (pogoji za prestop meje ipd.). Reportaže o vsakdanjem življenju ljudi so seveda vključevale tudi problematiko covid-19 (primer socialne delavke, ki je bila nenehno v strahu pri interakciji s starejšimi, ne glede na to, da je bila cepljena) (intervjuvanka 5).

Čeprav je DSS zagotovila sredstva za tehnično prenovu radia, je epidemija covid-19 zavirala oziroma časovno podaljšala izvedbo prenove (npr. tehnični delavci niso mogli priti, da bi montirali opremo).

V televizijski oddaji Slovenski utrinki so na začetku epidemije predvajali predvsem portrete raznih nagrajencev in narodnih voditeljev, za katere so material posneli že pred začetkom epidemije. Maja in junija 2020 so posneli pogovore z ravnateljicama dvojezičnih osnovnih šol v Porabju in s sekretarkama ZSM o poteku dela med zaprtjem zaradi pandemije. Poleti 2020 so bile izvedene nekatere prireditve, zato je uredništvo izkoristilo priložnost in v oddajah poročalo o njih. Zaradi pomanjkanja tem v porabskih vaseh so pripravljali druge, daljše prispevke. V tujino, tudi v Slovenijo, je bilo zelo težko

hoditi snemat. Organiziranje terminov za snemanja je bilo neprimerno težje kot pred epidemijo. Strah ljudi, na obeh straneh kamere, pred okužbo je oteževal delo na prispevkih. Iskali so teme le za enega sogovornika, ki so jih lahko posneli zunaj. Ko so epidemiološke razmere to dovoljevale, so takoj znova začeli s snemanjem dogodkov v Porabju. Ves čas epidemije jim je zelo manjkal osebni stik. Televizijska oddaja se posebej ne ukvarja s covidom-19, ta tema je prisotna v večinskih medijih, ki jih spremljajo tudi porabski Slovenci.

4 Zaprtje slovensko-madžarske meje, posebni režimi prehajanja meje, ohromljeni čezmejni stiki

Po izbruhu pandemije novega koronavirusa so države začele zapirati svoje meje. Madžarska vlada je 16. marca 2020 sprejela odločitev, da vsem tujim državljanom prepove vstop na njeno ozemlje (meje so se zaprle 17. marca). Posledično so se zaprle tudi meje s Slovenijo za vse potnike, razen za državljane Madžarske. Prestopanje slovensko-madžarske meje je bilo mogoče na treh kontrolnih točkah: Pince kot tranzitni koridor, nekdanji mejni prehod Pince R1/232 samo za državljane Slovenije in Madžarske in Dolga vas za tranzitni tovorni promet. Mejna prehoda na območju, kjer živi slovenska skupnost na Madžarskem (Martinje–Gornji Senik¹⁴ in Čepinci–Verica¹⁵), sta ostala zaprta, kar je pri porabskih Slovencih izzvalo nezadovoljstvo in nelagodje.

Odrezanost od Slovenije je pri Porabcih, še zlasti pri starejši generaciji, obudila travmatične spomine na petdeseta leta prejšnjega stoletja, na čase železne zavese, politične represije ipd. (Munda Hirnök 2013, 202–205).

Po zaslugi generalne konzulke Republike Slovenije v Monoštru so se začeli med Slovenijo in Madžarsko diplomatski pogovori o odprtju meje. V prizadevanja, da bi med Porabjem in Slovenijo (Goričkim) odprli vsaj en mejni prehod, so se vključili tudi ZSM, DSS in slovenska zagovornica v madžarskem parlamentu. Po vseh posredovanjih sta se 2. aprila 2020 odprla mejna prehoda Hodoš–Bajánsenye in Čepinci–Verica. Odprtje mejnega prehoda Čepinci–Verica je odmevalo tudi v časopisu Porabje: »Vseeno pa je odprtje mejnega prehoda Verica–Čepinci, s katerim smo vsaj simbolično odpravili odrezanost od matice, majhna 'zmaga' vseh, ki so si za to prizadevali.« (Sukič 2020c, 12) Odprtje omenjenega mejnega prehoda je v ljudeh vzbudilo upanje, da se bodo stroga pravila sčasoma sprostila in da se bodo stvari obrnile na bolje. Na omenjenih točkah je bil prestop mogoč med 6. in 19. uro samo za državljane

14 Meddržavni mejni prehod Martinje–Gornji Senik so odprli leta 1992, leta 2005 so ga prekvalificirali v mednarodnega.

15 Mejni prehod Čepinci–Verica so odprli leta 2002.

Slovenije in Madžarske, ki so bili ali čezmejni delavci ali dvolastniki. 16. aprila 2020 so madžarske oblasti ponovno zaprle mejni prehod Čepinci–Verica. Kot uradni razlog so navedle premajhno število prehodov meje oziroma premajhen promet, da bi bila mejna kontrola smotrna (pred pandemijo zaradi schengenskega območja ni bilo mejne kontrole). Omejitveni ukrepi so privedli do težkega položaja prebivalcev na obeh straneh meje, zlasti ko gre za obisk sorodnikov. Tako na primer porabska Slovenka, ki živi v Čepincih, ni mogla prek tamkajšnjega mejnega prehoda obiskovati bolnega očeta, ki živi na drugi strani meje v Porabju (Eöry 2020c, 4).

Nezadovoljstvo z zaprtjem mejnih prehodov med Porabjem in Goričkim pri prebivalcih je opisala intervjuvanka 1:

Ko se je začela epidemija, smo v medijih slišali, kaj vse se lahko pričakuje, in da bo treba takoj vse zapreti /.../ V času, ko so zaprli slovensko-madžarsko mejo, so naši ljudje razumeli, da je to potrebno narediti, da se prepreči širjenje epidemije. Nihče pa ni pričakoval, da bo prišlo do tega, da odločevalci sploh ne razmišljajo o tem, da bi mejo odprli. Dejansko so nas zaprli, bilo je hujše kot pred tridesetimi leti, ker takrat smo lahko uporabljali mejni prehod Bajánsenye–Hodoš¹⁶ /.../ Če imaš zaprto mejo en teden, deset dni, dvajset dni, v redu. Ampak ko vidiš, da je to nekaj dolgotrajnega, ko ne veš, kdaj bo temu konec, takrat začneš ugotavljati, da nekaj ni v redu. Pa tudi dejstvo, da smo videli, da na drugih obmejnih območjih v državi odpirajo mejne prehode, in pa to, da nimamo okuženih ljudi, ne mi tukaj na našem območju, ne na drugi strani meje. Ljudje so imeli potrebe po družinskih, sorodstvenih stikih, sezonski delavci, ki so pred tem hodili na delo v Slovenijo, niso mogli iti. Med prebivalstvom se je pojavilo neko nezadovoljstvo in so zahtevali, naj se meja odpre. Ljudje so se obračali na krovne organizacije in tudi na Generalni konzulat Republike Slovenije v Monoštru.

Meja med Madžarsko in Slovenijo je bila na osnovi vzajemnega dogovora med ministrom za zunanje zadeve Republike Slovenije in ministrom za zunanje zadeve in trgovino Madžarske za državljane Slovenije in Madžarske ponovno brez omejitev odprta šele 28. maja 2020. Čez poletje 2020 so meje ostale odprte.

1. septembra 2020 je Madžarska z vladno uredbo ponovno spremenila režim prehajanja mej. Tuji državljani (tudi Slovenci) so lahko na Madžarsko vstopali samo s predhodno pisno odobritvijo madžarske policije

16 Mednarodni mejni prehod Bajánsenye–Hodoš so odprli leta 1977.

(dokumentacija se je urejala po elektronski poti). Uredba je vsebovala izjeme: udeležba v sodnih postopkih, poslovni obiski, zdravljenje, študij, družinski dogodki (poroka, krst in pogreb), skrb za ožjega družinskega člana in udeležba na mednarodnih športnih, kulturnih in verskih dogodkih. Izjemam je bil ob sumu na okužbo vstop prepovedan, tudi brez suma pa jim je bila lahko odrejena 14-dnevna karantena. Zaposleni v povezanih podjetjih in pri madžarskih podjetjih so lahko ob predložitvi potrdila o zaposlitvi mejo prehajali brez omejitev (Veleposlaništvo RS v Budimpešti).

S to uredbo so se popolnoma zaprli tudi vsi slovensko-madžarski mejni prehodi na območju, kjer živijo porabski Slovenci. »Lahko rečem, da je bilo to res pravo romanje do Gornjega Senika. Za pot, za katero običajno porabim pol ure, sem tokrat potrebovala uro in 50 minut,« je 1. septembra, na prvi šolski dan, dejala učiteljica – asistentka na DOŠ Jožefa Košiča na Gornjem Seniku, ki prihaja na delo iz Prekmurja. Zagovornica Slovencev v madžarskem parlamentu Erika Köleš Kiss in predsednik DSS Karel Holec sta naslovila pismo na glavnega direktorja urada za javni red in varnost na madžarskem ministrstvu za notranje zadeve in ga spomnila, da »na podlagi sporazumov o sodelovanju med Madžarsko in Slovenijo iz Slovenije prihajajo različni strokovnjaki, politiki, šolniki, kulturniki, novinarji in predstavniki cerkve«. To pismo in tudi prizadevanja Veleposlaništva RS v Budimpešti in Generalnega konzulata RS v Monoštru so obrodili sadove. 5. septembra 2020 so odprli mejni prehod Verica–Čepinci za madžarske in slovenske državljane, in sicer od 6. do 18. ure. Isti dan so odprli tudi mejni prehod z Avstrijo na Dolnjem Seniku, ki ga uporabljajo tisti, ki hodijo na delo v Avstrijo (Eöry 2020d, 4).

Intervjuvanci so bili mnenja, da so bili odločevalci pri zapiranju oziroma odpiranju meje med Porabjem in Goričkim v drugem valu covid-19, kar potrjuje tudi zgornji primer, bolj fleksibilni. Imeli so že izkušnje oziroma so bili seznanjeni s potrebami obmejnega prebivalstva (intervjuvanci 2, 3, 5).

V času pandemije so veljale omejitve tudi za vstopanje v Slovenijo. Ena od omejitev je bila napotitev v karanteno, za katero so veljale izjeme: čezmejni dnevni migranti, šolarji, dvolastniki in najemniki zemljišč v obmejnem pasu in osebe, ki prehajajo mejo iz nujnih razlogov, vezanih na odpravo neposredne nevarnosti za zdravje ali življenje. Za navedene izjeme je za vstop v Slovenijo zadostoval negativni izvid testa PCR ali hitrega antigenskega (HAG) testa.¹⁷ Na začetku marca 2021 je Slovenija po prizadevanjih ministrice Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu odprla kontrolno točko za brezplačno hitro testiranje ob vstopu v Slovenijo na meji z Italijo (Vlada Republike Slovenije 2021). Po tem zgledu je po dogovoru generalne konzulke Republike Slovenije v Monoštru Metke Lajnšček s predstavniki slovenskih organizacij v

17 Pogoji omejitve vstopa v Slovenijo z rezultati testiranja na covid-19 so se ves čas spreminjali (vrsta testa, za koga velja, katere so izjeme, trajanje veljavnosti).

Porabju, z Uradom Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu in s pristojnimi ministrstvi v Sloveniji Slovenija 16. marca 2021 vzpostavila kontrolno točko za brezplačno hitro testiranje za izjeme za vstop v Slovenijo v Čepincih (Sotočja 2021b). Testiranja so potekala vsak torek¹⁸ med 8. in 9. uro (Sukič 2021b, 4). S tem je bil porabskim Slovencem prehod meje zelo olajšan, saj je bilo na Madžarskem testiranje plačljivo in ga ni bilo mogoče tako hitro opraviti. Testiranje v Čepincih je bilo najprej uvedeno poskusno, potem pa so testno kontrolno točko zaradi velikega interesa ohranili do konca omejitev vstopa v Slovenijo. Tudi predsednica ZSM je bila zadovoljna, da jim je matična država priskočila na pomoč: »Izredno smo veseli za to možnost, ker imamo tukaj družine, ki imajo čez mejo sorodnike, in tiste, ki imajo razne opravke v Sloveniji. /.../ Tudi za domačine (iz Goriškega) je to dobrodošlo, ker so tukaj pridobili novo testno točko.« (Sotočja 2021b)

Zaradi strogih zahtev in urejanja dokumentov so tujci (tudi Slovenci) prestopali madžarsko mejo pretežno zaradi poslovnih razlogov (ves čas je bil dovoljen tovorni tranzitni promet, kar pa ni vplivalo na življenje porabskih Slovencev). Madžarski državljani pa se niso odločali za prestop meje zaradi možnosti odreditve karantene in tudi zaradi ukrepov sosednjih držav (tudi Slovenije).

Šele 23. marca 2021 je odloku iz začetka septembra 2020 bila dodana izjema prebourniki covid-19 (prebourniki so z dokazilom, da so v zadnjih 6 mesecih preboleli covid-19, lahko prestopali mejo). 1. maja 2021 je stopil v veljavo dogovor med Slovenijo in Madžarsko o vzajemnem priznavanju potrdil o cepljenju proti covidu-19. Ta dogovor je imetnikom potrdila o cepljenju s prvim odmerkom cepiv Pfizer, AstraZeneca, Moderna ali Janssen omogočal prestopanje slovensko-madžarske meje. Državljani Slovenije lahko po kopnem vstopajo na Madžarsko brez omejitev od 23. junija 2021 (na letališčih ostajajo aktivne kontrolne točke). Slovenija je ukinila kontrolne točke na kopenski (cestni) meji z Madžarsko 22. maja 2021 (Veleposlaništvo RS v Budimpešti).

Torej je bila v obdobju od 17. marca 2020 do danes (oktober 2021, čas nastajanja prispevka) kopenska meja med Slovenijo in Madžarsko brez omejitev za državljane Slovenije in Madžarske odprta med 28. majem 2020 in 31. avgustom 2020 ter od 23. junija 2021 dalje (oziroma meja je bila vsaj delno zaprta eno leto). Leto dni omejitev prehajanja meje, v obdobju leta in pol, za prebivalce obmejnega območja gotovo predstavlja neko novo realnost. Za starejše »vrnitev v čase zaprtih mej«, za mlajše »nov način življenja ob meji«. Porabski Slovenci in njihovi sorodniki in prijatelji v Sloveniji so najbolj občutili prekinitev čezmejnih osebnih stikov.

V nadaljevanju bomo predstavili vpliv zaprte oziroma pogojno prehodne meje na čezmejno sodelovanje med porabskimi Slovenci in Slovenijo (zlasti z

18 Veljavnost testa HAG je bila takrat 7 dni.

Goričkim) v času epidemije covida-19. Tukaj je treba izpostaviti, da so šele po letu 1990, zlasti pa po letu 2004, stiki porabskih Slovencev s Slovenijo oživali in se razvili tako rekoč na vseh področjih – kulturnem, šolskem, znanstvenem, medijskem, športnem, verskem ipd. (Munda Hirnök 2009, 320–321). Po odpravi mej so znova oživali osebni in neformalni stiki (obiski sorodnikov, prijateljev, obiski kulturnih in športnih prireditev, nakupovanje itn.), kar potrjujejo tudi izsledki terenske raziskave o mobilnosti porabskih Slovencev (Munda Hirnök & Medvešek 2016, 101–102).

Epidemija covida-19 in posledično zaprtje državne meje sta »čez noč« prekinila čezmejno sodelovanje med Porabjem in Slovenijo. Pridobljeni podatki kažejo, da so bila prizadeta oziroma prekinjena tako rekoč vsa področja čezmejnega sodelovanja.

Slovenskim organizacijam je zaprtje onemogočilo, da bi izvajale del programa, ki je tesno povezan s slovenskimi mentorji in skupinami (intervjuvanki 1, 3).

Novonastale razmere so preprečile prihod pedagoških delavcev iz Slovenije. Novinarji slovenskih manjšinskih medijev niso mogli opravljati terenskega dela čez mejo, na začetku so nastale težave tudi pri dostavi časopisa Porabje, ki se tiska v Murski Soboti (intervjuvanke 1, 3, 4, 5).

Zaprta meja je povzročila težave pri spomladanskih poljskih in drugih opravilih (delo v gozdu) v Porabju. Prebivalci Goričkega, ki so zaradi boljše mehanizacije že vrsto let pomagali Porabcem, niso smeli čez mejo (intervjuvanec 2).

Prizadeti so bili tudi družinski in sorodstveni stiki. Razmeroma veliko žensk iz porabskih vasi se je poročilo v Slovenijo, na Goričko. Te mlade ženske še svojih staršev niso smele obiskovati, niso mogle pomagati staršem pri poljskih opravilih ipd. (intervjuvanci 1–5).

Tudi mladi, ki se ob sobotah in nedeljah niso mogli udeleževati zabav in različnih srečanj (kulturnih, športnih) na drugi strani meje, so bili prizadeti in hkrati začudeni, ko so se meje zaprle. To je bilo zanje nekaj povsem novega, medtem ko je starejša generacija že imela izkušnje z zaprto mejo.

Ljudje so se zaprti meji zmeraj upirali, bodisi z rabo drugih poti, z iskanjem poti do svojih bližnjih, s tihotapljenjem ipd. Tako je bilo tudi v času epidemije (prvi val), kar so nam potrdili terenski podatki. Ljudje z obeh strani meje so se dogovorili po telefonu in se dobivali. Porabci so prijateljem in znancem z Goričkega dostavljali maske, prehrambne izdelke ipd. (intervjuvanec 2).

5 Posledice epidemije skozi oči intervjuvancev

Pri narodnih manjšinah je možnost ohranjanja in razvijanja narodne kulture neločljivo povezana z rabo jezika, saj je prav jezik najpomembnejša komponenta kulture. V zvezi s tem je bistvenega pomena tudi izobraževanje v maternem jeziku, ker brez tega ni mogoče govoriti o možnosti za enakovreden razvoj lastne kulture. Vsakršno kulturno delovanje je pogojeno z ustreznimi ekonomskimi in socialnimi razmerami, kajti te omogočajo pogoje in možnosti za kulturno ustvarjanje ter za udeležbo posameznika v kulturnem življenju. Za ohranjanje specifičnih kulturnih značilnosti in etnično identiteto vsake manjšine so pomembni tudi stiki in povezave z njihovo matično državo (Munda Hirnök 2009, 307). Epidemija covid-19 in ukrepi proti širjenju bolezni so pri porabskih Slovencih vplivali na vse ključne dejavnike, brez katerih kulturne identitete manjšine ni moč ohranяти in razvijati. Zaprtost šol je vplivala na rabo jezika med otroki in mladino, omejitve in odpovedi kulturnih dogodkov na medsebojne stike ljudi in ohranjanje lastne kulture in identitete, zaprtost mej in protikovidni ukrepi na Madžarskem in v Sloveniji pa še na stike z državo matičnega naroda. Ne nepomembne so tudi zamude pri investicijskih projektih v manjšinsko infrastrukturo.

Zanimalo nas je, kako intervjuvanci ocenjujejo posledice epidemije in katera področja manjšinskega življenja so bila zaradi covid-19 najbolj prizadeta. Intervjuvanci ugotavljajo, da bo imela epidemija največje posledice za jezik, ki je bil že pred epidemijo ranljiv. Njihova ugotovitev se sklada z izsledki opravljenih raziskav, ki ugotavljajo, da je za slovenski jezik/porabščino stopnja ogroženosti razpadajoča, raven vitalnosti pa nizka (Munda Hirnök & Novak Lukanovič 2016, 214–216).

Med seboj smo se manj družili. Vemo, kako ranljiv je naš domači jezik, ki ga govorimo (starejša in srednja generacija) takrat, ko smo skupaj. In če ni možnosti za rabo porabskega narečja, potem hitro zamenjaš jezikovno kodo in se začneš pogovarjati madžarsko. Tudi pri pouku slovenskega jezika smo utrpeli veliko škodo, ker ni bilo pouka v živo, in to bo imelo dolgoročne posledice. (Intervjuvanka 4)

Ni bilo življenjskih situacij za rabo porabščine. Vaje članov kulturnih skupin so odpadle. Člani kulturnih skupin se zaradi strahu pred okužbo niso niti obiskovali med seboj. Ni bilo romarskih poti, kjer bi se srečevali mladi in starejši. Slovenske maše, ki jih izvajajo slovenski duhovniki iz Prekmurja na Gornjem Seniku, v Števanovcih in v Monoštru, so zaradi omejitvenih ukrepov za zajezitev covid-19 večkrat odpadle. (Intervjuvanka 3)

Nadalje intervjuvanci ugotavljajo ogroženost obstoja nekaterih kulturnih skupin ali pa vsaj njihovo osiromašitev.

»Kulturne skupine so po spomladanskem valu epidemije (2021) takoj začele z delom. Verjetno smo izgubili kakšnega člana. Nekateri se ne bodo vrnili zaradi strahu pred boleznijo, drugi so se odvadili od vaj in nastopov, te bo težko nagovoriti, da bi se ponovno vključili v delo.« (Intervjuvanka 4)

»Izstop kakšnega člana ali dveh pa lahko privede do razpada kulturnih skupin z manjšim članstvom. Tak primer je Komorni pevski zbor.« (Intervjuvanka 5)

»Pri Komornem pevskem zboru sodelujejo tudi člani iz Slovenije, in ker nekateri niso cepljeni, ob eventualni ponovni zaostritvi ukrepov verjetno ne bodo mogli prihajati na vaje, kar bi bila velika izguba za pevski zbor.« (Intervjuvanka 4)

Zagovornica Slovencev v madžarskem parlamentu Erika Köleš Kiss je izrazila skrb in opozorila na posledice zaradi odpadlih meddržavnih srečanj politikov na najvišjih ravneh. Zasedanje SMMK so morali prestaviti na drugi datum (izpeljali naj bi ga v prvi polovici oktobra 2021), predlogi za zasedanje so pripravljeni. Zaradi epidemiološkega stanja so zaostali načrtovani obiski politikov (npr. obisk predsednika državnega zbora Lászla Kövérja v Sloveniji je po večkratni preložitvi odpadel). Zagovornica obžaluje, da ni prišlo do tega obiska.

Vsa ta medsebojna srečanja, ki jih imajo visoki politiki, seveda vplivajo tudi na življenje slovenskega Porabja, saj ko obiskujem politike, jih seznanim s problemi, s katerimi se srečujemo v Porabju. Preko teh srečanj (meddržavnih) se izmenjujejo tudi te informacije /.../ Prej pridemo do rešitev, če so ti problemi predstavljeni v visokih političnih krogih. (Intervjuvanka 3)

Seveda pa že ugotovljena dejstva in negotovost v povezavi z epidemijo covid-19 pri intervjuvancih vzbujajo skrbi za prihodnost porabskih Slovencev.

Po končani pandemiji bomo rabili kakšno leto, da se čezmejni stiki ponovno vzpostavijo. Ko so mejo zaprli, se je vsakdo nekako zaprl vase, tudi osebni stiki so se zrahljali. Sodelovanje pa temelji na osebah, na osebnih stikih. Omejitveni ukrepi so onemogočili gostovanja naših kulturnih skupin v Sloveniji, in obratno. Mentorji iz Slovenije več kot pol leta niso prihajali v Porabje. Slovenske organizacije in društva bodo potrebovali veliko energije in truda, da to sodelovanje ponovno steče. Težko je napovedati, koliko časa bomo potrebovali, da dosežemo tisto raven čezmejnega sodelovanja, ki

smo ga imeli pred pandemijo. Ne vem, če ga sploh kdaj bomo.
(Intervjuvanka 4)

Zaradi negotovih razmer so nekateri že prijavljeni udeleženci celoletne jezikovne šole slovenskega jezika (izvajalec Center za slovenščino kot drugi in tuj jezik UL FF) za leto 2021 odpovedali udeležbo. Tako se je potencialna udeleženka te šole iz Porabja raje odločila za študij na Madžarskem. Že sestavljena skupina študentov iz Porabja se je iz petih članov zmanjšala na štiri, kar predstavlja za že tako jezikovno podhranjeno skupnost porabskih Slovencev pomembno izgubo mladega potenciala (intervjuvanki 1, 3). V Porabju računajo na mlade, ki se bodo ali se bi izobrazili v slovenskem jeziku in bi se kasneje vključevali v razne institucionalne manjšinske organizacije ali društva, kjer bi postali nosilci nadaljnjega razvoja le-teh. Vsaka taka izguba potenciala se lahko v prihodnosti zelo pozna.

Iz zaključkov intervjuvancev o posledicah pandemije je razvidno, da se še kako zavedajo, kako negativno covid-19 vpliva na njihovo sedanjost, in nevarnosti pandemije za prihodnost slovenske narodne skupnosti na Madžarskem.

6 Zaključek

Proučevanje vpliva koronavirusne bolezni covid-19 na delovanje osrednjih slovenskih manjšinskih organizacij in institucij na Madžarskem kaže, da kljub izrednemu stanju njihovo delovanje ni obstalo. Sicer je bilo odpovedanih in prestavljenih veliko načrtovanih programov, vendar pa so z uvedbo novih oblik dela in z novimi vsebinami uspeli ublažiti posledice na področjih, ki so vitalnega pomena za nadaljnji razvoj slovenskega Porabja.

Zaradi okrnjenosti oziroma odpovedi prirediteljev, ki predstavljajo priložnost za komuniciranje v porabskem narečju (govori ga predvsem starejša in srednja generacija), se je posledično zmanjšala njegova javna raba.

V več obdobjih je bil uveden pouk na daljavo (prav tako so odpadle izvenšolske dejavnosti, izleti v Slovenijo itd.), kar je povzročilo, da učenci težje usvojijo in utrjujejo svoje znanje slovenskega jezika. Da bi nekoliko ublažili situacijo, so slovenske organizacije v poletnih mesecih, ko so bile epidemiološke razmere ugodnejše, organizirale različne tabore, tudi jezikovne.

Pri kulturnem udejstvovanju porabskih Slovencev je pandemija pokazala na ranljivost in celo ogroženost majhnih kulturnih skupin. Tukaj bi bilo treba povečati zanimanje mladih za soudeležbo v slovenskih kulturnih skupinah. To bi lahko bil izziv za mentorje že obstoječih in bodočih kulturnih skupin.

Pandemija je med drugim povzročila zamude pri investicijskih projektih. Čas zaprtja družbe je sicer povečal aktivnosti manjšinskih organizacij pri

pripravah programov za pridobivanje finančnih sredstev, zamik realizacije pa je pokazal na ranljivost manjšine tudi zaradi gospodarske nerazvitosti območja.

Zaprtje mejnih prehodov med Porabjem in Goričkim je zlasti v prvem valu covid-19 močno prizadelo prebivalce Porabja, ko so bili čezmejni stiki praktično popolnoma onemogočeni. To je pri starejših obudilo negativne spomine na obdobje železne zaves, pri slovenskih organizacijah pa izzvalo nezadovoljstvo zaradi strogih ukrepov oziroma nefleksibilnosti odločevalcev. Nasprotno je bil v obdobju drugega vala covid-19 mejni prehod Verica–Čepinci zaprt le za kratek čas. Zaprtje meje je pokazalo, kako pomembno vlogo ima odprta meja s Slovenijo za vsakdanje življenje porabskih Slovencev, in tudi pomembnost politične aktivnosti z obeh strani meje.

Pandemija covid-19 je pokazala, da se vodje manjšinskih organizacij in institucij zelo zavedajo negativnega vpliva pandemije na življenje porabskih Slovencev in na ranljivost slovenske skupnosti na Madžarskem nasploh. Sicer pa so se manjšinske organizacije dobro odzvale na izzive pandemije. Prilagodile so se »novi realnosti«, posodobile so tehnično opremljenost organizacij, v svoje delovanje uvajajo nove vsebine in se trudijo ohranjati stike s prebivalci na obeh straneh meje.

Intervjuvanci

Intervjuvanka 1 – predsednica Zveze Slovencev na Madžarskem

Intervjuvanec 2 – predsednik Državne slovenske samouprave

Intervjuvanka 3 – zagovornica Slovencev v madžarskem parlamentu

Intervjuvanka 4 – glavna in odgovorna urednica časopisa Porabje

Intervjuvanka 5 – urednica in reporterka na Radiu Monošter

Viri in literatura

- 1411/2020. (VII. 15.) Korm. határozat A szlovén Rába-vidék térségfejlesztési program megvalósításához nyújtandó célzott pénzügyi támogatás felhasználásának feltételrendszeréről, 2020, <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozltart&ev=2020&szam=171> (dostop 1. 8. 2020).
- 282/2020. (VI. 17.) Korm. rendelet a 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetéséről, 2020, <https://tamogatoweb.hu/index.php/jogszabalyfigyelo/jogszabalyok-2020/514-282-2020-vi-17-korm-rendelet> (dostop 27. 8. 2020).
- 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet veszélyhelyzet kihirdetéséről, 2020, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2000040.KOR×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT> (dostop 27. 8. 2020).
- 478/2020. (XI. 3.) Korm. rendelet a veszélyhelyzet kihirdetéséről, 2020, <https://njt.hu/jogszabaly/2020-478-20-22.1> (dostop 23. 9. 2021).
- A Kormány 1618/2019. (X. 28.) Korm. határozata a szlovén Rába-vidék térségfejlesztési program megvalósításának támogatásáról, 2019, <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/520643f27db28df824844b9a727a3de6bf1fe2e3/megtekintes> (dostop 21. 8. 2020).
- Eöry, S., 2020a. Pomagali smo matičnomi rosagi. Dveje gezero mask za Slovenijo. *Porabje* 30 (18), 30. april 2020, 2.
- Eöry, S., 2020b. Etični tabor. »Na kmetiji je lepo, ija, ija, o ...«. *Porabje* 30 (28), 9. julij 2020, 3.
- Eöry, S., 2020c. Valerija Gašpar – pred 25 leti se je preselila v Čöpince. »Niške nas je nika nej gleda ali loviu«. *Porabje* 30 (21), maj 2020, 4.
- Eöry, S., 2020d. Mejni prehod Verica-Čepinci je od 5. septembra naprej tudi odprt. *Porabje* 30 (37), 10. september 2020, 4.
- Eöry, S., 2021a. Poučevanje slovenskega jezika na Hrvaškem in v Porabju v času epidemije COVID-19. Pusi in minusi izobraževanja na daljavo. *Porabje* 31 (21), 27. maj 2021, 3.
- Kozar-Mukič, M., 1984. *Slovensko Porabje/Szlovénvidék*. (Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje). Znanstvena založba FF, Ljubljana; Savaria Múzeum, Szombathely.
- Központi Statisztikai Hivatal, 2014. 2011. évi népszámlálás: 9. Nemzetiségi adatok, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (dostop 31. 8. 2020).
- Mediaklikk.hu, <http://www.mediaklikk.hu/musor/slovenskiutrinki/> (dostop 31. 8. 2020).
- Munda Hirnök, K., 1999. Slovenci na Madžarskem ob koncu 90-ih let. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 35, 61–75.
- Munda Hirnök, K., 2009. Porabski Slovenci in čezmejno kulturno sodelovanje – stanje in perspektive. V I. Novak-Popov (ur.), *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije; 20). Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 307–323.
- Munda Hirnök, K., 2013. Represija nad Slovenci v Porabju v času Rákosiyevega režima (1948–1956). *Prispevki za novejšo zgodovino* 53 (1), 201–212.

- Munda Hirnök, K. & Medvešek, M., 2016. Čezmejna mobilnost porabskih Slovencev. *Traditiones* 43 (3), 89–111.
- Munda Hirnök, K. & Novak Lukanovič, S., 2016. Slovenščina v Porabju: stopnja vitalnosti. V D. Grafenauer & K. Munda Hirnök (ur.) *Raznolikost v etničnosti: izbrani pogledi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 192–219.
- Munda Hirnök, K. & Novak Lukanovič, S., 2018. Družbena participacija mladih v slovenskem zamejstvu na Madžarskem. V D. Jagodic (ur.) *Družbena participacija mladih v slovenskem zamejstvu*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana; Slovenski znanstveni inštitut; Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Celovec; Slovenski raziskovalni inštitut, Trst, 148–151.
- Munda Hirnök, K. & Slavec Gradišnik, I., 2019. Meje in spomini nanje. *Traditiones* 48 (1), 27–75.
- Munda Hirnök, K. & Slavec Gradišnik, I., 2020. The Slovenian-Hungarian Border: A Historical Outline. *Acta Ethnographica Hungarica* 65 (2), 333–354.
- Munda Hirnök, K. & Vodopivec, P., 2016. Slovenci v Porabju. V P. Štih, V. Simoniti & P. Vodopivec (ur.) *Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Modrijan, Ljubljana, 835–838.
- Nećak Lük, A., 1998. Jezik in etnična pripadnost v Porabju. V A. Nećak Lük & B. Jesih (ur.) *Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru I: izsledki projekta*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Porabje, 2020a. »Svejt je ovaški grato«. *Porabje* 30 (26), 25. junij 2020, 3.
- Porabje, 2020b. Med sproščeno igro vadili izražanje v slovenščini. *Porabje* 30 (31), 30. julij, 2.
- Porabje, 2020c. Vrajža nauč – malo ovak. *Porabje* 30 (44), 29. oktober 2020, 2.
- Porabje, 2020d. Pomoč Porabcev Slovincem v Sloveniji. *Porabje* 30 (14), 2. april 2020, 12.
- Porabje, 2020e. »Boljše bi bilo, če bi bilo vse kot prej«. *Porabje* 30 (21), 21. maj 2020, 2.
- Porabje, 2021a. Plani DSS za leto 2021. *Porabje* 31 (3), 21. januar 2021, 2.
- Porabje, 2021b. Mikro-, kis és középállalkozások fejlesztésének támogatása a szlovén Rába-vidék területén c. pályázati kiírás tervezete. *Porabje* 31 (40), 7. oktober 2021, 12.
- Porabje, <http://www.porabje.hu/> (dostop 7. 9. 2021).
- Radio Monošter, <https://radiomonoster.com/> (dostop 18. 10. 2021).
- Slovenski utrinki, <http://www.mediaklikk.hu/musor/slovenskiutrinki/> (dostop 31. 8. 2020).
- Sotočja, 2020a. Mladi in mediji – brez njih ni prihodnosti [Radijska oddaja]. Sotočja, Radio Slovenija, Prvi program, 9. november 2020, <https://www.rtvsl.si/4d/arhiv/174731068?s=mmc> (dostop 12. 11. 2020).
- Sotočja, 2020b. Covid-19 je življenje postavil na glavo, ampak skupaj zmoremo [Radijska oddaja]. Sotočja, Radio Slovenija, Prvi program, 16. november 2020, <https://www.rtvsl.si/4d/arhiv/174732689?s=mmc> (dostop 25. 1. 2021).
- Sotočja, 2021a. Do vidnejše dvojezičnosti tudi z odmevnimi akcijami [Radijska oddaja]. Sotočja, Radio Slovenija, Prvi program, 26. april 2021, <https://www.rtvsl.si/4d/arhiv/174771379?s=mmc> (dostop 29. 4. 2021).
- Sotočja, 2021b. Novih izzivov se ne smemo bati [Radijska oddaja]. Sotočja, Radio Slovenija, Prvi program, 29. marec 2021, <https://www.rtvsl.si/4d/arhiv/174764542?s=mmc> (dostop 12. 10. 2021).

- STA – Slovenska tiskovna agencija, 2021. Podpisali program spodbujanja gospodarske osnove avtohtone slovenske narodne skupnosti na Madžarskem. STA, 13. september 2021, <https://www.sta.si/2943458/podpisali-program-spodbujanja-gospodarske-osnove-avtohtone-slovenske-narodne-skupnosti-na-madzarskem> (dostop 17. 10. 2021).
- Sukič, M., 2020a. Mednarodna likovna kolonija v Monoštru. 19. kolonijo je zaznamoval covid-19. *Porabje* 30 (35), 27. avgust 2020, 3.
- Sukič, M., 2020b. Sodobna tehnika za pouk slovenskega jezika. *Porabje* 30 (39), 24. septembra 2020, 2.
- Sukič, M., 2020c. Ponovno odprt tudi porabski prehod. *Porabje* 30 (15), 9. april 2020, 12.
- Sukič, M., 2021a. 30. obletnica Zveze Slovencev na Madžarskem. Brez korenin ne uspeva ne drevo in ne beseda. *Porabje* 31 (36), 9. september 2021, 2.
- Sukič, M., 2021b. Za lažji prestop meje. *Porabje* 31 (13), 1. april 2021, 4.
- Veleposlaništvo RS v Budimpešti, 2021. Novice. Portal GOV.SI, <http://www.budimpesta.veleposlanistvo.si/index.php?id=1325> (dostop 21. 10. 2021).
- Vlada Republike Slovenije, 2021. Brezplačno testiranje pri vstopu v Slovenijo iz Italije. Portal GOV.SI, 9. marec 2021, <https://www.gov.si/novice/2021-03-08-brezplacno-testiranje-pri-vstopu-v-slovenijo-iz-italije/> (dostop 22. 10. 2021).
- WHO – World Health Organization, 2021. Mental Health and COVID-19, <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/publications-and-technical-guidance/mental-health-and-covid-19> (dostop 16. 10. 2021).
- Zavratnik, S. & Cukut Krilić, S., 2021. Migracije v času pandemije covid-19: meje mobilnosti in družbene neenakosti. *Teorija in praksa* 58 (1), 72–87.
- Zupančič, J., 2000. Slovenci na Madžarskem. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 36/37, 125–143.
- Zveza Slovencev na Madžarskem, <https://www.zveza.hu/sl/> (dostop 28. 10. 2021).

Attila Kovács

Madžarska narodna skupnost in epidemija bolezni covid-19 v letu 2020 in 2021¹

Izvleček

V študiji je s pomočjo intervjujev, časopisnih in internetnih virov predstavljen vpliv bolezni covid-19 in z njo povezanih ukrepov na življenje madžarske narodne skupnosti v Sloveniji v času prvega in drugega vala epidemije, to je od 12. marca 2020 do 15. junija 2021. Pripadniki madžarske narodne skupnosti in njihove ustanove ter vsi prebivalci obmejnega območja so bili neposredno prizadeti predvsem zaradi zaprtja meja, ker se je po demokratičnih procesih po devetdesetih letih prejšnjega stoletja, posebej pa po priključitvi tega območja k Evropski skupnosti, bivanje v tako imenovanem obmejnem pasu kvantitativno in kvalitativno bistveno spremenilo. Prebivalci obmejnega območja na obeh straneh meje so v zadnjem desetletju integrirani v gospodarsko, prometno, prosvetno, kulturno in športno življenje tudi sosednje, tako imenovane matične države.

Ključne besede: covid-19 in narodne manjšine, madžarska narodna skupnost v Sloveniji, Pomurska madžarska samoupravna narodna skupnost, Zavod za kulturo madžarske narodnosti, Népműság, Pomurski madžarski radio, TV studio Lendava, dvojezične šole v Prekmurju.

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje* (P5-0081 (A), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

The Hungarian National Community and the Covid-19 Pandemic in 2020 and 2021

Abstract

Based on interviews and newspaper and internet sources, the article explores the impact of Covid-19 and related measures on the life of the Hungarian national community in Slovenia during the first and second waves of the pandemic, i.e. from 12 March 2020 to 15 June 2021. Members of the Hungarian national community and their respective institutions, as well as all residents of the border area, were mainly affected by border closure since following the democratic processes in the 1990s and especially after accession to the European Union, life in the border zone changed in both qualitative and quantitative terms. For the past ten years, residents of the border area on both sides of the border have been integrated into the economic, transport, educational, cultural and sports life of the neighbouring kin state.

Key words: Covid-19 and national minorities, Hungarian national community in Slovenia, Hungarian Self-Governing National Community of Pomurje, Institute for Hungarian Nationality Culture, Népújság, Hungarian radio of Pomurje, TV studio Lendava, bilingual schools in Prekmurje.

1 Uvod

Konec leta 2007, ob vstopu Slovenije v schengensko območje, so bili tako pripadniki madžarske narodne skupnosti kot tudi ostali prebivalci severovzhodnega območja Slovenije glede prostega pretoka ljudi, blaga in storitev skozi notranje evropske meje zelo optimistični. Za prekmurske (in na madžarski strani porabske) generacije oziroma njihove potomce, ki so bili v času tako imenovane železne zaveske kot posledice jugoslovansko-madžarskega konflikta po letu 1948, skorajda hermetično zaprti v ozek, zelo strogo nadzorovan obmejni pas, se je glede prihodnjega življenja ob meji v novem tisočletju odprl nov svet. Z odpravo mejnega nadzora znotraj schengenskega območja so državne meje »postale simbolične« (Göncz 2015, 367).²

O pomenu »odpravljanja mej« zgovorno priča dejstvo, da je krovna samoupravno-politična organizacija Madžarov v Sloveniji, Pomurska madžarska samoupravna narodna skupnost (PMSNS), dan pred odpravo mejne kontrole na kopenskih in morskih mejah znotraj schengenskega območja, 20. decembra 2007 ob 23. uri, na mednarodnem mejnem prehodu Dolga vas – Rédics organizirala slovesnost z ognjemetom. Organizacijo slovesnosti je predsednik PMSNS József Kocon pospremil z naslednjimi besedami (Bence 2007, 5):

Po mojem je za vsakega prekmurskega Madžara jasno in razumljivo, da bomo priča dogodku, kar je bilo brez primera v preteklih 100 letih. Vsem tistim, ki se počutijo za Madžare ali pa simpatizirajo z Madžari, je v četrtek mesto na meji. Morem povedati: obstoj meje in bližina meje je mnogim zagrenila življenje, tako pripadnikom večine kot manjšine. Seveda odprava mej hkrati pomeni tudi priključitev k schengenskemu območju. Tako moremo razumeti tudi tiste, ki bodo iz vsega dojeli le to, da ne bo več potrebno pokazati osebno izkaznico in da se bo lahko prosto premikali na mejnem območju. Kontrolo na meji bo namreč nadomestila kontrola v notranjosti države. Za nas, Madžare, mora ta ukrep bistveno več pomeniti, in ta »več« želimo proslaviti danes večer na skupni, čez nekaj ur ukinjeni meji.

Iz besed predsednika PMSNS je lepo razvidno, da je madžarska narodna skupnost v Sloveniji v širitvi »schengenskih določb« prepoznala veliko priložnost. Z odprtostjo meja, ki so v 20. stoletju krojile usodo prebivalcev ob meji,

2 Pri tem je treba poudariti, da se je z vključitvijo Republike Slovenije v schengensko območje odpravila kontrola na mejah s tremi od štirih sosednjih držav, in sicer na meji z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Nadzor na meji s Hrvaško je ostal v veljavi še naprej, čeprav je južna sosedja s 1. julijem 2013 postala polnopravna članica Evropske unije, vendar še ni priključena k tako imenovanemu schengenskemu območju.

so se prekinile oziroma ublažile negativne posledice, ki so jih dolgo spremljali. Kot posledica pozitivnih sprememb so se, še posebej v zadnjem desetletju, oblikovale »čezmejne skupnosti«, ki so ne glede na državno pripadnost skupaj tvorile in oblikovale obmejni življenjski prostor. V okviru tovrstnih območij so postale dobrine skupne; kulturne prireditve in programe so prebivalci ob meji ustvarjali in obiskovali skupaj, izobraževalne ustanove so postale dostopne učencem in dijakom z obeh strani meje, gospodarske in trgovinske vezi so se večplastno prepletle. Podobne so ugotovitve, ko ocenjujemo osebne stike prebivalstva z obeh strani meje, saj je življenje ljudi ob meji na vseh področjih življenja prepleteno in povezano s sosednjo državo. Ljudje so se počasi naučili živeti ob meji in z mejo ter izkoristiti prednosti obmejnega življenja. O pomembnosti meje za prebivalce ob meji, še posebej pa za pripadnike madžarske narodne skupnosti v Sloveniji (Prekmurje) in za slovensko manjšino na Madžarskem (Porabje), priča dejstvo, da se je z njo slovensko-madžarska mešana komisija (SMMK), ki je bila ustanovljena na podlagi *Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji*, redno ukvarjala na svojih zasedanjih. Po političnih spremembah na Madžarskem v letih 1989–1990 in po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 je za obe državi postalo pomembno ponovno vzpostavljanje cestnih in železniških povezav ter odpiranje novih mejnih prehodov med državama. To je bilo pomembno tako z vidika zagotavljanja svobodnih in neposrednih stikov manjšin s pripadniki matičnega naroda ter njegovimi državnimi in javnimi ustanovami kot z vidika spodbujanja gospodarskega in splošnega razvoja obmejnih območij. Prav zaradi tega so se vse do leta 2003 (do vstopa obeh držav v Evropsko unijo (EU) leta 2004) na dnevnem redu SMMK redno pojavljale naslednje teme, ki so bile povezane z vprašanjem meje: odpiranje novih mejnih prehodov in razširitev obstoječih, poenostavitev postopkov za prehod meje, vzpostavitev železniške povezave Lendava–Rédics ter gradnja in vzpostavitev železniške povezave med Slovenijo in Madžarsko na relaciji Murska Sobota–Hodoš (Bešter & Pirc 2018, 147–154).

Zaradi vsega navedenega je madžarsko narodno skupnost v Sloveniji (in tudi celotni živelj ob madžarski meji) zelo prizadela razglasitev epidemije bolezni covid-19 v Republiki Sloveniji. Restriktivni ukrepi, ki so spremljali epidemijo, so bili za vse državljane Republike Slovenije enaki, vendar so bili prebivalci, ki živijo ob meji vzdolž celotnega slovenskega obmejnega prostora, dodatno prizadeti zaradi zaprtja meja oziroma oteženega prehoda čeznje. Med tistimi, ki so bili še posebej močno prizadeti zaradi zaprtja meja, je treba izpostaviti tudi pripadnike madžarske narodne skupnosti in delovanje njihovih ustanov, saj so bili v času epidemije zaradi velike navezanosti na matično državo in raznovrstnih čezmejnih stikov še posebej prikrajšani.

V nadaljevanju bo podrobneje predstavljen vpliv epidemije in z njo povezanih ukrepov na življenje madžarske narodne skupnosti v Sloveniji v

času prvega vala, to je od 12. marca do 31. maja 2020, in drugega vala epidemije, ki je trajala od 19. oktobra 2020 do 15. junija 2021. Predvsem bo poudarek na delovanju političnih subjektov, samoupravnih narodnih skupnosti in javnih zavodov na področju informiranja, kulture in izobraževanja. Organiziranost izobraževanja je bila še posebej zahtevna naloga tudi na narodnostno mešanem območju. Da bi čim bolj ilustrativno predstavili težave in stiske pripadnikov madžarske narodne skupnosti v Sloveniji in v želji, da bi z več zornih kotov osvetlili vpliv izrednih razmer zaradi koronavirusa, smo opravili daljše pogovore s predstavniki madžarskih samoupravnih narodnih skupnosti v Prekmurju ter s predstavniki narodnostnih javnih zavodov in dvojezičnih šol.³ Poleg intervjujev oziroma pogovorov z vidnimi predstavniki madžarske narodne skupnosti smo pri pisanju prispevka uporabili tudi medijske in internetne vire.

2 Na kratko o madžarski narodni skupnosti v Sloveniji

Območje poselitve avtohtone madžarske narodne skupnosti v Sloveniji je prostorsko strnjeno in obsega ozek pas ozemlja ob slovensko-madžarski meji, ki območje naselij Kobilje, Strehovci in Bukovnica s slovenskim prebivalstvom deli na severni in južni del. Severni del območja z osmimi naselji znaša 65 km², južni del z dvaindvajsetimi naselji pa 130 km², skupaj torej 195 km².⁴ V okviru tega območja je tudi naselje Benica, ki pa *de facto* ne spada k tako imenovanemu narodnostno mešanemu območju, na katero se v pretežni meri veže pravno in institucionalno varstvo madžarske manjšine v Sloveniji.⁵ Madžarska narodna skupnost sodi v krog manjšinskih narodnih skupnosti, kjer je uveljavljanje tako imenovanih posebnih pravic manjšinske skupnosti vezano na določeno območje, ki ga tradicionalno poseljujejo pripadniki omenjene narodne skupnosti. Glede lokalne samouprave spada ozemlje v

³ Del intervjujev je opravil dr. László Göncz, za kar se mu še posebej zahvaljujemo.

⁴ Severni del avtohtonega poselitvenega prostora zajema naslednja naselja: Hodoš/Hodos, Krplivnik/Kapornak, Domanjševci/Domonkosfa, Središče/Szerdahely, Prosenjakovci/Pártosfalva, Pordašinci/Kisfalu, Čikečka vas /Csekefa in Motvarjevci/Szentlászló. K južnemu delu poselitvenega območja pa prištevamo naslednja naselja: Dobrovnik/Dobronak, Žitkovci/Zsitkóc, Kamovci/Kámaháza, Genterovci/Göntérháza, Radmožanci/Radamos, Mostje/Hídvég, Dolga vas/Hosszúfalu, Dolgovaške Gorice/Hosszúfaluhegy, Lendava/Lendva, Lendavske Gorice/ Lendvahegy, Čentiba/Csente, Dolina/Völgyifalu, Pince/Pince, Pince Marof/Pince-Major, Benica, Petišovci/Petesháza, Trimlini/Hármasmalom, Dolnji Lakoš/Alsólakos, Gornji Lakoš/Felsőlakos, Gaberje/Gyertyános, Kapca/Kapca in Kot/Kót.

⁵ Gre za naselje, ki so ga ustanovili v dvajsetih letih 20. stoletja slovenski naseljenci iz Primorske.

okvir petih občin, in sicer Hodoš, Šalovci, Moravske Toplice, Dobrovnik in Lendava, pri čemer je treba poudariti, da je površina narodnostno mešanega območja natančno določena v statutih posameznih občin in je sestavljena iz območij naselij posamezne občine, kjer bivajo pripadniki avtohtone madžarske narodne skupnosti (Komac 1999, 25, 38).⁶

Glede števila pripadnikov madžarske narodne skupnosti razpolagamo le s podatki iz leta 2002, pa še ti so prikazani zgolj za občine. Kot je razvidno iz tabele 1, je popis prebivalstva v Sloveniji leta 2002 naštel 6.243 oseb, ki so se opredelile kot pripadniki madžarske narodnosti, in 7.713 oseb z madžarskim maternim jezikom. Na narodnostno mešanem območju v petih občinah je bilo popisanih 5.212 pripadnikov madžarske narodnosti in 6.237 oseb z madžarskim maternim jezikom. Približno 16 % pripadnikov madžarske narodne skupnosti je takrat že živelo drugje v Sloveniji, zunaj narodnostno mešanega območja.

Po letu 2002 v Sloveniji ni bilo tako imenovanega klasičnega popisa prebivalstva, ki bi zajel tudi narodno pripadnost ali materni jezik populacije. Zaradi tega glede števila madžarskega prebivalstva razpolagamo le z ocenami. Izhajajoč iz popisa leta 2002, glede upadanja števila prebivalstva na narodnostno mešanem območju, naj bi se število oseb, ki bi se danes opredelile za madžarsko narodno pripadnost, gibalo nekje med 4.600 in 4.800 oseb na narodnostno mešanem območju oziroma med 5.500 in 5.800 na nivoju države (Kovács 2011, 18)

Tabela 1: Število oseb z madžarskim maternim jezikom in madžarsko narodno pripadnostjo v dvojezičnih občinah Prekmurja in v Sloveniji leta 2002

	Skupaj prebivalcev	Madžarska narodna pripadnost	Madžarski materni jezik
Občina Hodoš	356	159	210
Občina Šalovci	1.718	169	188
Občina Moravske Toplice	6.151	351	424
Občina Dobrovnik	1.307	616	725
Občina Lendava	11.151	3.917	5.216
Skupaj	20.683	5.212	6.237
Ostale slovenske občine	1.943.353	1.031	1.476
V Sloveniji skupaj	1.964.036	6.243	7.713

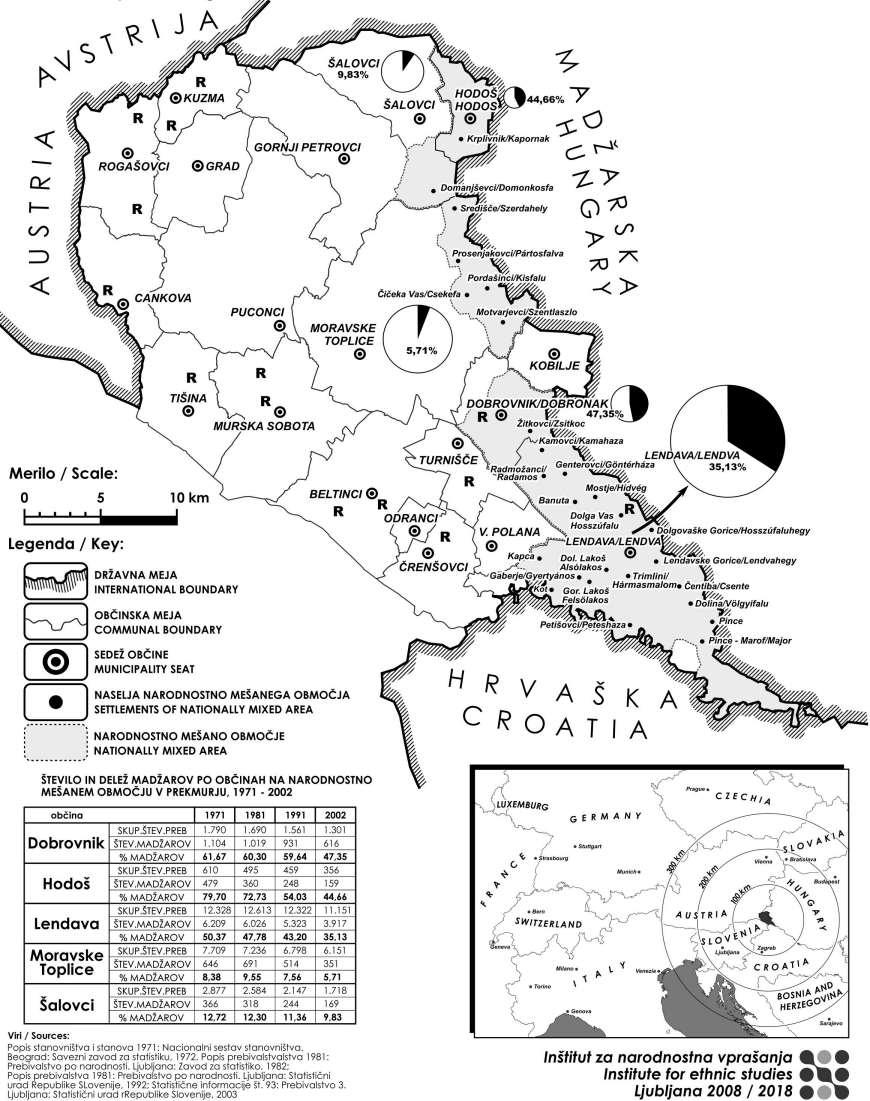
Vir: SURS 2002, 20–23, 28–30.

6 Od navedenih petih občin le celotno ozemlje občine Hodoš predstavlja hkrati tudi narodnostno mešano območje. V preostalih štirih občinah v različnem razmerju pokriva narodnostno mešano območje prostor občine.

Zemljevid 1: Narodnostno mešana območja Prekmurja leta 2002

NARODNOSTNO MEŠANA OBMOČJA V PREKMURJU LETA 2002
NATIONALLY MIXED AREA IN PREKMURJE IN THE YEAR 2002

Vsebina / Research: dr. MIRAN KOMAC
Risal / Design: ZMAGO DROLE
Priredba / Adaptation: mag. MIHA BRVAR

Vir: Komac in Vizi (2018, 345).

3 Covid-19 v številkah – presežna umrljivost v letu 2020 na dvojezičnem območju v Prekmurju

V nadaljevanju bo predstavljena presežna umrljivost v letu 2020 tako na nivoju države kot na ravni dvojezičnih občin na narodnostno mešanem območju v Prekmurju. Presežna smrt je namreč podatek, ki meri odstopanja letnega števila smrti od večletnega povprečja in nam pokaže, koliko več ljudi je umrlo, kot bi sicer pričakovali, ne glede na neposredni vzrok njihove smrti, s tem pa lahko kar najbolj ocenimo vpliv epidemije covida-19 na umrljivost. Prav zaradi tega je presežna smrt najcelovitejši kazalec neposrednih in posrednih posledic epidemije, saj nam pokaže, kakšen vpliv na umrljivost ima epidemija kot celota (Sledilnik covid-19 2021, 1–4). V konkretnem primeru smo presežno umrljivost izračunali tako, da smo vzeli povprečje smrti za zadnjih petih let, torej od 2015 do 2019, in smo dobljeni podatek primerjali s podatki za leto 2020.

Tabela 2: Presežne smrti po letih v Sloveniji

Leto	Število smrti	Odstopanje od 2015–2019 povprečja (število)	Odstopanje od 2015–2019 povprečja (%)
2015	19.834	–386	–1,9 %
2016	19.686	–534	–2,6 %
2017	20.509	289	1,4 %
2018	20.485	265	1,3 %
2019	20.588	368	1,8 %
Povprečje 2015–2019	20.220	0	0,0 %
2020	24.016	3.796	18,7 %

Vir: SURS; Osnovni podatki o umrlih po spolu, občine, Slovenije, letno.

Kot je razvidno iz tabele 2, je na podlagi podatkov Statističnega urada Republike Slovenije (SURS) od leta 2015 do 2019 v Sloveniji v povprečju umrlo 20.220 oseb, v letu 2020 pa 24.016 oseb. Razlika med tema dvema vrednostma je 3.796, kar predstavlja presežno število umrlih. V odstotkih to znaša 18,7 % več od petletnega povprečja. Odstopanja od povprečne umrljivosti so bila v letih od 2015 do 2019 minimalna in so se gibala med –2,6 do 1,8.⁷ Prav zaradi tega predstavlja skoraj 19-odstotno odstopanje v deležu umr-

7 Odstopanje v negativno smer (v letih 2015 in 2016) pomeni, da je v teh dveh letih umrlo manj oseb, kot je bilo povprečje za celo obdobje od 2015 do 2019.

lih leta 2020 v primerjavi s povprečjem prejšnjih petih let izjemen odklon. Pri tem pa je zanimivo to, kar je razvidno tudi iz članka z naslovom *Presežna umrljivost v letu 2020* na spletnem portalu Sledilnik covid-19, in sicer da je bil vpliv prvega vala (od marca do maja 2020) na presežno smrt leta 2020 zanemarljiv, vpliv drugega vala (od oktobra 2020 do decembra 2020) pa je zelo pomemben. Predvsem v zadnjih dveh mesecih, torej novembra in decembra prejšnjega leta, sta se število in s tem delež umrlih zelo povečala in se skoraj podvojila (Sledilnik covid-19 2021, 4–5).

Tabela 3: Presežne smrti po letih v dvojezičnih občinah v Prekmurju

Leto	Število smrti	Odstopanje od 2015–2019 povprečja (število)	Odstopanje od 2015–2019 povprečja (%)
2015	221	–25	–10,2 %
2016	238	–8	–3,2 %
2017	241	–5	–2,0 %
2018	248	2	0,8 %
2019	283	37	15,0 %
Povprečje 2015–2019	246	0	0,0 %
2020	287	41	16,6 %

Vir: SURS; Osnovni podatki o umrlih po spolu, občine, Slovenije, letno.

Analiza podatkov o presežni smrti v petih dvojezičnih občinah, ki ležijo na severovzhodu Slovenije, pa nam pokaže, da se ti podatki malce razlikujejo od podatkov na državnem nivoju. Podatki o presežni umrljivosti za dvojezične občine Dobrovnik, Hodoš, Lendava, Moravske Toplice in Šalovci namreč govorijo o tem, da je umrljivost v navedenih občinah zelo poskočila že leta 2019, in sicer na 283 umrlih oseb. V preteklih štirih letih (od 2015 do 2018) je namreč znašala povprečna umrljivost v dvojezičnih občinah 237 oseb, nato pa je leta 2019 umrlo 283 oseb, v covidnem letu 2020 pa 287 oseb. Prav zaradi visokega števila mrtvih leta 2019 je bil delež presežne smrti v petih dvojezičnih občinah leta 2020 za dobra 2 % nižji kot pa na državnem nivoju.

Tabela 4: Presežne smrti po letih v dvojezični občini Lendava

Leto	Število smrti	Odstopanje od 2015–2019 povprečja (število)	Odstopanje od 2015–2019 povprečja (%)
2015	124	–11	–8,1 %
2016	123	–12	–9,7 %
2017	122	–13	–10,6 %
2018	139	4	2,9 %
2019	169	34	25,1 %
Povprečje 2015–2019	135	0	0
2020	173	38	28,1 %

Vir: SURS; Osnovni podatki o umrlih po spolu, občine, Slovenije, letno.

Podatki za presežno smrt pa pokažejo tudi to, da med petimi občinami izstopa predvsem občina Lendava. Omenjena občina je leta 2020 štela 10.426 prebivalcev, delež presežne smrti pa je bil 28,1-odstoten, kar je za skoraj 10 % več kot znaša isti kazalnik za državo. Pri tem je še treba poudariti, da je v občini Lendava število umrlih zelo poskočilo že leta 2019, v bistvu je prav veliko število umrlih v Občini Lendava v letih 2019 in 2020 zelo vplivalo na skupne podatke o presežni smrti v petih dvojezičnih občinah. To, kaj je vzrok temu, terja dodatne raziskave, kar pa ni namen te študije. Vsekakor pa velja poudariti, da je podatek presežne umrljivosti v dvojezičnih občinah v Prekmurju bistveno poskočil že v letu 2019. Pri tem še posebej izstopa Občina Lendava, kjer je bila presežna umrljivost že v letu 2019 zelo visoka in je skoraj dosegla delež presežne umrljivosti v covidnem letu 2020.

4 Delovanje političnih subjektov in madžarskih samoupravnih narodnih skupnosti v času epidemije bolezni covid-19 v letih 2019 in 2020

4.1 Uvod

Volilna zakonodaja v Republiki Sloveniji zagotavlja pripadnikom madžarske in italijanske narodne skupnosti zastopstvo na vseh ravneh odločanja, od lokalnega nivoja ali občinskih svetov do državnega zbora. Slovenska volilna zakonodaja daje pripadnikom madžarske (in italijanske) narodne skupnosti

pravico, da na volitvah poslancev v Državni zbor Republike Slovenije ali na volitvah v organe lokalne samouprave (občine) oddajo po dva glasova. Z enim od dveh glasov izbirajo kandidata v skladu s svojo ideološko politično afiniteto, z drugim pa izvolijo posebnega poslanca narodne skupnosti. Obe avtohtoni narodni skupnosti v Sloveniji imata torej dvojno volilno pravico. Na podlagi te dvojne volilne pravice volijo pripadniki madžarske narodne skupnosti svojega predstavnika v slovenski parlament in v občinske svete (Komac 1999, 57–65).

V nadaljevanju sledi predstavitev, kako so se organizacije in ustanove madžarske narodne skupnosti v Sloveniji (občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti in tako imenovana krovna organizacija) ter poslanec madžarske narodnosti v času epidemije bolezni covid-19 odzvali na pojav koronavirusa in kako so poskušali s svojim delovanjem pomagati članom skupnosti.

4.2 Občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti in krovna organizacija Madžarov v Sloveniji (Pomurska madžarska narodna samoupravna skupnost) v času prvega vala epidemije od 12. marca 2020 do 31. maja 2020

Ustanovitev samoupravnih narodnih skupnosti kot organizacij soodločanja madžarske (in italijanske) narodne skupnosti je bila določena s 64. členom Ustave Republike Slovenije, organiziranost teh samouprav, razmerje do lokalnih in državnih organov ter naloge, način in poti za realizacijo teh nalog pa določajo Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih in statuti. V vsaki občini, kjer prebivajo pripadniki avtohtone narodne skupnosti, so se na podlagi omenjenega zakona ustanovile občinske samoupravne narodne skupnosti. V Prekmurju so prebivalci madžarske narodne skupnosti ustanovili pet občinskih samoupravnih skupnosti, in sicer v občinah Lendava, Dobrovnik, Moravske Toplice, Šalovci in Hodoš. Omenjeni zakon še določa, da se občinske samoupravne narodne skupnosti povezujejo v osrednje ali krovne narodne skupnosti, v primeru Madžarov je to PMSNS.

Madžarsko narodno skupnost v Sloveniji je razglasitev prvega vala epidemije doletela v zelo neugodnem času. V mesecu marcu namreč Madžari po celem svetu obeležujejo enega svojih največjih nacionalnih praznikov, 15. marec oziroma spomin na revolucijo in osvobodilni boj v letih 1848–1849. Tudi v Prekmurju so se pripravljali na ta praznik kot že desetletja pred tem. V vseh petih narodnostno mešanih občinah so se občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti skupaj s pristojnim zavodom madžarske narodnosti (ZKMN) ter kulturnimi organizacijami in dvojezičnimi šolami pripravile na praznovanje z različnimi programi. V dveh občinah na Goriškem sta

tamkajšnji občinski madžarski samoupravni narodni skupnosti 6. marca (v občini Hodoš) in 8. marca (v občini Šalovci) uspeli realizirati praznovanje (Abraham 2020a, 2–3; Abraham 2020b, 2–3). Osrednji praznik madžarske narodne skupnosti ob 15. marcu, ki je bil načrtovan za petek, 13. marca, kot tudi prireditvi, ki sta ju načrtovali občinski madžarski samoupravi občin Moravske Toplice (14. marca) in Dobrovnik (15. marca), pa sta bili zaradi razglasitve epidemije odpovedani (Lőrincz 2020a). Uradne govore predsednikov omenjenih madžarskih samouprav ter tudi predsednika PMSNS in predsednika Pomurskega mladinskega društva so tako predstavili *online* (Muravideki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség 2020a, b, c, d).

V ponedeljek, 16. marca 2020, je Vlada Republike Slovenije z namenom, da bi preprečila širjenje epidemije, uvedla zelo stroge ukrepe, na podlagi katerih se je javno življenje v državi praktično ustavilo. Ukrepom so sledili samoupravne in ostale organizacije ter javni zavodi madžarske narodne skupnosti, ki so na osnovi vladnih priporočil uvedli delo od doma oziroma na domu in dežurstva (Népújság 2020a, 12–13). V večjih organizacijah, kjer je zaposlenih več strokovnih sodelavcev (PMSNS, Madžarska narodna samoupravna skupnost Občine Lendava, Zavod za kulturo madžarske narodnosti (ZKMN), Uredništvo madžarskih RTV-programov, Zavod za informativno dejavnost madžarske narodnosti (ZIDMN)), je bilo dežurstvo zagotovljeno konstantno. Vsem, ki so iskali stike ali pomoč pri pristojnih občinskih narodnih skupnostih, so bili sodelavci »virtualno« na razpolago tudi v manjših samoupravnih narodnih skupnostih. V večini primerov so tajništva ves čas funkcionirala, čeprav neposrednega »fizičnega« poslovanja ni bilo. To so v okviru pogovorov, ki so se praviloma opravili prek telefona ali spleta, potrdili predsedniki občinskih madžarskih samoupravnih narodnih skupnosti in PMSNS, direktor ZKMN, uredniki oziroma vodje ZIDMN, Pomurskega madžarskega radia (PMR) in madžarskega TV studia (datumi so navedeni v okviru seznama virov).

Isti dan, ko so v Sloveniji uvedli stroge ukrepe za zaježitev širjenja virusa SARS-CoV-2, torej 16. marca 2020, sta se v Ljubljani srečala zunanja ministra Slovenije in Madžarske, Anže Logar in Péter Szijjártó. Ministra sta se posvetila predvsem ukrepom, ki so se nanašali na različne režime za prehajanje meja, tako za prevoz blaga kot za potnike. Na sestanku je prišlo do dogovora, da za tranzitni tovarni promet ob upoštevanju navodil Madžarska ne bo uvedla zapore (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije 2020a). Ne glede na to je Madžarska s 17. marcem 2020 za tuje državljane, torej tudi za slovenske, med njimi pa tudi za pripadnike madžarske narodne skupnosti, zaprla vse mejne prehode za vstop na njeno ozemlje (Veleposlaništvo Republike Slovenije v Budimpešti 2020). To je dejansko pomenilo, da je bil od 17. marca prehod meje z Madžarsko za vse slovenske državljane – tako tudi za pripadnike madžarske narodne skupnosti v Sloveniji – onemogočen.

Kmalu po uvedbi ukrepov za zaježitev širjenja virusa je PMR opravil telefonski intervju s predsednikom osrednje krovne organizacije Madžarov v Sloveniji (PMSNS) Ferencem Horváthom, ki je hkrati tudi poslanec madžarske narodne skupnosti v Državnem zboru Republike Slovenije. V intervjuju, ki je bil objavljen 26. marca 2020, je predsednik PMSNS med drugim povedal, da so po njegovem mnenju minimalne možnosti, da bi življenje madžarske skupnosti zaživel pred avgustom 2020. Predsednik je hkrati obljubil, da bo PMSNS skupaj z ZKMN stopil v stik z madžarskimi društvi in jim nudil vso pomoč, da bi ti čim lažje začeli z delovanjem, ko bo to ponovno možno (Fehér 2020). Obljuba je bila nekaj dni kasneje izpolnjena, ko sta v pismu, poslanem vsem madžarskim manjšinskim društvom, predsednik PMSNS in direktor ZKMN sporočila, da so zaradi pandemije prisiljeni preklicati kulturne in ostale prireditve ter da bodo v tem prehodnem času pozornost namenili načrtovanju programov. Hkrati sta v pismu še obvestila društva, da Urad za nacionalno politiko pri madžarski vladi (Nemzetpolitikai Államtitkárság), ki sicer gmotno podpira izvajanje določenih programov v zamejstvu, ne bo organiziral in tudi ne bo podprl nobene prireditve do 31. avgusta 2020 (MNMI – ZKMN 2020).

Madžarska je torej s 17. marcem zaprla mejne prehode za potniški promet, izjema so bili le dnevni migranti iz obmejnih območij in madžarski državljani, ki so se vračali v domovino iz tujine. Ker sta bila oba odprta mejna prehoda na južnem delu slovensko-madžarske meje, so morali prebivalci z Goriškega in v Porabju živeči Slovenci narediti veliko daljšo pot, da bi v najnujnejših primerih lahko prečkali mejo. Zaradi tega sta se zunanja ministra Slovenije in Madžarske na pobudo madžarske narodne skupnosti v Prekmurju in slovenske manjšine v Porabju dogovorila, da bosta državi odprli dodatna maloobmejna mejna prehoda, in sicer mejna prehoda Hodoš–Bajánsenye in Čepinci–Verica/Kétyölgy (Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije 2020b).⁸

Na začetku aprila so krovna organizacija Madžarov v Prekmurju (PMSNS) in občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti v skupni izvedbi vsem gospodinjstvom na narodnostno mešanem območju razdelile zaščitne maske. Ob tej priložnosti so izdale tudi skupno izjavo, v kateri so navedle naslednje (Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség 2020e):

8 Mejni prehod Čepinci – Verica so kmalu zatem zaprli, ker so zainteresirani po navedbah pristojnih madžarskih organov v povprečju manj kot enkrat dnevno prečkali mejo.

Zaradi zaježitve širjenja pandemije koronavirusa ter na podlagi Odloka o začasni splošni prepovedi gibanja in zbiranja ljudi na javnih mestih in površinah v Republiki Sloveniji in posledično obvezni uporabi zaščitnih mask v zaprtih javnih prostorih, Pomurska madžarska samoupravna narodna skupnost skupaj z Madžarsko samoupravno narodno skupnostjo Občine Lendava, z Madžarsko samoupravno narodno skupnostjo Občine Dobrovnik, z Madžarsko narodno samoupravno skupnostjo Občine Moravske Toplice, z Madžarsko samoupravno narodno skupnostjo Občine Hodoš, z Madžarsko narodno samoupravno skupnostjo Občine Šalovci in Pomurskim madžarskim mladinskim društvom podarja vsakemu gospodinjstvu v narodnostno mešanih naseljih Prekmurja eno pralno masko. Z današnjim dnem so se pričele priprave. Predvidoma bo v tednu ali dveh vsako gospodinjstvo prejelo pripadajoč paket. Ostanite doma, pazite nase in na sočloveka!

Zaradi epidemije bolezni covid-19 so s svojim splošnim operativnim delom začasno prenehale tudi občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti. Kot je že bilo omenjeno, so prireditve v počastitev madžarskega nacionalnega praznika ob 15. marcu odpadle v dvojezičnih občinah Lendava, Dobrovnik in Moravske Toplice. Poleg omenjenih proslav so bile občinske madžarske narodne samouprave zaradi pandemije prisiljene odpovedati še druge programe. Tako je Madžarska samoupravna narodna skupnost Občine Lendava (MSNSOL) odpovedala že tradicionalno prireditev v spomin na Györgya Zalo, velikega kiparja, ki se je rodil v Lendavi. Tudi Madžarska samoupravna narodna skupnost Občine Dobrovnik (MSMSOD) je bila prisiljena odpovedati eno od svojih tradicionalnih prireditev, razstavo velikonočnih pirhov. Poleg tega so v Dobrovniku imeli v načrtu do junija 2020 postaviti skedenj pri etnografsko-turistični Hiši Györgya Dobronokija, kar naj bi se po besedah predsednice MSMSOD zavleklo v oktober istega leta (Tomka 2020a, 2–3). Tudi v madžarskih narodnostnih samoupravah na Goričkem so se srečevali s podobnimi težavami kot v Lendavi in Dobrovniku. Zaradi epidemije so odpadle tradicionalne prireditve, kot so prikaz mlatenja pšenice v Domanjševcih (občina Šalovci), srečanje v Krplivniku, ki je že tradicionalna otvoritvena prireditev ob dnevu »Őrség« v širši regiji, predvsem na Madžarskem (občina Hodoš), in tekmovanje v kuhanju bograča v Pordašincih (občina Moravske Toplice). Zaradi pandemije so se tudi obnovitvena dela pri Škerlakovi hiši v Krplivniku, kjer se nahaja etnografski muzej, zamaknila v poletje 2020 (Abraham & Horvat 2020, 2–3).

Več pripadnikov madžarske skupnosti je v tem času zaprosilo narodnostne organizacije (predvsem krovno politično organizacijo) za pomoč oziroma so se obrnili nanje z različnimi vprašanji. Zaradi začetka spomladanskih

poljskih opravil je bilo več prošenj za posredovanje pri iskanju rešitve prečkavanja meje, ker je bil sleherni dan pomemben za opravljanje kmetijskih del na njivah.⁹ Posredovanja so bila uspešna in kmetje so lahko nemoteno opravili potrebna dela na poljih. V prvih dneh po zaprtju meje je bilo tudi več prošenj od posameznikov iz obeh držav, torej Slovenije in Madžarske, da se zagotovi prečkanje meje zaradi delovnih obveznosti (intervjuji 9–14).

Predstavniki narodnih skupnosti so ocenili medsebojno sodelovanje v času prvega vala epidemije za konstantno. Podobno so menili tudi o sodelovanju z narodnostnimi zavodi, čeprav je bilo izrečeno tudi mnenje, da bi lahko strokovne ustanove naredile marsikdaj več pri iskanju stikov z občinskimi samoupravnimi narodnimi skupnostmi. Občinske samoupravne narodne skupnosti so izrazile zadovoljstvo tudi glede sodelovanja z občinskimi vodstvi. V primeru stikov z zdravstvenimi ustanovami pa po izjavah predstavnikov madžarske manjšine naj ne bi bilo vedno primernega odziva (intervjuji 9–14).

4.3 Občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti in krovna organizacija Madžarov v Sloveniji (Pomurska madžarska narodna samoupravna skupnost) v času drugega vala epidemije od 19. oktobra 2020 do 15. junija 2021

Slovenija oziroma Vlada Republike Slovenije je drugi val epidemije razglasila 19. oktobra 2020 (Vlada Republike Slovenije 2020), še pred tem pa je sprejela sveženj ukrepov, ki so Slovenijo razdelili glede na okuženost po statističnih regijah. Najbolj okužene regije so se obarvale rdeče (to so bile regije, ki so v zadnjih štirinajstih dneh zabeležile več kot 140 okuženih na 100.000 prebivalcev), manj okužene pa oranžno. Zelenega območja v oktobru 2020 v Sloveniji ni bilo (več). V rdečih regijah je bila odrejena obvezna nošnja zaščitnih mask tudi na prostem, prepovedani so bili uporaba športnih objektov, zbiranje ljudi nad deset tudi zasebno, pa tudi vse prireditve in verski obredi. V rdečih regijah je vlada z odlokom zaprla fitnes centre in gostinske lokale (z izjemo osebnega prevzema in dostave), omejila pa je tudi delovanje frizerskih, kozmetičnih in ostalih storitvenih salonov na največ eno stranko v prostoru. Z manjšimi izjemami (služba, opravljanje gospodarske/kmetijske dejavnosti, koriščenje turističnih bonov ipd.) je bilo prepovedano prehajanje med rdečimi conami. Prebivalci oranžnih con so lahko prehajali prosto (MMC RTV SLO 2020). Hkrati so od ponedeljka, 19. oktobra 2020, za celotno območje Slovenije odredili izobraževanje na daljavo za vse učence višje stopnje osnovne šole in dijake srednjih šol, naslednji dan pa je bila uvedena še policijska ura, torej prepoved

9 Kar nekaj slovenskih državljanov obdeluje velike kmetijske površine na madžarski strani meje, ki jih imajo v najemu.

gibanja na prostem med 21. uro zvečer in 6. uro naslednjega dne (Szolarics Nađ 2020, 7). Vsi navedeni ukrepi so enako prizadeli vse prebivalce Slovenije, pripadnike madžarske narodne skupnosti oziroma prebivalce obmejnega, slovensko-madžarskega prostora pa so še dodatno prizadeli predpisi v zvezi s prečkanjem meje oziroma vračanjem iz tujine. Policija je namreč zaradi preprečevanja širjenja novega koronavirusa že ob prvih okužbah marca 2020 vzpostavila poseben režim prehajanja državnih meja. Ta je določal pogoje za vstop tujcev oziroma slovenskih državljanov v državo ozirom za izstop iz nje ne samo na meji s Hrvaško, temveč tudi na notranji schengenski meji z Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Na schengenski meji so postavili kontrolne točke na cestnih povezavah na mejnem območju, ki so se z Madžarsko prekinile šele 22. maja 2021 (Ministrstvo za notranje zadeve, Prehajanje državne meje med epidemijo zaradi koronavirusa). Madžarska je nadzor na schengenski meji s Slovenijo odpravila mesec dni kasneje, 23. junija. Ob tej priložnosti so prebivalci z obeh strani meje na mejnem prehodu Magyarszombatfa – Prosenjakovci organizirali srečanje s piknikom (Vas Népe 2021, 1).

Sicer pa se je madžarska narodna skupnost v Sloveniji že 1. septembra 2020 soočila z novim režimom na meji med Slovenijo in Madžarsko, saj je Madžarska s tem dnem zaradi naraščanja števila okužb z novim koronavirusom znova zaprla svoje meje za tuje državljane, tudi slovenske. Kljub zaostrnim pogojem je madžarska vlada dnevnim migrantom z obeh strani meje obmejnega prostora omogočila prečkanje meje pod določenimi pogoji. Tako so lahko dnevni migranti iz Slovenije (in ostalih sosednjih držav) s potrdilom o zaposlitvi pri madžarskem delodajalcu vstopili na Madžarsko pod pogojem, da državo nato zapustijo najkasneje v 24 urah in se gibljejo v največ 30-kilometrskem pasu od meje. Podobna ureditev je veljala za madžarske dnevne migrante, ki so prihajali iz 30-kilometriškega pasu na madžarski strani na delo v Slovenijo. Ti so se nato lahko vrnili brez odrejene karantene, če države niso zapustili za več kot 24 ur. Opisani novi režim na meji je za sabo potegnil še zaprtje manjših mejnih prehodov, tako da so s 1. septembrom 2020 na slovensko-madžarski meji bili odprti le trije mejni prehodi, in sicer Pince – Tornyiszentmiklós, Dolga vas – Rédics in Hodoš – Bajánsenye (Vestnik 2020). Predvsem na pobudo lokalnih politikov so 5. septembra 2020 za slovenske in madžarske državljane omogočili prestop meje na mejnem prehodu Čepinci – Kétvölgy vsak dan med 6.00 in 18.00, dva dni kasneje (7. septembra) pa so izključno zaradi olajšanja prevoza učencev iz Madžarske v Dvojezično osnovno šolo Prosenjakovci za starše oziroma skrbnike teh šolarjev odprli mejni prehod Prosenjakovci – Magyarszombatfa, in sicer zjutraj med 7.00 in 8.00 ter popoldne med 14.00 in 15.00 (Tomka 2020b, 5).

Zgoraj opisani ukrepi ob drugem valu epidemije občinske madžarske narodnostne samoupravne skupnosti več ni tako močno presenetili kot razglasitev prvega vala, novim razmeram so se poskušali prilagajati ob

upoštevanju covidnih razmer in predpisov. Kljub temu pa je iz intervjujev, ki so bili opravljeni z vsemi petimi predsednicami/predsedniki občinskih madžarskih samouprav, razvidno, da so zaradi drugega vala epidemije bili prisiljeni odpovedati marsikateri načrtovani program. Tako je vseh pet občinskih narodnostnih samouprav leta 2021 odpovedalo prireditve ob počastitvi madžarskega nacionalnega praznika 15. marec, le krovna politična organizacija PMSNS je na predvečer praznika, 14. marca, pripravila spletno prireditev ob spominu na marčno revolucijo in osvobodilni boj leta 1848/1849. Dan pred tem so predstavniki Madžarov v Sloveniji in gosti v ožjem krogu pri spominskih obeležjih po Prekmurju položili tudi vence (Tomka 2020c, 2–3). Dodatna analiza po občinskih madžarskih samoupravah pokaže, da so jim po eni strani v glavnem odpadle prireditve, ki so jih nameravali izvesti pozno jeseni 2020 ali pa v prvi polovici leta 2021, po drugi strani pa prireditve, ki so jih načrtovali skupaj s partnerji iz Madžarske. Zelo dolgo bi naštevali vse tiste prireditve, ki so jih občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti v svojih programih načrtovale, pa jim jih zaradi epidemije ni uspelo izvesti. Za lažje razumevanje opisane situacije sledi navedba le nekaterih neizvedenih prireditev oziroma programov. Madžarska samoupravna narodna skupnost Občine Hodoš na primer ni uspela izvesti obdarovanje otrok ob Miklavževem, prav tako ni prišlo do sicer že tradicionalne skupne seje s samoupravo naselja Bajánsenye iz sosednje Madžarske. Madžarska skupnost v Občini Moravske Toplice ni uspela izvesti že tradicionalne prireditve v počastitev redovnika Flórisa Kűhárja, prav tako ne česanje perja v Središču. Madžarska samouprava v občini Šalovci, ki dejansko domuje v naselju Domanjševci, ni uspela izpeljati kulinarčne prireditve kuhanja bograča, ki ga organizirajo skupaj z nogometnim društvom iz naselja. Nasploh so bile večino kulinarčnih prireditev narodnostne samouprave priseljene odpovedati, na primer v Žitkovcih v občini Dobrovnik, kuhanje bograča v Pordašincih (občina Moravske Toplice) itd. Kljub težki situaciji zaradi pandemije pa so madžarske samoupravne narodne skupnosti ob upoštevanju predpisov in prilagajanju novim razmeram uspele izpeljati kar nekaj prireditev. Programi so bile izvedeni kot koroni prijazne prireditve, na primer razne gledališke predstave pri etnografski hiši oziroma domanjševski domačiji (intervjuji 15–19). Kot primer dobre prakse prilagajanja novim razmeram bi omenili prireditev ob spominskem dnevu Györgya Zale, v Lendavi rojenega kiparja svetovnega slovesa. Omenjena prireditev se je od leta 2008 vsako leto izvajala v mesecu aprilu. Leta 2020 je zaradi prvega vala epidemije odpadla, leta 2021 pa je lendavska madžarska samouprava ob podpori ZKMN in Galerije-Muzeja Lendava pripravila dokumentarni film z naslovom »Po sledih Györgya Zale«, ki je dosegljiv na kanalu YouTubu (Farkas 2021a, 3).

Izvajanje programov madžarskih narodnostnih samoupravnih skupnosti je tesno povezano z nevladnimi, civilnimi organizacijami oziroma društvi,

ki delujejo na območju dvojezičnih občin. Predsedniki narodnostnih samouprav so v pogovorih poudarili, da so samouprave odlično sodelovale z nevladnimi/civilnimi organizacijami do prvega vala epidemije. Zaradi koronskih ukrepov je to sodelovanje za slabe tri mesece zastalo, nato pa ponovno oživel, vendar le za kratek čas, saj je razglasitev drugega vala epidemije onemogočila nadaljnje delovanje društev s samoupravami (intervjuji 15–19).

Bistveno manj težav pa so imele madžarske samoupravne narodne skupnosti pri naložbah v svojo infrastrukturo. Čeprav je izbruh epidemije vplival (tudi) na izvajanje del pri največji naložbi Madžarov v Lendavi v tem mandatnem obdobju (2018–2022), to je na ureditvi etnografske hiše v naselju Dolina, pa so kljub temu v času koronske krize uspešno nadaljevali obnovitvena dela tako v okolici kot v notranjosti hiše. Tudi v Domanjševcih so v času epidemije nadaljevali z urejanjem okolice etnografske hiše, poleg tega pa so uspešno zaključili dela na ureditvi prostorov za kmetijsko razstavo. Madžarski narodnostni samoupravi v Dobrovniku in na Hodošu sta v času pandemije covid-19 zaključili ureditev skednja pri etnografski hiši Györgya Dobronokija v Dobrovniku in obnovitev etnografske hiše v Krplivniku, naselju, ki leži v občini Hodoš. Zaradi koronavirusa pa ne v Dobrovniku ne v Krplivniku še niso uradno odprli nove pridobitve (intervjuji 15, 16, 18, 19).

Po mnenju predstojnikov občinskih madžarskih samouprav je največjo škodo zaradi epidemije utrpelo prekomejno sodelovanje, tako imenovani madžarsko-madžarski odnosi (madž. magyar-magyar kapcsolatok). Kot se je slikovito izrazila predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Lendava, »ni bilo več vabil iz Madžarske« (intervju 15). Kot je že bilo navedeno, je po uvedbi Schengena obmejni prostor zaživel in ljudje ob meji so začeli živeti z mejo in izkoriščati prednosti obmejnega prostora. Vse to sta pandemija in posledično zaprtje meje pretrgala. Na zeleni meji so se pojavile cestne prepreke, ki so preprečevale prehod iz ene države v drugo, zaradi česar so trpeli tako posamezniki kot samouprave. Mejo so lahko prekoračili le z dovoljenjem na točno določenih mejnih prehodih, kjer so jih kontrolirali, kar je, kot je omenil tudi predsednik Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Šalovci, spominjalo na neke že pozabljene čase (intervju 18). Vseh pet občinskih samouprav je v preteklosti, v predpandemičnem času, izoblikovalo plodno sodelovanje z občinskimi samoupravami na madžarski strani meje, organizirale so skupne programe, mnogi med temi so se izvajali na obeh straneh meje (npr. razni pohodi, kulinarične prireditve itd.). Vsega tega je bilo s pojavom koronavirusa naenkrat konec (intervjuji 15–19).

Kot je že bilo omenjeno, so v prvem valu epidemije bolezni covid-19 s svojim splošnim operativnim delom občinske madžarske samoupravne narodne skupnosti začasno prenehale. V drugem valu epidemije se to ni zgodilo, sodelavci občinskih samouprav so svoje delo opravljali v prostorih samouprav. Novim razmeram so prilagodili tudi seje svetov občinskih narodnostnih

samouprav in tako so v treh od petih občinskih samouprav (Lendava, Dobrovnik in Hodoš) del sej imeli prek aplikacije Zoom, svetniki dveh samouprav (Moravske Toplice in Šalovci) pa so se še naprej srečevali osebno, s tem, da so upoštevali aktualne koronske predpise. Kljub vsemu pa so si vsi predsedniki občinskih madžarskih samouprav enotni v mnenju, da so zaradi epidemije bolezni covid-19 močno trpeli predvsem osebni stiki in da bodo šele čez leta lahko ocenili dejanski vpliv pandemije na delovanje samouprav (intervjuji 15–19).

Do podobnih zaključkov je prišel tudi predsednik PMSNS. V televizijski oddaji Težišče (Súlypont) je predsednik krovne politične organizacije na novinarsko vprašanje o tem, kako je krovna samouprava preživela leto in pol epidemiološke situacije oziroma katere spremembe je koronavirus prinesel v življenje skupnosti, med drugim povedal (Lőrincz 2021):

Največja sprememba se je zgodila na področju srečevanja z ljudmi. Lansko leto je bilo odpovedanih veliko takih programov. Letos smo uspeli izvesti Pomurski galop, zahtevno množično prireditev, ki je požela velik uspeh. Pokazalo se je, kako zelo ljudje potrebujejo srečevanje drug z drugim. Politiko je situacija manj prizadela, saj so bili izvedeni številni dogovori, a morda ne v tako širokem krogu kot prej. Tudi konference preko aplikacije Zoom so se dobro obnesle. V sami dejavnosti PMSNS ni bilo večjih sprememb. Prilagoditi smo se morali epidemiološki situaciji. Delo je pogosto potekalo teže, saj smo si morali izmisliti nove zadeve.

Za razliko od občinskih madžarskih narodnostnih samouprav pa je krovna organizacija PMSNS, tudi zaradi obilice denarnih sredstev tako iz Slovenije kot iz Madžarske, v preteklem letu in pol imela ogromno projektov. V omenjenem intervjuju je predsednik o tem povedal naslednje (Lőrincz 2021):

Kar pa zadeva naloge, so te zelo razvejane. Imamo številne take projekte – kakšnih 30 jih je – ki jih poskušamo sproti udejanjiti. Med njimi so seveda manjši in večji, zmeraj pa skušamo biti na preži in iščemo nove možnosti. Hvala bogu imamo z obema vladama zelo dober odnos in seveda iz tega izhajajo projekti ter dvostranske naloge. Kolegi so precej obremenjeni. Po mojem prepričanju je na PMSNS v zadnjem letu oziroma letu in pol toliko projektov, kot jih še nikoli ni bilo.

Med večjimi projekti PMSNS je treba omeniti vzorčno kmetijo, ki bo delovala kot neprofitna organizacija, radmožanski Center za zgodnji razvoj otrok in ureditev dijaškega doma in prenočišča v Dolgi vasi. V primeru

Centra za zgodnji razvoj otrok bo šlo za večgeneracijsko hišo, v kateri načrtujejo programe za vse, od najmlajših do najstarejših. Kar pa zadeva dijaški dom in prenočišča v Dolgi vasi, je PMSNS stavbo kupila aprila 2021 in jo namerava temeljito obnoviti. Z deli bodo po načrtih začeli na tistem delu stavbe, kjer bo deloval hostel oziroma prenočišče (Lőrincz 2021; Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség 2021a).

Sicer pa je tudi sam predsednik PMSNS, podobno kot ostali predsedniki občinskih samouprav, izpostavil, da mu je bistveno bliže to, ko se z ljudmi osebno sreča in se tako dogovori o različnih zadevah (Lőrincz 2021).

4.4 Delovanje poslanca madžarske narodne skupnosti v Državnem zboru Republike Slovenije v času prvega in drugega vala epidemije

Ker funkcijo poslanca madžarske narodne skupnosti v Državnem zboru Republike Slovenije od leta 2018 opravlja ista oseba kot funkcijo predsednika osrednje krovne organizacije Madžarov v Sloveniji (PMSNS), v nadaljevanju sledijo zgolj tiste aktivnosti, ki jih je Ferenc Horváth opravil v funkciji poslanca.¹⁰

Podobno kot ostale narodnostne organizacije je tudi poslanska pisarna Ferenca Horvátha na začetku meseca marca 2020 prek madžarskih manjšinskih medijev obvestila prebivalstvo, da so ukinili osebno poslovanje s strankami in da so do nadaljnjega dosegljivi le po telefonu ali elektronski pošti (Népújság 2020a, 12).

Poslanec Horváth je tudi v tej funkciji takoj po izbruhu pandemije spomladi leta 2020 posredoval pri pristojnih slovenskih in madžarskih organih glede možnosti prečkanja meje pri opravljanju kmetijske dejavnosti, v primeru nemotenega prečkanja meje tako imenovanih dnevnih migrantov in še v nekaterih drugih primerih. Bil je tudi v stalnem stiku z vodstvi sosednjih županij Vas in Zala ter s predstavniki porabskih Slovencev (pogovor s poslancem Horváthom je bil opravljen dvakrat). Tudi kasneje je večkrat ukrepal pri pristojnih organih obeh držav zaradi prečkanja meje. Tako je septembra

10 Pri tem je treba opozoriti na to, da je Komisija za preprečevanje korupcije (KPK) aprila 2019 zavzela stališče o nezdružljivosti obeh funkcij Ferenca Horvátha (poslanca v Državnem zboru Republike Slovenije in predsednika Pomurske madžarske samoupravne narodne skupnosti). Horváth je od KPK prejel tudi opozorilo, s katerim mu je ta naložila, da se odreče eni ali drugi funkciji. Poslanec zahtevi KPK ni prisluhnil, zato je komisija na svoji spletni strani objavila dokument o nezdružljivosti funkcij, stališče komisije, poziv k ukrepanju in ugotovitve komisije glede nezdružljivosti funkcij. Horváth je nato vse te dokumente izpodbijal na upravnem sodišču in predlagal njihovo odpravo. V zadevi še ni bila izdana pravnomočna sodba (Fehér 2021a).

2020 pri zunanjem ministru Madžarske uspel urediti, da so zaradi šolarjev iz Madžarske odprli mejni prehod Prosenjakovci – Magyarszombatfa (Horváth 2020a, 3), na javnem posvetu o protikoronskih ukrepih na Brdu pri Kranju, ki ga je organiziral predsednik Republike Slovenije Borut Pahor, pa se je v svojem govoru dotaknil tudi prečkanka slovensko-madžarske meje, ki je bilo zelo oteženo (Horváth 2021, 3).

10. aprila 2020 je madžarski zunanji minister Péter Szijjártó sporočil javnosti, da bo Madžarska ob pandemiji bolezni covid-19 nudila pomoč v obliki medicinske opreme madžarskim zamejskim skupnostim in območjem, kjer te skupnosti živijo, tako tudi prekmurskim Madžarom oziroma Prekmurju. Pošiljka medicinske pomoči, ki je vsebovala kirurške maske, zaščitna očala, varovalne obleke, zaščitne rokavice, kape, vizirje, zaščitno obutev in večjo količino sredstev za dezinfekcijo, je bila prepeljana v Splošno bolnišnico v Murski Soboti. Pri vzpostavitvi stikov med bolnišnico in madžarsko vlado je s svojim angažmajem pripomogel tudi poslanec Horváth (Lovrić Magyar, 2020).

V kolumnah, ki jih Ferenc Horváth enkrat mesečno kot poslanski dnevnik objavi v *Népújság*, časopisu madžarske narodne skupnosti, je ob koncu leta 2020 zapisal, da kot največji politični uspeh preteklega leta beleži to, da je uspel podpisati dogovor z Vlado Republike Slovenije, kar bo v naslednjih letih za narodnost in za dvojezično območje pomenilo veliko priložnost za razvoj (Horváth 2020b, 3). Na podlagi dogovora med poslancem in Vlado Republike Slovenije se je nato v letu 2021 začel izvajati Program spodbujanja gospodarske osnove madžarske narodne skupnosti v obdobju 2021–2024 (Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség 2021b).

V času drugega vala epidemije je Državni zbor Republike Slovenije izglasoval spremembe in dopolnitve Zakona o volitvah v Državni zbor Republike Slovenije, ki med drugim določa nov način volitve poslancev obeh narodnostnih skupnosti. Po novem bodo volitve poslancev italijanske in madžarske narodne skupnosti potekale po enokrožnem večinskem volilnem sistemu namesto tako imenovanega sistema Borda, ki je bil v veljavi pred tem. O samem volilnem sistemu se je morala opredeliti tudi krovna organizacija PMSNS, ki ni bila enotnega mnenja, vendar se je večina članov odločila za volitve z navadno večino. Novi način volitve poslancev v Državni zbor Republike Slovenije je za sabo potegnil tudi spremembo podpore kandidatov. Po novem bo moral kandidat za poslanca narodnosti zbrati podporo oziroma podpise 1,5 % vseh tistih, ki so bili zavedeni v narodnostnem volilnem imeniku na prejšnjih volitvah (Fehér 2021b).

5 Delovanje Zavoda za kulturo madžarske narodnosti in kulturnih društev v času prvega in drugega vala epidemije bolezni covid-19

Za promocijo madžarske kulture v Sloveniji je zadolžen ZKMN, pod okriljem katerega deluje še Center Bánffy, kjer se nahajata madžarski knjigarna in kavarna. Tudi ZKMN je, podobno kot ostale madžarske manjšinske institucije, 13. marca 2020 obvestil javnost, da do nadaljnjega zapira svoja vrata za zunanje obiskovalce. Zaprli so razstave in odpovedali predstave, prireditve, okrogle mize, izobraževanja, literarno-knjižne aktivnosti itd. Ker je bila otežena dostava časopisov in knjig iz Madžarske, so s ponedeljkom, 16. marca 2020, zaprli tudi Center Bánffy, v okviru katerega deluje knjigarna (intervju 1). Center Bánffy s knjigarno in kavarno je svoja vrata na novo odprl šele 6. maja 2020. S tem je bil omogočen nakup madžarskih knjig in madžarskih časopisov, ki izhajajo na Madžarskem (Bence 2020, 3). V poletnih mesecih leta 2020 so na notranjem dvorišču centra uspeli skoraj v celoti izvesti glasbene večere v okviru programa Bánffy Nights. Ob razglasitvi drugega vala epidemije oktobra 2020 so bili Center Bánffy s knjigarno in kavarno ponovno prisiljeni zapreti. Na srečo je zaprtje trajalo le krajši čas, nato pa so postopoma začeli uvajati storitve: sprva prodajo časopisov, nato prodajo knjig, na koncu pa je ob upoštevanju predpisov svoja vrata odprla tudi kavarna (intervju 20).

ZKMN je bil med tistimi ustanovami madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, ki se je soočil z največjimi težavami zaradi epidemije, saj je kulturno življenje obstalo na vseh področjih, še posebej v okviru ljubiteljske dejavnosti, kjer se je prekinilo konstantno delo društev in kulturnih sekcij. Posebej je treba izpostaviti težave glede prekinitve strokovnih stikov, ki so bili v preteklem obdobju praktično dnevni (npr. pri pripravi etnografskih razstav, dramskih produkcij itd.). Zaradi nastale situacije je prišlo do nepremostljivih težav pri izvajanju ljubiteljske, etnografske in druge dejavnosti na področju kulture. Zavod je sicer v času pred covidom koordiniral in usmerjal delo devetindvajsetih društev z narodnostno mešanega območja, ki so se ljubiteljsko ukvarjali predvsem z madžarsko kulturo. Po prvem valu epidemije so se k dejavnostim vrnila predvsem društva, ki so že pred marcem 2020 delovala na visokem nivoju in so svoje uspešno delo želela nadaljevati (npr. ljudski pevci iz Dobrovnika in Kapce). Brez večjih težav so oba vala epidemije prebrodila tudi društva, ki se ukvarjajo predvsem z ročnimi vezeninami, saj so po eni strani lahko delali posamezno in doma, po drugi strani pa sta kar dva mentorja doma iz Prekmurja in jih posledično zaprtje mej ni preprečilo dela. So pa težave na Goričkem, ker mentor, ki je še pred epidemijo vodil delo tamkajšnjih žena, ne opravlja več tega dela. Največje težave so se pojavile pri folklornih skupinah. Madžarska narodna skupnost oziroma narodnostno mešano območje ima dokaj dobro razvejano mrežo folklornih skupin, ki delujejo vse od vrtcev,

prek šol do seniorjev. Delovanje teh skupin je epidemija še posebej prizadela in v času intervjuja z direktorjem ZKMN (7. oktober 2021) folklorna društva še niso delovala. Problem folklornih skupin je večplasten, po eni strani so predpisi kontradiktorni, saj so, kot je poudaril direktor ZKMN, na primer od članov kulturnih društev, za razliko od športnih društev, zahtevali nošenje mask med vajami.¹¹ Po drugi strani pa večina folklornih skupin deluje v sklopu dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih zavodov, zunanji mentorji – plesalci pa zaradi navodil niso smeli izvajati krožkov na šoli (intervju 20).

Kljub navedenim težavam je ZKMN že v času prvega vala epidemije začel s pripravami različnih scenarijev za obdobje, ko bo življenje ponovno normalno steklo. Tako v letu 2020 kot tudi v letu 2021 so uspeli izvesti poletne taborne za otroke, s to razliko v primerjavi z leti pred covidom, da so jih organizirali izključno v Prekmurju.¹² Poleg taborov so poleti 2020 uspeli izvesti nekaj večjih prireditev, med katerimi je treba posebej izpostaviti gostovanje priznane folklorne skupine Magyar Állami Népi Együttes, ki je konec avgusta nastopila v Lendavi in v Domanjševcih (Abraham 2020c, 6).

Poleg izvajanja ljubiteljskih kulturnih dejavnosti je izbruh bolezni covid-19 močno prizadel še gledališko dejavnost. Tako v letu 2020 kot tudi v prvi polovici leta 2021 so odpadle abonmajske gledališke predstave, šele septembra 2021 je bila v gledališki in koncertni dvorani v Lendavi uprizorjena igra »A falu rossza« v izvedbi gledališčnikov iz Madžarske (Intervju 20). Madžarska skupnost ima dolgo tradicijo tudi na področju priprav lastnih gledaliških predstav. Gledališko društvo LESzSz, ki jo sestavljajo mladi iz narodnostno mešanega območja v Prekmurju, se je v poletnih mesecih leta 2020 pripravljalo na predstavo, ki so jo nameravali širšemu občinstvu predstaviti na začetku oktobra istega leta. Zaradi zdravstvene situacije so jo v zadnjem hipu morali odpovedati (LESzSz Társulat 2020).

Epidemija bolezni covid-19 je zelo močno prizadela sodelovanje med ZKMN in dvojezičnimi šolami. ZKMN namreč (so)financira šolske dejavnosti oziroma krožke, ki so povezani z madžarsko narodnostjo, na način, da pokrivajo stroške mentorjev, katerih večina ni zaposlena na šolah, ampak prihajajo od zunaj. Navodila ministrstva za šolstvo za ponovno odprtje šol pa niso dovoljevala izvajanja krožkov, ki jih vodijo zunanji mentorji. Zaradi tega se razen redkih izjem¹³ v letu 2020 in v prvi polovici leta 2021 niso izvajali krožki oziroma dejavnosti folklore, pevskih zborov, gledališčnikov, rokodelcev itd.

11 Tako so na primer od članov folklornih skupin zahtevali nošenje maske, od judoistov pa ne.

12 Pred letom 2020 so del poletnih taborov za otroke organizirali tudi v matični državi, se pravi na Madžarskem.

13 Na Dvojezični osnovni šoli Prosenjakovci so ob koncu šolskega leta 2020/21 ob upoštevanju predpisov izvedli lončarski krožek.

pod vodstvom zunanjih mentorjev na dvojezičnih osnovnih šolah (intervjuja 20 in 21).

Kljub navedenim težavam pa je ZKMN uspešno izvedel več tekmovanj za osnovnošolce in srednješolce iz dvojezičnega območja v letih 2020 in 2021. V šolskem letu 2019/20 so sicer le delno, na šolskem nivoju, izvedli državno tekmovanje iz madžarskega jezika in književnosti »Petőfi Sándor«. V naslednjem šolskem letu pa sta bili izvedeni obe stopnji tekmovanja »Petőfi Sándor«, torej šolska in nato državna, priznanja pa so bila izročena v prisotnosti dveh pisateljic iz Madžarske (Farkas 2021b, 4). Tudi recitatorsko tekmovanje v madžarskem jeziku za osnovne in srednje šole je bilo izvedeno le na šolski ravni, skupnega prekmurskega »finala« pa ni bilo. Dogodek skupnega recitiranja ob dnevu madžarskega pesništva je odpadel, a so namesto tega organizirali online recitiranje in prispele posnetke objavili na YouTube kanalu ZKMN (intervju 20). So pa za razliko od navedenih programov v času drugega vala epidemije (v šolskem letu 2020/21) v celoti izvedli literarno tekmovanje za priznanje Sándorja Szúnyogh, priznanja pa so podelili virtualno ob obletnici smrti pesnika v mesecu januarju 2021 (Farkas 2021c, 4).

Nekaterim narodnostnim organizacijam in posameznikom se je uspelo prilagoditi novim okoliščinam in so s pomočjo družbenih medijev poskušali navezati stike s pripadniki madžarske skupnosti. Omenjeno je že bilo, da je razstava velikonočnih pirhov v Dobrovniku odpadla zaradi virusa SARS-CoV-2. So se pa organizatorji prilagodili novim razmeram in razstavo velikonočnih pirhov postavili v virtualni okvir, na Facebook stran Hiše rokodelstva iz Dobrovnika, in to tako leta 2020 kot leta 2021. Kot je za oddajo Hidak – Mostovi povedala vodja programa Anna Berden (Bobovec Szabó 2020a):

Prilagoditi se moramo sedanjim okoliščinam, in ker je Facebook stran naše Rokodelske hiše tudi že doslej imela veliko sledilcev, smo se odločili, da našo ponudbo obogatimo še s tem programom. Lahko povem, da je odziv dokaj dober, kajti doslej razstavlja 73 razstavljalcev iz Slovenije in drugih evropskih držav, fotografije pirhov pa so nam poslali celo iz Združenih držav Amerike.

Možnosti, ki jih nudijo družbene in ostale oblike spletnih medijev, so znali izkoristiti predvsem pripadniki mlajših generacij. Tako je Pomursko madžarsko mladinsko društvo (PMMD) v mesecu aprilu 2020 začelo s predvajanjem nadaljevanke o dogodivščinah mladega fantiča Kara Anthonyja v času epidemije. Od 18. aprila 2020, ko so začeli z emitiranjem prve epizode na Facebook strani društva, pa do 6. maja, ko je Kar Anthony »ugotovil, da so se omejitve olajšale«, so vsega skupaj predstavili šest epizod (MMISZ 2020).

V dvojezičnih vrtcih na narodnostno mešanem območju je v času pred epidemijo koronavirusa evangeličanska duhovnica Judit Andrejek vodila

stalne glasbene delavnice. Ker po marčevski uvedbi omejevalnih ukrepov tudi vrtci niso delovali, je duhovnica Andrejkova s pomočjo krovne narodnostne organizacije PMSNS ustvarjala virtualne glasbene delavnice za malčke in njihove starše (Andrejek 2020).

Kljub opisanim pobudam s strani mlajših pripadnikov madžarske narodne skupnosti pa je treba poudariti, da sta oba vala epidemije zelo močna prizadela kulturno življenje manjšine, kajti v kulturnem življenju narodne skupnosti sodelujejo tudi precej starejši pripadniki manjšine. Ti so manj vešči uporabe sodobnih informacijskih tehnologij, kar bi jim lahko pomagalo pri delni premostitvi nastalih težav pri organizaciji kulturnih dejavnosti. Večjo težavo je povzročilo to, da kulturne skupine, v katerih starejše osebe sodelujejo (ljudski pevci, dramske in folklorne skupine itd.), zahtevajo skupne vaje z mentorji, česar pa ukrepi niso dovoljevali. Zaradi navedenega se je bistveno zmanjšalo število programov po dvojezičnih vaseh, predvsem poleti 2021 je bilo sorazmerno malo prireditev, tudi zaradi možnih zapletov pri izpolnjevanju pogoja PTC.¹⁴ Zaradi nastale situacije je prišlo do nepremostljivih težav pri izvajanju ljubiteljske, etnografske in druge dejavnosti na področju kulture, kar bo po oceni ZKMN imelo daljnosežne posledice (intervju 20).

6 Dvojezično šolstvo v Prekmurju in epidemija

Posebnost dvojezičnega (slovensko-madžarskega) šolstva na dvojezičnem območju v Prekmurju je, da je obvezno za vse učence na tem območju. Zapisano drugače, na narodnostno mešanem območju so le dvojezične šole in ni enojezičnih slovenskih ali madžarskih šol (Komac 1999, 46–49). Na narodnostno mešanem območju Prekmurja je v šolskih letih 2019/20 in 2020/21 delovalo devet dvojezičnih vrtcev, pet dvojezičnih osnovnih šol in ena dvojezična srednja šola z različnimi izobraževalnimi programi. Vertikalo šolanja v madžarskem jeziku v Sloveniji dopolnjuje Oddelek za madžarski jezik in književnost Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.

Dvojezične osnovne šole v Prekmurju so v šolskem letu 2019/20 obiskovali 803 učenci, Dvojezično srednjo šolo v Lendavi pa 284 dijakov (Király, Abraham, Szolarics & Horvát 2019, 6–7). V naslednjem šolskem letu se je v osnovne šole na narodnostno mešanem območju vpisalo 829 učencev, v srednjo šolo pa 263 dijakov. Več kot dobra polovica učencev dvojezičnih osnovnih šol je v omenjenem šolskem letu obiskovala Dvojezično osnovno šolo I. v Lendavi (535 učencev), preostali osnovnošolci pa so bili učenci dvojezične osnovne šole v Genterovcih (80 učencev), Dobrovniku (87 učencev) in

¹⁴ Pogoj PCT – preboleli, cepljeni, testirani.

Prosenjakovcih (102 učencev). V Dvojezično osnovno šolo II Lendava s prilagojenim učnim programom je bilo v omenjenem šolskem letu vpisanih 25 učencev (Király, Abraham, Szolarics & Bence 2020, 4–5; intervjuja 22 in 23).

Po uvedbi schengenskega režima na mejah se je na področju dvojezičnega šolstva v Prekmurju izoblikovala precedenčna praksa, namreč vpis učencev iz Madžarske v dvojezične izobraževalne ustanove v Prekmurju. Prvotno je bilo takih primerov malo, pozneje se je število učencev iz Madžarske precej zvišalo. V šolskem letu 2019/20 je dvojezične osnovne šole v Prekmurju obiskovalo 55 učencev iz Madžarske, v šolskem letu 2020/21 pa že 69 učencev. Med šolami še posebej izstopa Dvojezična osnovna šola Prosenjakovci na Goričkem (v občini Moravske Toplice), ki jo je v šolskem letu 2020/21 obiskovalo kar 44 otrok iz sosednjih naselij na Madžarskem, kar pomeni blizu polovico vseh vpisanih na šolo. Na ostalih osnovnih šolah je bilo število otrok iz Madžarske naslednje: na Dvojezični osnovni šoli Genterovci 14 učencev in na Dvojezični osnovni šoli Lendava I. 11 učencev (intervjuji 2–5 in intervjuji 21–23).

V času prvega vala koronavirusa so vse vzgojno-izobraževalne institucije v Sloveniji zaprle svoja vrata, tudi dvojezične, in so bile zaprte dva meseca, do 18. maja 2020. V šolskem letu 2020/21 oziroma v času drugega vala epidemije pa so bile šole zaprte od 19. oktobra 2020 do 15. februarja 2021 in nato še v pomladanskem obdobju od 1. aprila do 11. aprila 2021. V tem času je za vse učence in dijake potekal pouk na daljavo, prek svetovnega spleta, s pomočjo e-učilnic (Kustec et al. 2021, 8–9).¹⁵ Pri tem so se dvojezične šole srečevale s podobnimi izzivi in problemi kot vse ostale vzgojno-izobraževalne institucije po Sloveniji (intervjuji 2, 4, 5). Na Dvojezični osnovni šoli I Lendava so takoj marca 2021 izoblikovali tako imenovano mrežo medsebojne pomoči za »izgubljene« otroke, ki se niso vključevali v pouk na daljavo. To je konkretno pomenilo, da je razrednik s pomočjo svetovalne službe poiskal tiste družine in otroke, kjer so se v nastali situaciji pojavile težave, v samo reševanje težav pa so bili vključeni predvsem učitelji podaljšanega pouka (Lovrić Magyar, 2021). Na Dvojezični osnovni šoli Genterovci pa so imeli težavo pri pouku na daljavo z romskimi otroki, ker ti nimajo oziroma niso imeli računalnikov, ne dostopa do interneta. Pri njih so se posluževali prakse, da je hišnik šole enkrat v tednu dostavil na dom učno gradivo. Ravnateljica genterovske šole je še opozorila na težavo manjših šol oziroma podeželskih skupnosti, saj otrokom (učencem) mnogi starši ne znajo pomagati pri pouku na daljavo, ker niso oziroma so manj vešči uporabe računalnikov (intervju 3).

15 Izjemo so pomenili učenci prvega vzgojno-izobraževalnega obdobja, ki so bili doma od 26. oktobra 2020 do januarja 2021, nato pa še spomladi v obdobju od 1. do 12. aprila 2021.

Na zaprtje izobraževalnih institucij so se odzvale tudi madžarske samoupravne narodne skupnosti. Za zagotovitev pogojev za nemoten potek pouka na daljavo so vse občinske madžarske samouprave učencem, dijakom in študentom zagotavljale brezplačno tiskanje, kopiranje in skeniranje za šolske in študijske namene (Népújság 2020b, 12–13).

Pri izvajanju pouka na daljavo pa je bilo tudi nekaj specifičnih problemov, s katerimi so se srečale le dvojezične osnovne šole v Prekmurju. Na največji osnovni šoli, na Dvojezični osnovni šoli I Lendava, so po besedah ravnateljice dodatne težave povzročale številne jezikovne skupine, ki jih sestavljajo učenci iz različnih oddelkov, in te skupine so zaradi številnih prepovedi in načrtovanja mehurčkov morali preoblikovati (Lovrić Magyar, 2021). Na prav posebno težavo pri izvajanju pouka na daljavo z učenci iz Madžarske pa je opozorila ravnateljica Dvojezične osnovne šole Genterovci. Starši učencev iz Madžarske namreč ne obvladajo slovenskega jezika in iz tega razloga svojim otrokom pri pouku slovenščine na daljavo niso znali pomagati (intervju 22).¹⁶

Na ponovni začetek učnega procesa po zaprtju šol zaradi epidemije in pouka na daljavo so se šole pripravile na podlagi navodil Nacionalnega inštituta za javno zdravstvo, vendar je praktično izvajanje le-teh za sabo potegnilo številne izzive. Posebno težavo za dvojezične šole v Prekmurju so pomenile zaprte državne meje. Ob ponovnem odprtju šol v sredini meseca maja je bila namreč meja med Slovenijo in Madžarsko še vedno zaprta oziroma so bili odprti le trije državni mejni prehodi, in sicer pri Dolgi vasi, Pincah in Hodošu. Staršem učencev iz Madžarske, ki so obiskovali dvojezične osnovne šole v Lendavi, Genterovcih in Prosenjakovcih, so omenjene šole izdale potrdila, da je njihov otrok učenec šole, in so starši skupaj z otrokom lahko prečkali mejo in pripeljali otroka v šolo. Za učence, ki so obiskovali osnovni šoli v Lendavi in Genterovcih,¹⁷ ni bilo težav pri prihodu v šolo – starši so z otroki prečkali mejni prehod Rédicts – Dolga vas in jih tako pripeljali v šole (Bobovec Szabó 2020b). Pojavile pa so se težave za učence Dvojezične osnovne šole Prosenjakovci. Njihovi starši so jih pred pandemijo vozili v šolo prek mejnega prehoda Magyarszombatfa – Prosenjakovci. Ta mejni prehod je bil meseca maja še vedno zaprt, tako da so bili starši prisiljeni narediti veliko kilometrov do

16 O tem, kako pomembno vlogo imajo starši pri pouku na daljavo, pričajo tudi besede ravnateljice Dvojezične osnovne šole I Lendava: »Pouk na daljavo brez podpore staršev ne bi bil izvedljiv. Starši so v prvi triadi prevzeli vlogo učitelja, v četrtem, petem in šestem razredu so otroku pomagali, v zadnji triadi pa so imeli vlogo motivatorja (Lovrić Magyar, 2021).«

17 Za starše iz Madžarske, ki so imeli otroke vpisane v Dvojezično osnovno šolo Genterovci, je bila dodatna težava pri prestopu meje v primerjavi s starši, ki so imeli otroke vpisane v Dvojezično osnovno šolo I Lendava, v tem, da so bili zaradi zaprtja ceste med naseljem Genterovci in Gáborjánháza na Madžarskem priseljeni namesto 11 kilometrov peljati 22 kilometrov čez mejni prehod Rédicts – Dolga vas (Klujber Varga 2021).

precej bolj oddaljenega mejnega prehoda Bajánsenye – Hodoš, da bi učence pripeljali v šolo v Prosenjakovce. Bili so primeri družin, ki so prevozile več kot 100 km. Nastalo situacijo so rešili tako, da je šola poslala avtobus na mejni prehod Bajánsenye – Hodoš, kamor je večina staršev pripeljala svoje otroke. Tam so se otroci vkrcali na avtobus, ki jih je nato pripeljal v prosenjakovsko šolo. Po končanem pouku je avtobus učence iz Madžarske po isti poti odpeljal do mejnega prehoda Hodoš – Bajánsenye, kjer so jih že čakali starši. Del učencev iz Madžarske, ki stanujejo daleč od mejnega prehoda Bajánsenye – Hodoš, pa je ostal doma in so učno gradivo dobivali prek elektronske pošte. To stanje je trajalo le dobra dva tedna, do začetka junija, ko so na novo odprli slovensko-madžarsko mejo in se je prečkanje meje oziroma obisk šole normaliziral (intervju 4).

S 1. septembrom 2020, ko je Madžarska zaprla meje, so se težave s prečkanjem meje ponovno pojavile. Situacijo je ravnateljica Dvojezične osnovne šole Prosenjakovci opisala takole (Lovrić Magyar 2021):

Težave so bile predvsem zato, ker so informacije bile počasne, ne dovolj nedvoumne. Ko se je meja zaprla, nismo znali, ali bodo ti otroci prišli v šolo ali ne. Moremo vedeti, da 39 učencev prihaja iz sosednje Madžarske.¹⁸ Učitelji smo poskušali narediti primer poučevanja malo v šoli, malo potem na daljavo, vedeli smo, da to enostavno ne gre. Dvojno delo od učiteljev ne moremo zahtevati. Veliko telefonov je bilo potrebno opraviti. /.../. Obe vladi sta potem ugodili in odprli mejo na račun naših učencev.

Meja Prosenjakovci – Magyarszombatfa je bila nato odprta vsak dan med 7.00 in 8.00, ko so otroke starši ali skrbniki pripeljali v šolo, in nato spet med 14.00 in 15.00, ko so jih odpeljali domov. Ta način ureditve odprtja malo-obmejnega prehoda je ustrezal tako staršem kot tudi šoli (intervju 23). Dodatne težave pri prestopanju meje za starše šolarjev iz Madžarske so se pojavile z uvedbo obveznega testiranja. Na začetku so se na primer starši učencev iz Madžarske, ki so obiskovali Dvojezično osnovno šolo Genterovci, testirali v Lendavi in Turnišču, nato pa so ob urgiranju ravnateljice šole za starše uredili testiranje na meji v Dolgi vasi (tudi na mejnem prehodu Prosenjakovci – Magyarszombatfa so postavili mobilno postajo za odvzem brisa). Mati ene od učenek iz genterovske šole je situacijo opisala takole (Klujber Varga 2021):

18 V šolskem letu 2020/21 je bilo v Dvojezično osnovno šolo Prosenjakovci vpisano vsega skupaj 44 učencev iz sosednje Madžarske, vendar je 5 učencev šolanje opravljalo od doma (intervju 23).

Slednje (testiranje, op. a.) je potekalo zelo hitro, hvala bogu, rezultate pa smo prejeli v 15 minutah. Vsak ponedeljek so nas čakali na meji. Slovenska vlada je bila pripravljena sodelovati, v pomoč pa nam je bila tudi ravnateljica. Različni ukrepi obeh držav so zelo vplivali na nas, saj so za nas veljali ukrepi tako ene kot druge države. Bil je teden, ko sploh nismo mogli priti, saj nas niso pustili z Madžarske. V Slovenijo bi lahko vstopili, a nas niso pustili iz domače države. Enkrat pa je bilo obratno. Madžarska bi nas pustila iz države, Slovenija pa je popolnoma zaprla meje, tako hčerka vsega skupaj dva tedna ni mogla iti v šolo.

Iz izjav staršev iz Madžarske, katerih otroci obiskujejo dvojezične vzgojno-izobraževalne zavode v Prekmurju, je razvidno, da so skušale šole oziroma njihova vodstva problem prečkanja meje in s tem povezane posredne težave obravnavati prožno, enakega mnenja pa so bili tudi v zvezi z delovanjem uslužbencev na državni meji (Klujber Varga 2021).

7 Narodnostni mediji v času pandemije koronavirusa

Madžarska narodnostna skupnost v Sloveniji razpolaga s tremi mediji, ki jih informira v njihovem materinem jeziku. Poleg tednika *Népújság*, ki spada pod okrilje ZIDMN, sta to še medija, ki delujeta v okviru RTV Slovenija: PMR in TV studio Lendava.¹⁹

Omenjeni mediji so se na pandemijo odzvali glede na značaj medija oziroma način delovanja. Tako je časopis madžarske narodne skupnosti *Népújság* brez večjih težav še naprej izhajal tedensko, po že utečenem scenariju. Sodelavci časopisa so namreč uspeli veliko dela opraviti na daljavo oziroma od doma (intervju 8).

Drugače je bilo pri medijih, ki delujeta v okviru RTV Slovenija, torej pri PMR in TV studiu Lendava. V okviru madžarskih RTV-programov je bilo v času prvega vala epidemije zagotovljeno stalno dežurstvo novinarjev, ostali novinarji pa so opravljali delo na domu, če je bilo to pač mogoče oziroma je delovni proces to omogočal. Dodatno težavo je povzročalo tudi dejstvo, da imajo nekateri zaposleni stalno prebivališče na Madžarskem, zaprtje državne meje med Madžarsko in Slovenijo pa jim je preprečilo prihod na delovno mesto. Na koncu jim je po nekaj dneh uspelo zagotoviti tudi njihovo prisotnost na osnovi začasnih meddržavnih dogovorov. Sodelavec madžarskih

19 Podrobno o zgodovini tednika *Népújság* v Zágorec–Csuka (2006, 224–250); o zgodovini PMR in TV Studia Lendava pa v Zver (2008, 27–126).

RTV-programov, doma iz Madžarske, je zelo slikovito opisal prehajanje meje med pandemijo (Klujber Varga 2021):

V Slovenijo prihajam dnevno na delo. Mejo ponavadi prestopim na mejnem prehodu Pince – Tornyiszentmiklós. Tam so od vsega začetka epidemije navzoči madžarski policisti. Sprva so preverjali, zakaj prehajam mejo. Prosili so potrdilo delodajalca, osebni dokument, registrsko številko avtomobila pa so zabeležili z mobilnim telefonom. /.../. Ko je Slovenija v začetku aprila (2021, op. a.) za deset ali enajst dni zaprla meje, sem lahko prestopal mejo le na mejnem prehodu Rédics, saj je bil mejni prehod Pince zaprt. V Rédicsu (v Dolgi vasi, op. a.) so me slovenski policisti prosili za dokazilo o opravljenem hitrem testu, ki ni smel biti starejši od sedmih dni, prosili pa so tudi potrdilo delodajalca.

Dodatne težave medijem v okviru madžarskih RTV-programov je pandemija povzročila pri izvajanju programske sheme, saj je njihovo delo zelo odvisno od glasovnega in slikovnega gradiva. Kot je poudarila pomočnica generalnega direktorja RTV Slovenija za madžarske programe, so težave pri izvedbi programske sheme imeli predvsem v času prvega vala pandemije, ker novinarji zaradi predpisov niso smeli med ljudi in niso uspeli posneti reportaže. Poleg tega so bile prireditve prepovedane, marsikatera oddaja pa temelji na poročanju o prireditvah. Kljub težavam so se po njeni oceni tako na radiu kot na televiziji odgovorni uredniki in kolegi zelo dobro prilagodili spremenjenim okoliščinam in so uspeli ustvariti možen maksimum iz nastale situacije (Fehér 2021c).

PMR, ki sicer oddaja 24 ur na dan,²⁰ je sproti objavljala aktualne informacije o pandemiji v madžarskem jeziku; tudi tiste, ki so jih prejeli od osrednjih tiskovnih agencij, pristojnih vladnih služb, madžarskih državnih organov in ostalih virov. Pripravljali so tudi aktualne pogovorne oddaje o stanju v Prekmurju, tako na narodnostno mešanem območju kot tudi širše v slovensko-madžarski obmejni regiji. Po 15. aprilu 2020 so ponovno začeli z nekaterimi stalnimi oddajami konstantne programske sheme (intervju 6). PMR je imel v letu 2020 načrtovanih kar nekaj prenosov v živo, kar je zaradi odpovedi prireditev izpadlo iz radijskega programa. Tudi zaradi tega je bil radijski program po besedah odgovornega urednika PMR v letu 2020 siromašnejši (Fehér 2021c).

Madžarske narodnostne televizijske oddaje, ki so na sporedu štirikrat tedensko, so bile realizirane; morebitno vrzel so premostili s ponavljanjem

20 Od 24 ur je v živo vodena oddaja od 5.30 do 19.00, v preostalem času pa oddajajo predvsem madžarsko glasbo oziroma ponavljajo oddaje.

nekaterih odmevnih lastnih vsebin, ki so jih posneli še pred pandemijo.²¹ Na letni ravni, torej leta 2020, so bili prisiljeni ponoviti devet oddaj (intervju 7; Fehér 2021c). Kot je še povedala odgovorna urednica televizijskih oddaj v madžarskem jeziku, jim je pri pripravi oddaj dodatno težavo povzročalo dejstvo, da so bili ljudje, predvsem v času prvega vala epidemije, nezaupljivi in so se bistveno bolj bali virusa kot jeseni, ko je ta bojazen že malce popustila (Fehér 2021c).

V primeru predvajanja televizijskih oddaj v madžarskem jeziku pa je prišlo v času pandemije bolezni covid-19 do enostranske odločitve vodstva Televizije Slovenija v škodo madžarskih televizijskih programov. Takoj po uvedbi ukrepov za zaježitev koronavirusa so namreč televizijske oddaje v madžarskem jeziku s 1. programa Televizije Slovenije prestavili na regionalni program. Odločitev je direktorica Televizije Slovenija utemeljila s tem, da so zaradi epidemije prestrukturirali celoten 1. program za potrebe širšega občinstva, med njimi tudi za otroke, ki so zaradi zaprtja šol ostali doma. Tej odločitvi sta uredništvo TV studia Lendava in Programski svet madžarskih radijskih in televizijskih programov nasprotovala, vendar sta upala, da bodo po koncu epidemije ponovno prišli na običajno mesto v televizijski shemi. Kot je poudarila pomočnica generalnega direktorja RTV Slovenija za madžarske narodnostne programe (Lőrincz 2020b):

Velika škoda je bila programom storjena v času epidemije že s tem, da naši gledalci, ki so bili v tem času prav tako doma, oddaj niso mogli gledati na običajnem mestu ob običajnem času. Pri tem gre za škodo, ki je ni mogoče popraviti.

Kljub koncu epidemije maja 2020 se televizijske oddaje v madžarskem jeziku niso predvajale na 1. program Televizije Slovenije, zaradi česar so se odločno odzvale tudi madžarske narodnostne organizacije in od vodstva RTV Slovenija zahtevale vrnitev madžarskih televizijskih oddaj v osrednji program Televizije Slovenije. To se je na koncu le zgodilo in od 23. junija 2020 se madžarske televizijske oddaje ponovno predvajajo na 1. programu Televizije Slovenije, in to ob istem terminu (intervju 7, Fehér 2021c).

Zaradi opisanih težav pri izvajanju programske sheme v letu 2020 sta bila prisiljena medija, ki delujeta v okviru RTV Slovenija, nekatere projekte prenesti v leto 2021. Eden od teh projektov je EUROINFO, katerega nosilec je TV Studio iz Szombathelya na Madžarskem in bo TV studio Lendava sodeloval s pripravo sedmih tematskih prispevkov (Fehér 2021c). Čeprav so se pri

21 TV studio Lendava pripravlja štiri polurne oddaje tedensko, ki so na sporedu od torka do petka – premierno ob 15.10 na 1. programu Televizije Slovenija, ponovitve pa na 3. programu. Oddaje so na voljo tudi na spletni strani www.rtvsl.si.

izvajanju programske sheme tudi v letu 2021 pojavljale določene težave zaradi pandemije, pa so se na tehničnem področju zgodile pozitivne spremembe. Studio madžarskih programov Lendava ima namreč od februarja 2021 novo spletno stran (hidak.si in mmr.si). Spletni strani obeh medijev nista prijazni le uporabnikom, ampak tudi mobilnim telefonom, s čimer želijo doseči tudi mlajše generacije poslušalcev in gledalcev (Fehér Farkas 2021; Fehér 2021c).

8 Namesto zaključka

Republika Slovenija je 31. maja 2020 preklicala epidemijo nalezljive bolezni covid-19, ki je trajala od 12. marca 2020. S tem se je življenje začelo postopoma vračati v ustaljene tirnice. Sočasno s tem sta po triinsedemdesetih dnevih Slovenija in Madžarska ponovno vzpostavili prost pretok ljudi med obema državama. To sta na novinarski konferenci 28. maja na mejnem prehodu v Dolgi vasi naznanila zunanja ministra obeh držav. Kot je ob tej priložnosti povedal zunanji minister Madžarske Péter Szijjártó: »Od tega trenutka naprej lahko torej z vsakršnim namenom – seveda z vsakršnim poštenim namenom – slovenski in madžarski državljani svobodno potujejo med državama.« Njegov slovenski kolega Anže Logar pa je še dodal »/.../ smo tako na nek način zaključili eno pomembno epizodo, ki je vsaj v določenem delu omejevala prosti prehod, pretok ljudi, in s tem skupaj v diplomaciji dosegli en pomemben napredek.« Nato pa je nadaljeval z naslednjimi besedami (Lőrincz 2020c): »Nadejam se dobrega sodelovanja tudi v prihodnje in verjamem, da bomo vsa vprašanja, ki se bodo v prihodnje postavila, rešili v dialogu, za skupno dobro ljudi na obeh strani meje.«

Na meji med Slovenijo in Madžarsko so ponovno odprli pet mejnih prehodov, in sicer Čepinci – Kétvölgy, Hodoš – Bajánsenye, Dolga vas – Rédcics in dva mejna prehoda med Pincami in Tornyiszentmiklósem (Lőrincz 2020c).

Madžarski zunanji minister se je ob tej priložnosti srečal tudi s predstavniki madžarske narodne skupnosti v Sloveniji, kjer so se med drugim pogovarjali tudi o prostem pretoku ljudi med državama. V zvezi s tem je predsednik osrednje organizacije Madžarov v Sloveniji Ferenc Horváth izpostavil (Lőrincz 2020c): »Pri tem sem gospodu ministru predlagal, da bi bilo smiselno sprejeti dogovor med obema državama – če se, bog ne daj, podobna situacija ponovno pojavi –, da se prehod čez mejo vzpostavi avtomatično, da na to ne bi bilo treba čakati več dni ali tednov ter iskati kar se da najboljše rešitve za prehod čez mejo. Predlog se je zdel ministru v redu in ga je podprl.« Tudi člani madžarskih samoupravnih narodnih skupnosti so po prvem valu pandemije izpostavili, da se bodo v okviru svoje politične dejavnosti s problematiko zapiranja mej ukvarjali takoj po umiritvi razmer ter bodo svoja

stališča in zahteve posredovali pristojnim državnim in evropskim organom, ker, kot so poudarili nekateri, so obmejne skupnosti potrebovale več desetletij, da se je situacija oziroma življenje ob meji izboljšalo, razgradnja ustvarjenega pa se lahko zgodi bistveno hitreje (intervjuji 9–14).

Kljub vsem političnim obljubam je Madžarska konec avgusta 2020 enostransko sprejela ukrep in s 1. septembrom zaprla svoje meje zaradi povečanja števila okuženih z virusom SARS. V državo so lahko vstopili le madžarski državljani, tujci (med njimi tudi slovenski državljani) pa so za vstop morali navesti utemeljen razlog. Omenjenemu ukrepu je nato 19. oktobra 2020 sledila razglasitev drugega vala epidemije v Sloveniji. Prebivalci ob meji so se znašli v podobni situaciji kot spomladi ob prvem zaprtju meja.

Na težave zaradi zapiranja mej so poleg narodnostnih politikov opozorili tudi ostali predstavniki madžarske narodne skupnosti v Sloveniji. Na splošno so bili vprašani predstavniki madžarske narodne skupnosti mnenja, da so zaprtje državne meje močno občutili predvsem prebivalci obmejnega območja. Pripadnikom narodnih manjšin je bilo s tem dejanjem onemogočen sleherni stik z matičnim narodom. Župan obmejne občine Hodoš na Goričkem, Ludvik Orban, je maja 2021 za lendavski TV studio povedal (Klujber Varga 2021):

Mejo smo praktično prečkali vsakodnevno. Tudi sam sem jo prehajal tako privatno kot službeno. Naša Občina zelo dobro sodeluje s sosednjimi naselji Bajánsenye, Őriszentpéter, Szalafő, Kercaszomor, pa tudi z nekaterimi bolj oddaljenimi naselji. Zaradi covida pa se je sodelovanje ustavilo. Problem je nastal tudi zaradi zaprtja meje zato sedaj sodelujemo po telefonu.

Predstavniki madžarskih narodnih samoupravnih skupnosti so enotno poudarili, da je v preteklih letih EU zamudila priložnost glede določitve jasnejših pogojev tako imenovanega schengenskega režima v kriznih situacijah, in to je prisililo države v parcialna ukrepanja, kar so najbolj občutili prebivalci obmejnih območij in narodne manjšine. Nekateri so še dodali, da so bili ukrepi s strani matične države (Madžarske) le preostri in premalo fleksibilni. V okviru pridobljenih odgovorov in mnenj voditeljev madžarskih manjšinskih organizacij ter zavodov so bile posebej izpostavljene psihološke posledice zapiranja državne meje, kar se bo prav gotovo negativno odražalo na ohranjanju in razvoju narodne identitete. Prav zaradi tega bi bilo po mnenju intervjuvancev nujno potrebno v okviru pristojnih organov EU zagotoviti večjo fleksibilnost sodelovanja v obmejnem prostoru v izrednih okoliščinah, kot je recimo epidemija bolezni covid-19. Po mnenju nekaterih predstavnikov madžarske narodne skupnosti enostransko zapiranje državnih mej povzroči

pri narodnih manjšinah »raznarodovanje oziroma še bolj diferencirani parcialni razvoj« (intervjuji 10, 12, 13).

Predstavniki madžarske narodne skupnosti so tudi poudarili, da je v preteklih letih prišlo do zelo pestrega čezmejnega sodelovanja na vseh področjih življenja, vključno z vključevanjem otrok v izobraževalne ustanove sosednje države in izbiro stalnega bivališča na drugi strani meje, kar v sedanjih okoliščinah pomeni podobne težave, kot smo jih poznali pred vključitvijo držav naše širše regije v EU oziroma v schengensko območje. Obmejna naselja so se v preteklih letih večplastno povezala, skupaj so načrtovala razvojne, kulturne in druge projekte, zato je tovrstno zapiranje mej, ki so ga bila ta naselja deležna v času pandemije, četudi je z zdravstvenega vidika morda upravičeno, v takih pokrajinah neživljenjsko in škodljivo. Član MSNSOD in hkrati predsednik Sveta krajevne skupnosti naselja Žitkovci je o vplivu zaprte meje na življenje skupnosti povedal naslednje (Klujber Varga 2021):

Meja je tukaj odprta od leta 2004. Dokaj pogosto smo se je posluževali in tu prehajali na Madžarsko, saj je pot veliko krajša, kot če bi šli skozi Dolgo vas ali Genterovce. /.../. Zadnje čase (pred koronavirusom, op. a.) pa smo opažali porast turistov, ki so se s kolesi zapeljali čez mejo. Ta pot skozi gozd je tiha in res se je poslužuje veliko ljudi. Zaprtje meje se je zgodilo iz enega dneva na drug dan. Slišali smo, da so pripeljali betonsko ograjo. Na žalost proti temu nismo mogli nič. Žalostno je bilo. Na tem mestu smo v preteklosti pripravili veliko skupnih programov skupaj s sosednjimi vasi. Upali smo, da ograja ne bo ostala dolga, a na žalost je tu že več kot eno leto. Sedaj smo se, če sem iskren, tega že navadili. Morali smo se navaditi, tako pač je, to je prinesel koronavirus.

Iz navedenega je lepo razvidno, da je življenje ljudi ob meji na vseh področjih življenja prepleteno in povezano s sosednjo državo (gospodarstvo, kultura, šport, zdravstvo itd.), zato je imelo zaprtje meje zelo negativne učinke tako za prebivalstvo kot za samo življenje ob meji. Dejanske posledice epidemije za življenje madžarske narodne skupnosti v Sloveniji pa bomo, kot je to poudarila predsednica MSNSOD, lahko ocenili šele čez nekaj let (intervju 16).

Intervjuvanci

- Intervju 1 – direktor Zavoda za kulturo madžarske narodnosti, 15. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 2 – ravnateljica Dvojezične osnovne šole I Lendava, 15. april 2020
- Intervju 3 – ravnateljica Dvojezične osnovne šole Genterovci, 15. april 2020
- Intervju 4 – ravnateljica Dvojezične osnovne šole Prosenjakovci, 16. april in 23. oktober 2020
- Intervju 5 – ravnateljica Dvojezične srednje šole Lendava, 16. april 2020
- Intervju 6 – odgovorni urednik Pomurskega madžarskega radia, 16. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 7 – odgovorna urednica TV studia Lendava, 16. april 2020 in 27. oktober 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 8 – odgovorna urednica Népusága, 17. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 9 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Lendava, 18. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 10 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Dobrovnik, 18. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 11 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Moravske Toplice, 19. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 12 – predsednik Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Šalovci, 20. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 13 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Hodoš, 20. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 14 – predsednik Pomurske madžarske samoupravne narodne skupnosti, 16. in 21. april 2020 (intervju opravil dr. László Göncz)
- Intervju 15 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Lendava, 12. oktober 2021
- Intervju 16 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Dobrovnik, 7. oktober 2021
- Intervju 17 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Moravske Toplice, 7. oktober 2021
- Intervju 18 – predsednik Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Šalovci, 7. oktober 2021
- Intervju 19 – predsednica Madžarske samoupravne narodne skupnosti Občine Hodoš, 15. oktober 2021
- Intervju 20 – direktor Zavoda za kulturo madžarske narodnosti, 7. oktober 2021
- Intervju 21 – ravnateljica Dvojezične osnovne šole I Lendava, 9. oktober 2021
- Intervju 22 – ravnateljica Dvojezične osnovne šole Genterovci, 8. oktober 2021
- Intervju 23 – ravnateljica Dvojezične osnovne šole Prosenjakovci, 12. oktober 2021

Viri in literatura

- Abraham, K., 2020a. Van mit ápolni, továbbadni!. *Népújság* 64 (10), 12. marec 2020, 2–3.
- Abraham, K., 2020b. Színes kultúrműsorral ünnepeltek. *Népújság* 64 (10), 12. marec 2020, 2–3.
- Abraham, K., 2020c. A Muravidéken az Állami Népi Együttes. *Népújság* 64 (34), 27. avgust 2020, 6.
- Abraham, K. & Horvat, S., 2020. Biznak benne, hogy ősszel már visszaáll a közösségi élet. *Népújság* 64 (18), 7. maj 2020, 2–3.
- Andrejek, J., 2020. Virtualne delavnice evangeličanske duhovnice Judit Andrejek za otroke in njihove starše [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 29. april 2020, <https://stari.rtvlo.si/mmr/prispevek/174689511> (dostop 21. 10. 2020).
- Bence, L., 2007. Ma este – határnyitás tűzijátékkal, meglepetésekkel. *Népújság* 51 (51/52), 20. december 2007, 5.
- Bence, L., 2020. Lesznek táborok, kisebb események. *Népújság* 64 (18), 7. maj 2020, 3.
- Bešter, R. & Pirc, J., 2018. Predstavitev dela slovensko-madžarske mešane komisije za manjšine: analiza zapisnikov zasedanj komisije (1995–2016). V M. Komac & B. Vizi (ur.) *Bilateralni sporazum kot oblika urejanja varstva narodnih manjšin*. L'Harmattan, Budapest, 124–168.
- Bobovec Szabó, P., 2020a. Virtualna razstava pirhov [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 10. april 2020, <https://stari.rtvlo.si/mmr/prispevek/174685290> (dostop 21. 10. 2020).
- Bobovec Szabó, P., 2020b. Ponovno odprtje dvojezičnih vzgojno-izobraževalnih ustanov v Prekmurju [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 20. maj 2020, <https://stari.rtvlo.si/mmr/prispevek/174694363> (dostop 23. 10. 2020).
- Farkas, B., 2021a. Zala Györgyre emlékeztünk. *Népújság* 65 (16), 22. april 2021, 3.
- Farkas, B., 2021b. Petőfi tanulmányi verseny díjkiosztó. *Népújság* 65 (23), 22. junij 2021, 4.
- Farkas, B., 2021c. »Ha álmok tengerén hajózol«. *Népújság* 65 (2), 14. januar 2021, 4.
- Fehér, I., 2020. Koronavírus járvány [Radijski prispevek]. Studio madžarskih programov – MMR, 26. marec 2020, https://www.rtvlo.si/mmr/prispevek/174681444?fbclid=IwAR0fU0bknpD74BVWeTahJL_KYGipCaV7Q_0fXxcrRSqCoa2KvZC-DrNH2Maw (dostop 14. 10. 2020).
- Fehér, I., 2021a. A Közigazgatási Bíróság (nem) döntött a funkciók összeférhetlenségéről [Radijski prispevek]. Studio madžarskih programov – MMR, 14. julij 2021, <https://www.rtvlo.si/mmr/hirek/terepjaro/a-koezigazgatasi-birosag-nem-doentoett-a-funkciok-oesszeferhetlensegerol/587616> (dostop 8. 11. 2021).
- Fehér, I., 2021b. A Borda helyett egykörös többségi választási rendszer [Radijski prispevek]. Studio madžarskih programov – MMR, 18. februar 2021, <https://www.rtvlo.si/mmr/hirek/kisebbsegben/a-borda-helyett-egykoeroes-toebbségi-valasztási-rendszer/569974> (dostop 9. 11. 2021).
- Fehér, I., 2021c. A nemzetiségi RTV stúdiók a koronavírus alatt is állják a sarat [Radijski prispevek]. Studio madžarskih programov – MMR, 4. marec 2021, <https://www.rtvlo.si/mmr/hirek/kisebbsegben/a-nemzetisegi-rtv-studiok-a-koronavirus-alatt-is-alljak-a-sarat/571670> (dostop 16. 11. 2021).

- Fehér Farkas, É., 2021. Nova spletna stran: hidak.si, mmr.si [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 26. februar 2021, <https://www.rtvsl.si/4d/arhiv/174756760?s=mmc> (dostop 16. 11. 2021).
- Göncz, L., 2015. Območji Prosenjakovcev in Motvarjevcev od srede 19. do zadnje četrtine 20. stoletja. V A. Kovács (ur.) *Határok mentén / Obmejna stikanja*. Madžarska narodna samoupravna skupnost Občine Moravske Toplice; Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana; Zavod za kulturo madžarske narodnosti; Lendava/Lendva, 279–367.
- Horváth, F., 2020a. Kihasználni a pozitív trendeket. *Népújság* 64 (37), 17. september 2020, 3.
- Horváth, F., 2020b. Optimistán a 2021-es esztendőbe! *Népújság* 64 (50), 17. december 2020, 3.
- Horváth, F., 2021. Az egyhetes leállás ellenére is aktívan folyik a munka. *Népújság* 65 (15), 15. april 2021, 3.
- Király, J., Abraham, K., Szolarics Nađ, K. & Horvát, S., 2019. Tovább nő a tanulók száma, egyre több kisdíák Magyarországról. *Népújság* 63 (36), 5. september 2019, 6–7.
- Király, J., Abraham, K., Szolarics Nađ, K. & Bence, L., 2020. Az idei a járványhelyzet miatt eltért az eddigi tanévektől. *Népújság* 64 (35), 3. september 2020, 4–5.
- Klujber Varga, B., 2021. Prestop meje v času epidemije [Televizijski prispevek]. Pod drobno pogledom – Nagyító alatt, Studio madžarskih programov, 20. maj 2021, <https://www.rtvsl.si/4d/arhiv/174777088?s=mmc> (dostop 15. 11. 2021).
- Komac, M., 1999. *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Komac, M. & Vizi, B. (ur.), 2018. *Bilateralni sporazumi kot oblika urejanja varstva narodnih manjšin: primer Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji*. L'Harmattan, Budapest.
- Kovács, A., 2011. Mennyi magyar élt a Muravidéken 2011-ben?. *Népújság* 55 (50), 15. december 2011, 18.
- Kustec, S., Logaj, V. (ur.), Krek, M., Flogie A., Dobrin Truden, P. & Grmek Ivanuš, M., 2021. Šolsko leto 2021/2022 v Republiki Sloveniji v razmerah, povezanih s covidom-19: modeli in priporočila. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport; Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, https://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/Modeli%20in%20priporocila_2021_22 (dostop 15. 11. 2021).
- LESzSz Társulat, 2020. [Facebook], 23. september 2020. <https://www.facebook.com/LESzSz/posts/702143420379923> (dostop 11. 11. 2021).
- Lovrić Magyar, M., 2020. Madžarska vlada je Prekmurju podarila zaščitna sredstva [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 17. april 2020, <https://stari.rtvsl.si/mmr/prispevek/174686795> (dostop 21. 10. 2020).
- Lovrić Magyar, M., 2021. Izzivi v izobraževanju v preteklem letu [Televizijski prispevek]. Težišče – Súlypont, Studio madžarskih programov, 8. april 2021, <https://www.rtvsl.si/4d/arhiv/174767066?s=mmc> (dostop 15. 11. 2021).
- Lőrincz, É., 2020a. Napoved [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 11. marec 2020, <https://stari.rtvsl.si/mmr/prispevek/174677904> (dostop 12. 10. 2020).
- Lőrincz, É., 2020b. Izredna seja Programskega odbora o zahtevi po vrnitvi madžarskih

- televizijskih oddaj na 1. program Televizije Slovenija [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 17. junij 2020, <https://stari.rtv slo.si/mmr/prispevek/174701153> (dostop 26. 10. 2020).
- Lórinč, É., 2020c. Ponovno je vzpostavljen prost pretok ljudi med Slovenijo in Madžarsko [Televizijski prispevek]. Mostovi – Hidak, Studio madžarskih programov, 3. junij 2020, <https://stari.rtv slo.si/mmr/prispevek/174697789> (dostop 26. 10. 2020).
- Lórinč, É., 2021. Aktualna narodnostna vprašanja [Televizijski prispevek]. Težišče – Súlypont, Studio madžarskih programov, 23. 9. 2021, <https://www.rtv slo.si/4d/arhiv/174807776?s=mmc> (dostop 6. 11. 2021).
- MMISZ / PMMD – Pomursko madžarsko mladinsko društvo, 2020. Kar Antóny (ep. 6.) [Video na Facebook-u], 6. maj 2020, <https://fb.watch/1Y-6qnBUkn/> (dostop 21. 10. 2020).
- MNMI / ZKMN – Zavod za kulturo madžarske narodnosti, 2020. [Facebook], 30. marec 2020, <https://www.facebook.com/mnmibanffy/posts/875836532840684> (dostop 14. 10. 2020).
- Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije. Prehajanje državne meje med epidemijo zaradi koronavirusa, <https://www.policija.si/nase-naloge/nadzor-drzavne-meje/prehajanje-drzavne-meje-med-epidemijo-zaradi-koronavirusa> (dostop 5. 11. 2021).
- Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2020a. Minister za zunanje zadeve dr. Logar na srečanju z madžarskim zunanjim ministrom Szijjártó o ukrepih pri soočanju s pandemijo koronavirusa in sodelovanju pri zagotavljanju transportnih koridorjev. Portal GOV.SI, 16. marec 2020, <https://www.gov.si/novice/2020-03-16-minister-za-zunanje-zadeve-dr-logar-na-srecanju-z-madzarskim-zunanjim-ministrom-szijartom-o-ukrepih-pri-soocanju-s-pandemijo-koronavirusa-in-sodelovanju-pri-zagotavljanju-transportnih-koridorjev/> (dostop 12. 10. 2020).
- Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2020b. Zunanja ministra Slovenije in Madžarske sta se za olajšanje življenja prebivalcem ob meji dogovorila za odprtje dveh dodatnih prehodov. Portal GOV.SI, 31. marec 2020, <https://www.gov.si/novice/2020-03-31-zunanja-ministra-slovenije-in-madzarske-sta-se-za-olajsanje-zivljenja-prebivalcem-ob-meji-dogovorila-za-odprtje-dveh-dodatnih-prehodov/> (dostop 14. 10. 2020).
- MMC RTV SLO, 2020. NIJZ je med rdeče regije uvrstil tudi podravsko in pomursko regijo. MMC RTV SLO, 16. 10. 2020, <https://www.rtv slo.si/zdravje/novi-koronavirus/nijz-je-med-rdece-regije-uvrstil-tudi-podravsko-in-pomursko-regijo/539297> (dostop 5. 11. 2021).
- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség / Pomurska madžarska samoupravna narodna skupnost, 2020a. Horváth Ferenc [Video na Facebook-u], 14. marec 2020, <https://www.facebook.com/mmonkpmsns/videos/1866378573492614/> (dostop 12. 10. 2020).
- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, 2020b. Vida Törnar Judit [Video na Facebook-u], 14. marec 2020, <https://www.facebook.com/mmonkpmsns/videos/3560977630640736/> (dostop 12. 10. 2020).
- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, 2020c. Varga Edit [Video na Facebook-u], 14. marec 2020, <https://www.facebook.com/mmonkpmsns/videos/194640265155363/> (dostop 12. 10. 2020).

- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, 2020d. Varga Teodor [Video na Facebook-u], 14. marec 2020, <https://www.facebook.com/mmonkpmsns/videos/830082464141093/> (dostop 12. 10. 2020).
- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség, 2020e. [Facebook], 8. april 2020, <https://www.facebook.com/mmonkpmsns/posts/3979018428778199> (dostop 12. 10. 2020).
- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség 2021a. Podpis kupoprodajne pogodbe, 12. april 2021, <http://www.muravidek.si/?p=5861&lang=sl> (dostop 8. 11. 2021).
- Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség 2021b. Novinarska konferenca o javnem razpisu, 28. april 2021, <http://www.muravidek.si/?p=5925&lang=sl> (dostop 9. 11. 2021).
- Népújság, 2020a. *Népújság* 64 (11), 19. marec 2020, 12.
- Népújság, 2020b. *Népújság*, 64 (14), 9. april 2020, 12–13.
- Sledilnik covid-19, 2021. Presežna umrljivost v letu 2020, 12. februar 2021, <https://medium.com/sledilnik/prese%C5%BEna-smrtnost-v-letu-2020-99840508e337> (dostop 28. oktober 2021).
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2002. *Prebivalstvo. Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj, Slovenija, 31. marca 2002*. (Statistične informacije / Rapid Reports 93, 3). SURS, Ljubljana.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije. Osnovni podatki o umrlih po spolu, občine, Slovenije, letno [Podatkovni portal SI-STAT]. SURS, Ljubljana, <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05L2020S.px/> (dostop 15. 10. 2021).
- Szolarics Nađ, K., 2020. Murszombatban foglalt minden Covid-ág. *Népújság* 64 (42), 22. oktober 2020, 7.
- Tomka, T., 2020a. Kezds előtt két nagyobb beruházás. *Népújság* 64 (17), 30. april 2020, 2–3.
- Tomka, T., 2020b. Oldódik a határzár, nyitva a Magyarszombatfa-Pártosfalva átkelő is. *Népújság* 64 (36), 10. september 2020, 5.
- Tomka, T., 2020c. »A Szabadság nagy érték, amely egyben kötelezettség is«. *Népújság* 65 (11), 18. marec 2021, 2–3.
- Vas Népe, 2021. *Vas Népe* 66 (145), 25. junij 2021, 1.
- Veleposlanistvo Republike Slovenije v Budimpešti, 2020. Madžarska tujim državljanom zapira vse mejne prehode za vstop na njeno ozemlje, 16. marec 2020, http://www.budimpesta.veleposlanistvo.si/index.php?id=1326&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35858&cHash=5a85717c95ac7d7d709f07bfa0facabb (dostop 12. 10. 2020).
- Vestnik, 2020. Slovencem vstop na Madžarsko po novem dovoljen le izjemoma. *Vestnik*, 1. september 2020, <https://vestnik.si/clanek/aktualno/madzarska-zaprla-meje-prehajate-jih-lahko-le-na-stirih-prehodih-806237> (dostop 5. 11. 2021).
- Vlada Republike Slovenije, 2020. Vlada razglasila epidemijo nalezljive bolezni COVID-19 na območju Republike Slovenije. Portal GOV.SI, 18. oktober 2020, <https://www.gov.si/novice/2020-10-18-vlada-razglasila-epidemijo-nalezljive-bolezni-covid-19-na-obmocju-republike-slovenije/> (dostop 5. 11. 2021).

Zágorec-Csuka, J., 2006. *A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva/Lendava.

Zver, I. (ur.), 2008. *Slikoviti glasovi, govoreče slike: 50 let radijskega in 30 let televizijskega programa v madžarskem jeziku*. (Muratáj 1/2). Zavod za kulturo madžarske narodnosti, Lendava; RTV Slovenija, Ljubljana.

Barbara Riman

Delovanje slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem v času covida-19¹

Izvleček

V prispevku je prikazana situacija v šestnajstih slovenskih društvih na Hrvaškem neposredno pred in v času pandemije covida-19. Iz raziskave, ki je potekala od marca 2020 do avgusta 2021, je razvidno, da so slovenska društva doživela transformacijo. Od klasičnih kulturnih društev s starejšimi člani so se po prvem koronskem valu hitro prilagodila virtualnemu svetu in ukrepom. Prispevek omenja različna mnenja o ukrepih in različne načine prilagajanja slovenskih društev. Lahko se sklepa, da so društva obdržala svoje cilje in nadaljevala aktivnosti, povezane z ohranjanjem slovenskega jezika in kulture. Po skoraj dveh letih soočanja z boleznijo covid-19 je razvidno, da so se lažje prilagodila društva, ki imajo zaposlene in svoje prostore. Nove razmere in pogosta nemoč starejših članov, da delujejo v virtualnem svetu, so pri vodstvih slovenskih društev sprožili razmišljanja o prihodnosti in pomenu vključevanja mlajše generacije v aktivno članstvo slovenskih društev na Hrvaškem.

Ključne besede: slovenska društva na Hrvaškem, slovenska skupnost na Hrvaškem, covid-19, slovensko-hrvaška meja.

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja* (P5-0409).

Activities of Slovene Cultural Societies in Croatia during the Covid-19 Pandemic

Abstract

The article explores the activities of 16 Slovene societies in Croatia at the onset and during the Covid-19 pandemic. The study, which took place from March 2020 to August 2021, reveals that Slovene societies underwent considerable changes. Already in the first pandemic wave, once traditional cultural societies with elderly membership rapidly adapted to the new digital reality. The article presents the respondents' views about measures and ways in which Slovene societies adapted to the new situation. One can conclude that the societies continued to pursue their goals and carried on with activities related to the preservation of the Slovene language and culture. Nearly two years from the start of the pandemic, it is evident that those societies which had their own staff and premises adapted more easily. The new situation and the elderly members' lack of skills to cope with the digital world made the leaders of Slovene societies reflect on the future and the importance of attracting younger generations into active membership in Slovene societies in Croatia.

Key words: Slovene societies in Croatia, Slovene community in Croatia, Covid-19, Slovene-Croatian border.

1 Uvod

Slovenci na Hrvaškem obstajajo že stoletja in so na tem ozemlju kontinuirano prisotni. Kot so ugotovili nekateri raziskovalci, se Slovenci na Hrvaškem »ne pojavijo šele z nastankom Republike Slovenije« (Kržišnik - Bukić 2006, 21). Slovenci in Slovenke, ki so živeli v hrvaških krajih, so pravzaprav živeli v skupnih državah, v katerih sta bili današnji Hrvaška in Slovenija: Avstro-Ogrska, Kraljevina SHS/Kraljevina Jugoslavija, Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ) oziroma Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ). Prav zato v družbi niso posebej izstopali in niso bili predmet političnega, splošno družbenega in tudi sistematičnega raziskovalnega interesa. Do spremembe je prišlo leta 1990, ko se je dotedanjim slovenskim skupnostim v sosednjih državah Slovenije pridružila tudi slovenska skupnost na Hrvaškem. Konstitutivni status prebivalstva, na Hrvaškem narodnostno opredeljenega kot slovenskega, je v nekdanji SFRJ vplival na način njihovega družbenega in kulturnega življenja ter ohranjanje identitete, pa tudi na (samo)organizacijo ter posledično na trenutne oblike (samo)organizacije (Zupančič 2008, 527) in nasploh na slovensko institucionalno razvejanost na Hrvaškem.

Na Hrvaškem danes poleg slovenskih kulturnih društev, ki so jedro slovenskega (samo)organiziranja, delujejo tudi druge organizacije. Pomembna veriga in sestavni del slovenskih teles na Hrvaškem, ki imajo politični značaj, so sveti in predstavniki slovenske narodne manjšine. Ti so povezani s politično participacijo pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem. Sveti in predstavniki slovenske narodne manjšine delujejo na treh ravneh, v občini, mestu in županiji (zemljevid 1). Možnost za vzpostavitev oziroma volitve svetov ali predstavnikov slovenske narodne manjšine zagotavlja številčna navzočnost pripadnikov manjšine na določenem upravnem območju. Sveti in predstavniki imajo lahko samo svetovalno funkcijo (Riman & Zver 2020, 79).

Zemljevid 1: Prisotnost Slovencev na Hrvaškem

Vir: ZSKDH – Zveza slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem, 2021; risal: Miha Brvar.

Ne glede na dejstvo, da je slovensko (samo)organiziranje večplastno, pa je ključna dejavnost slovenskih društev. Ta imajo v vsakdanjem življenju osrednjo vlogo v prizadevanju, da se pripadniki slovenske narodne manjšine izrečejo za manjšinski status in narodnostno opredelijo.² Aktivni člani slovenskih društev so pogosto pobudniki različnih novih predlogov in dogodkov, društva pa predstavljajo stalnico na področju ohranjanja jezika in kulture

2 Čeprav na Hrvaškem obstajajo sveti in predstavniki slovenske manjšine na Hrvaškem, je bila pri popisu prebivalstva v letu 2021 vidna predvsem vloga slovenskih društev. Osnovna naloga predstavnikov in svetov slovenske manjšine na Hrvaškem naj bi bila prav povezovanje slovenske manjšine z lokalno skupnostjo, v kateri živijo, kot tudi opozarjanje pripadnikov slovenske manjšine na aktualne zadeve v Hrvaški, ki naj bi tudi vplivale na življenja njihove skupnosti. Žal pa so bili, ko gre za popis prebivalstva, popolnoma neaktivni pri popularizaciji popisa. Edini korak je naredila parlamentarka SDP-ja, ki je hkrati tudi predstavnica slovenske manjšine mesta Varaždin, ki je na to opozorila na dveh tiskovnih konferencah (STA 2021; HINA 2021a; HINA 2021b). Druge aktivnosti pa so organizirala predvsem društva oziroma Zveza slovenskih društev na Hrvaškem.

v okviru najrazličnejših dejavnosti na območju, na katerem delujejo, a tudi širše. Življenje in aktivnosti pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem bi si danes zelo težko predstavljali brez slovenskih društev, zato je cilj tega prispevka povezan z njihovim delovanjem. Slovenska društva na Hrvaškem so del civilne družbe v državi in kot takšna delujejo podobno kot vse druge neprofitne civilnodružbene organizacije ter so v času covida-19 z njimi delila skupno usodo.

Covid-19 je izjemno močno zaznamoval življenje na vseh ravneh in tako tudi zelo vplival na delovanje kulturnih in ljubiteljskih društev, ki so zaradi različnih ukrepov morala večkrat zapreti svoja vrata in zaustaviti tradicionalne aktivnosti članstva. V času pandemije je vidno, da so kulturna društva željno čakala, kdaj bo možno izvesti vsaj del načrtovanega programa. Pogosto so se prilagajala in se še pogosteje soočala z nenehnim spreminjanjem ukrepov. V delovanju pa so postala iznajdljiva in izjemno ustvarjalna. To so potrdile tudi raziskave, opravljene na področju kulturnega delovanja v letih 2020 in 2021. Čeprav je bila kultura v času bolezni covid-19 izjemno ogrožena, se je pokazalo, da se je kulturni sektor relativno hitro odzval na krizo (Krolo, Tonković, Vidović & Žuvela 2020, 7–8).

Okoliščine, ki so neposredno vplivale na kulturni sektor in onemogočale ali oteževale delo, so se razširile v številne druge sektorje, s katerimi so povezane kulturne in umetniške organizacije. Raziskave potrjujejo, da sta hiter odziv in sposobnost iskanja odgovorov na negativne posledice krize sledila zato, ker njihovo delo stalno poteka v nestabilnih delovnih pogojih, kar je povzročilo njihovo hitro prepoznavanje, prilagajanje in odzivanje na spremembe ali nepričakovane ovire – tako so se soočile s krizo in preživele, okrevale in napredovale (Krolo, Tonković, Vidović & Žuvela 2020, 62–63). Kulturne organizacije in tudi ljubiteljska kulturna društva so namreč že vrsto let navajena delovati na podlagi projektov (začasna zaposlitev), zato so na določen način že predhodno pripravljena na krizno delovanje in iznajdljiva, kot se je pričakovalo v času covida-19 (Primorac 2021, 220).

Cilj prispevka je prikazati življenje pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem v času trajanja bolezni covid-19 v letih 2020 in 2021, in sicer s posebnim poudarkom na delovanju njihovih kulturnih društev. V prispevku so analizirani delovanje slovenskih društev in njihove aktivnosti za ohranjanje slovenskega jezika in kulture na Hrvaškem v času bolezni covid-19. Skušalo se bo odgovoriti na vprašanja, koliko so se aktivnosti slovenskih društev v času bolezni covid-19 spremenile in na kakšen način so se društva soočala z ukrepi, ki so jih določali štabi civilne zaščite in Republike Hrvaške (RH) ter Republike Slovenije (RS). Ukrepi, ki so se nanašali na omejitve čezmejnih migracij in potovanj, uvajanje karantenskih in osamitvenih ukrepov, so izjemno hitro zaustavili ne le mednarodne migracije, temveč tudi gibanje prebivalstva v okviru iste države (Gregurović et al. 2020, 1), kar je vplivalo tudi na

pripadnike slovenske skupnosti na Hrvaškem. V njihova življenja so močno posegli ukrepi, ki sta jih (in jih še vedno) odredili RS in RH; kot državljani ene ali druge države (ali celo obeh) so se pogosto znašli v drugačnem položaju, kot če bi imeli samo eno domovino. Ukrepi in odločbe, povezane z boleznijo covid-19, izvajani in sprejemani v obeh državah, so močno vplivali na vezi pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem z RS.

Raziskava tu omenjane problematike je potekala v okviru programske skupine: »Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim na začetku tretjega tisočletja«. Raziskovanje se je začelo še v letu 2020, ko so bile spremljane aktivnosti, povezane z delovanjem slovenskih društev, a tudi z boleznijo covid-19, in se nadaljevalo vse do druge polovice 2021. Podatki o aktivnostih slovenskih društev so pridobljeni tudi iz glasil slovenske manjšine na Hrvaškem,³ prav tako so bili pregledani in analizirani spletne strani društev in tudi družbena omrežja.

V avgustu 2021 so bili izvedeni intervjuji s predstavniki in aktivisti slovenskih društev. Vprašanja so se nanašala na bolezen covid-19. Po enoletnem obdobju so predstavniki in tudi aktivisti društev že imeli določene izkušnje in slovenska društva so morala nadaljevati s svojim delovanjem, če so želela preživeti. Intervjuji so bili izvedeni prek spleta in po elektronski pošti. Ti metodi so v dosedanjih raziskavah uporabljali slovenski in tuji raziskovalci (Ramšak 2004; Meho 2006; Kožar Rosulnik, Milharčič Hladnik & Ličen 2016; Riman 2020). Podoben način tu predstavljene raziskovalne metodologije so imeli tudi slovenski raziskovalci, ki so se ukvarjali s to tematiko (Sorgo & Lukanovič 2020; Munda Hirnök 2020, idr.).

2 Slovenska (samo)organizacija na Hrvaškem: nekdanj in danes

V preteklosti je (samo)organizacija slovenske skupnosti na Hrvaškem temeljila predvsem na delovanju slovenskih društev. V sodobnem času se ta situacija spreminja glede na ustanavljanje in delovanje slovenskih institucij/društev, odvisno od pravic, zagotovljenih s hrvaškimi zakoni, in podpore RS.

Prva slovenska društva so na Hrvaškem zabeležena od leta 1886 dalje in so imela predvsem namen podpore (Riman 2019a). Situacija se spreminja od začetka 20. stoletja, ko so slovenska društva poleg svojega podpornega

3 Pregledana so bila naslednja glasila slovenskih društev: Planika (Slovensko kulturno društvo Triglav, Split), Sopotja (Slovensko-kulturno društvo KPD Bazovica, Reka, Svet slovenske manjšine Primorsko-goranske županije in Svet slovenske manjšine Mesta Reka), Novi odmev (Slovensko kulturno društvo Slovenski dom Zagreb, Svet slovenske manjšine Mesta Zagreb) in Mavrica (Slovensko kulturno društvo Istra, Pulj).

značaja pridobila tudi izjemno močno kulturno vizijo. Nekako se od začetka 20. stoletja začena tudi »zlata doba slovenskega organiziranja«, kot je označeno obdobje med obema vojnama (Kržišnik - Bukić 2006, 41). V tem času je zabeleženih celo več kot štirinajst slovenskih društev, ki so delovala samo v Zagrebu, je pa delovanje drugih slovenskih društev bilo zabeleženo tudi na obmejnem območju in v oddaljenih krajih današnje Hrvaške (Slavonski Brod, Osijek).

V času druge svetovne vojne se število društev zmanjšuje in jih je relativno malo ostalo vse do začetka 21. stoletja. V času nekdanje SFRJ sta kontinuirano na Hrvaškem delovali dve slovenski društvi: Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom Zagreb (German & Todorovski 1999) in Slovenski dom KPD Bazovica (Riman & Riman 2012), ki sta še vedno aktivni. Nekaj časa sta delovala tudi Slovensko kulturno društvo Triglav v Karlovcu (1951–1976) in Slovensko društvo Stane Sever v Osijeku (1971–1976) (Riman 2019, 56). V tem času so slovenska društva svoje delovanje začela utemeljevati predvsem na ljubiteljski kulturi. Čeprav število pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem upada, (tabela 1), se število slovenskih društev povečuje.

Tabela 1: Število prebivalcev Hrvaške, ki so se ob popisih prebivalstva opredelili za slovensko narodno pripadnost

Leto popisa	Število	% od celotnega prebivalstva Hrvaške
1991	23.802	0,5
2001	13.173	0,1
2011	10.517	0,25

Vir: Kržišnik - Bukić 2006; DZS HR 2011

Največji padec števila prebivalcev je viden med letoma 1991 in 2001. Zmanjševanje se povezuje s spremembo političnega sistema leta 1991, osamosvojitvijo RH in RS, začetkom vojne na Hrvaškem in tudi dejstvom, da je veliko posameznikov v teh turbulentnih časih odšlo v Slovenijo in tam tudi ostali.

Zadnji dve desetletji se je situacija na Hrvaškem začela spreminjati. Prvič, zaradi različnih dogodkov v devetdesetih letih 20. stoletja se je pojavila potreba po medsebojnem povezovanju in nastala je Zveza Slovencev na Hrvaškem, ustanovljena leta 1992. Prvi sedež je bil v Slovenskem domu KPD Bazovica na Reki, prvi predsednik pa je bil Vinko Žibert, tudi predsednik reškega društva. Poleg tega sta krovno organizacijo sestavljali še slovenski društvi iz

Zagreba in Karlovca, Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom in SKD Triglav. Kmalu se je Zvezi pridružilo tudi Slovensko kulturno društvo Triglav iz Splita, ustanovljeno maja 1992. Štiri leta pozneje se je Zveza preimenovala v Zvezo slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem (ZSKDH) in sedež takrat preselila v Zagreb, predsednik pa je postal Darko Šonc, hkrati tudi predsednik Kulturno-prosvetnega društva Slovenski dom Zagreb. Maja 2018 se je sedež Zveze z novim vodstvom znova preselil na Reko (Riman 2019b, 65).

Danes so člani ZSKDH (Riman 2019b; Sopotja 2021, 20):

- Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom Zagreb (Zagreb, od leta 1929);
- Slovenski dom KPD Bazovica (Reka, od leta 1947);
- Slovensko kulturno društvo Triglav (Split, od leta 1992);
- Slovensko kulturno društvo Lipa (Dubrovnik, od leta 2001);
- Slovensko kulturno društvo Istra (Pulj, od leta 2001);
- Slovensko kulturno društvo Lipa (Zadar, od leta 2004);
- Slovensko kulturno društvo Snežnik (Lovran, od leta 2005);
- Kulturno društvo Slovenski dom Karlovec (Karlovec, od leta 2006);
- Društvo Slovencev Labin (Labin, od leta 2006);
- Slovensko kulturno društvo Stanko Vraz (Osijek, od leta 2006);
- Slovensko kulturno društvo Lipa (Buzet, od leta 2007);
- Slovensko kulturno društvo Oljka (Poreč, od leta 2007);
- Slovensko kulturno društvo Gorski kotar (Tršče, od leta 2007);
- Slovensko kulturno društvo Nagelj (Varaždin, od leta 2008);
- Slovensko kulturno društvo Ajda (Umag, od leta 2011);
- Slovensko kulturno društvo Prešeren (Lokve, od leta 2020).⁴

Na Hrvaškem delujeta še društvo Udruga Kekec v Puntu (otok Krk) (Registar 2021a) in Kmetijsko izobraževalna skupina v Gorskem kotarju (Registar 2021b).

Slovenska društva delujejo predvsem v večjih mestih in krajih, kjer številčna prisotnost Slovencev omogoča združevanje v slovenskih kulturnih društvih, ki poleg običajnih tradicionalnih društvenih aktivnosti (zbor, folklorne in dramske skupine) ponujajo tudi možnost učenja slovenskega jezika.

V času pred boleznijo covid-19 so slovenska društva na Hrvaškem imela več aktivnosti, povezanih s kulturnim amaterizmom in različnimi dejavnostmi za ohranjanje slovenske identitete. To je zapisano tudi v statutih vseh slovenskih društev, kar jih tudi označuje kot slovenska. Tako je na primer cilj najstarejšega slovenskega društva na Hrvaškem, ki je v Zagrebu, naslednji:

4 Leta 1997 je nastalo *Kulturno društvo Slovencev Dr. France Prešeren* v Šibeniku, ki je svoja vrata zaprlo decembra 2018.

Očuvanje i njegovanje identitete Slovenaca u Zagrebu; očuvanje i njegovanje slovenske samosvijesti i slovenskog jezika; očuvanje i njegovanje slovenskog kulturnog naslijeđa; očuvanje i razvoj već tradicionalno dobrih i prijateljskih odnosa i suživota sa većinskim hrvatskim narodom. (Registar 2021c)

Dejavnost slovenskih društev temelji na druženju članov slovenske skupnosti na Hrvaškem, izvajanju različnih družabnih dogodkov, prek katerih se ohranja slovenska identiteta in neguje slovenski jezik. Društva so dobro vključena tudi v sodelovanje na lokalni ravni v okolju, kjer delujejo. Vodstva društev se osredotočajo predvsem na kulturno delovanje, izogibajo pa se političnemu in vključevanju na hrvaško politično prizorišče. To je že kar dolgoletna značilnost slovenske skupnosti na Hrvaškem. Pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem doslej niso imeli ne potrebe ne volje organizirati se denimo v politično stranko. Nekdanji veleposlanik RS v RH Vojko Volk poudarja, da je v primerjavi z manjšinami, ki so se odločile za bolj politično ali celo strankarsko delovanje, slovenska manjšina že na začetku izbrala pot nedeljene enotnosti in povezanosti ter aktivnega delovanja na področju kulture, slovenskega jezika in izobraževanja. To je bila odlična odločitev, ki našo manjšino na Hrvaškem odlikuje še danes (Vodovnik 2014).

Člani slovenskih društev so pogosto tudi pripadniki večinskega prebivalstva, pa tudi drugih manjšinskih skupnosti. V svojem delovanju izvajajo predvsem tradicionalne dejavnosti, kot so zborovsko petje, dramske in literarne aktivnosti, folklor in ročna dela (klekljanje) (Riman 2014, 441), ter tudi na ta način ohranjajo slovenski jezik in slovensko kulturo na Hrvaškem. Žal pa pogosto te aktivnosti v delovanje društev ne pritegnejo mladih, tako da društva temeljijo predvsem na delovanju starejšega članstva. Trudijo se sicer pritegniti tudi otroke in mlade, kot bo vidno iz nekaterih aktivnosti, omenjenih v nadaljevanju. Mladi in otroci v večjem številu v slovenska društva prihajajo predvsem zaradi učenja slovenskega jezika v obliki »dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture«.

Slovenska društva na Hrvaškem večinoma nimajo svojih prostorov, izjema so društva, ki so dejansko lastniki, to sta Slovenski dom KPD Bazovica na Reki in Slovensko kulturo društvo Istra v Pulju. Nekatera društva delujejo v najemniških prostorih, nekatera pa sploh nimajo nobenih prostorov. Prostorska stiska in neustrezna, zastarela oprema prostorov kljub izraženim interesom članstva pogosto omejujeta možnosti za delovanje v želenem obsegu in vsebinah.

Delovanje slovenskih društev je organizirano po sekcijah in te se razlikujejo od društva do društva. Najbolj zastopane so pevski zbor, folklorna sekcija, dramska/literarna sekcija in likovna/kreativna sekcija. Pomemben del

dejavnosti so tudi knjižnice, delujoče v društvih, ki jim to omogoča prostor (ZSKDH 2021).

Drugi izziv, s katerim se slovenska društva srečujejo, je zaposlitev oseb, ki bi skrbele za delovanje društva oziroma administrativno delo. Slovenska društva se financirajo predvsem s prijavi na projekte slovenskih in hrvaških institucij, namenjenih skrbi za manjšine (v RS je to predvsem Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, v RH pa Svet za narodne manjšine RH (hr. *Savjet za nacionalne manjine RH*)), in na razpise lokalnih in regionalnih skupnosti, na območju katerih delujejo. Prav zato bi društva potrebovala redno zaposlene poslovne sekretarje ali tajnike. Na ta način bi društva lahko širila svoje delovanje in posledično tudi uspela zbrati večje število pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem. Žal ima danes samo manjše število društev zaposleno osebo, ki pomaga vodstvu organizirati delovanje društva.⁵

3 Delovanje slovenskih društev na Hrvaškem v času covid-19

Osnovni cilj kulturnih društev je povezovanje in druženje članov ter na ta način ohranjanje slovenske identitete. Prav zato so ukrepi za zajezitev bolezni covid-19 zelo intenzivno vplivali na normalno življenje in delovanje slovenskih društev na Hrvaškem. Iz pregleda biltenov slovenske manjšine pred covidom-19 sta razvidna razvejana dejavnost in relativno veliko število dogodkov. To so bile razstave, gostovanja, predavanja, nastopi pevskih zborov in nasploh pestro društveno življenje. Aktivnosti in dogodke so obiskovali predvsem člani starejše življenjske dobe. Pri pregledu gradiva pa so zlasti bilteni, ki so izšli v prvi polovici leta 2020, pokazali vse spremembe. Po eni strani so pisali o bogatih aktivnostih v decembru in mesecu kulture (februarju), po drugi pa poročali o zaprtih društvih in okrnjeni dejavnosti.

Delovanje slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem v letih 2020 in 2021 je možno gledati v okviru koronskih valov in obdobja med temi valovi. Trenutno, v času nastajanja tega prispevka, se nahajamo v četrtem valu in pričakuje se, da bo njegov vrhunec v sredini oktobra 2021. Razvidno je, da so društva na Hrvaškem delovala v času vseh valov podobno oziroma da so se člani in vodstva društva na podoben način prilagajali razmeram in pogojem, predpisanim s strani štabov civilne zaščite. Ukrepi so oblikovali dogodke in vplivali na družbeno življenje članov slovenskih društev tako, da se na

5 Vsa slovenska društva na Hrvaškem nimajo tajnic, kar močno vpliva na njihovo delovanje. Društva, ki imajo zaposlene tajnice, so: SKD Istra, Pula; Slovenski dom KPD Bazovica, Reka; Slovenski dom Karlovec, Karlovec; SKD Triglav, Split; SKD Ajda, Umag.

družabni ravni ti niso mogli niti vključevati v kulturno življenje v Sloveniji niti gostiti kulturnikov iz Slovenije, kar je sicer nujno za slovenska društva v sosednjih državah RS. Predvsem je bil problem prehajanje meje, pa tudi nenehno spreminjanje ukrepov s strani RS. Pogosto ukrepi in pogoji za prestop meje niso bili popolnoma jasni (Riman 2020, 122).

Iz analize delovanja slovenskih društev na Hrvaškem je razvidno, da so bila društva zaprta do maja 2020, sledila sta sprostitev ukrepov in zatem ponovno zapiranje septembra/oktobra leta 2020. Do vnovičnega odpiranja društev je prišlo nekako s povečanjem števila cepljenega prebivalstva, in sicer maja 2021, ko se je pri organizaciji dogodkov upoštevalo prostor dogajanja in nadzorovalo število posameznikov.

Kot problem nasploh, pa je bilo delovanje samega članstva v smislu njihove starosti. Raziskave so namreč pokazale, da so ukrepi, ki so jih sprejemale države v času covida-19, močno vplivali na starejše prebivalstvo. Zahteve, da ne gredo zdoma, so jim spremenile vsakdanje življenje in kljub različnim sodobnim načinom komuniciranja (računalniki, aplikacije na mobilnih telefonih) so se mnogi čutili izolirano in osamljeno. Posebej velja to za starejše prebivalstvo in načine ohranjanja stikov z družinskimi člani, sorodniki, prijatelji. Posamezniki, osamljeni in družabno izolirani so se znašli v situaciji, da so to še posebej močno občutili (Gregurović et al. 2020, 8). Poleg tega so raziskave, narejene že v prvem valu, pokazale, da sta potek in izid bolezni covid-19 v veliki meri odvisna od starosti pacienta. Odrasli, starejši od 65 let, predstavljajo 80 % hospitalizacij in imajo 23-krat večje tveganje smrti kot mlajši od 65 let (Mueller, McNamara & Sinclair 2020, 5595). Prav zato je bil tudi odziv slovenskih društev zelo hiter in posebej pazljivi so bili glede starejših članov slovenske skupnosti.

V prvem koronskem valu in z ukrepi, ki so se pojavili, so se spremenile skoraj vsakdanje navade članov glede obiskovanja slovenskih društev. Člani, navajeni redno prihajati v društva in se vključevati v aktivnosti (vaje pevskih zborov itn.), tega več niso mogli storiti, ker se je od začetka marca 2020 vse zaprlo in se je življenje skoraj popolnoma ustavilo.

O tem so poročala tudi slovenska glasila na Hrvaškem, ki so izšla marca 2020. Tako je v zagrebškem Novem odmevu bilo zapisano:

Hrvaška vlada je epidemijo zaradi covida-19 razglasila 11. marca, slovenska vlada je to storila dan pozneje, 12. marca. Sledili so ukrep za ukrepom: zapiranje šol, ustavitev prometa, zaprtje meje, omejitve gibanja, odpoved javnih dogodkov. In tako naprej, vse do obveznih mask, prvih novic o okužbah, obolelih in mrtvih. Zamrlo je tudi življenje v Slovenskem domu. Načrti so padli v vodo. Druženj, ki so temelj našega delovanja, je bilo konec. (Novi odmev 2020a, 3)

Tudi v reških Sopotjih je v prvi številki v letu 2020 urednica napisala:

Čas priprave te številke Sopotij in naša življenja nasploh je močno zaznamoval in še korenito spreminja koronavirus. V teh kriznih in negotovih razmerah so med drugim zaprta tudi vrata društev. Zaustavljena je njihova dejavnost, odpovedane so vse prireditve in srečanja. Do kdaj, ne ve nihče. (Sopotja 2020a, 3)

Na člane so se obračali tudi predsedniki društev. Predsednik Slovenskega kulturnega društva Slovenski dom Zagreb je napisal izjemno čustveno poročilo članom:

Koronavirus nam je v nekaj dneh spremenil življenje. /.../ In kaj storiti, če sta druženje in stiki temeljna doktrina našega delovanja? Zavestno se moramo odločiti za zmanjšanje stikov na zgolj najnujnejše, da zmanjšamo možnost okužbe, tako sebe kot drugih. Z namenom, da zaščitimo naše člane, prijatelje in goste pred boleznijo, začasno zapiramo Slovenski dom, dokler ne bomo prepričani, da ni več nevarnosti okužbe. Na žalost bodo dejavnosti, ki terjajo osebni stik začasno zastale. V naših 90 letih obstoja smo doživeli še nevarnejše grožnje in smo jih uspešno premagali. Tako bo tudi tokrat. Bodimo v mislih skupaj, in ko vse mine, se spet vidimo v našem Slovenskem domu – našem drugem domu. (Novi odmev 2002b, 5)

Iz intervjujev je tudi razvidno, da se je življenje, kot so to poročala tudi glasila, v slovenskih društvih ustavilo na začetku marca 2020. Zaradi skrbi in glede na to, da so pripadniki slovenske manjšine predvsem starejše življenjske dobe, je bila skrb zaradi okužbe izjemno velika. Na vprašanje, kako je slovensko društvo (člani in vodstvo) reagiralo na covid-19, pa je eden od vodij društev odgovoril: »Bili so vsi presenečeni v prvem trenutku, ker se nikoli nekaj takega ni zgodilo. Predvsem so tako člani kot tudi vodstvo bili zelo prestrašeni, ker so večinoma starejši.« (Intervjuvanec 6) Tudi drugi intervjuvanci so odgovarjali podobno in so v svojih odgovorih poudarili zapiranje, prenehanje delovanja slovenskih društev, kot so ga poznali, in presenečenje nad takim dogajanjem.

Ob lanskoletnem marčevskem izbruhu Covida-19 smo se zavestno odločili na zmanjšanje števila stikov na zgolj najnujnejše. S tem smo zagotovili manjšo možnost okužbe, tako sebe kot drugih. Na žalost so neke naše dejavnosti in aktivnosti, ki zahtevajo osebni kontakt, začasno utihnile. (Intervjuvanec 5)

Večja društva, ki imajo zaposlene tajnice ali pa imajo večje število članov, na katere se lahko zanesejo, so prvi val preživela nekoliko lažje. V medsebojnih pogovorih, podporah ter telefonskih klicih in organizirani možganski nevihti (angl. *brainstorm*) je bilo lažje pripraviti strategije za nadaljnje delovanje in različne načrte v primeru, če prvotnih načrtov ne bo mogoče uresničiti. V manjših društvih pa te podpore zaradi manjšega števila aktivnih članov ni bilo. Vsekakor so si bili v medsebojno podporo predsedniki društev, stalno v medsebojnih dogovorih in iskanju ustreznih načinov, kako prebroditi trenutne težave. Eden od predstavnikov društev je v intervjuju poudaril:

Glede na ukrepe smo v začetku prenehali z delom naših skupin in tudi nismo bili v možnosti organizirati dogodke. To nas je veliko prizadelo, posebej starejše člane, kateri so vajeni rednih vaj in posebej skupnega druženja. Sicer je tako bilo najbolje, da smo vsi varni in da ne pride do okužbe v naših prostorih. Smo pa nabavili vse za dezinfekcijo in tudi maske, če kdo pride v tajništvo in da nam tajnica ni ogrožena. Drugo je, da je to zelo dolgo trajalo, posebej pa so bile prepovedane vaje zbora in folklora, kjer so pravzaprav osebni kontakti. (Intervjuvanec 4)

Društva, ki imajo zaposlene tajnice, so jim dovolila delo od doma. V službo so odhajale občasno in po potrebi, da bi prevzele potrebno gradivo. Ena izmed tajnic je zapiranje vrat in pripravo za delo od doma opisala izjemno čustveno:

Ostala sem sama v hiši društva, v katerem je zlovešče tiho. V elektronski pošti na ekranu naredi »klink« – ah, odločba o delu na domu! In spet ponovim: kaj zdaj? Kaj potrebujem doma? Nimam pojma, vse – dokumente, mape, ključek s podatki iz računalnika, mi v glavi roji z veliko hitrostjo. (Grudenić 2020, 8)

Delovanje tajnic je potekalo tako, da so »tekoča dela opravljala od doma« (intervjuvanec 1), in tako je bilo v vseh društvih, ki imajo zaposlene tajnice. Kasneje pa so v nekaterih društvih delovanje uredili na način, da sta se tajnica in vodstvo društva izmenjala v pisarni, da ne bi prišlo do stikov in da bi bilo delo vseeno redno opravljeno (intervjuvanec 3).

Predstavniki slovenskih društev so poudarili, da so v času prvega vala in tudi v naslednjih valovih bili stalno povezani s članstvom in imeli informacije, kakšne so razmere znotraj slovenske skupnosti. Največ so uporabljali telefon, saj je bilo to najprimernejše za člane društev, ki se niso takoj znašli in ki redko komunicirajo po elektronski pošti (intervjuvanci 7, 9, 15).

Manjša društva pa so se našla v veliki zadregi. Nekatera se v prvem valu niso uspela organizirati in nadaljevati z delovanjem. Predstavniki enega izmed manjših društev o prvem srečanju s covidom-19 pravi:

Zelo nam je težavno delati, odkar je covid-19, ker je veliko prepovedi, nekateri člani predsedništva niso cepljeni in na nekaterih aktivnostih ne morejo sodelovati. Iste dogodke smo planirali večkrat in stalno jih moramo prelagati na drugi termin, in zdaj je sploh vprašanje, ali jih bomo zmogli tudi izpeljati. Enostavno veliko dela je, a rezultatov ni. (Intervjuvanec 2)

So se pa člani predvsem osredotočili na prihodnost in upali, da bodo vsaj nekatere dogodke lahko izvedli kasneje, ko se situacija s covidom-19 umiri. Po prvem šoku pa so se društva in tudi članstvo počasi začeli prilagajati situaciji. To je bilo možno takoj po končanem prvem valu, maja, ko so se društva počasi začela odpirati. V prvem valu covida-19 so se društva in člani soočali predvsem z dejstvom, da so komunikacijo poleg telefona in elektronske pošte lahko nadaljevali tudi na sodobnejše načine, ki so se jim do takrat izogibali.

Prehod v virtualni prostor, digitalizacija kulture in uporaba drugih elektronskih medijev – vse to ni minilo brez težav, predvsem zaradi premajhnih zmogljivosti in virov kulturnega sektorja, nezmožnosti »prevajanja« vseh kulturnih in umetniških formatov v digitalno sfero brez dodatnih prilagoditev, poleg tega pri tem prihaja tudi do dodatnega ustvarjanja neenakosti pri dostopu do interneta in drugih elektronskih medijev, ker, na splošno gledano, veliko število ljudi te možnosti še vedno nima (Krolo, Tonković, Vidović & Žuvela 2020, 8).

Določene težave so imeli tudi pripadniki slovenske skupnosti, a je vseeno vidno, da se v odgovorih marsikje pojavi tudi virtualna realnost.

Različne epidemiološke omejitve so najprej zaprle vrata tudi večine društev, samo članstvo, ki ga sestavlja v glavnem starejša generacija, se je izogibalo stikom, kar pa je zaustavilo tudi druženja, ki so srž društvenega življenja. To pa je prineslo določene druge prednosti, člani, motivirani z željo po komunikaciji, so se začeli med seboj povezovati virtualno, za marsikoga med njimi je bil to korak v popolnoma nov svet. K temu je v veliki meri pripomoglo tudi prizadevanje vodstva krovne organizacije, ki je dosledno vztrajalo, da se morajo stiki ohraniti in srečanja potekati redno, kolikor je to mogoče. Virtualno povezovanje je spodbudilo tudi članstvo v društvih samih in posamezne skupine so začele znova bolj ali manj redno delovati. (Intervjuvanec 4)

Po prvih korakih virtualnega povezovanja pa se je poskušalo vse aktivnosti prenesti na virtualno srečanje, vsaj da bi ohranil občutek pripadnosti in da posamezniki, vajeni rednih stikov z društvi, ne bi popolnoma prenehali z delovanjem. O tem priča tudi intervjuvanec, vključen v delovanje ZSKDH:

ZSKDH se je maksimalno potrudila in prilagodila svoje načrtovane dejavnosti situaciji s covid-19. Na samem začetku so sicer vsi potrebovali nekaj časa, da se privadijo novim pogojem. /.../ Njeni predstavniki so se dalje udeleževali raznih sestankov in seminarjev, le da so ti z novo situacijo potekali prek spleta in ne v živo. V letu 2020 sta zaradi covid-19 potekali seja nadzornega odbora (NO) in redna letna skupščina prek spletne aplikacije Zoom namesto v živo. (Intervjuvanec 13)

Da bolezen covid-19 in ukrepi niso prinesli samo nekaj slabega, pa ocenjujejo posamezniki, ki so sodelovali in pomagali članom, ki niso toliko veščji z računalniki in sodobnimi načini komunikacije. O tem priča tudi eden izmed odgovorov na vprašanje, kako so se soočali z ukrepi in kako so prilagodili delovanje (organizacija dogodkov, redne dejavnosti, delovanje tajništva, v primeru, da ga imajo):

Tudi stiki predstavnikov ZSKDH s predsedniki slovenskih društev na Hrvaškem so se začeli odvijati prek spletne aplikacije Zoom. Sami Zoom sestanki s predsedniki društev so po eni strani pozitivno vplivali na povezanost društev z Zvezo, saj so potekali pogostejše kot pred samo pandemijo in je bil na ta način vzpostavljen nekakšen stalni kontakt, poleg tega so se sestankov začeli udeleževati tudi predsedniki oddaljenih društev, ki so sicer redko prihajali na srečanja v živo. (Intervjuvanec 13)

Virtualno povezovanje pa je bilo težje v društvih, ki imajo predvsem stare člane, kar potrjujejo tudi odgovori nekaterih intervjuvancev:

Glede na to, da imamo v večini starejše člane, ki niso navajeni na komunikacijo preko računalnika ali podobno, so srečanja zelo pogrešali. To se vidi predvsem sedaj, ko nam je dovoljeno organizirati srečanja, izlete in podobno, saj se vsi zelo radi udeležijo. (Intervjuvanec 8)

Tudi člani društev so omenjali težave z informatiko in prav tako vključevanje. Tudi drugi predstavniki so imeli podobne izzive:

Imamo težave z informatiko, ustavi ti se računalnik /.../ Starejše članice imajo otroke in jim potem oni pomagajo. To, kar ne morem poslati po mailu, pa pošljem po pošti in podelim osebno. Predvsem pa delujemo online in moramo biti kreativni. (Intervjuvanec 7)

Virtualni način komunikacije in druženja ter izvajanja aktivnosti so na koncu sprejela skoraj vsa društva, kolikor je to bilo mogoče glede na finančne možnosti članov in tudi glede na njihovo pripravljenost, da bi na tak način delovali. Predvsem je takšno delovanje bilo prilagojeno delovanju skupin, kjer je vsaj deloma možen individualni pristop k delu. Tako je eden od intervjuvancev omenjal virtualno povezovanje:

Z upoštevanjem strogih preventivnih ukrepov za preprečevanje širjenja virusa so se nekateri dogodki vseeno izvedli. Slikarska in klekljarska skupina sta delovali od doma in ponudili svoja dela na ogled na spletu. V današnjem sodobnem času obstaja namreč tudi »virtualno javno življenje« in možnost izvedbe skoraj vseh oblik kulturnega ustvarjanja. (Intervjuvanec 3)

Društva so po prvem valu bolezni covid-19 nekako ponovno začela z delovanjem, glede na situacijo v kraju, kjer so delovala, in odvisno od ukrepov, ki jih je predpisoval štab civilne zaščite. V intervjujih so posamezniki omenjali tudi težave z ukrepi in štabom civilne zaščite. V samem pogovoru je bilo razvidno tudi, da so se člani izjemno veselili mehčanja pogojev za zbiranje in druženje. Na vprašanje, kako ocenjujejo vpliv ukrepov na delovanje društva, pa so intervjuvanci različno odgovarjali in navajali različne primere. Glede na to, da društva delujejo na območju celotne Hrvaške, so tudi štabi civilne zaščite pogosto predpisovali različne pogoje in odobrili oziroma zavrnilo določena srečanja. Posamezniki so celo omenjali, da o nekaterih dogodkih niso obvestili štabov civilne zaščite in celo tvegali kazni:

Za zdaj smo se odločili, da bomo poskusili imeti prireditve na odprtem prostoru, toda problem je vreme – če bo dež, kaj bomo naredili. Ni enostavno. Največji problem nam je organizirati prireditve, skupščino pa smo imeli in nismo nikogar nič obvestili, smo jo realizirali, ne virtualno. (Intervjuvanec 2)

Razvidno je, da so se v društvih izjemno hitro prilagodili pogojem. Tudi člani so ukrepe sprejeli:

Na prireditve se udeležimo le maloštevilni člani društva. S popuščanjem ukrepov poskušamo ponovno zagnati delovanje. Člani društva so se v glavnem sprijaznili s tem, da smo delovanje društva ustavili zaradi strahu od okužbe. (Intervjuvanec 9)

Predvsem je razvidno, da so slovenska društva po prvem valu dejavnost utemeljevala na dogodkih, ki so jih lahko organizirala na odprtem, oziroma na dogajanjih, povezanih z možnostjo individualnega obiska, kot so denimo razstave. Veliko pozornosti so društva namenila tudi otrokom.

Zaradi tega, ker smo bili navajeni družiti se, imeti skupne vaje, je to zdaj, v času pandemije, potekalo samo po elektronski poti. Po drugi strani skupine, ki imajo predvsem starejše člane, kot je zbor, se niso niti srečevale niti delale. Pa tudi pri določenih skupinah je bilo kar precej odpora do elektronskih stikov. No, sčasoma smo se prilagodili in z veseljem sprejeli odlok, ko so ukrepi malo popustili, da se lahko vidimo v živo. Sicer vedno z maskami. Lahko rečem tudi, da je prišlo do upada delovanja, ker imamo večinoma starejše člane, posebej v zboru. (Intervjuvanec 4)

Redno delovanje se je na določen način začelo večinoma v vseh društvih. Vsi intervjuvanci, ki delujejo v društvih, kjer imajo tudi zbor, menijo, da je prav ta dejavnost največ trpela: »Zbor pa je najbolj trpel, ker gre za dejavnost, ki je epidemiološko visoko rizična.« (Intervjuvanec 6) Pevske vaje so označili kot vrhunec svobode in nekaj, kar nakazuje normalizacijo: »Končno smo začeli s pevskimi vajami, te smo najbolj pogrešali. Optimisti smo, ker kaže, da gre na boljše.« (Intervjuvanec 3) Skrb za ponovno uspešno delovanje zbora izraža tudi intervjuvanec 6:

Zbor, ki je včasih veliko nastopal in potoval, je v zadnjih dveh letih imel tako malo vaj, da jih lahko na prste preštejemo, nastopa pa dva – poleti, na odprtem, v lastni realizaciji. Verjamemo, da nekateri člani zbora tudi ne bodo prišli nazaj, tudi po pandemiji ne.

Predvsem so intervjuvanci omenjali ukrepe, ki so jih omejevali, pa tudi lastno skrb, da se na večjih dogodkih člani ne bi okužili.

Ukrepi so močno zaznamovali dinamiko delovanja društva. Tudi po dobrem letu in pol smo še vedno na začetku: virus korone še vedno razsaja in greni delovanje društva. Pomembni prazniki so v glavnem minili brez javnih prireditev, občasno, ko so to ukrepi dovoljevali, smo zbrali pogum in organizirali kakšno prireditev v ožjem krogu in ob upoštevanju epidemioloških pravil. (Intervjuvanec 5)

V primerjavi delovanja društev obstajajo razlike med letoma 2020 in 2021. Kot se zdi, so se društva v letu 2021 bolje prilagodila in so tudi ustvarjalnejša, ko gre za iznajdljivost, na kakšen način nadaljevati z delom. O vseh dogodkih pa je bilo treba pravočasno obvestiti štab civilne zaščite, ki je potem dogodke odobril ali zavrnil. Medtem ko nekatera društva niso imele nobenih težav, so jih druga imela predvsem glede načina, kako organizirati različne dogodke. Eden izmed intervjuvancev je o ukrepih dejal:

Glede na to, da ukrepi niso enaki za vse, so zelo negativno vplivali na realizacijo naših projektov. Dejstvo, da so množična zbiranja nekaterim dovoljena, drugim pa ne, nas zelo frustrira, tako vodstvo, še bolj pa člane, ki opažajo v okolju, berejo novice in vedno je isto vprašanje: kako oni lahko, mi pa ne smemo. Realizacija vsakega posameznega projekta je odvisna od končnega dovoljenja štaba, pogosto pa se zgodi, da so vsi načrti zaman. Velikokrat se je zgodilo, da je nekaj odpovedano tik pred zdajci, dan ali dva pred manifestacijo ali odhodom nekam. Po drugi strani, ukrepi so vzbudili našo iznajdljivost in smo nekatere projekte skušali opraviti na drugačen način, npr. online, videoposnetki /.../ Zaradi ukrepov v zadnjem letu in pol je predvsem delovanje zbora bilo skoraj onemogočeno. Zdaj, s COVID-potrdili upamo, da bo zbor lahko vadal. Druge delavnice pa so ta čas delovale, odvisno od trenutnega stanja. (Intervjuvanec 6)

Tako je treba poudariti, da so nekateri večji dogodki organizirani, drugi ne. Kot primer predvsem večjih dogodkov, kjer se je zbralo večje število članov, je treba omeniti proslavo Dneva državnosti RS, kjer se je zbralo okrog 200 članov iz cele Istre. Društva iz Istre so se zbrala tudi 4. julija 2020 na Učki (Mavrica 2020, 5). Srečanje so izvedli tudi v letu 2021.

V letu 2020 so bili izvedeni Dnevi slovenske kulture v Istri (Novi odmev 2020c, 22), velika manifestacija, na kateri se predstavijo kar vsa slovenska društva, ki delujejo v hrvaški Istri. Dogodki so se izvajali in se izvajajo. Trenutno dogodki v društvih potekajo z zmanjšanim številom obiskovalcev in ob

upoštevanju epidemioloških pogojev, kot sta merjenje vročine in popisovanje udeležencev. Izvedeni naj bi bili tudi v letu 2021.

Po drugi strani pa so tudi primeri, kjer večjega dogodka ni bilo možno organizirati zaradi ukrepov ali pa tega štab civilne zaščite ni dovolil. »Zaradi pandemije v letu 2020 Zveza ni uspela izpeljati tradicionalnega Vseslovenskega srečanja. V letošnjem letu ji je to le uspelo, in sicer ob upoštevanju vseh epidemioloških ukrepov. Potekalo je na odprtem prostoru v Parku Golubinjak.« (Intervjuvanec 13) Tako je v letu 2021 zaradi pandemije covid-19 srečanje Slovencev na Hrvaškem bilo na prostem. Vsi udeleženci so imeli veljavno evropsko digitalno covidno potrdilo in srečanja se je udeležilo več kot 250 aktivnih članov vseh slovenskih društev na Hrvaškem.

Zelo dobra je tudi primerjava dvojnih meril na primeru proslave 15. obletnice delovanja slovenskega društva SKD Snežnik iz Lovrana in Društva Slovencev iz Labina. Oktobra leta 2020 je SKD Snežnik, ki deluje v Lovranu, praznoval 15. obletnico v zaprtem prostoru, ko se je že močno začel drugi val in je štab Občine Lovran to dovolil. Kot je bilo zapisano: »Pomembno obletnico delovanja so počastili v živo, s kulturnim programom v lovranskem kinu Svoboda, a žal ob omejeni, skromni udeležbi dvajsetih navzočih obiskovalcev in predstavnikov slovenskih kulturnih društev, od Istre do Dalmacije.« (Sopotja 2020b, 6) Ko pa je Društvo Slovencev v Labinu hotelo obeležiti svojo 15. obletnico (18. 9. 2021), jim štab civilne zaščite tega ni dovolil. Prepoved so v društvu dobili dan pred samim dogodkom (intervjuvanec 2).

To prepoved so komentirali z besedami:

Ukrepi so taki, da ne moreš delovati, vse pripraviš, pa dobiš prepoved; tudi niso jasni, če govoriš po telefonu, dobiš druga navodila za spoštovanje ukrepov, ko pa to napišeš, dobiš prepoved. Društvo se poskuša prilagoditi, a tudi težko je dobiti izvajalce programa, ker se ljudje bojijo nastale situacije s covidom-19, ali so omejitve zbiranja za pripravo programa ali prepovedane vaje. Ukrepi so takšni, da se ljubiteljskim društvom onemogoča delovanje. (Intervjuvanec 2)

To ni edini primer, da društva niso mogla organizirati pravočasne proslave svojega okroglega jubileja. Čez to so se pritoževali tudi drugi intervjuvanci. Tako so nekateri preložili dogodek s pomladi na jesen (intervjuvanec 1), medtem ko so drugi okrogle obletnice pomembnih sekcij v društvu celo premaknili za leto dni (intervjuvanec 5).

Mnogi intervjuvanci so se pritoževali zaradi ukrepov in njihovega negativnega vpliva na aktivnosti v društvih:

Ukrepi so zelo negativno vplivali na delovanje društva. Društvo ima v uporabi prostor, ki je v lasti mestne občine in v letu 2020 je bilo dalj časa zaradi covida-19 prepovedano uporabljati prostor, tako da je delo društva povsem zamrlo. Ni bilo pevskih vaj, niti vaj folklorne skupine. /.../ Praviloma smo pripravljali načrtovane dogodke, ki pa smo jih morali največkrat zaradi prepovedi štaba odpovedati ali preložiti na poznejši čas. (Intervjuvanec 1)

Odpovedani so bili tudi nekateri tradicionalni dogodki, o čemer pričajo tudi intervjuvanci:

Tako kot vsa družbena dogajanja so ukrepi zaradi preprečevanja širjenja koronavirusne pandemije prizadeli tudi delovanje SKD ... Odpovedane oziroma preložene so bile vse načrtovane dejavnosti od marca naprej (manifestacija predstavljanja velikonočnih običajev manjšin, prav tako ostale dejavnosti, načrtovane v sodelovanju z mestnimi oblastmi – predavanje marca, nastop zborov v okviru tradicionalnih dogodkov in nekateri dogodki so bili preloženi za nedoločen čas. (Intervjuvanec 10)

Težko je bilo tudi poučevanje slovenskega jezika, ki je ena od rednih aktivnosti v večjem številu slovenskih društev. Tudi učiteljice so se v prvem valu bolezni covid-19 srečale z nemožnostjo delovanja in so začele predvsem delovati na daljavo. Po pričevanju intervjuvancev so se učiteljice zelo hitro in zlahka navadile na pouk na daljavo. Poudarili pa so, da je učenje slovenskega jezika na ta način izjemno težko. Odnos učencev do tega je bil različen. Nekateri posamezniki so se odločili, da se ne bodo več učili slovenskega jezika, medtem ko so drugi dobili večji zagon. Kot eno osnovnih težav pri učenju slovenskega jezika so navedli maske, saj na ta način učencem ni mogoče pravilno pokazati položaja ustnic, jezika za izgovorjavo pravilnega glasu (intervjuvanec 11). Nekatere učiteljice pa so zelo hitro, takoj po prvem sproščanju najstrožjih ukrepov, začele ponovno poučevati v živo. Čeprav je ena od njih v rizični skupini, se je na prošnjo svojih udeležencev odločila in nadaljevala pouk v fizični obliki (intervjuvanec 14). Situacija s poukom v društvih se je po drugem valu spremenila, in sicer:

Poučevanje dopolnilnega pouka slovenščine se je nadaljevalo, potekalo pa je različno /.../ kombinirano, za najmlajše, to je večino v glavnem v živo, na daljavo tudi v Buzetu, medtem ko je učiteljica v KPD Bazovica na Reki, SKD Ajda v Umagu in SKD Istra v Pulju udeležence iz vseh generacij poučevala v živo. (Intervjuvanec 12)

Po prvem šoku in soočanju s pandemijo, ki se je začela marca 2020, ko je bil uradno prvi val korone, se je situacija sčasoma začela izboljševati z delovanjem in možnostmi delovanja, a vodstva društev so zabeležila negativne trende. »Lahko rečem tudi, da je prišlo do upada delovanja, ker imamo večinoma starejše člane. Posebej je takšna situacija v zboru.« (Intervjuvanec 4)

So pa tudi intervjuvanci sami sklepali, da so zaradi korone »v odločanju morali biti hitri in iznajdljivi«. Iz intervjujev je razvidno, da so intervali med koronskimi valovi bili izjemno pomembni. V trenutkih, ko je bilo število okuženih manjše in so aktivnosti lahko izvajali na odprtem, so to takoj izkoristili:

Sicer smo skoraj pa bili srečni poleti 2020, ko smo imeli Poletje v Bazovici, kjer smo večinoma zunaj imeli otroke. Potem pa je spet jeseni 2020 prišlo do prepovedi dogodkov ljubiteljske kulture. Sicer smo nekako uspeli organizirati fotografsko razstavo. V letu 2021 pa so nekako videli, da se lahko organizira recimo razstava (normalno upošteva ukrepe) brez občinstva. Tako smo tudi o tem razmišljali. Na koncu, moram reči, smo se prilagajali, kot smo mogli z našim delovanjem, ki je bilo zelo okrnjeno. /.../ Planinci so z osebnim prevozom začeli in v manjših skupinah spet hoditi v hribe. Mislim, da smo potrebovali nekaj časa, da se privadimo, kako delovati v novih pogojih. Je pa tudi veliko načrtovanih aktivnosti odpadlo. Tudi seje upravnega odbora so bile prek platform Zoom ali po elektronski pošti. V glavnem je vse šlo na daljavo. (Intervjuvanec 4)

Najpomembnejšo vlogo so imeli člani slovenskih društev in zato smo tudi spraševali, kako so se oni sprijaznili s spremenjenim delovanjem društva. Brez članov je delovanje društva nesmiselno. Nekateri intervjuvanci so bili izjemno pozitivni in so tudi majhne korake, možnost zbiranja na odprtem ali v nadzorovanih pogojih, ocenili kot premike, pomembne za njihovo članstvo.

»Odvisno od posameznikov, vendar težko. Starejši ljudje se po navadi ne spremenijo čez noč in so reakcije bile ali samoizolacija in strah, tako da sploh niso prihajali, ali pa prav nasprotno, komaj so dočakali, da se kam lahko gre.« (Intervjuvanec 6) Druga društva pa sporočajo o zmanjševanju števila posameznikov, ki so se vključili ali pa več ne prihajajo v društvo:

Reakcije članov so različne. Nekateri so se izpisali iz društva zaradi ukrepov, niso si upali prisostvovati niti enemu dogodku, bali so se okužbe. Drugi bi radi, da je več dogodkov, ti so cepljeni in imajo COVID-potrdila, nekateri pa si izmišljajo način, kako se udeležiti dogodka brez potrdila, tudi na način, da si to izposodijo od nekoga drugega, samo da bi se lahko udeležili dogodka. (Intervjuvanec 2)

Člani društev so prikrajšani za različne dogodke. Čeprav bi se jih radi udeležili, jih je strah ali jih moti, da je treba imeti kovidna potrdila. Kot je omenil eden od intervjuvancev, se je treba »veliko merkat« (intervjuvanec 15). Tudi nekateri drugi intervjuvanci so poudarili slabo situacijo in določeno demotivacijo članov slovenskih društev:

Po naših spoznanjih so naši člani zelo prizadeti s COVID-situacijo in zelo pogrešajo druženja in prireditve v Domu. Ker je nekaj časa praktično bilo nemogoče prehajanje meje, so bili prekinjeni tudi stiki naših članov s sorodniki, prijatelji in znanci v matični domovini, izletov in skupinskih potovanj našega društva v Slovenijo pa že od začetka leta 2020 sploh ni. (Intervjuvanec 5)

Predvsem omenjajo tudi ukrepe in slab vpliv:

Novi ukrepi so slabi za delovanje društva, bo zelo težko kaj realizirati ali pa aktivnosti delovanja društva prenesti na poletne mesece. Upam, da bomo funkcionirali kot prej, če se ta situacija umiri, saj je bilo vse bolj enostavno. (Intervjuvanec 2)

Drugi pa so nekoliko pozitivnejši, ker v letu 2021 vidijo premike, ki se dogajajo in pozitivno vplivajo na člane njihovega društva. Društva štejejo lepa dogajanja in pozitivne premike v primerjavi z letom 2020. Tako je intervjuvanec 1 o tej priložnosti odgovoril:

Naše članstvo je namreč v letih 60+ in zato še bolj previdno, ko gre za zdravje. Uspelo nam je postaviti likovno razstavo in pripraviti manjše dogodke na prostem, srečanje učencev pri Bibliobusu, snemanje o delu društva za radijsko in TV-oddajo. Tajnica društva dela polovični delovni čas, tudi sicer je dostopna na mobilni telefon, uradne ure društva so trikrat tedensko. Po letošnjih poletnih mesecih, ko je v društvu zatišje, so se v septembru začele redne vaje pevskega zbora in folklorne skupine. Začel se je tudi redni dopolnilni pouk slovenskega jezika. Tečejo priprave za tradicionalno jesensko kulturno prireditev, ki bo obenem združena s proslavo okrogle obletnice društva, ki je bila spomladi preložena zaradi covida. (Intervjuvanec 1)

V odgovorih so predvsem izpostavili upanje, da ne bo več prihajalo do zapiranja, kot smo mu bili priča (intervjuvanec 8), in da jim bo, odvisno od razmer in ukrepov, od načrtovanega v letu 2021 še uspelo kaj dodatno organizirati (intervjuvanec 5). Iz odgovorov se lahko razbere skrb glede uspešnega

delovanja v prihodnosti, predvsem pri manjših društvih: »Težko bo znova zagnati vse dejavnosti v društvu, predvsem navado prihoda na druženje v društvo. Verjetno bo lažje prirediti neke dogodke na odprtem, tam, kjer bo to možno.« (Intervjuvanec 9) Realno pa razmišljajo o posodobitvi delovanja društva, saj je pandemija covid-19 odkrila marsikatero šibko točko v slovenskih društvih in vrzeli, ki bi jih veljalo zapolniti.

Je že skoraj polni dve leti od začetka pandemije in zaenkrat ne kaže na konec. Ko ljudje ne hodijo nekam dve leti, potem se jim več niti ne da, vsakdanje življenje se spremeni. Člani so večinoma starejši ljudje in jih veliko ima kronične zdravstvene težave, zaradi katerih nočejo tvegati okužbe z virusom. /.../ a pandemija je še enkrat poudarila dejstvo, da je naše (kot tudi vsa druga društva) staro, da so člani večinoma digitalno nepismeni (lahko smo srečni, če komuniciramo po mailu ali po kakšni aplikaciji (npr. Viber). /.../ Zaradi tega poskušamo društvo približati najmlajšim. Da bo situacija takšna, kot je bila pred pandemijo, ne verjamemo. /.../ In bo verjetno precej različna, kot je bila pred pandemijo. Verjetno se bodo društva morala preusmeriti, razširiti na digitalni način delovanja, mogoče bodo nastale tudi drugačne delavnice in aktivnosti. Čas bo pokazal, koliko bo vsako društvo iznajdljivo in fleksibilno. (Intervjuvanec 6)

4 Zaključek

Slovenska društva na Hrvaškem so se, kot številna druga, znašla v zelo težki situaciji, ko so se začela soočati z ukrepi in omejitvami zaradi bolezni covid-19. Mogoče so v tem trenutku bila v slabšem položaju kot nekatera druga kulturna društva, ker je njihovo članstvo starejše, in ko je bilo treba komunicirati v virtualnem svetu, so bili člani slovenskih društev izključeni.

Primerjava delovanja slovenskih društev na Hrvaškem pred in v času pandemije covid-19 pa kaže, da se je delovanje popolnoma spremenilo. Od razvejane dejavnosti – različnih aktivnosti, ki so se izvajale v zaprtih prostorih in na odprtem, ter sooblikovanja tudi tradicionalnih dogodkov tako z lokalno skupnostjo kot z društvi v Sloveniji – se je delovanje skrčilo na občasne Zoom sestanke in telefonske klice. Pokazalo se je, da so slovenska društva relativno hitro spremenila svoj način delovanja in se prilagodila situaciji. Nekako je to spreminjanje dotedanjih navad vodila ZSKDH, so pa podobno obliko delovanja prevzela predvsem večja slovenska društva, ki so se lahko v svojih

aktivnostih oprla predvsem na delo tajnice in posedovanje lastnega ali podnajemniškega prostora.

Najhujši je bil prvi val, ki se je končal maja 2020. Od takrat dalje je razvidno, da se slovenska društva vse bolj odpirajo in širijo svoje delovanje. Predvsem na začetku so bile organizirane razstave in takšne aktivnosti, kjer je lahko sodelovalo manjše število ljudi. Poudarek je bil na organizaciji dogodkov na odprtem, s tem, da so društva, ki delujejo v primorskem delu Hrvaške, v nekoliko boljšem položaju zaradi klime. V delovanju je vidno stopnjevanje aktivnosti, kjer je kot vrhunec bila ponovno omogočena možnost, da se srečajo člani pevskih zborov in po skoraj dveletnem odmoru ponovno začnejo z vajami.

Čeprav je delovanje bilo okrnjeno, je ostala skrb slovenskih društev za najmlajše in skupine za ohranjanje jezika in kulture. Društva so celo še dodala različne aktivnosti za otroke (izvajanje dopolnilnega pouka slovenskega jezika za otroke v društvu v Zagrebu ali prvo izvajanje dogodka Poletje za otroke v društvu Istra v Pulju).

Slovenska društva so sicer ponovno oživela in še vedno oživljajo dejavnost z nekoliko skrčenimi načrti in dejavnostmi, a se je pri intervjuvancih vseeno čutila in izražala skrb za člane. Poudarjali so, da so predvsem starejši člani, ki se več ne bodo udeležili dogodkov v društvu, prvič zaradi bolezni in skrbi, da ne bi zboleli, in drugič, ker so se po dveh letih odvadili obiskovati društvene prostore. Razmišljanje o prihodnosti slovenskih društev na Hrvaškem pa jih je tudi usmerilo k mlajšim generacijam in skrbi za preživetje slovenskih društev.

Covid-19 je bil za vse velika preizkušnja, in čeprav so slovenska društva oblikovana po pravilih in idejah tradicionalnega društva ter na določen način negujejo tudi arhaične vrednote, pa je vseeno razvidno, da so se hitro prilagodila novim pogojem in da je določena preobrazba vendarle možna. Od vodstev društev pa je zdaj odvisno, ali bodo po covidu-19 zmogla oblikovati delovanje na najboljši možen način in k temu pritegniti kar največ pripadnikov slovenske skupnosti.

Intervjuvanci

Intervjuvanec 1 – D. B.

Intervjuvanec 2 – S. V.

Intervjuvanec 3 – C. Š.

Intervjuvanec 4 – J. D.

Intervjuvanec 5 – D. Š.

Intervjuvanec 6 – D. A.

Intervjuvanec 7 – M. T. D.

Intervjuvanec 8 – M. L.

Intervjuvanec 9 – M. P.

Intervjuvanec 10 – P. M.

Intervjuvanec 11 – V. S.

Intervjuvanec 12 – M. M.

Intervjuvanec 13 – S. Z. K.

Intervjuvanec 14 – M. C.

Intervjuvanec 15 – V. S.

Viri in literatura

- DZS HR – Državni zavod za statistiko Republike Hrvatske, 2011. Stanovništvo prema narodnosti, popisi 1971.–2011, <https://www.dzs.hr/> (dostop 20. 9. 2021).
- Gregurović, M. et al., 2020. *Pandemija i migracije*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, <https://www.bib.irb.hr/1064147> (dostop 1. 7. 2021).
- Grudenić, S., 2020. Zapisi ene tajnice. *Sopotja* 2, 8.
- HINA, 2021a. Antolić Vupora: na 17. pitanju u popisu promisliti tko su vam bili preci. *Glas Istre*, 17. september 2021, <https://www.glasistre.hr/hrvatska/antolic-vupora-na-17-pitanju-u-popisu-promisliti-tko-su-vam-bili-prec-746172> (dostop 20. 9. 2021).
- HINA, 2021b. Manjinske zastupnice: »U popisu se izjasnite kao manjine da zadržite prava«. *Jutarnji list*, 1. oktober 2021, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/manjinske-zastupnice-u-popisu-se-izjasnite-kao-manjine-da-zadrzite-prava-15106620> (dostop 2. 10. 2021).
- Jerman, S. & Todorovski, I., 1999. *Slovenski dom v Zagrebu: 1929–1999*. Kulturno-prosvetno društvo Slovenski dom, Zagreb.
- Knežević Hočevar, D. & Cukut Krilić, S., 2019. Contestable Demographic Reasoning Regarding Labour Mobility and Migration. *Dve Domovini / Two Homelands* 50, 131–146.
- Kožar Rosulnik, K., Milharčić Hladnik, M. & Ličen, N., 2016. Women's Narratives on Learning through Migration. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 76, 29–47.
- Krolo, K., Tonković, Ž., Vidović, D. & Žuvela, A., 2020. *Impact of COVID-19 and Zagreb Earthquake on CSOs in Contemporary Culture and Arts*. Kultura Nova, Zagreb.
- Kržišnik-Bukić, V., 2006. O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdaj do danes. V K. Munda Hirnök & M. Ravnik (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanjost*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 15–87.
- Mavrica, 2020. Pohod na Učko. *Mavrica* 49/50, 5.
- Meho, L. I., 2006. E-mail Interviewing in Qualitative Research: A Methodological Discussion. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 27 (10), 1284–1295.
- Mueller, A. L., McNamara, M. S. & Sinclair, D. A., 2020. Why Does COVID-19 Disproportionately Affect Older People?. *Aging* 10, 9959–9981.
- Munda Hirnök, K., 2020. Impact of the Covid-19 Coronavirus Disease Pandemic on Slovene Organisations and Institutions in the Raba Region. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 165–179.
- Novi odmev, 2020a. Pomlad, kot je še ni bilo – kakšno leto je pred nami?. *Novi odmev* 72, 3.
- Novi odmev, 2020b. Pismo članom in prijateljem Slovenskega doma, 18. marca. *Novi odmev* 72, 5.
- Novi odmev, 2020c. Pester kulturni oktober 2020 v Istri. *Novi odmev* 74, 13.
- Primorac, J., 2021. Izgubljeni prihodi i pronađena solidarnost: utjecaj prvog vala pandemije bolesti COVID-19 na kulturni sektor u jugoistočnoj Europi. *Sociologija i prosper* 59, 219–240.

- Ramšak, M., 2004. Včasih znam tudi molčati, čeprav se zdi to malo verjetno: pripombe k mizoginim stereotipom o ženskem opravljanju. *Etnolog* 14 (65), 121–138.
- Registar, 2021a. Kekec. Republike Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave, <https://registri.uprava.hr/#!udruga-detalji/wQcBAAEAAQFrZWtL4wAAAAAAAAAAVgk-BAAABAgAAAAEQAAAAAAAAAAAAABAQFvaeICAeTkHA> (dostop 10. 9. 2021).
- Registar, 2021b. Poljoprivredno edukacijska udruga Gorski kotar. Republike Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave, <https://registri.uprava.hr/#!udruga-detalji/wQcBAAEAAQFhb3Jza2kg290YfIAAAAAAAAAAAL4JAQA-AAQIAAAABEAAAAAAAAAAAAAQEBb2niAgGK0gc> (dostop 10. 9. 2021).
- Registar, 2021c. Kulturno prosvjetno društvo Slovenski dom Zagreb. Republike Hrvatska, Ministarstvo pravosuđa i uprave, <https://registri.uprava.hr/#!udruga-detalji/wQcBAAEAAQFTbG92ZW5za2kgZG9tIFphZ3Jl4gAAAAAAAAAAAAABAQFvaeICAaos> (dostop 10. 9. 2021).
- Riman, B., 2014. Identitet mladih u kulturno-umjetničkim društvima slovenske nacionalne manjine. V M. Brekalo (ur.) *Kultura, identitet, društvo – europski realiteti: zbornik radova I. međunarodnog interdisciplinarnog znanstvenog skupa (Osijek, 20.–21. ožujka 2013)*. Sveučilište J. J. Strossmayerja, Odjel za kulturologiju, Osijek; Institut društvenih znanosti Ive Pilar, Zagreb, 433–443.
- Riman, B., 2019a. *Slovenska društva u Hrvatskoj: od 1886. do 1991. godine*. Vijeće slovenske nacionalne manjine Primorsko-goranske županije / Svet slovenske nacionalne manjšine Primorsko-goranske županije, Rijeka; Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Riman, B., 2019b. *Sosedje Slovenci: Slovenci na Hrvaškem / Susjedi Slovenci: Slovenci u Hrvatskoj*. Narodna in univerzitetna knjižnica; Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Riman, B., 2020. The Slovenian Community in Croatia during the Covid-19 Pandemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 119–137.
- Riman, B. & Riman, K., 2012. *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica: (1947–2007)*. Solutio; Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica, Rijeka.
- Riman, B. & Zver, S., 2020. Aktualna politična situacija med pripadnici slovenske skupnosti na Hrvaškem. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 84, 73–95.
- Sopotja, 2020a. Uvodnik. *Sopotja* 1, 3.
- Sopotja, 2020b. 23. oktobra ministrica obiskala Lovran. *Sopotja* 4, 6.
- Sopotja, 2021. Svet za narodne manjšine RH. *Sopotja* 4, 20.
- Sorgo, L. & Novak Lukanovič, S., 2020. The Italian National Community in Slovenia during the Covid-19 Epidemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 101–117.
- STA – Slovenska tiskovna agencija, 2021. Hrvaška poslanka slovenskega rodu o pomenu popisa za obstoj Slovencev na Hrvaškem. STA, 17. september 2020, <https://www.sta.si/2944975/hrvaska-poslanka-slovenskega-rodu-o-pomenu-popisa-za-obstoj-slovencev-na-hrvaskem> (dostop 20. 9. 2021).
- Vodovnik, D., 2014. Najstarejše društvo Slovencev v Evropi. *Nedelo*, 6. december 2014,

<https://www.delo.si/nedelo/najstarejse-drustvo-slovencev-v-evropi.html> (dostop 15. 4. 2021).

ZSKDH – Zveza slovenskih kulturnih društev na Hrvaškem, 2021. Člani Zveze, http://www.slovinci.hr/?page_id=172 (dostop 15. 9. 2021).

Zupančič, J. 2008. K vprašanju avtohtonosti Slovencev na Hrvaškem. *Rast* 6, 568–578.

Romana Bešter, Janez Pirc

Romski učenci in izobraževanje na daljavo v času epidemije covida-19¹

Izvleček

V tem prispevku analiziramo, kako je potekalo izobraževanje romskih otrok v osnovnih šolah v Sloveniji v obdobju pouka na daljavo v času zaprtja šol zaradi epidemije covida-19, to je od marca 2020 do aprila 2021. Romi kot ena najbolj marginaliziranih in ranljivih skupin prebivalstva v Sloveniji so na področju izobraževanja že doslej beležili znatno slabše rezultate kot ostalo prebivalstvo, tako glede same vključenosti kot glede uspešnosti. Zato ima lahko prekinitev rednih šolskih dejavnosti za romske učence precej širše negativne posledice kot za večino njihovih neromskih vrstnikov. S pomočjo rezultatov raziskave, ki je vključevala spletne ankete z učitelji in romskimi pomočniki, v prispevku analiziramo tehnične pogoje, ki so jih imeli na voljo romski učenci za učenje na daljavo, načine vzpostavljanja stikov med učitelji in romskimi učenci v tem obdobju, sodelovanje romskih učencev pri pouku na daljavo in sodelovanje njihovih staršev s šolami oziroma z učitelji in romskimi pomočniki. V prispevku mestoma izpostavljamo primerjalno perspektivo glede romskih in ostalih učencev ter glede položaja v šolskih letih 2019/20 in 2020/21. Proučimo učinke izobraževanja na daljavo (zlasti) na romske učence in negativne posledice, ki so se pokazale že na prehodu iz šolskega leta 2019/20 v šolsko leto 2020/21, zelo verjetno pa bodo imele precej dolgoročnejši značaj.

Ključne besede: Romi, covid-19, izobraževanje, izobraževanje na daljavo, Slovenija, epidemija covida-19, osnovna šola.

1 Prispevek je nadgradnja članka Bešter, R. & Pirc, J., 2020. Impact of Remote Learning During the Covid-19 Lockdown on Roma Pupils in Slovenia. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 139–164.

Roma Pupils and Remote Learning during the Covid-19 Pandemic

Abstract

The article presents the remote learning of Roma children in Slovene primary schools after the Covid-19 related school closure between March 2020 and April 2021. As one of the most marginalised and vulnerable population groups in Slovenia, Roma had been recording significantly lower educational outcomes than the rest of the population, both in terms of inclusion and performance. Therefore, the disruption of regular school activities is likely to have much broader negative consequences for Roma pupils than for most of their non-Roma peers. Based on the results of a study involving online surveys among teachers and Roma assistants, the article analyses the technical conditions available to Roma pupils for remote learning, the establishment of contact between teachers and Roma pupils, the participation of Roma pupils in remote learning, and the cooperation of their parents with the school, teachers, and Roma assistants. The article provides a comparative perspective of the position of Roma and non-Roma pupils in the school years 2019/20 and 2020/21. Furthermore, it explores the impacts of remote learning (in particular) on Roma pupils and the negative consequences which had become apparent already in the transition from the 2019/20 to the 2020/21 school year and which are likely to be much more far-reaching.

Key words: Roma, Covid-19, education, remote learning, Slovenia, Covid-19 pandemic, primary school.

1 Uvod

Zaprtje šol oziroma izvajanje pouka na daljavo zaradi epidemije covid-19 je prineslo številne izzive vsem učencem (enako tudi učiteljem in staršem), v posebej ranljivem položaju pa so se znašli učenci in dijaki, ki prihajajo iz ekonomsko in socialno deprivilegiranih družin. V Sloveniji mednje spada velika večina romskih družin. Romi kot ena najbolj marginaliziranih in ranljivih skupin tako v Sloveniji kot drugod po Evropi so se že pred koronakrizo soočali s številnimi težavami na področju izobraževanja. Praksa in raziskave kažejo, da so Romi na splošno slabo vključeni v izobraževalni sistem in da so manj uspešni kot njihovi neromski vrstniki (Save the Children 2001, 20; Claveria & Alonso 2003; Krek & Vogrinc 2005; Stoica & Wamsiedel 2012, 16; Baucal et al. 2005; Vonta et al. 2011; Jazbec et al. 2013; Peček et al. 2013; Bešter & Pirc 2021). Obiskovanje šole je med romskimi učenci pogosto zelo neredno, stopnja osipa je izjemno visoka, redki posamezniki nadaljujejo s šolanjem po zaključenem obveznem izobraževanju. Razlogov za to je več in se med seboj prepletajo. Ena izmed njih sta zagotovo že omenjeni slab socialno-ekonomski položaj številnih romskih družin in nespodbudne bivalne razmere v okolju, kjer živijo. Raziskave (Coleman et al. 1966; Baker et al. 2002; Peček et al. 2006; EREBUS International 2005; Selcuk 2005; OECD 2001, 2004, 2007, 2011) kažejo, da učenci, ki izhajajo iz socialno-ekonomsko šibkejših družin in živijo v manj spodbudnem okolju, v večji meri kot ostali dosegajo nižje učne rezultate, so slabše vključeni v izobraževalni proces in prej zaključijo s šolanjem. Pomemben dejavnik je tudi predšolska socializacija romskih otrok, ki običajno poteka v drugačnem kulturnem okolju kot predšolska socializacija ostalih otrok (Smith 1997), predvsem pa velik del romskih otrok ni vključen v formalne oblike predšolskega varstva. Romski otroci ob vstopu v šolo pogosto tudi ne obvladajo ali slabo obvladajo učni jezik, kar se v pedagoških krogih večkrat zaznava kot ključen vzrok neuspešnosti romskih otrok v šoli (Réger 1999; Tancer 1994, 75–76; Vonta et al. 2011, 76). Vsi ti in še drugi dejavniki vplivajo na to, da so šolski rezultati romskih otrok pogosto precej pod povprečjem rezultatov njihovih neromskih vrstnikov (glej npr. Peček et al. 2013, 77; Bešter & Pirc 2021, 16–19), da je delež romskih otrok, vključenih v šole s posebnim programom, večji v primerjavi z deležem ostalih otrok,² da romski otroci redkeje uspešno zaključijo osnovno šolo, še redkeje pa šolanje nadaljujejo na višjih stopnjah (Pirc & Bešter 2020). Slovenski šolski sistem sicer predvideva različne oblike dodatne pomoči, s katerimi učitelji in drugi strokovni delavci ter romski pomočniki pomagajo romskim otrokom pri šolskem delu

2 To velja za Slovenijo (Bešter & Medvešek 2007, 134–135) in tudi druge srednje in vzhodnoevropske države (European Roma Rights Center 2003; Kontseková & Košťál 2011, 23–24; OSCE 2012).

in vključevanju v izobraževalni sistem,³ vendar pa samo delo v šoli ne zadošča za pomembnejše izboljšanje stanja.

V zadnjih nekaj desetletjih je bilo v Sloveniji izvedenih (in se še izvaja) tudi precejšnje število projektov, namenjenih delu z romskimi otroki zunaj šole, zlasti v romskih naseljih. Te aktivnosti dopolnjujejo delo v šolah in pripomorejo k odpravljanju zaznanih ovir in primanjkljajev romskih otrok na področju izobraževanja, vendar je problem v tem, da niso konstantne, temveč so vezane na krajša obdobja projektnega financiranja. Tako učitelji kot izvajalci omenjenih projektov in drugi deležniki, vključeni v proces izobraževanja Romov, poročajo, da vsaka večja prekinitev rednih (šolskih ali projektnih) dejavnosti z romskimi otroki to populacijo potisne močno nazaj, včasih skoraj na začetni položaj. Podobno ugotavljajo raziskave, izvedene drugod po svetu, v zvezi s prekinitvijo šolskih dejavnosti v času poletnih počitnic. Rezultati kažejo, da otroci iz ranljivejših, zlasti socialno-ekonomsko ogroženih družin, v času šolskih počitnic bolj nazadujejo v znanju kot njihovi socialno-ekonomsko bolje stoječi vrstniki in posledično se poveča tudi razkorak v znanju med njimi in ostalimi otroki (Stewart et al. 2018). Epidemija covida-19 formalno ni prekinila vseh šolskih dejavnosti. Čeprav so bile šole zaprte, se poučevanje ni prekinilo, temveč je bilo preneseno v spletna izobraževalna okolja.⁴ V praksi je to za nekatere romske otroke vseeno v precejšnji meri pomenilo dejansko prekinitev izobraževanja.⁵

Namen tega prispevka je raziskati naslednja vprašanja: kako je premik izobraževanja iz šolskih učilnic v spletno okolje vplival na romske učence, ki pogosto živijo v naseljih, ločenih od večinskega prebivalstva, v domovih brez računalnika in internetne povezave, nekateri celo brez električne energije? Kako je to vplivalo na vlogo romskih staršev, ki so bili naenkrat postavljeni v položaj, da pomagajo izobraževati svoje otroke doma, ob tem, da imajo sami nizko stopnjo izobrazbe ali so sploh neizobraženi in so pogosto celo (vsaj računalniško) nepismeni? Kako so šole vzpostavljale stik z romskimi učenci in

3 Več o politikah in ukrepih za vključevanje romskih otrok v slovenski izobraževalni sistem glej v Bešter & Medvešek 2007; Brezovšek et al. 2008; Nećak Lük & Novak Lukanović 2011.

4 Popolno zaprtje izobraževalnih ustanov v Sloveniji je bilo v šolskem letu 2019/20 v veljavi od 16. 3. do 18. 5. 2020. Po tem datumu se je začelo s postopnim odpiranjem osnovnih šol (Kustec et al. 2020, 10). V šolskem letu 2020/21 so se osnovne šole za učence od 6. do 9. razreda znova zaprle že 19. 10., za preostale učence pa na začetku novembra 2020. Učenci so se postopoma, odvisno od razreda in regije šolanja, vrnili v šole v obdobju med 25. 1. in 15. 2. 2021. Znova pa so bile šole zaprte še v obdobju od 1. 4. do 11. 4. 2021.

5 O specifičnih težavah pripadnikov drugih etničnih manjšin v Sloveniji in pripadnikov romske skupnosti na narodnostno mešanem območju v Prekmurju na področju osnovnošolskega izobraževanja v obdobju izobraževanja na daljavo zaradi epidemije covida-19 glej: Sorgo & Novak Lukanović 2020, 110; Kovács & Göncz 2020, 194.

njihovimi družinami, s katerimi v mnogih primerih niso imele (rednih) stikov niti pred pandemijo? So romski učenci sploh ostali vključeni v izobraževanje ali se je izobraževanje zanje v času zaprtja šol ustavilo? Ali je/bo izobraževanje na daljavo zaradi epidemije bolezni covid-19 povečalo neenakosti med romskimi in ostalimi (neromskimi) učenci na izobraževalnem področju v Sloveniji?

V nadaljevanju prispevka bo najprej predstavljena metodologija raziskave, potem pa bodo sledili rezultati po posameznih tematskih sklopih. V prvem sklopu bomo preverili, kako dobro so bili v času zaprtja šol romski otroci opremljeni z računalniki in drugo tehnično opremo, ki so jo potrebovali za izobraževanje na daljavo, ter kako dobro so znali to opremo uporabljati. V drugem sklopu bomo preverjali, ali in na kakšen način je učiteljem uspelo vzpostaviti stik z romskimi učenci oziroma če jim ni uspelo, zakaj ne. V tretjem sklopu se bomo poglobili v konkretno sodelovanje romskih učencev pri pouku v času izobraževanja na daljavo, čemur bomo dodali tudi primerjavo z ostalimi učenci. Četrty sklop bo obravnaval vključenost romskih staršev v izobraževanje njihovih otrok v času pouka na daljavo. V petem sklopu pa bomo obravnavali možne posledice izobraževanja na daljavo za romske učence in morebiten vpliv takšnega načina izobraževanja na povečanje neenakosti med romskimi in ostalimi učenci.

Pri vseh sklopih bomo primerjali položaj v šolskih letih 2019/20 in 2020/21. Ob tej primerjavi bomo upoštevali dejstvo, da je bila v prvem šolskem letu uvedba izobraževanja na daljavo v Sloveniji nenadna in so jo spremljali temu primerne številne težave in sprotne prilagajanja vseh členov izobraževanja na nove okoliščine, medtem ko bi v šolskem letu 2020/21 praviloma morala biti pripravljenost na vnovično izobraževanje na daljavo boljša. Po drugi strani pa je ob analizi pomembno poudariti, da je bilo obdobje izobraževanja na daljavo v letu 2020/21 daljše kot v predhodnem šolskem letu. Tudi mednarodno primerjalno gledano je bilo obdobje zaprtja šol v Sloveniji zelo dolgo – daljše od povprečja držav članic Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD 2021, 40).

2 Metodologija

Raziskava, ki smo jo izvedli v obdobju med junijem 2020 in septembrom 2021, je vključevala spletne ankete, izvedene z učitelji⁶ osnovnih šol in romskimi pomočniki. Spletne ankete, izvedene z romskimi pomočniki in učitelji, ki delajo na šolah z romskimi pomočniki, so bile izpeljane v okviru projekta

6 Manjši del anketirancev med zaposlenimi na šolah so poleg učiteljev predstavljali še drugi zaposleni, kot so ravnatelji in svetovalni delavci.

Skupaj za znanje, ki ga je vodil Center šolskih in občolskih dejavnosti.⁷ Spletni anketi, izvedeni z učitelji na šolah, kjer nimajo romskih pomočnikov, pa sta bili izpeljani v okviru programske skupine Inštituta za narodnostna vprašanja.⁸

Ankete smo izvedli ob zaključku šolskih let 2019/20 in 2020/21. Romske pomočnike smo naslovili neposredno po elektronski pošti, učitelje pa posredno prek ravnateljev, ki smo jim po elektronski pošti poslali prošnjo, naj učiteljem v svojem kolektivu posredujejo vabilo k sodelovanju in povezavo na spletno anketo.

V spletni anketi za romske pomočnike⁹ je leta 2019/20 sodelovalo 23 romskih pomočnikov, ki so delali na 27 osnovnih šolah v različnih regijah Slovenije, in sicer 8 v pomurski, 2 v podravski in 1 v osrednjeslovenski regiji ter 12 v regiji jugovzhodna (JV) Slovenija. Leta 2020/21 je v anketi sodelovalo 21 romskih pomočnikov, ki so delali na 24 osnovnih šolah v različnih regijah Slovenije. Romski pomočniki so delali v naslednjih slovenskih statističnih regijah: 7 v pomurski, 1 v podravski in 1 v osrednjeslovenski regiji ter 12 v regiji JV Slovenija.

V spletni anketi za učitelje na osnovnih šolah, kjer delajo romski pomočniki, je v šolskem letu 2019/20 sodelovalo 297 učiteljev s 25 osnovnih šol¹⁰: 37 % iz pomurske, 7 % iz podravske in 9 % iz osrednjeslovenske regije ter 46 % iz regije JV Slovenija. V šolskem letu 2020/21 je v spletni anketi na teh šolah sodelovalo 264 učiteljev s 27 osnovnih šol¹¹: 22 % iz pomurske, 7 % iz podravske, 3 % iz osrednjeslovenske in 8 % iz posavske regije ter 61 % iz regije JV Slovenija.

V anketi za učitelje na osnovnih šolah, kjer nimajo romskih pomočnikov, je v šolskem letu 2019/20 sodelovalo 90 učiteljev z 18 osnovnih šol: 20 % iz pomurske, 28 % iz podravske, 13 % iz osrednjeslovenske in 15 % iz posavske regije ter 24 % iz regije JV Slovenija. V šolskem letu 2020/21 je bilo v tej skupini osnovnih šol 146 učiteljev z 21 osnovnih šol: 26 % iz pomurske, 17 % iz podravske, 3 % iz osrednjeslovenske in 7 % iz posavske regije ter 44 % iz regije JV Slovenija, 3 % pa jih je bilo iz preostalih slovenskih regij.

7 Projekt *Skupaj za znanje* – izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti sta sofinancirala Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada, izvajala pa ga je ekipa Centra šolskih in občolskih dejavnosti na številnih lokacijah po vsej Sloveniji. Več o projektu glej na <http://www.skupajzaznanje.si/>.

8 Raziskovalni program *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje*.

9 Z izrazom romski pomočniki označujemo posameznike, ki so v okviru projekta *Skupaj za znanje* delali na izbranih osnovnih šolah v Sloveniji z romskimi učenci. Bili so vezni člen med pripadniki romske skupnosti in vzgojno-izobraževalnimi institucijami. Poleg šol so izvajali svoje aktivnosti še v vrtcih in delno tudi romskih naseljih (Pirc 2016, 6). Več o delovnih nalogah romskih pomočnikov, njihovem delu v okviru projektov pred začetkom projekta *Skupaj za znanje*, občasni nejasnosti pojma in pristojnosti romskih pomočnikov pišejo Bešter in sodelavca (2016, 6–7).

10 Podružnične šole so v tem primeru prištete k matičnim.

11 Enako kot predhodna opomba.

Tabela 1: Število romskih pomočnikov (RP) in struktura zaposlenih na osnovnih šolah (OŠ), kjer so delali romski pomočniki, sodelujočih v raziskavi

Šolsko leto	Št. OŠ	Št. RP	Učitelji in drugi zaposleni na OŠ			
			Skupno število	Delež učiteljev razrednega pouka (%)	Delež učiteljev predmetnega pouka (%)	Delež zaposlenih v okviru drugih del na OŠ (%)*
2019/20	27	23	297	43	42	15
2020/21	24	21	264	46	40	14

*Sem so všeti ravnatelji, pomočniki ravnateljev, učitelji za dodatno strokovno pomoč, svetovalni delavci in drugi zaposleni na OŠ, ki so izpolnili anketo.

Tabela 2: Struktura zaposlenih na osnovnih šolah (OŠ) brez romskih pomočnikov, sodelujočih v raziskavi

Šolsko leto	Št. OŠ	Učitelji in drugi zaposleni na OŠ			
		Skupno število	Delež učiteljev razrednega pouka (%)	Delež učiteljev predmetnega pouka (%)	Delež zaposlenih v okviru drugih del na OŠ (%)*
2019/20	18	90	33	38	29
2020/21	21	146	37	44	19

*Sem so všeti ravnatelji, pomočniki ravnateljev, učitelji za dodatno strokovno pomoč, svetovalni delavci in drugi zaposleni na OŠ, ki so izpolnili anketo.

Zavedamo se, da se položaj Romov na področju izobraževanja v Sloveniji med posameznimi regijami razlikuje,¹² vendar bomo v tem prispevku kljub temu obravnavali podatke zgolj na ravni cele Slovenije. Podrobnejša analiza oziroma predstavitev podatkov po regijah bi preseгла okvir tega prispevka, poleg tega pa tudi zastopanost šol po posameznih regijah v naših anketah ni bila takšna, da bi omogočala posplošeno sklepanje glede razlik med regijami.

12 Nekaj podatkov o medregijskih razlikah na področju izobraževanja Romov je objavljenih v naslednjih virih: Bešter & Pirc 2018, 2019, 2020, 2021.

3 Tehnični pogoji za delo in učenje romskih učencev na daljavo

V času zaprtja šol zaradi epidemije covida-19 se je pouk iz učilnic preselil v spletno okolje. Za uspešno izvajanje takšnega pouka na daljavo so potrebni določeni predpogoji (med drugim IKT¹³-oprema, dostop do interneta in veščine upravljanja z IKT-orodji). Kot je opozoril Urad za demokratične institucije in človekove pravice pri Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) v publikaciji o odzivih držav članic OVSE na pandemijo covida-19 (OSCE 2020, 144), nekateri romski učenci nimajo izpolnjenih minimalnih pogojev za izobraževanje na daljavo (npr. mirnega prostora za učenje, dostopa do računalnika in internetne povezave). Tudi nekatere druge mednarodne politične in nevladne organizacije ugotavljajo podobno. Tako denimo romska evropska nevladna organizacija ERGO opozarja, da so se mnogi romski učenci v obdobju covida-19 znašli v položaju, ko niso mogli slediti pouku na daljavo zaradi odsotne infrastrukture in opreme (ERGO 2020, 23), Evropski odbor regij (2021) pa ugotavlja, da »digitalni izobraževalni modeli prispevajo k zgodnjemu opuščanju šolanja romskih otrok, ki večinoma nimajo potrebnih računalniških orodij in dostopa do hitrega interneta«.

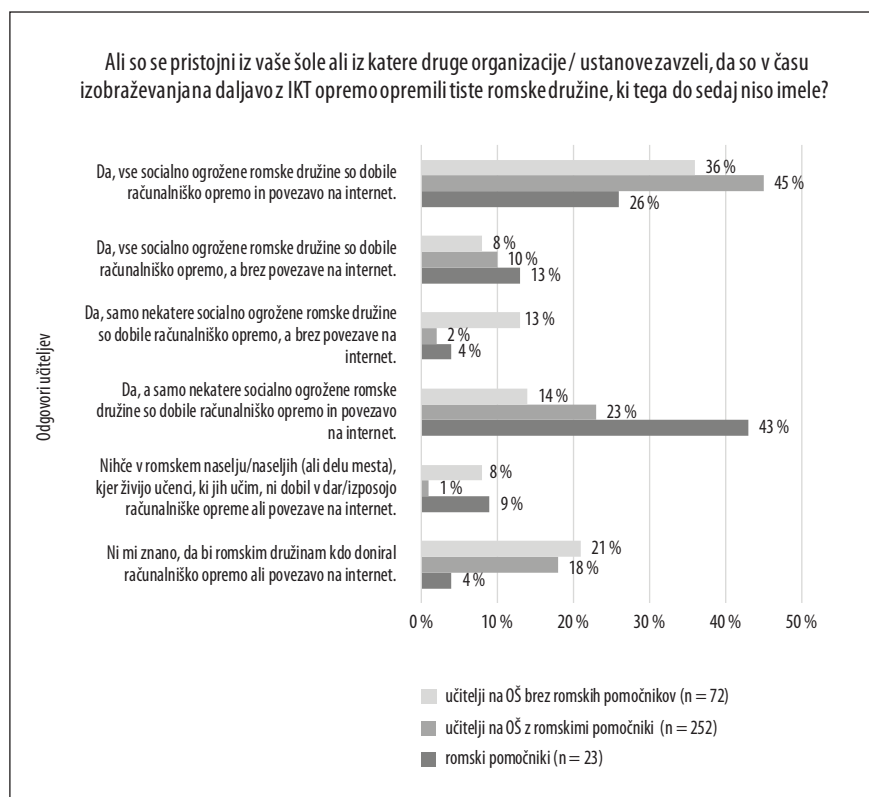
V raziskavi smo najprej želeli preveriti, kolikšen delež romskih otrok v Sloveniji je ob začetku izobraževanja na daljavo v šolskem letu 2019/20 imel na voljo IKT-opremo, potrebno za sodelovanje pri pouku. Odgovore na to vprašanje smo iskali pri romskih pomočnikih, ki so najbolj v stiku z romskimi učenci in pogosto bolje kot učitelji poznajo tudi njihove domače razmere. Rezultati so pokazali, da je bil položaj od naselja do naselja različen. Ponekod v urbanih okoljih so po poročanju romskih pomočnikov praktično vsi romski otroci imeli računalniško opremo in dostop do interneta. V večini primerov drugod po Sloveniji pa je bila slika precej drugačna. Približno za tretjino šol, kjer delajo romski pomočniki, so le-ti ocenili, da 80–95 % romskih učencev ob začetku izobraževanja na daljavo doma ni imelo ustrezne računalniške opreme in/ali dostopa do interneta. Na drugih šolah se je ta delež gibal med 20 in 70 %. Nekatere romske družine so imele vsaj mobilne telefone z bolj ali manj delujočim dostopom do interneta, vendar to običajno ni zadostovalo za nemoteno sodelovanje otrok pri pouku na daljavo.

Glede na slab socialno-ekonomski položaj številnih romskih družin so se praktično v vseh okoljih našle institucije, društva, podjetja ali posamezniki, ki so pomagali priskrbeti računalniško in komunikacijsko opremo za romske družine, ki tega same niso zmogle. Na ta način je po določenem času večina romskih družin doma imela tehnično opremo, ki so jo otroci potrebovali za sodelovanje pri pouku na daljavo, vseeno pa ne vsi (graf 1). Čeprav je v

13 Kratica IKT pomeni informacijsko-komunikacijsko tehnologijo.

delnem in končnem poročilu Zavoda Republike Slovenije za šolstvo (ZRSŠ) o izobraževanju na daljavo v času prvega vala epidemije covid-19 v Sloveniji zapisano, da je Ministrstvo za izobraževanje in šport v sodelovanju z ZRSŠ v času epidemije »vsem učencem in učenkam, ki niso imeli lastnega dostopa do računalnika«, razdelilo računalnike in drugo opremo (Rupnik Vec et al. 2020, 10; Rupnik Vec 2020, 27), je bilo po poročanju romskih pomočnikov tudi ob koncu izobraževanja na daljavo v šolskem letu 2019/20 vsaj v šestih romskih naseljih po nekaj romskih družin, ki doma niso imele potrebne tehnične opreme in/ali dostopa do interneta.

Graf 1: Zagotavljanje IKT-opreme romskim družinam za sodelovanje njihovih otrok pri pouku na daljavo v šolskem letu 2019/20

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki, ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov in ankete za romske pomočnike, šolsko leto 2019/20.

Čeprav je precejšen del romskih družin v šolskem letu 2019/20 dobil vsaj najnujnejšo IKT-opremo, pa je bil položaj ob začetku ponovne uvedbe šolanja na daljavo v šolskem letu 2020/21 v mnogih naseljih še vedno zelo slab. 75 % učiteljev s šol z romskimi pomočniki in 68 % učiteljev s šol brez romskih pomočnikov je v anketi zapisalo, da so se v šolskem letu 2020/21 med romskimi učenci na njihovi šoli pojavile nove potrebe po IKT-opremi. Romski pomočniki s petih osnovnih šol so poročali o tem, da vsaj 80 % (ponekod pa celo 100 %) romskih otrok ni imelo doma potrebne IKT-opreme za sodelovanje pri pouku na daljavo. Na dodatnih petih osnovnih šolah je bilo takšnih romskih učencev približno polovica, na treh šolah pa je bilo takšnih romskih učencev med 10 in 30 %. Romski pomočniki z osmih osnovnih šol so poročali o tem, da so njihove šole vsem romskim učencem, ki so to potrebovali, že na začetku priskrbele potrebno IKT-opremo. Na nekaterih šolah so to omogočili samo posameznim učencem. Šimenc (2021, 14–15) opozarja, da »ne zadošča ena velika investicija v [informacijsko-komunikacijsko] tehnologijo, temveč je potrebna nenehna podpora za ohranjanje dostopa« do digitalno posredovanih informacij. Pri tem pa dodaja, da ni pomemben le dostop do tehnologije, temveč tudi digitalne spretnosti uporabnikov in računalniški programi, ki jih imajo ti na voljo.

Tudi pri družinah, ki so dobile potrebno opremo, to ni odpravilo vseh težav glede sodelovanja pri pouku na daljavo. Številni romski učenci in njihovi starši namreč niso bili veščji upravljanja s to opremo. Pomanjkanje IKT-veščin pri romskih učencih so učitelji v povprečju označili za »veliko težavo« (graf 2). Na problem nedostopnosti potrebne IKT-opreme in na pomanjkanje informacijskih kompetenc pri otrocih v Sloveniji je opozoril tudi Zagovornik načela enakosti. Ta je v svojem priporočilu iz avgusta 2020 omenjena problema izpostavil v okviru ugotovitve, da vsi učenci v Sloveniji, zlasti tisti iz ranljivih skupin – med drugim romski – niso imeli enakih možnosti za pridobitev izobrazbe v obdobju izobraževanja na daljavo (Zagovornik načela enakosti 2020, 1–3).

Tudi pri nekaterih vprašanjih odprtega tipa so učitelji v obeh šolskih letih večkrat izpostavili težave romskih učencev zaradi pomanjkljivih veščin glede uporabe računalnikov in različnih spletnih komunikacijskih orodij:

Zelo neveščji z IKT-tehnologijo – imajo zelo zmogljive pametne telefone, vendar jih ne znajo uporabiti kot učno sredstvo.

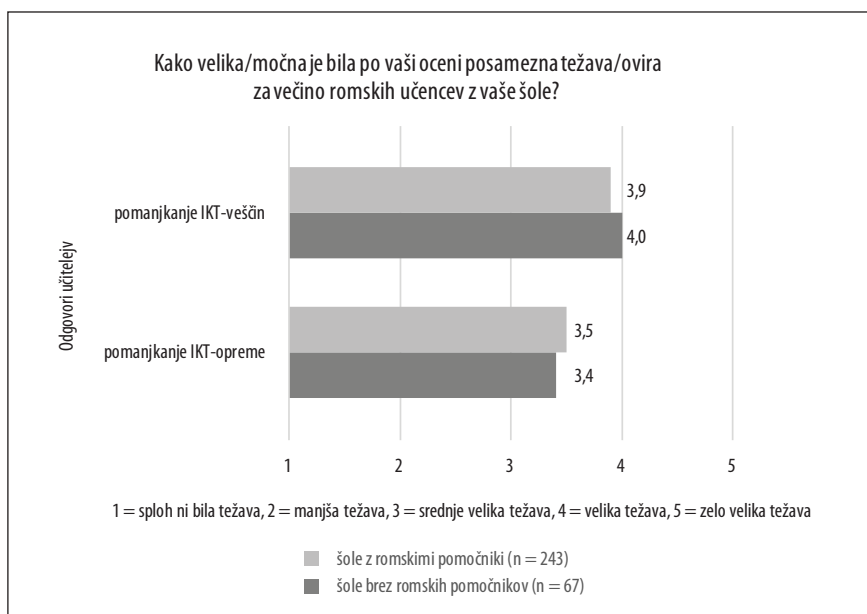
Učenci ne vedo (ne želijo) delati z računalnikom ali s tablico. Njihovo komuniciranje poteka večinoma prek pametnega telefona.

Učenci se niso znali vpisati v spletne učilnice, niso znali poslati e-pošte.

Digitalna opismenjenost je na zelo nizki ravni.

Dobili so tablice, vendar jih niso znali uporabljati. Nihče jim ni znal v družini pomagati.

Graf 2: Težave/ovire s področja IKT za romske učence v šolskem letu 2019/20

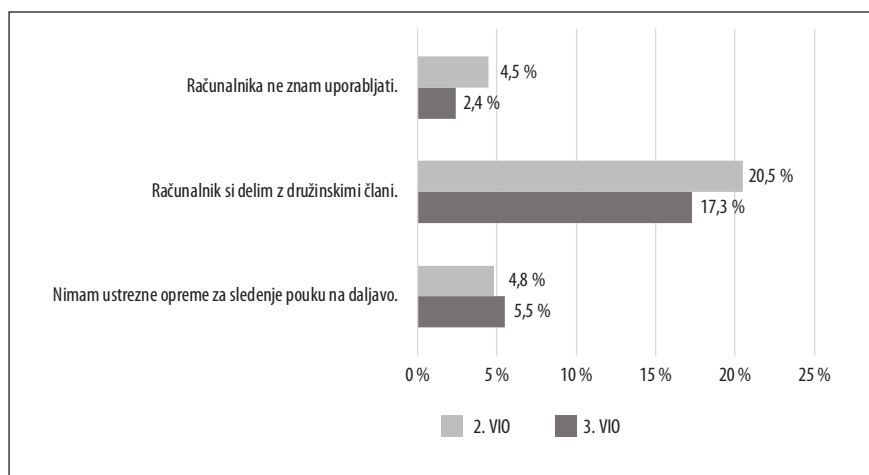
Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2019/20.

Odsotnost opremljenosti z IKT oziroma pomanjkanje ustrezne IKT-opreme in pomanjkljive veščine s področja uporabe IKT so bili prepoznani kot težava tudi pri širši populaciji učencev v Sloveniji, ne samo pri romskih učencih. V raziskavi *Analiza izobraževanja na daljavo v času epidemije Covid-19 v Sloveniji*, ki jo je ZRSŠ izvajal na širokem vzorcu slovenskih učencev, dijakov, učiteljev in ravnateljev še v obdobju samega izobraževanja na daljavo v šolskem letu 2019/20,¹⁴ so učenci 2. in 3. vzgojno-izobraževalnega obdobja med težavami, s katerimi so se pri svojem učenju srečali v času pouka na daljavo, izpostavili tudi naslednje (Rupnik Vec et al. 2020, 57):

14 ZRSŠ na svoji spletni strani omenja samo, da so se podatki, zbrani prek spletnih anket, zbirali do vključno prvega tedna junija 2020, nič pa, kdaj se je raziskava začela (ZRSŠ 2020a).

- nimam ustrezne opreme, da bi lahko sledil pouku na daljavo (računalnik, slušalke, tiskalnik, internetna povezava itd.);
- računalnik si delim z družinskimi člani, zato ga lahko redko uporabim;
- računalnika ne znam uporabljati.

Graf 3: Težave, s katerimi so se pri učenju srečali učenci iz 2. in 3. vzgojno-izobraževalnega obdobja (VIO) v času pouka na daljavo v šolskem letu 2019/20

Vir: Rupnik Vec et al. (2020, 57).

V naši spletni anketi so učitelji poleg pomanjkanja IKT-opreme in pomanjkljivih veščin glede uporabe IKT izpostavili še nekatere druge »tehnične« ovire, ki so romskim učencem onemogočale ali oteževale sodelovanje pri pouku na daljavo. Med njimi na primer to, da nekatere romske družine niso imele električnega toka, številni romski otroci niso imeli ustreznega prostora za delo oziroma učenje, nekateri so bili tudi brez potrebnih učnih pripomočkov. Navajamo izjavi dveh učiteljev:

Bivalne razmere: nimajo električnega toka, vsi skupaj živijo v enem prostoru, kjer se ne morejo učiti in delati za šolo. Starši jim ne morejo pomagati, saj so večinoma nepismeni (čeprav se kar nekaj učencev šola na domu?!).

Pri konkretno moji učenki je bil problem, da je bilo več otrok, ki so uporabljali le en telefon. Problem je bil, da niso imeli učnih pripomočkov za delo (tudi barvice smo jim morali poslati po pošti).

4 Vzpostavljane stikov z romskimi učenci

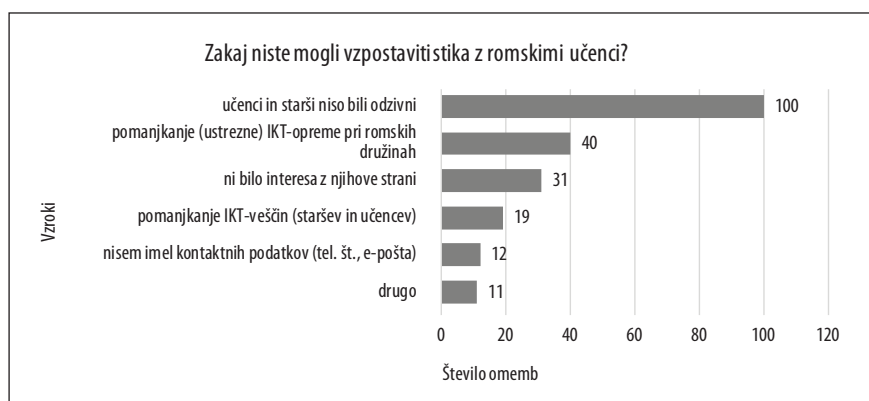
V publikaciji *Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji v razmerah, povezanih s covid-19*, so avtorji zapisali, da je »[p]ri izvajanju pouka na daljavo /.../ treba poskrbeti, da dosežemo vse oz. čim več učencev oz. dijakov« (Kustec et al. 2020, 14). Po poročanju učiteljev v naši anketi v času pouka na daljavo ni bilo tako. V šolskem letu 2019/20 53 %¹⁵ učiteljev ni moglo vzpostaviti stika z vsemi svojimi učenci, v šolskem letu 2020/21 pa je bilo takih še več, 68 %, pri čemer jih 34 % ni moglo vzpostaviti stika s posameznimi učenci krajše obdobje, 34 % pa skozi celotno obdobje pouka na daljavo. Pri večini učiteljev je šlo pri tem za enega ali dva učenca, nekateri pa so poročali tudi o precej večjih številkah, tudi do 30 (v enem primeru celo 40) učencev. Med učenci, s katerimi učitelji niso mogli vzpostaviti stika, so prevladovali romski učenci.

Zanimalo nas je mnenje učiteljev, ki niso mogli vzpostaviti stika s posameznimi romskimi učenci, o tem, zakaj tega stika ni bilo mogoče vzpostaviti. V anketi smo jim zastavili odprto vprašanje, na katero so prosto odgovarjali. Njihove odgovore smo kategorizirali v šest skupin, ki so prikazane v grafih 4 in 5. Prav vsi učitelji so v odgovoru na to vprašanje vzroke za nezmožnost vzpostavitve komunikacije iskali v romski skupnosti. Pri nobenem od njih nismo zasledili pomisleka o tem, ali so oni oziroma njihova šola na svoji strani storili vse, kar je bilo možno, da bi do vzpostavitve stikov prišlo. Najpogostejši razlog, ki so ga učitelji navedli za nezmožnost vzpostavitve stikov, je bil neodzivnost romskih staršev in učencev. Velika večina učiteljev je pri tem izpostavila, da se romski starši in učenci niso javljali na telefon, niso odgovarjali na elektronsko pošto, mnogi se niso odzivali niti na komunikacijo po navadni pošti. Precej učiteljev je zapisalo, da niso imeli (pravih) kontaktnih podatkov romskih družin (ne telefonskih števil ne naslovov elektronske pošte). Tudi drugi učitelji so omenjali, da telefonske številke romskih staršev pogosto niso bile delujoče: »Obstoječe telefonske številke, ki so bile dane nam razrednikom, niso bile dosegljive, ker si tako romski učenci kot njihovi starši pogosto menjavajo telefonske številke.« Med pogosto omenjenimi vzroki za nezmožnost vzpostavitve stikov je bilo pomanjkanje ustrezne IKT-opreme med romskimi družinami. Nekateri učitelji so omenjali, da posamezne romske družine tudi po tem, ko so dobile računalnik ali tablico, te opreme niso mogle uporabljati, ker niso imele ustrezne električne napeljave ali dovolj močne internetne povezave. Nekateri učitelji so neodzivnost romskih staršev in učencev povezovali z neznanjem uporabe računalnikov in interneta, nekateri z nepismenostjo oziroma neizobraženostjo staršev (niso znali prebrati navodil ali pa jih niso

15 Delež je bil približno enak tako na šolah z romskimi pomočniki kot na šolah brez romskih pomočnikov.

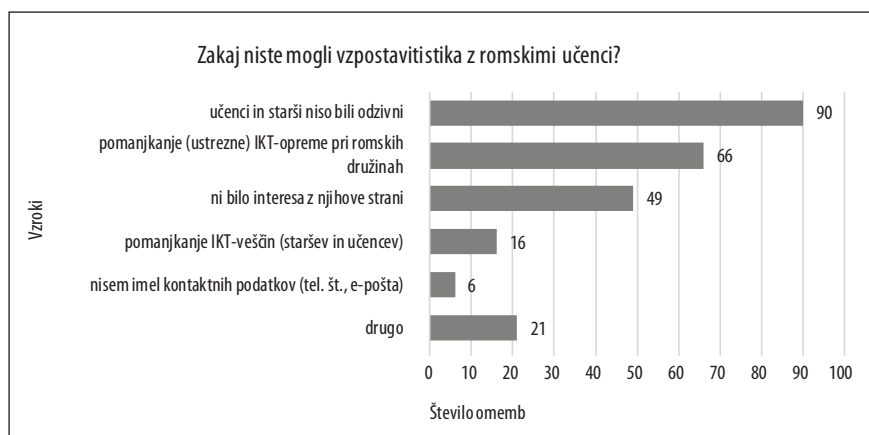
razumeli), večji delež učiteljev pa je neodzivnost romskih staršev in otrok pripisal njihovi nezainteresiranosti za izobraževanje in šolsko delo.

Graf 4: Vzroki za nezmožnost vzpostavitve stikov učiteljev z romskimi učenci, šolsko leto 2019/20 (združeni odgovori učiteljev z osnovnih šol z romskimi pomočniki in z osnovnih šol brez romskih pomočnikov; n = 169)

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2019/20.

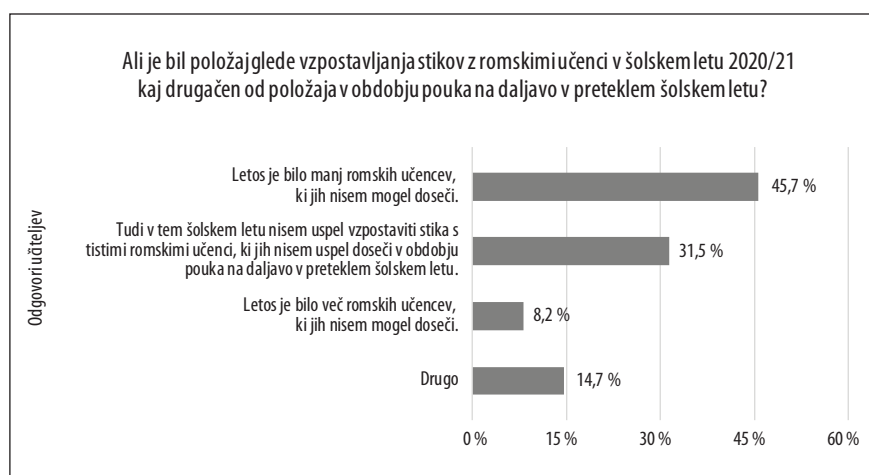
Graf 5: Vzroki za nezmožnost vzpostavitve stikov učiteljev z romskimi učenci, šolsko leto 2020/21 (združeni odgovori učiteljev z osnovnih šol z romskimi pomočniki in učiteljev z osnovnih šol brez romskih pomočnikov; n = 222)

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2020/21.

Največji delež (45,7 %) učiteljev je vseeno poročal, da je bil položaj glede vzpostavljanja stikov z romskimi učenci v šolskem letu 2020/21 boljši kot v obdobju pouka na daljavo v preteklem šolskem letu in da je bilo tokrat manj romskih učencev, s katerimi niso mogli vzpostaviti stika.

Graf 6: Razlika glede vzpostavljanja stikov z romskimi učenci med šolskima letoma 2019/20 in 2020/21 (združeni odgovori učiteljev z osnovnih šol z romskimi pomočniki in učiteljev z osnovnih šol brez romskih pomočnikov; n = 232)

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2020/21.

V šolskem letu 2019/20 je približno tri četrtine učiteljev, ki so vzpostavili stike z romskimi učenci, v anketi zapisalo, da se je njihov način komunikacije z romskimi učenci razlikoval od načina komunikacije z ostalimi učenci. V šolskem letu 2020/21 je bilo takih 70 %. Z romskimi učenci (in njihovimi starši) so precej pogostejše komunicirali po telefonu. Večkrat so jih poklicali ali si z njimi dopisovali prek SMS-jev. Na ta način so jih spodbujali k učenju in opravljanju domačih nalog, saj so, po besedah nekaterih učiteljev, romski učenci potrebovali več spodbude, da so opravili vsaj del tistega, kar so učitelji od njih pričakovali. Precej so komunicirali z njimi tudi prek Facebooka in Messengerja. Mnogi učitelji so za romske učence pripravljali posebna gradiva v tiskani obliki, ki so jim jih pošiljali po pošti ali pa so jih predali romskim pomočnikom, socialnim delavkam, učiteljem za dodatno strokovno pomoč ali zaposlenim v različnih organizacijah, ki pomagajo Romom v romskih naseljih, ti pa so jih potem prenesli romskim učencem (in kasneje nazaj

učiteljem). Nekaj učiteljev je tudi osebno obisk(ov)alo romske učence na njihovih domovih ter jim tako predajalo učna gradiva in navodila za delo.

Kot zelo pomembna se je v času zaprtja šol pokazala vloga romskih pomočnikov. Ti so predstavljali pomembno vez med romskimi učenci in šolo. Približno polovica (49 %) učiteljev v šolskem letu 2019/20 in 40 % učiteljev v šolskem letu 2020/21 je zapisalo, da se je njihova šola v času izobraževanja na daljavo pogosteje kot pred tem obračala na romskega pomočnika za pomoč pri vzpostavljanju in vzdrževanju stikov z romskimi učenci. Podobno so zaznali tudi romski pomočniki – približno 80 % jih je ocenilo, da so šole v obeh šolskih letih v času pouka na daljavo pogosteje kot prej iskale njihovo pomoč pri vzpostavljanju stikov in komuniciranju z romskimi učenci. Kar nekaj učiteljev je zapisalo, da brez romskih pomočnikov številnih romskih učencev v tem času sploh ne bi dosegli oziroma da brez podpore in spodbude romskih pomočnikov številni romski učenci verjetno sploh ne bi sodelovali pri pouku na daljavo. Drugi so menili, da bi bilo brez romskih pomočnikov delo šole pri vzpostavljanju stikov z romskimi učenci veliko težje in da romski učenci ne bi opravili toliko nalog in ne bi v enaki meri sledili pouku, posledično pa bi bil tudi njihov uspeh slabši.

5 Sodelovanje romskih učencev pri izobraževanju na daljavo

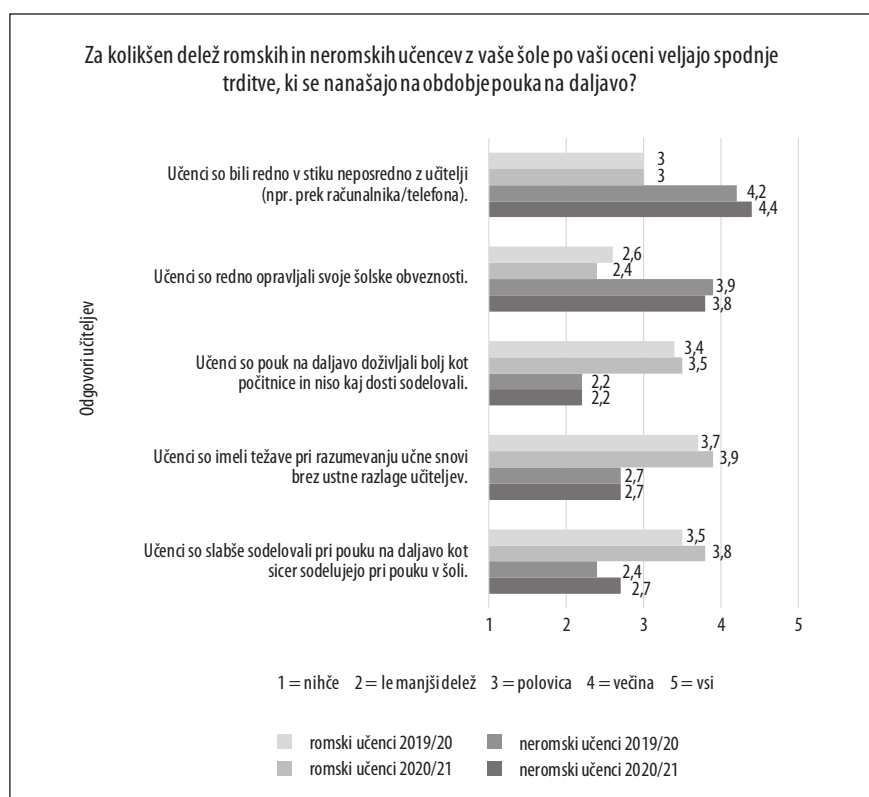
Z anketami smo želeli pridobiti še vpogled v področje sodelovanja in odzivnosti romskih učencev pri izobraževanju na daljavo tudi v primerjavi z ostalimi učenci. Učitelje smo zato prosili, da se opredelijo do posameznih trditev, ki se nanašajo na omenjeno področje, in sicer posebej za romske in za ostale učence.

Primerjava odgovorov učiteljev z osnovnih šol z romskimi pomočniki in učiteljev z osnovnih šol brez romskih pomočnikov kaže na splošno zelo podobno sliko za obe skupini šol za obe šolski leti (grafa 7 in 8). Temeljna razlika je v tem, da je razpon med povprečnima vrednostma odgovorov, ki se nanašajo na posamezne trditve za romske in ostale učence, večji pri osnovnih šolah brez romskih pomočnikov. V tej skupini osnovnih šol se kaže malenkost slabši položaj romskih učencev glede na položaj ostalih učencev v primerjavi z osnovnimi šolami z romskimi pomočniki.

Približno polovica romskih učencev z obeh skupin osnovnih šol je bila v času izobraževanja na daljavo redno v stiku neposredno z učitelji. To velja za obe proučevani šolski leti. Delež ostalih učencev je bil v tem primeru precej večji, saj je bila velika večina (povprečna vrednost odgovorov je 4,3 za obe skupini šol) v rednih stikih neposredno z učitelji. Ob tem je zanimiv podatek,

da je bila slaba polovica (povprečna vrednost odgovorov 2,6 v obeh šolskih letih) romskih učencev z osnovnih šol z romskimi pomočniki v stiku s šolo samo prek romskih pomočnikov.¹⁶ Nekoliko slabše stanje tako za romske kot za ostale učence se kaže na področju rednega opravljanja šolskih obveznosti. V obeh šolskih letih je bil povprečni delež romskih učencev, ki so redno opravljali svoje šolske obveznosti, v obeh skupinah osnovnih šol po presoji anketiranih učiteljev nekje med manjšim deležem in polovico, medtem ko je večina ostalih učencev (povprečna vrednost odgovorov je bila 3,9 v obeh skupinah osnovnih šol) šolske obveznosti opravljala redno.

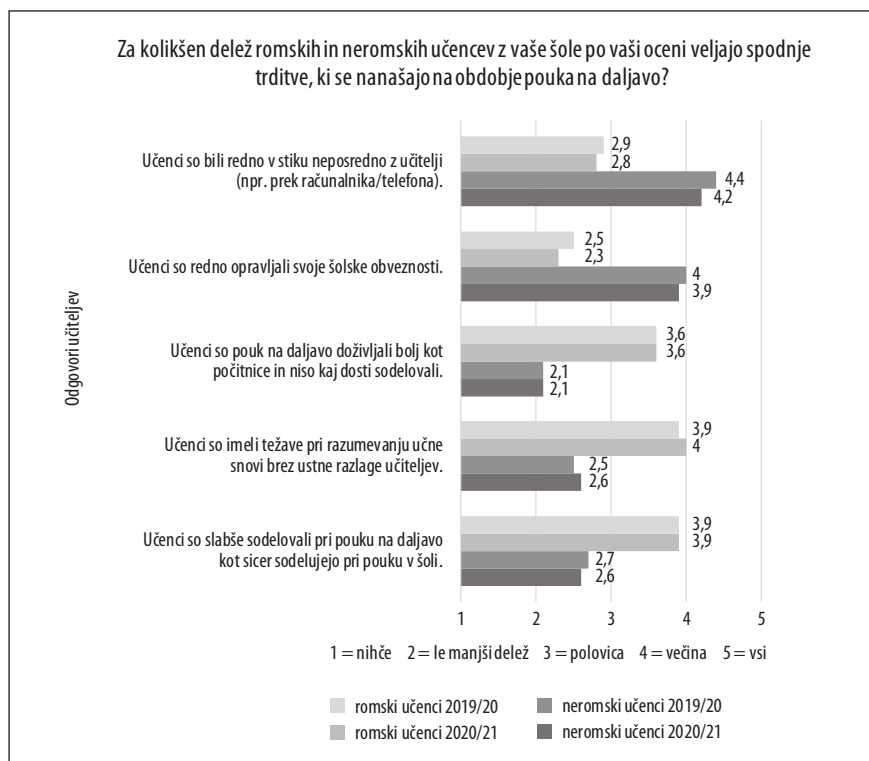
Graf 7: Sodelovanje in odzivnost učencev na osnovnih šolah z romskimi pomočniki pri izobraževanju na daljavo, primerjava med šolskima letoma 2019/20 (n = 233) in 2020/21 (n = 209)

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki, šolski leti 2019/20 in 2020/21.

16 Ta podatek ni prikazan v grafih 5 in 6, saj se nanaša samo na romske učence iz skupine osnovnih šol z romskimi pomočniki.

Graf 8: Sodelovanje in odzivnost učencev na osnovnih šolah brez romskih pomočnikov pri izobraževanju na daljavo, primerjava med šolskima letoma 2019/20 (n = 63) in 2020/21 (n = 104)

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolski leti 2019/20 in 2020/21.

Po mnenju učiteljev z obeh skupin šol je dobra polovica romskih učencev izobraževanje na daljavo v obeh šolskih letih doživljala bolj kot počitnice in ni kaj dosti sodelovala pri pouku. Glede na zgornjo trditev o tem, da je bila velika večina ostalih učencev redno v stiku neposredno z učitelji, pa ni presenečenje, da je le manjši delež ostalih otrok doživljal obdobje izobraževanja na daljavo »počitniško«.

Izkazalo se je, da je imela večina romskih učencev v obeh šolskih letih težave pri razumevanju učne snovi brez ustne razlage učiteljev. Na tem področju je bil tudi delež ostalih učencev relativno visok – slaba polovica. Podobno so učitelji ocenili, da je velika večina romskih učencev slabše sodelovala pri pouku na daljavo kot sicer sodelujejo pri pouku v šoli. Pri neromskih učencih je to veljalo za manj kot polovico.

Povprečno slabše sodelovanje, večja neodzivnost oziroma nerednost stikov z učitelji in težave pri razumevanju učne snovi na strani romskih učencev

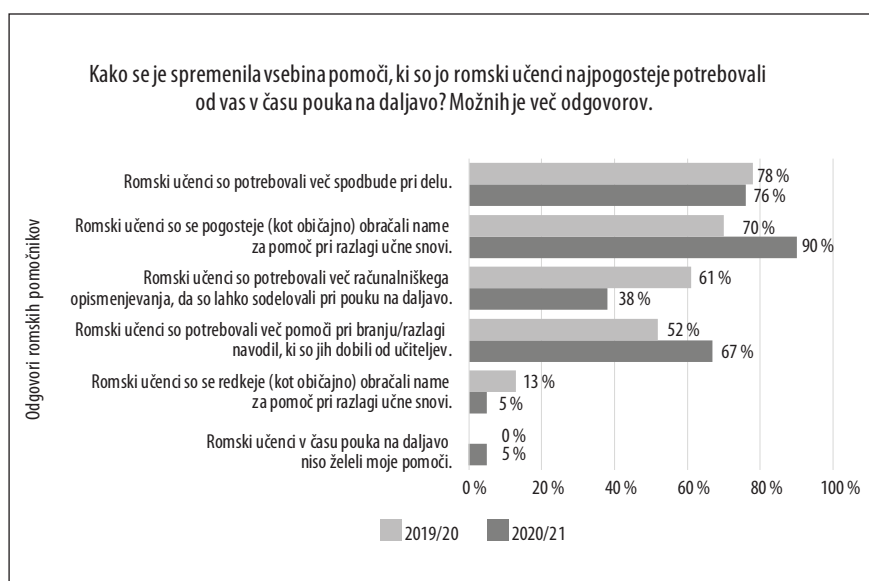
so lahko tudi posledica manj ugodnih dejavnikov oziroma okoliščin, konkretnje težav in ovir, s katerimi se romski učenci pogosteje srečujejo kot njihovi neromski vrstniki. Med takimi okoliščinami je bilo v prispevku do zdaj že izpostavljeno pomanjkanje opremljenosti z IKT in pomanjkanje IKT-veščin.

Poleg teh so učitelji iz obeh skupin osnovnih šol kot težave in ovire izpostavili še naslednje dejavnike, za katere so menili, da so bili srednje velika do velika težava romskih učencev v času pouka na daljavo: nizka učna motivacija, neurejeno domače okolje in nerazumevanje učne snovi zaradi pomanjkljivega znanja pri posameznih predmetih. Kot manjšo do srednje veliko težavo pa so zaznali še odsotnost možnosti druženja in sodelovanja s sošolci ter nerazumevanje navodil in učne snovi zaradi pomanjkljivega znanja slovenskega jezika. Poleg omenjenih dejavnikov so učitelji izpostavili še neizobražene oziroma ponekod nepismene starše in (posledično) pomanjkanje njihove pomoči, podpore in motiviranja lastnih otrok pri izobraževanju na daljavo, kar je v tesni povezavi z neodzivnostjo staršev na komunikacijo učiteljev. Glede vseh omenjenih težav in ovir se po mnenju učiteljev iz obeh skupin šol kaže manj ugoden položaj romskih učencev z jugovzhoda države v primerjavi z romskimi učenci iz severovzhodne Slovenije. Spodbudno pa je, da so učitelji ob koncu šolskega leta 2020/21 večinoma (51 % učiteljev na šolah z romskimi pomočniki in 61 % učiteljev na šolah brez romskih pomočnikov) ocenili, da so bile na splošno težave, s katerimi so se srečevali vsi učenci pri pouku na daljavo, v tem šolskem letu manjše kot v prvem valu epidemije v predhodnem šolskem letu.

Zgoraj je bil že omenjen podatek, da je bila slaba polovica romskih učencev z osnovnih šol z romskimi pomočniki v obeh proučevanih šolskih letih v stiku s šolo samo prek romskih pomočnikov. Ti so ob koncu šolskega leta 2019/20 na vprašanje o tem, kako se je spremenila vsebina njihove pomoči, ki so jo romski učenci najpogosteje potrebovali v času izobraževanja na daljavo, najpogosteje odgovorili, da so romski otroci potrebovali več spodbude pri delu (graf 9). Kar dobre tri četrtine romskih pomočnikov je obkrožilo ta odgovor (podobno tudi v letu 2020/21), kar je gotovo odraz tudi premajhne spodbude in podpore v domačem okolju v spremenjenih okoliščinah izobraževanja. V šolskem letu 2020/21 pa je prevladoval odgovor, da so se romski učenci pogosteje kot v času pred zaprtjem šol obračali na romske pomočnike pri razlagi učne snovi. Ta odgovor je obkrožilo 90 % romskih pomočnikov. V predhodnem letu le 70 %. Zaradi omenjenih težav s pomanjkanjem IKT-veščin romskih učencev je v šolskem letu 2019/20 veliko (61 %) romskih pomočnikov odgovorilo, da ti romski učenci potrebujejo več usposabljanja za računalniško pismenost, da bi lahko sodelovali pri pouku na daljavo. V letu 2020/21 se je ta delež občutno zmanjšal, saj je omenjeni odgovor obkrožilo le 38 % romskih pomočnikov. Omenjeno razliko bi lahko pripisali dejstvu, da se je dobršen del romskih učencev v preteklem šolskem letu dovolj računalniško opismenil, da

so v novem šolskem letu lahko samostojno sodelovali pri pouku na daljavo. V nasprotju s tem pa so romski učenci po mnenju romskih pomočnikov v šolskem letu 2020/21 potrebovali več pomoči pri razlagi navodil, ki so jih prejeli od učiteljev, kot v preteklem letu. V predhodnem letu je takšno potrebo romskih učencev zaznala dobra polovica romskih pomočnikov (52 %), v letu 2020/21 pa kar 67 % romskih pomočnikov.

Graf 9: Spremembe vsebine pomoči romskih pomočnikov v času pouka na daljavo, primerjava med šolskima letoma 2019/20 (n = 21) in 2020/21 (n = 23)

Vir: zbrani podatki iz anket za romske pomočnike, šolski leti 2019/20 in 2020/21.

6 Sodelovanje romskih staršev

Vloga staršev je v izobraževanju otrok zelo pomembna že v običajnih okoliščinah, ko se otroci šolajo v šolah, pri izobraževanju od doma pa dobi še večji pomen. Šola načeloma zagotavlja enake pogoje izobraževanja za vse učence, izobraževanje od doma pa zaradi neenakih okoliščin, v katerih živijo učenci, lahko povečuje neenakosti med njimi. Raziskave kažejo, da ima daljša odsotnost iz šolskega okolja (bodisi v času poletnih počitnic ali v primeru šolanja od doma) bolj negativne učinke oziroma posledice za učence iz socialno-ekonomsko šibkejših družin (Di Pietro et al. 2020, 12–19; Raudenbush & Eschmann 2015).

Romski učenci v Sloveniji pogosto izhajajo iz okolja, ki je zelo nespodbudno glede izobraževanja.¹⁷ Pretežno živijo v tako imenovanih romskih naseljih, ki so, kot piše Zupančič (2015, 75), »razlog tako osebne kakor kolektivne (lokalne skupnosti, soseske) marginalizacije in izključenosti«, bivanje v teh okoljih pa »velja za enega od glavnih razlogov za neuspešnost pri vključevanju v sistem vzgoje in izobraževanja«. Ekonomski položaj romskih družin, ki živijo v takšnih naseljih, je običajno izredno slab, dodatno pa k nespodbudnosti okolja prispevata nizka stopnja izobrazbe in visoka stopnja brezposelnosti pripadnikov romske skupnosti. Takšno domače okolje ne more enakovredno nadomestiti šolskega okolja, niti ne more učencem nuditi enakovrednih možnosti za izobraževanje na daljavo v primerjavi z drugimi učenci, ki živijo v bolj spodbudnem domačem okolju.

Starši so običajno tisti, ki otrokom zagotavljajo tako materialne (IKT-oprema, prostor za učenje, prehrana) kot nematerialne (pomoč pri učenju in razumevanju snovi, čustvena opora in spodbuda) pogoje za učenje. Če starši teh pogojev ne morejo zagotoviti, so njihovi otroci že v izhodišču postavljeni v slabši položaj v primerjavi z njihovimi vrstniki, ki imajo zagotovljene omenjene pogoje.

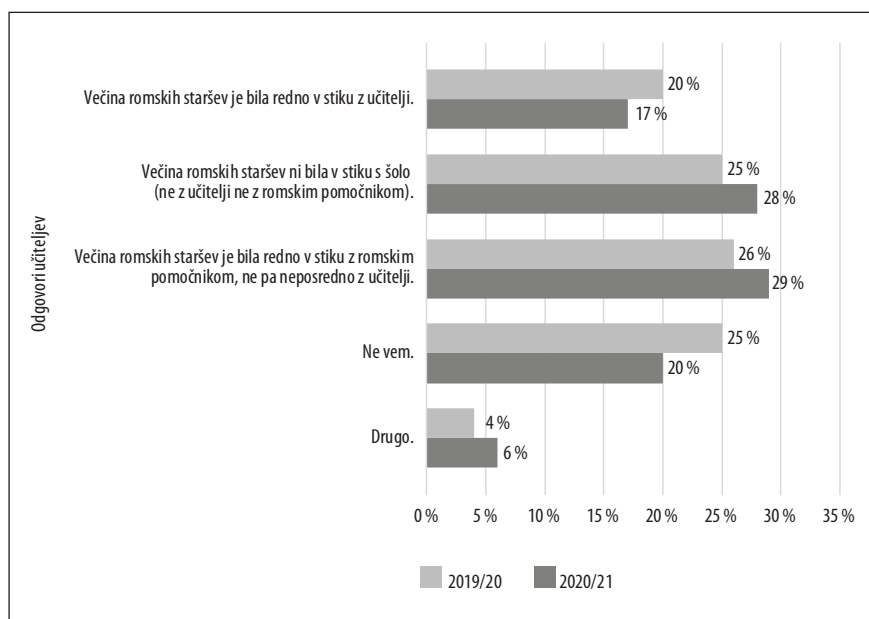
V tem delu se bomo posvetili predvsem vlogi staršev pri zagotavljanju nematerialnih pogojev za izobraževanje otrok od doma, zlasti v smislu spodbude za učenje, organizacije dela, razlage navodil in učne snovi, pomoči pri reševanju nalog in pri komunikaciji z učitelji. Iz raziskave, ki jo je med starši osnovnošolskih otrok izvedla Zveza aktivov svetov staršev Slovenije (Meden 2020, 16–17), je razvidno, da so v času izobraževanja na daljavo v šolskem letu 2019/20 starši otrok v prvih razredih porabili povprečno 3–4 ure na dan za pouk od doma, starši otrok v 9. razredu pa 2 uri na dan. Ta čas so porabili za posredovanje gradiv iz elektronskih naslovov, tiskanje gradiv, pojasnjevanje navodil, preverjanje pravilnosti opravljenih nalog, preverjanje naučenega, pomoč pri iskanju virov in pomoč pri oddaji opravljenih nalog učiteljem. Pri tem so se starši srečevali s številnimi težavami, med katerimi so najpogosteje izpostavili težave pri komunikaciji s šolo oziroma učitelji, in sicer v smislu jasnosti navodil oziroma jasnosti komunikacije nasploh. Omenjali so, da je bila komunikacija preveč enosmerna, zgolj pisna, nejasna (Meden 2020, 17). Predvidevamo lahko, da so bile te težave še toliko večje za romske starše, ki

17 Ne velja pa to za vse. Nekatere romske družine imajo ugodnejši socialno-ekonomski položaj. Munda in Peček (2013, 152), na primer, pišeta o mariborskih Romih in izpostavljata, da je njihov »socialno-ekonomski položaj /.../ bolj primerljiv z družinami večinske populacije, kot velja za romsko povprečje«. Vonta in sodelavke (2011) pa v Nacionalni evalvacijski študiji o uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli izpostavljajo, da obstajajo razlike med romskimi družinami in da se od družine do družine razlikuje vrednotenje izobrazbe ter podpora romskih staršev izobraževanju njihovih otrok. Do podobnih ugotovitev je privedla tudi raziskava o dejavnih spodbud in ovir, s katerimi se soočajo romski srednješolci in študenti v Sloveniji (Pirc & Bešter 2020, 11).

pogosto niso imeli dostopa do IKT, niti znanja uporabe IKT, mnogi med njimi ne obvladajo dobro slovenskega jezika, nekateri med njimi so tudi nepismeni. Poleg tega precejšen delež romskih staršev ni bil vaju sodelovanja s šolo in učitelji niti v času pred epidemijo.

V anketi za učitelje na šolah, kjer delajo romski pomočniki, je v šolskem letu 2019/20 28 % in v letu 2020/21 25 % anketiranih učiteljev ocenilo, da v času izobraževanja na daljavo večina romskih staršev sploh ni bila v stiku s šolo. 29 % (leta 2019/20) oziroma 26 % (leta 2020/21) učiteljev je odgovorilo, da so bili romski starši večinoma v rednem stiku z romskim pomočnikom, ne pa tudi z učitelji. Le petina učiteljev je v šolskem letu 2020/21 menila, da je bila večina romskih staršev redno v stiku z učitelji (graf 10).

Graf 10: Stiki romskih staršev s šolo/učitelji v času pouka na daljavo, šole z romskimi pomočniki, primerjava med šolskima letoma 2019/20 (n = 233) in 2020/21 (n = 216)

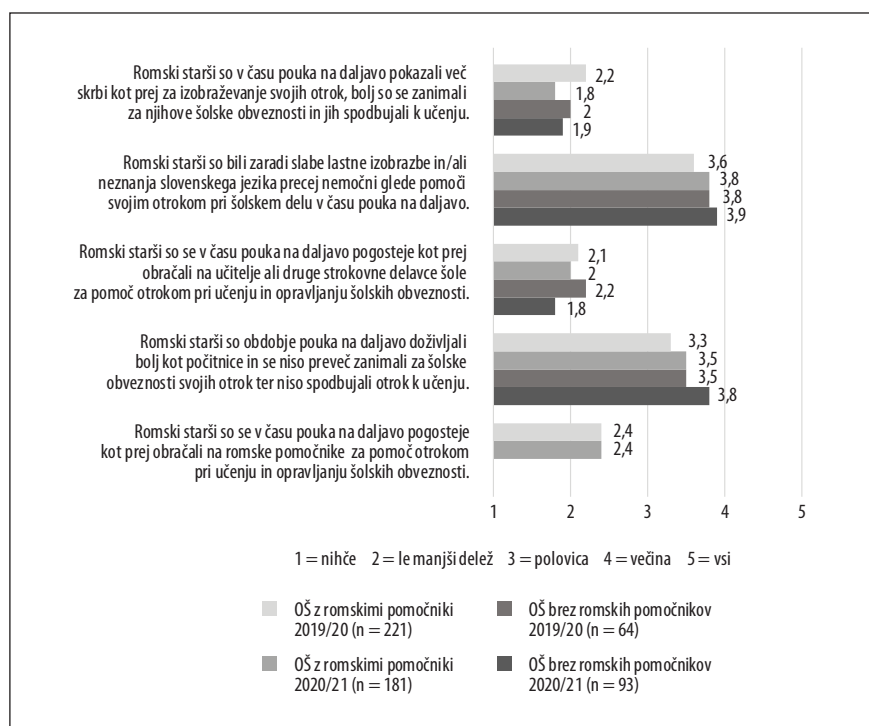

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki, šolski leti 2019/20 in 2020/21.

Učitelji, ki so izbrali odgovor »Drugo«, so dopisali, da so bili romski starši le občasno v stiku z učitelji, romskim pomočnikom ali učiteljicami za dodatno strokovno pomoč oziroma da je bil v stiku s šolo le del romskih staršev, ne pa večina.

Učiteljem z osnovnih šol brez romskih pomočnikov smo v šolskem letu 2019/20 zastavili nekoliko drugačno vprašanje v zvezi s sodelovanjem romskih staršev in večina učiteljev je odgovorila, da je bil le manjši delež romskih staršev v rednih stikih z učitelji. V šolskem letu 2020/21 pa je 50 % od 102 učiteljev ocenilo, da večina romskih staršev ni bila v stiku z učitelji.

Graf 11: Odnos romskih staršev do šolanja njihovih otrok v času izobraževanja na daljavo, primerjava med šolskima letoma 2019/20 in 2020/21

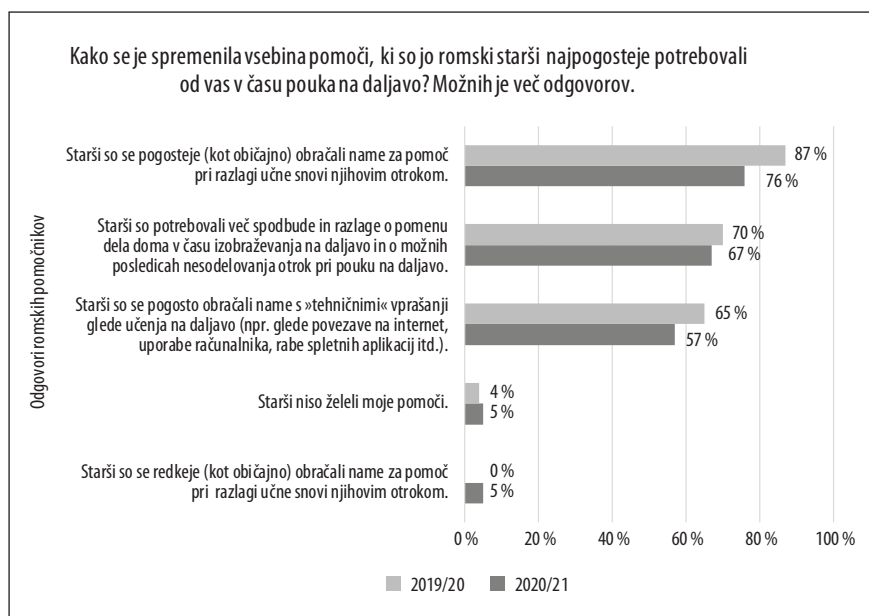
Vir: zbrani podatki anket za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in anket za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolski leti 2019/20 in 2020/21.

V anketi smo zapisali tudi nekaj trditev, v zvezi s katerimi smo učitelje prosili, naj podajo svojo oceno o deležu romskih staršev, za katere te trditve držijo (graf 11). Med učitelji je v obeh šolskih letih prevladovalo mnenje, da je bila večina romskih staršev zaradi slabe izobrazbe in/ali neznanja slovenskega jezika precej nemočna glede pomoči svojim otrokom pri šolskem delu v času izobraževanja na daljavo. Prav tako so ocenili, da je večina romskih staršev omenjeno obdobje doživljala bolj kot počitnice in ne kot resno delo ter se niso preveč zanimali za šolske obveznosti svojih otrok in jih niso spodbujali k učenju. Le za manjši delež romskih staršev so učitelji ocenili, da so v času

izobraževanja na daljavo pokazali več skrbi kot prej za izobraževanje svojih otrok, da so se bolj zanimali za njihove šolske obveznosti in jih spodbujali k učenju. Prav tako manjši delež romskih staršev se je po ocenah učiteljev pogosteje obračal na učitelje ali druge strokovne delavce šole za pomoč otrokom pri učenju in opravljanju šolskih obveznosti. Nekoliko večji naj bi bil delež romskih staršev, ki so se za pomoč pogosteje obračali na romske pomočnike.

Tudi romski pomočniki so zaznali, da so se starši v času izobraževanja na daljavo pogosteje obračali nanje za pomoč in različne informacije (graf 12). V nekoliko manjši meri je do tega prihajalo v letu 2020/21. Največ (87 % v letu 2019/20 in 76 % v letu 2020/21) romskih pomočnikov je poročalo o pogostejših prošnjah romskih staršev za pomoč pri razlagi učne snovi, ki so jo morali predelati njihovi otroci. Veliko (70 % v letu 2019/20 in 67 % v letu 2020/21) romskih pomočnikov je zaznalo, da so romski starši v času izobraževanja na daljavo potrebovali več spodbude in tudi razlage o pomenu dela/učenja doma in o možnih posledicah nesodelovanja otrok pri pouku na daljavo. Precejšen delež (65 % v letu 2019/20 in 57 % v letu 2020/21) romskih pomočnikov se je soočal tudi s »tehničnimi« vprašanji romskih staršev glede učenja na daljavo (npr. glede internetne povezave, uporabe računalnika, rabe spletnih aplikacij itd.).

Graf 12: Spremembe vsebine pomoči romskih pomočnikov romskim staršem, primerjava med šolskima letoma 2019/20 (n = 23) in 2020/21 (n = 21)

Vir: zbrani podatki ankete za romske pomočnike, šolski leti 2019/20 in 2020/21.

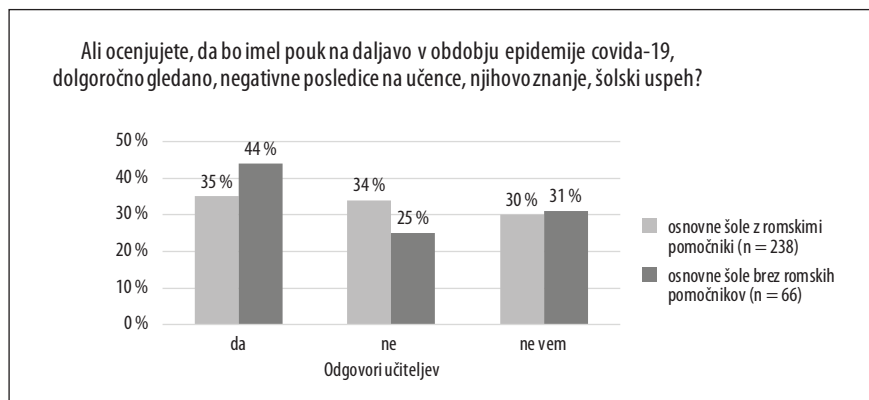
Romski pomočniki so poročali tudi o tem, da so se romski starši obračali nanje z vprašanji, povezanimi s koronavirusom in z možnostmi zaščite pred okužbo. Skrbelo jih je, kako zavarovati otroke, ko se bodo spet vrnili v šolo, pa tudi, kako bo potekalo ocenjevanje in kako bodo otroci končali šolanje.

7 Posledice izobraževanja na daljavo za romske učence

Romski izobraževalni sklad (*The Roma Education Fund*) je izrazil pričakovanje, da se bo že tako visoka stopnja osipa (68 %) med romskimi učenci v šestih evropskih državah (Bolgariji, Italiji, Romuniji, Slovaški, Španiji in na Madžarskem) v obdobju koronakrize še povečala zaradi pogojev, ki romskim otrokom preprečujejo sodelovanje pri izobraževanju na daljavo (Korunovska & Jovanovic 2020, 6). Tudi Urad za demokratične institucije in človekove pravice pri OVSE je že v letu 2020 izrazil zaskrbljenost, da lahko nadaljnje zapiranje šol in morebitni novi valovi pandemije razširijo in poglobijo izobraževalno vrzel za romske učence, kar se bo odrazilo v še večjem osipu in dolgoročnih izgubah zaposlitvenih možnosti (OSCE 2020, 144). Podobna pričakovanja glede poglobljanja vrzeli v izobraževanju romskih otrok lahko zasledimo tudi med učitelji, ki so sodelovali v naših spletnih anketah.

Zaradi spremenjenih okoliščin izobraževanja v času epidemije pa so anketirani učitelji izražali skrb za vse učence nasploh, ne samo za romske. Kot kažejo odgovori učiteljev, je bila ob koncu šolskega leta 2019/20 večina prepričana, da bo pouk na daljavo v času epidemije covid-19 imel, dolgoročno gledano, negativne posledice za učence, njihovo znanje in šolski uspeh (graf 13). Na osnovnih šolah z romskimi pomočniki je bil delež učiteljev, ki so menili, da bo tak način izobraževanja imel negativne posledice, skoraj enak deležu tistih, ki so menili, da negativnih posledic ne bo. Med učitelji z osnovnih šol brez romskih pomočnikov pa je izrazito prevladoval delež tistih, ki so menili, da bo pouk na daljavo imel negativne posledice za učence.

Graf 13: Možne negativne posledice pouka na daljavo v obdobju epidemije covid-19 za znanje in uspeh učencev, šolsko leto 2019/20

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2019/20.

Odgovore, s katerimi so učitelji utemeljevali svoje mnenje, lahko razdelimo na dve skupini – v prvi so tisti, ki pričakujejo negativne posledice, v drugi pa tisti, ki negativnih posledic ne pričakujejo. Znotraj teh dveh skupin so bile najpogostejše utemeljitve naslednje:

1) Pouk na daljavo bo imel dolgoročne negativne posledice za učence:

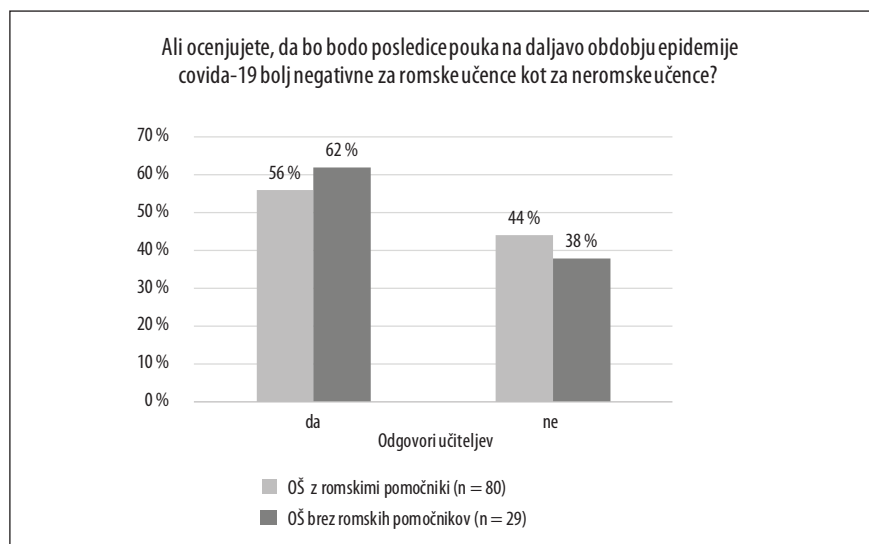
- a) neutrjeno in šibko znanje učencev: najpogostejši odgovori učiteljev z osnovnih šol z romskimi pomočniki in z osnovnih šol brez romskih pomočnikov so bili, da so učenci v času izobraževanja na daljavo obravnavano snov premalo utrjevali in ponavljali. Nekateri so pri tem dodali, da so učenci tudi premalo samostojno delali, pri učenju doma so imeli preveč motečih dejavnikov in več možnosti goljufanja. Omenjala pa se je tudi okrnjena motiviranost učencev za šolske obveznosti;
- b) izobraževanje na daljavo ni enako izobraževanju v šoli: nekoliko manjši delež učiteljev, kot velja za predhodni odgovor, je menil, da bo vpliv izobraževanja na učence negativen, zato ker izobraževanje na daljavo ne more nadomestiti pouka v šoli. Glavni razlogi za to so, da učitelji ne morejo sproti preverjati znanja vseh učencev, da učenci ob izobraževanju na daljavo potrebujejo več pomoči pri razlagi snovi oziroma razumevanju le-te, da se ne da nadomestiti nebesedne komunikacije, utrjevanja in ponavljanja snovi v razredu ter tudi medvrstniške socializacije.

2) Pouk na daljavo ne bo imel dolgoročnih negativnih posledic za učence:

- a) zamujeno v času izobraževanja na daljavo se bo dalo nadomestiti: veliko učiteljev je menilo, da pouk na daljavo v šolskem letu 2019/20 ni trajal tako dolgo, da se šolska snov, ki se je obravnavala v tem obdobju, ne bi dala ponoviti in utrditi v začetku novega šolskega leta. Nekateri od njih so ob tem dodali, da pa bi bilo pričakovati negativne posledice v primeru, če bi se tovrstno izobraževanje na daljavo v prihodnosti spet ponovilo;
- b) negativne posledice se bodo čutile samo pri nekaterih učencih: nekoliko manj pogost odgovor učiteljev je bil, da bodo dolgoročno negativne posledice čutili samo tisti učenci, ki niso redno delali za šolo. Ob tem so omenjali, da sta bili pogostost dela in (ne)motiviranost učencev v veliki meri odvisni od nadzora in podpore njihovih staršev.

Dobra polovica učiteljev iz obeh skupin osnovnih šol je v šolskem letu 2019/20 menila, da bodo posledice pouka na daljavo v obdobju epidemije covid-19 bolj negativne za romske kot za ostale učence (graf 14).

Graf 14: Možne negativne posledice pouka na daljavo v obdobju epidemije covid-19 za romske učence v primerjavi z ostalimi učenci, šolsko leto 2019/20

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2019/20.

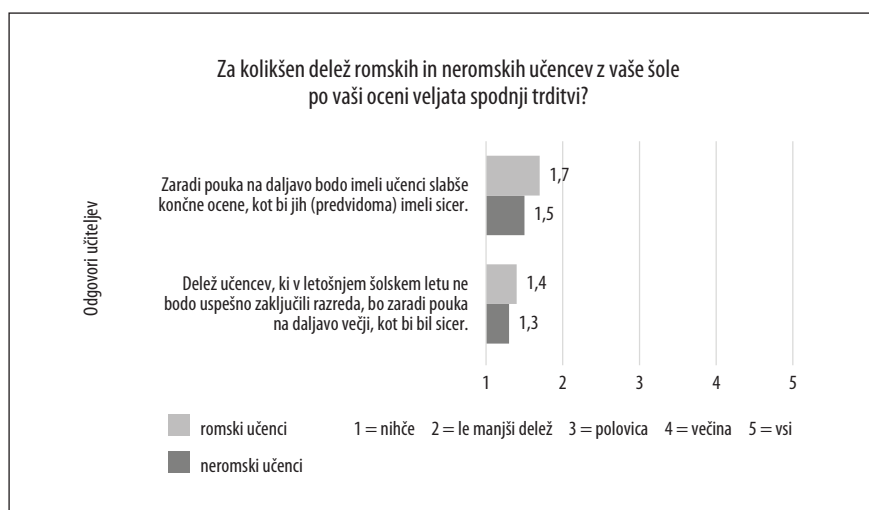
Učitelji, ki so bili mnenja, da bodo posledice izobraževanja na daljavo bolj negativne za romske učence, so menili, da je to zaradi kombinacije že omenjenih dejavnikov:

- večinoma nespodbudno domače okolje pri romskih učencih in spodbudnejše okolje pri ostalih učencih;
- nemotiviranost in neodzivnost romskih učencev zaradi pomanjkanja podpore staršev, nerazumevanja šolske snovi ter tudi nevednosti uporabe in odsotnosti (primerne) IKT.

Tisti učitelji, ki so menili, da za romske učence posledice ne bodo bolj negativne, so svoje mnenje obrazložili s pojasnilom, da načeloma velja za vse učence enako – tisti, ki so imeli razvite delovne navade že pred obdobjem pouka na daljavo, so uspešno in redno delali tudi doma, ne glede na to, ali je šlo za romske ali ostale učence.

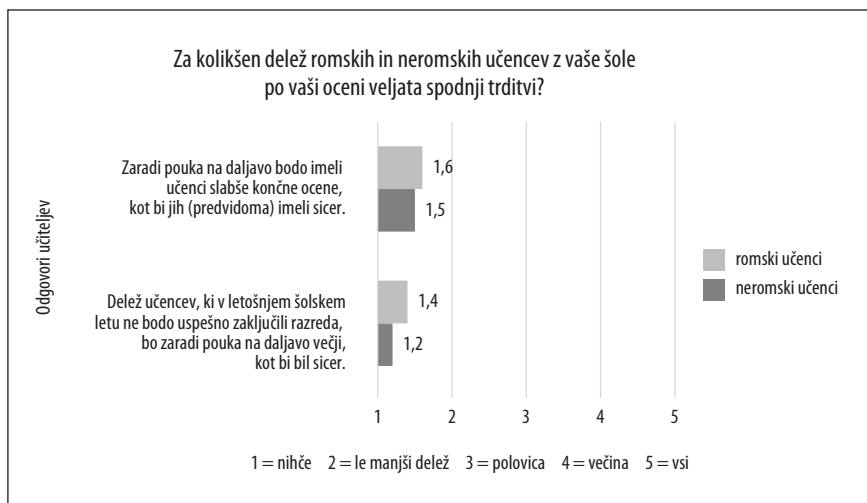
Učitelji iz obeh skupin osnovnih šol so se podobno opredelili do dveh trditev, ki se nanašata na vse učence: da bodo zaradi pouka na daljavo imeli učenci slabše končne ocene, kot bi jih imeli sicer, in da bo delež učencev, ki zaradi takšne vrste izobraževanja v šolskem letu 2019/20 razreda ne bodo zaključili uspešno, večji, kot bi bil sicer (grafa 15 in 16). Pri obeh trditvah so učitelji menili, da zadevata minimalen delež učencev – tako romskih kot ostalih. Največji, a še vedno le manjši delež, velja za romske učence, ki naj bi imeli zaradi omenjenih okoliščin slabše ocene.

Graf 15: Posledice izobraževanja na daljavo za učence na osnovnih šolah z romskimi pomočniki, šolsko leto 2019/20 (n = 233)

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki, šolsko leto 2019/20.

Graf 16: Posledice izobraževanja na daljavo za učence na osnovnih šolah brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2019/20 (n = 63)

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2019/20.

ZRSŠ je 16. aprila 2020 izdal okrožnico z naslovom *Priporočila za ocenjevanje znanja v osnovni šoli* (Logaj et al. 2020). Okrožnica je priporočala, da naj bi učitelji pri zaključevanju ocen v šolskem letu 2019/20 izhajali pretežno iz ocen, pridobljenih v času »klasičnega« izobraževanja v razredu, to je do 16. marca 2020. Ministrica za izobraževanje, znanost in šport pa je 17. aprila 2020 izdala *Sklep o ukrepih za nemoteno opravljanje vzgojno-izobraževalnega dela v osnovnih šolah v šolskem letu 2019/20* (MIZŠ 2020a), v katerem je bilo zapisano, da »učenec 3., 4., 5. in 6. razreda, ki je ob koncu šolskega leta negativno ocenjen iz enega ali več predmetov, lahko ponavlja razred na podlagi pisnega obrazloženega predloga razrednika v soglasju s starši«. V običajnih izobraževalnih razmerah sicer Zakon o osnovni šoli določa, da:

/.../ lahko učenec 3., 4., 5. in 6. razreda na podlagi pisnega obrazloženega predloga razrednika ponavlja razred brez soglasja staršev. Učenec lahko ponavlja razred, kadar je ob koncu šolskega leta negativno ocenjen iz enega ali več predmetov, čeprav mu je šola omogočila vključitev v dopolnilni pouk in druge oblike individualne in skupinske pomoči.

Glede na to, da so omenjena navodila omilila pogoje tako glede ocenjevanja kot glede napredovanja v višji razred, smo želeli preveriti, kako se je izobraževanje na daljavo dejansko odrazilo v zaključnem uspehu in

napredovanju učencev ob zaključku šolskega leta 2019/20. Podatkov o ocenah učencev sicer nimamo, uspelo pa nam je pridobiti podatke o napredovanju učencev v višji razred, čeprav samo za učence z osnovnih šol, na katerih so delali romski pomočniki.

Rezultati kažejo (glej tabelo 3), da se je delež romskih učencev, ki v šolskem letu 2019/20 niso napredovali v višji razred, občutno zmanjšal v primerjavi s predhodnimi šolskimi leti. Zmanjšal se je tudi delež ponavljavcev med neromskimi učenci, čeprav je pri tem treba omeniti, da je bil pri neromskih učencih ta delež v predhodnem šolskem letu (2018/19) neobičajno velik in se je v šolskem letu 2019/20 le vrnil nazaj na raven predhodnih šolskih let.

Tabela 3: Število romskih in neromskih učencev, ki ne napredujejo v višji razred, po šolskih letih (podatki za 29 šol, na katerih so delali romski pomočniki)

Šolsko leto	% od vseh neromskih učencev, ki ne napredujejo	% od vseh romskih učencev, ki ne napredujejo
2020/21	1	31,9
2019/20	0,6	20,2
2018/19	1,2	27,9
2017/18	0,6	25,7
2016/17	*0,8	29,7

* manjkajo podatki (za neromske učence) za dve osnovni šoli

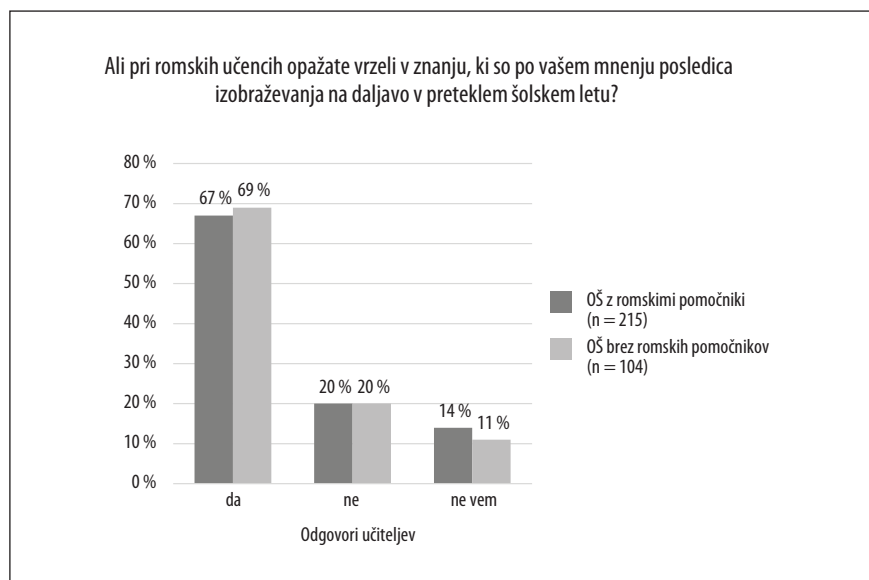
Novembra 2020 je ministrica, pristojna za šolstvo, izdala *Sklep o ukrepih za nemoteno opravljanje vzgojno-izobraževalnega dela v osnovnih šolah v šolskem letu 2020/21*. Ta je precej krajši od tovrstnega dokumenta za predhodno šolsko leto in ne omenja blažjih pogojev za napredovanje v višje razrede (MIZŠ 2020b).¹⁸ ZRSŠ pa je v tem času v *Priporočilih za izvajanje vzgojno-izobraževalnega procesa v osnovnih šolah, glasbenih šolah in šolah s prilagojenim programom* (za šolsko leto 2020/21) zapisal, naj v času izvajanja pouka na daljavo ne poteka ocenjevanje znanja (ZRSŠ 2020b).¹⁹

18 Omenja le manjše število ocen, ki jih potrebujejo učenci celo leto. To izvira iz določil sklepa, da se je vzgojno-izobraževalno delo izvajalo le v enem ocenjevalnem obdobju, ne v dveh, kot je to običajno.

19 Za romske učence, ki jih šteje med ranljive skupine, pa naj se v skladu s tem dokumentom posveča posebno pozornost ohranjanju in vzdrževanju stikov z družinami romskih učencev; po vrnitvi romskih učencev v šolo pa naj se ugotovi primanjkljaje v njihovem znanju in pripravi načrt za njihovo odpravo.

V nasprotju s šolskim letom 2019/20 je v šolskem letu 2020/21 delež ponavljavcev med romskimi učenci močno narasel in presegel tudi vrednosti iz šolskih let pred epidemijo covid-19. Povečal se je tudi delež ponavljavcev med neromskimi učenci. Na podlagi teh podatkov bi lahko sklepali, da rezultati v šolskem letu 2019/20 niso bili realen odraz znanja, ki so ga oziroma bi ga morali učenci usvojiti v tem letu, temveč so bili v precejšnji meri posledica milejših kriterijev ocenjevanja in napredovanja. Takšno sklepanje podpirajo tudi rezultati anket z učitelji ob koncu šolskega leta 2020/21, ki so pokazali, da je večina učiteljev (67 % na šolah z romskimi pomočniki in 69 % na šolah brez romskih pomočnikov) v tem šolskem letu pri romskih učencih opazila vrzeli v znanju, ki so po njihovem mnenju posledica izobraževanja na daljavo v predhodnem šolskem letu.

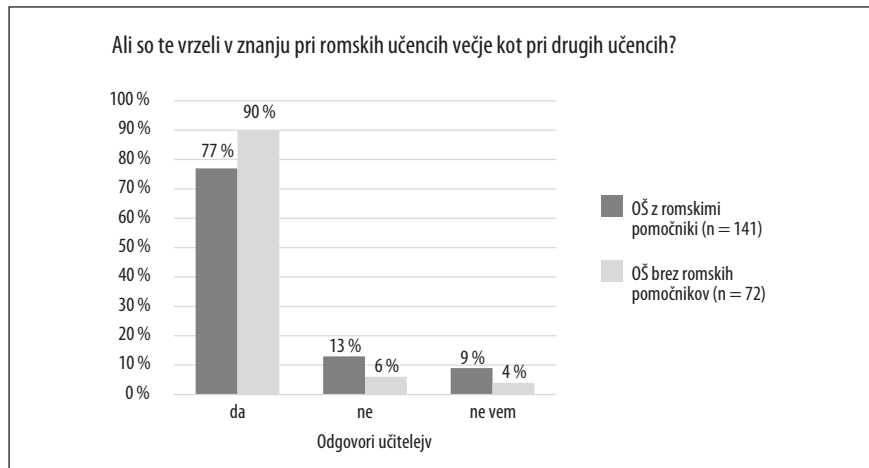
Graf 17: Vrzeli v znanju romskih učencev, ki so po mnenju učiteljev posledica izobraževanja na daljavo v predhodnem šolskem letu, šolsko leto 2020/21

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2020/21.

Velika večina učiteljev (77 % na šolah z romskimi pomočniki in 90 % na šolah brez romskih pomočnikov) je ob tem izrazila mnenje, da so te vrzeli v znanju pri romskih učencih večje kot pri drugih učencih.

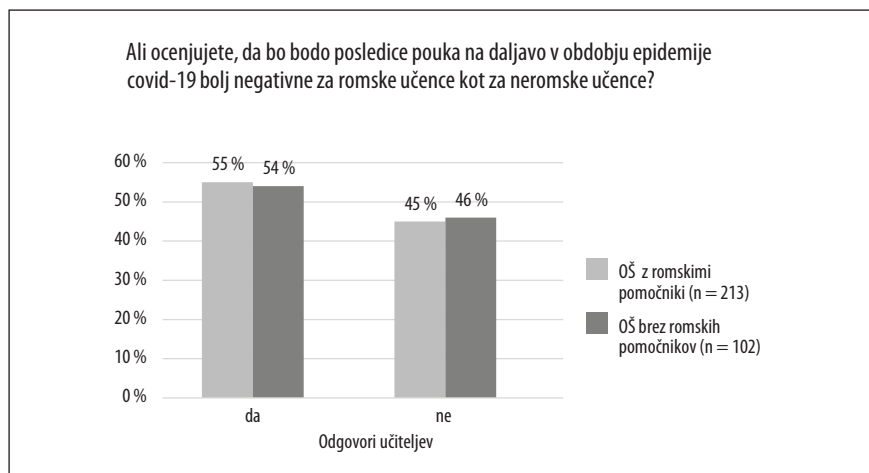
Graf 18: Razlika med vrzelmi v znanju pri romskih in pri neromskih učencih, šolsko leto 2020/21

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2020/21.

Kljub temu v svojih napovedih glede posledic pouka na daljavo le nekaj več kot 50 % učiteljev ocenjuje, da bodo te posledice na splošno bolj negativne za romske kot za neromske učence.

Graf 19: Možne negativne posledice pouka na daljavo v obdobju epidemije covid-19 za romske učence v primerjavi z ostalimi učenci, šolsko leto 2020/21

Vir: zbrani podatki ankete za učitelje z osnovnih šol z romskimi pomočniki in ankete za učitelje z osnovnih šol brez romskih pomočnikov, šolsko leto 2020/21.

8 Zaključek

Po dobrem letu večkratnih prekinitev običajnih oblik izobraževanja oziroma nadomeščanja tega z izobraževanjem na daljavo številne institucije v Sloveniji in drugod po Evropi opozarjajo na različne negativne posledice takšnega izobraževanja. Te posledice so za otroke iz socialno-ekonomsko deprivilegiranih družin, kamor v mnogih primerih spadajo tudi romski otroci, precej večje kot za ostale otroke. Open Society Roma Initiatives Office (Korunovska & Jovanovic 2020) v poročilu o položaju v šestih evropskih državah poroča o tem, da naj bi bila zaradi pouka na daljavo več kot polovica romskih otrok v tem času izločena iz izobraževanja. V Sloveniji Romi kot ena najbolj marginaliziranih in ranljivih skupin prebivalstva že sicer na področju izobraževanja beležijo zelo slabe rezultate, tako glede vključenosti kot uspešnosti. Negativni dejavniki oziroma ovire za romske učence na področju izobraževanja so številni in medsebojno tesno prepleteni ter vplivajo eden na drugega – od socialnih in bivanjskih razmer v ožjem družinskem in bivalnem okolju do izobrazbene stopnje staršev ter družbenih norm in vrednot v njihovi ožji in širši skupnosti. Zato je toliko bolj pomembno, da se učencem, ki izhajajo iz takšnih razmer, zagotavlja stabilno okolje izobraževanja in redno izvajanje šolskih in drugih s tem povezanih aktivnosti. Z začetkom epidemije covida-19 se je vzpostavilo izobraževanje na daljavo, ki se je načeloma izvajalo prek IKT, a je bilo fizično postavljeno v družinska okolja. Premik iz ustaljenih vzorcev izobraževanja je mnogim romskim učencem in njihovim družinam prinesel nove izzive, s katerimi se večini njihovih neromskih vrstnikov ni bilo treba ukvarjati.

Pri proučevanju vpliva epidemije covida-19 na izobraževanje romskih otrok smo v raziskavo zajeli vse glavne deležnike v procesu izobraževanja na daljavo: na eni strani romske učence in njihove starše, na drugi učitelje na osnovnih šolah, kot vmesni vezni člen med šolami in romsko skupnostjo pa še romske pomočnike. V prispevku smo izpostavili rezultate analize podatkov te raziskave na petih področjih, ki so pomembna v procesu izobraževanja na daljavo: tehnični pogoji za delo in učenje na daljavo, vzpostavljanje stikov učiteljev z romskimi učenci, sodelovanje romskih učencev in staršev v procesu izobraževanja na daljavo ter posledice tovrstnega izobraževanja za romske učence.

Predpogoja za nemoteno izvajanje pouka na daljavo v okoliščinah epidemije covida-19 sta bila opremljenost z IKT in večšost uporabe IKT. Čeprav so šole, druge institucije in organizacije ob začetku epidemije v šolskem letu 2019/20 poskrbele, da je velika večina romskih družin dobila v uporabo računalnike in drugo potrebno tehnologijo, je do konca tega šolskega leta vseeno ostalo nekaj romskih družin, ki vse ustrezne opreme niso imele ali pa so se jim ob tem pojavljale različne težave, kot na primer to, da niso imeli elektrike. V marsikateri romski družini izven urbanih okolij je bilo takšno stanje tudi

neposredna posledica drugih dejavnikov, kot sta splošno slaba infrastruktura opremljenost in bivanjska kakovost romskih naselij. Velika težava pri nemotenem izvajanju poučevanja na daljavo so bile tudi pomanjkljive veščine s področja uporabe IKT pri romskih učencih in njihovih starših.

Čeprav je precejšen del romskih družin v šolskem letu 2019/20 vseeno dobil vsaj najnujnejšo IKT-opremo, je bil položaj ob začetku ponovne uvedbe šolanja na daljavo v šolskem letu 2020/21 v mnogih romskih naseljih ponovno presenetljivo slab. Romski pomočniki s petih osnovnih šol so poročali o tem, da vsaj 80 % (ponekod pa celo 100 %) romskih otrok doma ni imelo potrebne IKT-opreme za sodelovanje pri pouku na daljavo. Na dodatnih petih osnovnih šolah je bilo takšnih romskih učencev približno polovica. Vseeno so učitelji pomanjkanje IKT in veščin uporabe IKT v povprečju ocenili zgolj kot srednje veliko težavo romskih učencev v času pouka na daljavo. Večje težave so bile po njihovem mnenju: pomanjkanje samodiscipline, nizka učna motivacija, pomanjkanje podpore in pomoči pri učenju doma, odsotnost možnosti druženja in sodelovanja s sošolci, neurejeno domače okolje, nerazumevanje učne snovi zaradi pomanjkljivega znanja pri posameznih predmetih ter nerazumevanje navodil in učne snovi zaradi pomanjkljivega znanja slovenskega jezika. Poleg omenjenih dejavnikov so učitelji izpostavili še neizobražene oziroma ponekod nepismene starše in (posledično) pomanjkanje njihove pomoči, podpore in motiviranja lastnih otrok pri izobraževanju na daljavo, kar je v tesni povezavi tudi z neodzivnostjo staršev na poskuse učiteljev, da bi sploh vzpostavili stike z njimi oziroma z njihovimi otroki.

Več kot polovica učiteljev iz naše raziskave v času pouka na daljavo ni mogla vzpostaviti stika z vsemi svojimi učenci – med njimi je bila velika večina romskih. Kot glavne razloge za to težavo so učitelji navajali neodzivnost in pomanjkanje interesa romskih otrok ter njihovih staršev, poleg tega pa še pomanjkanje ustrezne IKT-opreme na romski strani. Zaradi naštetih ovir pri komunikaciji na daljavo so mnogi učitelji morali pokazati dodatno voljo in iznajdljivost pri posredovanju šolskih gradiv romskim učencem. Pri vzpostavljanju in vzdrževanju stikov z romskimi učenci pa se je kot zelo pomembna pokazala vloga romskih pomočnikov.

Sodelovanje romskih učencev in njihovih staršev s šolami v času izobraževanja na daljavo po oceni učiteljev v povprečju ni bilo najboljšo, treba pa je dodati, da posploševanje ni na mestu, saj so tudi med njimi obstajale razlike. Kljub temu so učitelji za večino romskih učencev ocenili, da so bili v primerjavi z njihovimi neromskimi vrstniki manj odzivni, da so svoje naloge opravljali manj redno in da so imeli več težav pri razumevanju učne snovi. Pri tem lahko znova poudarimo, da je takšno stanje tudi rezultat manj ugodnih dejavnikov in okoliščin, konkretnije težav in ovir, s katerimi se romski učenci srečujejo pogosteje kot njihovi neromski vrstniki. To velja zlasti za romske učence z jugovzhoda Slovenije. Pri blaženju teh težav je bila, tako kot pri

vzpostavljanju stikov, pomembna vloga romskih pomočnikov, ki so z dodatno razlago učne snovi, spodbujanjem dela za šolo ipd. znatno prispevali k boljšemu sodelovanju in uspešnosti romskih učencev. Tej trditvi v prid govorijo ocene učiteljev s šol, kjer delajo romski pomočniki. Po njihovi oceni je bila slaba polovica tamkajšnjih romskih učencev v stiku s šolo samo prek romskih pomočnikov, četrтина učiteljev s teh šol pa je menila, da so bili tudi romski starši redno v stikih samo z romskimi pomočniki, ne pa z učitelji.

Kot kažejo odgovori učiteljev z vseh šol v raziskavi ob zaključku šolskega leta 2019/20, je bila približno tretjina učiteljev prepričana, da bo pouk na daljavo v obdobju epidemije imel, dolgoročno gledano, negativne posledice za vse učence nasploh, za njihovo znanje in šolski uspeh. Dobra polovica učiteljev iz obeh skupin osnovnih šol je menila, da bodo omenjene posledice bolj negativne za romske kot za ostale učence. Podobno mnenje je med učitelji prevladovalo tudi ob zaključku šolskega leta 2020/21. Vzroke za slabša pričakovanja glede romskih učencev lahko iščemo v že naštetih dejavnikih – predvsem v nespodbudnem domačem okolju, nemotiviranosti in neodzivnosti romskih učencev zaradi pomanjkanja podpore in spodbude staršev, nerazumevanja šolske snovi ter neveščosti uporabe IKT ali tudi odsotnosti primerne tovrstne opreme. Ti dejavniki so tudi sicer poznani kot dejavniki, ki vplivajo na slabšo vključenost in uspešnost romskih učencev v izobraževalnem sistemu v obdobju »običajnega pouka«, njihov negativni vpliv pa se v »koronskem obdobju« gotovo še potencira.

Glede na omenjeno bi bilo treba tudi v okoliščinah običajnega pouka organizirati računalniško opismenjevanje ali celo osnovno opismenjevanje romskih družin, starše in otroke pa z različnimi metodami še naprej ozaveščati o pomembnosti izobraževanja. Na dolgi rok bi bilo treba zagotoviti tudi ustrezno infrastrukturno opremljenost romskih naselij in omogočiti preureditev neustreznih bivanjskih prostorov, kjer živijo nekatere družine – da bi s tem otroci pridobili ustrežnejše prostore za učenje. Ti ukrepi presegajo samo domeno izobraževanja. Zahtevajo dolgoročno zastavljene načrte in tesno medresorsko sodelovanje med ministrstvi in drugimi institucijami s področja sociale, prostorsko-okoljskega področja, zaposlovanja idr. Na vseh omenjenih področjih je bil v velikem delu romske skupnosti v Sloveniji že pred epidemijo covida-19 zaznan kritičen položaj. Pričakovanja glede posledic koronakrize v takšnih okoliščinah so zato lahko vse prej kot optimistična.

Napovedi glede tega, ali bo epidemija še poslabšala položaj romskih učencev na področju izobraževanja, so bile med učitelji v naši raziskavi različne. Kot so ob koncu šolskega leta 2019/20 poudarili nekateri med njimi, izobraževanje na daljavo v drugi polovici tega šolskega leta ni bilo tako dolgo, da bi prineslo dolgoročne negativne posledice za večino romskih učencev, da pa bi se lahko začela ustvarjati trajnejša škoda v primeru, če bi bilo treba v prihodnje ponovno uvesti dolgotrajnejši pouk na daljavo. To se je na žalost v

šolskem letu 2020/21 tudi zgodilo in ob koncu šolskega leta je delež učiteljev, ki so menili, da bodo posledice pouka na daljavo v času epidemije bolj negativne za romske kot za neromske učence, narasel v primerjavi s preteklim šolskim letom. Zlasti je to opazno na osnovnih šolah brez romskih pomočnikov. Izkazalo se je tudi, da so učitelji v šolskem letu 2020/21 pri romskih učencih opazili večje vrzeli v znanju zaradi zaprtja šol v predhodnem šolskem letu kot pri ostalih učencih. Omenjeni podatki potrjujejo ugotovitve drugih raziskav, ki kažejo, da prekinitve izobraževalnih dejavnosti (iz takšnih ali drugačnih razlogov) huje prizadene otroke iz socialno-ekonomsko šibkejših družin in povečuje izobraževalne vrzeli med njimi in njihovimi vrstniki iz socialno-ekonomsko bolj stoječih družin.

Viri in literatura

- Baker, D. P., Goesling, B. & Letendre, G. K., 2002. Socioeconomic Status, School Quality, and National Economic Development: A Cross-National Analysis of the »Heyneman-Loxley Effect« on Mathematics and Science Achievement. *Comparative Education Review* 46 (3), 291–312.
- Baucal, A., Pavlović-Babić, D., Plut, D. & Gvozden, U., 2005. *Nacionalno testiranje učenika III razreda osnovne škole*. Institut za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd.
- Bešter, R. & Medvešek, M., 2007. Education of the Roma Children in Slovenia: Evaluation of the Education Policy Defined in National Action Plan on Social Inclusion. V M. Komac & R. Varga (ur.) *Social Inclusion of Roma*. Institute for Ethnic Studies, Ljubljana; Regional Development Agency Mura, Murska Sobota, 129–183.
- Bešter, R., Medvešek, M. & Pirc, J., 2016. Vloga romskih pomočnikov v Sloveniji pri vključevanju romskih otrok v sistem vzgoje in izobraževanja. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 76, 5–27.
- Bešter, R. & Pirc, J., 2018. *Skupaj za znanje: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti: evalvacijsko poročilo za šolsko leto 2016/17*. Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Ljubljana.
- Bešter, R. & Pirc, J., 2019. *Skupaj za znanje: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti: evalvacijsko poročilo za šolsko leto 2017/18*. Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Ljubljana.
- Bešter, R. & Pirc, J., 2020. *Skupaj za znanje: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti: evalvacijsko poročilo za šolsko leto 2018/19*. Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Ljubljana.
- Bešter, R. & Pirc, J., 2021. *Skupaj za znanje: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanja znanja za pripadnike romske skupnosti: evalvacijsko poročilo za šolsko leto 2019/20*. Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Ljubljana.
- Brezovšek, M., Haček, M. & Bačlija, I., 2008. *Reševanje romske problematike v Sloveniji s poudarkom na socialni inkluzivnosti Romov v šolski sistem: končno poročilo*. Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Clavería, J. V. & Alonso, J. G., 2003. Why Roma Do Not Like Mainstream Schools: Voices of a People Without Territory. *Harvard Educational Review* 73 (4), 559–590.
- Coleman, J. S., Campbell, E. Q., Hobson, C. J., McPartland, J., Mood, A. M., Weinfeld F. D. & York, L. R., 1966. *Equality of Educational Opportunity*. U. S. Office of Education, Washington.
- Di Pietro, G., Biagi, F., Costa, P., Karpiński, Z. & Mazza, J., 2020. *The Likely Impact of COVID-19 on Education: Reflections Based on the Existing Literature and International Datasets*. Publications Office of the European Union, Luksemburg.
- EREBUS International, 2005. *Review of the Recent Literature on Socio-Economic Status and Learning: Report to the NSW Department of Education and Training*. NSW Department of Education and Training, Darlinghurst.
- ERGO – European Roma Grassroots Organization, 2020. *The Impact of COVID-19 on Roma Communities in the European Union and the Western Balkans: Survey December*

2020. ERGO Network, Bruselj, <https://ergonetwork.org/wp-content/uploads/2021/04/Ergo-covidstudy-final-web-double-v2.pdf> (dostop 6. 9. 2021).
- European Roma Rights Center, 2003. *Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe: A Survey of Patterns of Segregated Education of Roma in Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Romania, and Slovakia*, http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/00/04/m00000004.pdf (dostop 6. 10. 2020).
- Evropski odbor regij, 2021. *Mnenje – Unija enakosti: strateški okvir EU za enakost, vključevanje in udeležbo Romov: 142. plenarno zasedanje 3., 4. in 5. februarja 2021*, <https://webapi2016.cor.europa.eu/v1/documents/COR-2020-05625-00-00-AC-TRA-SL.docx/content> (dostop 6. 9. 2021).
- Jazbec, S., Čagran, B. & Lipavic Oštir, A., 2013. Language Learning and Roma Pupils – The Case of Slovenia. *Croatian Journal of Education* 15 (3), 655–692.
- Kontseková, J. & Košťál, C., 2011. Desegregation and Inclusion in the Education of Socially Disadvantaged Students in European School Systems: A Challenge for Slovakia. V V. Rafael (ur.) *Answers to Question on (De)Segregation of Roma Students in Slovakia Education System*. Open Society Foundation, Bratislava, 21–46.
- Korunovska, N. & Jovanovic, Z., 2020. *Roma in the COVID-19 Crisis: An Early Warning from Six EU Member States*. Open Society Roma Initiatives Office, Open Society Foundations, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Roma%20in%20the%20COVID-19%20crisis%20-%20An%20early%20warning%20from%20six%20EU%20Member%20States.pdf> (dostop 4. 10. 2021).
- Kovács, A. & Göncz, L., 2020. The Hungarian National Community in Slovenia and the Covid-19 Epidemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 181–202.
- Krek, J. & Vogrinc, J., 2005. Znanje slovenskega jezika kot pogoj šolskega uspeha učencev iz jezikovno in kulturno različnih ter socialno deprivilegiranih družin – primer začetnega opismenjevanja romskih učencev. *Sodobna pedagogika / Journal of Contemporary Educational Studies* 56 (2), 118–139.
- Kustec, S., Logaj, V., Krek, M., Flogie, A., Truden Dobrin, P. & Ivanuš Grmek, M., 2020. *Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji v razmerah, povezanih s covid-19: modeli in priporočila*. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport; Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, https://www.zrss.si/pdf/modeli_in_priporocila.pdf (dostop 31. 8. 2020).
- Logaj, V., Zupanc Grom, R., Holcar Brunauer, A., Žitnik, A., Primožič, M., Kostrevc, R. et al., 2020. *Izobraževanje na daljavo v posebnih razmera: priporočila za ocenjevanje znanja v osnovni šoli*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Novice/Koronavirus-13-3-20/Priporocila_ocenjevanje-OS_16042020.pdf (dostop 14. 9. 2021).
- Meden, A., 2020. Vloga staršev pri izobraževanju na daljavo za osnovnošolce. Prispevek na okrogli mizi »Izobraževanje na daljavo – izkušnje za prihodnost?«. Pedagoški inštitut, Ljubljana, https://www.pei.si/wp-content/uploads/2020/06/OM_celota.pdf (dostop 15. 9. 2020).
- MIZŠ – Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, 2020a. Sklep o ukrepih za nemoteno opravljanje vzgojno-izobraževalnega dela v osnovnih šolah v šolskem letu 2019/20, <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/>

- Novice/Koronavirus-13-3-20/sklep-ministrice_nemoteno-opravljanje-VIZ-de-la-v-OS-2019_2020.pdf (dostop 4. 10. 2021).
- MIZŠ – Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, 2020b. Sklep o ukrepih za nemoteno opravljanje vzgojno-izobraževalnega dela v osnovnih šolah v šolskem letu 2020/21, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Novice/Sklep_ocenjevanje_OS.pdf (dostop 5. 10. 2021).
- Munda, M. & Peček, M., 2013. Aspiracije in vključenost romskih staršev v izobraževanje svojih otrok. *Socialna pedagogika* 17 (3/4), 133–157.
- Nečak Lük, A. & Novak Lukanovič, S., 2011. Inclusion of Roma Children into Education in Slovenia: The Language Competence and Cultural Dimensions. *The Open Education Journal* 4 (Suppl 2-M6), 164–173.
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, 2001. *Knowledge and Skills for Life: First Results From the OECD Program for International Student Assessment*. OECD, Paris.
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, 2004. *Learning for Tomorrow's World – First Results From PISA 2003*. OECD, Paris.
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, 2007. *PISA 2006: Science Competencies for Tomorrow's World: Volume 1: Analysis*. PISA, OECD Publishing, Paris.
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, 2011. *Against the Odds: Disadvantaged Students Who Succeed in School*. OECD Publishing, Paris.
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, 2021. *The State of Global Education. 18 Months into the Pandemic*. OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1a23bb23-en> (dostop 17. 9. 2021).
- OSCE – Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2012. *Equal Access to Quality Education for Roma Children: Field Assessment Visit to the Czech Republic*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Warsaw, <http://www.osce.org/odihr/96661?download=true> (dostop 6. 10. 2020).
- OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe, 2020. *OSCE Human Dimension Commitments and State Responses to the Covid-19 Pandemic*. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Warsaw, <https://www.osce.org/odihr/human-rightsstates-of-emergency-covid19> (dostop 31. 8. 2020).
- Peček, M., Čuk, I. & Lesar, I., 2006. Šola in ohranjanje družbene razslojenosti – učni uspeh in vpis osnovnošolcev na srednje šole glede na izobrazbo staršev. *Sodobna pedagogika / Journal of Contemporary Educational Studies* 57 (1), 10–34.
- Peček, M., Čuk, I. & Lesar, I., 2013. Perceived Traits as a Factor of Academic Achievement in Different Groups of Pupils. *Sodobna pedagogika/Journal of Contemporary Educational Studies* 4, 52–69.
- Pirc, J., 2016. *Skupaj za znanje: izvajanje aktivnosti podpornih mehanizmov pridobivanje znanja za pripadnike romske skupnosti. Evalvacijsko poročilo za šolsko leto 2015/16*. Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Ljubljana.
- Pirc, J. & Bešter, R., 2020. *Zaključno poročilo v okviru projekta Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.

- Raudenbush, S. W. & Eschmann, R. D., 2015. Does Schooling Increase or Reduce Social Inequality? *The Annual Review of Sociology* 41, 443–470.
- Réger, Z., 1999. Gypsy Children's Language Problems and Their Chances to Manage at School. V C. Fényes, C. McDonald & A. Mészáros (ur.) *The Roma Education Resource Book*. Open Society Institute – Institute for Educational Policy, Budapest, 169–173.
- Rupnik Vec, T., Preskar, S., Slivar, B., Zupanc Grom, R., Kregar, S., Holcar Brunauer, A., Bevc, V., Mithans, M., Grmek, M. & Musek Lešnik, K., 2020. *Analiza izobraževanja na daljavo v času epidemije Covid-19 v Sloveniji: delno poročilo, julij 2020*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, <https://www.zrss.si/digitalnaknjiznica/IzobrazevanjeNaDaljavo/> (dostop 21. 8. 2020).
- Rupnik Vec, T. (ur.), 2020. *Analiza izobraževanja na daljavo v času prvega vala epidemije covid-19 v Sloveniji*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, https://www.zrss.si/pdf/izobrazevanje_na_daljavo_covid19.pdf (dostop 3. 9. 2021).
- Save the Children, 2001. *Denied a Future? The Right to Education of Roma / Gypsy and Traveller Children in Europe*. Volume I: South-Eastern Europe. Save the Children, London, http://www.ungei.org/resources/files/SaveTheChildren_dafvol1.pdf (dostop 22. 9. 2020).
- Selcuk, R. S., 2005. Socio-Economic Status and Academic Achievement: A Meta-Analytic Review of Research. *Review of Educational Research* 75 (3), 417–453.
- Smith, T., 1997. Recognising Difference: The Romani »GYPSY« Child Socialisation and Education Process. *British Journal of Sociology of Education* 18 (2), 243–257.
- Sorgo, L. & Novak Lukanovič, S., 2020. The Italian National Community in Croatia during the Covid-19 Epidemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 101–117.
- Stewart, H., Watson, N. & Campbell, M., 2018. The Cost of School Holidays for Children from Low Income Families. *Childhood* 25 (4), 516–529.
- Stoica, C. A. & Wamsiedel, M., 2012. *Inequity and Inequality – Teacher Absenteeism, Romani pupils and Primary Schools in Romania*. Roma Education Fund, https://www.romaeducationfund.org/wp-content/uploads/2019/05/ref_ta_screen_doublepages.pdf (dostop 22. 9. 2020).
- Šimenc, M., 2021. Vloga tehnologije v vzgoji in izobraževanju ter enake možnosti učencev v obdobju pandemije. *Sodobna pedagogika / Journal of Contemporary Educational Studies* 72 (138), 13–26.
- Tancer, M., 1994. *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem*. Založba Obzorja, Maribor.
- Vonta, T., Jager, J., Rutar Leban, T., Vidmar, M., Baranja, S., Rutar, S., Mlekuž, A., Jaklič Šimnic, A., Vidmar, J. & Balič, F., 2011. *Nacionalna evalvacijska študija uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli: končno poročilo*. Pedagoški inštitut, Ljubljana, https://www.pei.si/wp-content/uploads/2019/07/Evalvacijske_studije_09_10_porocilo_Romi.pdf (dostop 25. 9. 2020).
- Zagovornik načela enakosti, 2020. *Priporočilo Zagovornika načela enakosti o zagotavljanju vključujočega izobraževanja ob morebitnem ponovnem zapiranju šol*, <http://www.zagovornik.si/wp-content/uploads/2020/08/Priporo%C4%8Dilo-Zagovornika-na%C4%8Dela-enakosti-o-zagotavljanju-vklju%C4%8Dujo%C4%8Dega-izobra%C5%BEEvanja-ob-morebitnem-ponovnem-zapiranju-%C5%A1ol.pdf> (dostop 21. 8. 2020).

Zakon o osnovni šoli (ZOsn). Uradni list RS 81 (2006), 31. 7. 2006.

ZRSS – Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2020a. *Analiza izobraževanja na daljavo v času epidemije Covid-19 v Sloveniji*, <https://www.zrss.si/objava/analiza-izobrazevanja-na-daljavo-v-casu-epidemije-2> (dostop 11. 9. 2020).

ZRSS – Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2020b. *Priporočila za izvajanje vzgojno-izobraževalnega procesa v osnovnih šolah, glasbenih šolah in šolah s prilagojenim programom*, https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Novice/Koronavirus-2020/Priporocila-Zavod-RS-za-solstvo_OS_GS_OSPP.pdf (dostop 5. 10. 2021).

Zupančič, J., 2015. O integraciji romskih naselij v slovenski naselbinski sistem. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 75, 5–26.

Sabina Zorčič

Učenje na daljavo dopolnilnega pouka maternega jezika in kulture otrok drugih narodnosti v šolskem letu 2020/21¹

Izvleček

Država Slovenija v skladu s svojimi mednarodnimi zavezami in sprejeto jezikovno politiko skrbi tudi za otroke, ki so vključeni v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem, a njihov materni jezik ni (le) slovenščina. V pričujočem prispevku smo preverili, kako se je v šolskem letu 2020/21, ko je zaradi pandemije covida-19 ponovno velik del pouka v Sloveniji potekal na daljavo, izvajal dopolnilni pouk maternih jezikov in kultur za otroke drugih narodnosti. V prispevku so predstavljeni rezultati vprašalnikov in anket, s pomočjo katerih smo ugotavljali načine izvedbe pouka, način komunikacije s starši in otroki, negativne in pozitivne učinke izvedbe pouka na daljavo ter številne prilagoditve, s pomočjo katerih so izvajalci uspeli izpeljati šolsko leto z zadovoljivo pokritostjo učne vsebine.

Največji negativni učinki pouka na daljavo so manko neposrednega socialnega stika in bogate razredne interakcije, manko večine neverbalne komunikacije ter izkušnja različnih načinov učenja (skupinsko delo, pari, različne igre itd.). Dodatna negativna izkušnja pouka na daljavo je učenje pisanja (pri mlajših gre za učenje pisav, pri starejših za pravopisne korekcije) – utrjevanje te veščine pa dvojezični otroci, ki družinski jezik bolje obvladujejo v govorni obliki, najbolj potrebujejo. Možnosti, ki jih imajo učitelji trenutno na voljo, tega področja ne pokrivajo v dovoljšni meri. Nadaljnji nujni ukrepi za boljšo izvedbo pouka na daljavo med drugim zajemajo tudi dostop do plačanih aplikacij za videokonference, boljšo internetno povezavo, boljšo tehnično opremo in skupno spletno platformo, s čimer je povezana tudi želja po več

1 Prispevek je nastal v okviru programske skupine Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje (P5-0081) in temeljnega projekta Izzivi integracije priseljencev in razvoj integracijske politike v Sloveniji (J5-9351), ki ju financira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

elektronskih učbenikih, spletnih vsebinah in gradivu. Izvedba dopolnilnega pouka za materne jezike in kulture učencev drugih narodnosti je bila tako v šolskem letu 2020/21 zadovoljiva, a pri poučevanju na daljavo na dolgi rok lahko predvidevamo izrazito poslabšanje in nazadovanje glede na že uveljavljene načine dosedanjega jezikovnega pouka, ki pri otrocih in mladini najučinkoviteje poteka v živo.

Ključne besede: covid-19, učenje na daljavo, jezikovni pouk na daljavo, dopolnilni pouk maternih jezikov in kultur, družinski jeziki.

Remote Remedial Classes in Mother Tongue and Culture for Children of Non-Slovene Nationality in the 2020/21 School Year

Abstract

In line with its international commitments and the adopted language policy, Slovenia also provides for children enrolled in the Slovene educational system whose mother tongue is not (only) Slovene. The article examines the conduct of remedial classes in mother tongue and culture for children of non-Slovene nationality in the 2020/21 school year when, due to the Covid-19 pandemic, a considerable part of education moved online. The article presents the results of questionnaires and surveys used to identify the ways in which classes were delivered, the manner of communicating with parents and children, the negative and positive impacts of remote learning, and the many adjustments needed for teachers to complete the school year with a satisfactory coverage of the curriculum.

The most significant negative impacts of remote learning include the lack of direct social contact and classroom interaction, the lack of most non-verbal communication, and the inability to experience different ways of learning (group work, work in pairs, playing games, etc.). Another negative experience concerns writing (for younger children, this applies to learning different handwriting styles; for older children, this applies to proper spelling) – a skill that bilingual children, who have a better command of the family language in spoken form, need to practice the most. The options currently available to

teachers are not sufficient. Further urgent measures to improve remote learning include access to paid videoconferencing applications, better internet connectivity, better technical equipment, a common online platform, while teachers also wish for more e-textbooks, online content and materials. In the 2020/21 school year, the conduct of remedial classes in mother tongue and culture for pupils of non-Slovene nationality was satisfactory. In the long run, however, remote learning is likely to result in a considerable deterioration of knowledge compared to the established methods of language teaching, which is still most effectively delivered in person.

Key words: Covid-19, remote learning, remote language learning, remedial classes in mother tongue and culture, family languages.

1 Uvod

Država Slovenija je kot članica Evropske unije in Sveta Evrope zavezana k spodbujanju in razvijanju raznojezičnosti posameznikov ter ohranjanju večjezične izobraževalne krajine. V skladu s sprejeto jezikovno politiko podpira in spodbuja tudi poučevanje maternih jezikov in kulture učencev drugih narodnosti; izvajanje pouka pa poteka v različnem obsegu že od leta 1993. Pri vključevanju otrok, učencev in dijakov drugih narodnosti v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem je še posebej pomembno spodbujati in ohranjati jezikovno znanje njihove materinščine. Največ vpogleda v prednosti vključevanja družinskega jezika v izobraževanje nam omogočajo pozitivni učinki večjezičnega posredovanja (angl. *translanguaging*) snovi v učilnicah (npr. Makalela 2015); prednosti so opazne tako z vidika boljšega razumevanja snovi v drugem jeziku, to je jeziku večine (npr. Karlsson et al. 2019), kot tudi z vidika izboljšanja samopodobe in izgradnje identitete (npr. García-Mateus & Palmer 2017) ter zmanjšanja predsodkov (npr. Roxas 2011). V ta namen Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ) vsako leto sofinancira dopolnilni pouk maternih jezikov in kultur za otroke drugih narodnosti: MIZŠ krije stroške prostorov, učnih gradiv in materialne stroške (v šolskem letu 2020/21 je upravičeni znesek znašal 45 EUR na učenca), stroške učitelja pa krije zainteresirana jezikovna skupnost sama.² Zakonska podlaga za izvedbo pouka je vsakoletni sklep ministrice o financiranju dopolnilnega pouka maternih jezikov in kultur otrok drugih narodnosti za vsako šolsko leto, ki je v skladu z Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReN-PJP21–25), ki jo je Državni zbor potrdil 1. junija na 75. izredni seji.

Šolsko leto 2020/21 je bilo posebno, kovidno šolsko leto, ko je večina dela še vedno potekala na daljavo, a je bila pripravljenost deležnikov v izobraževanju boljša kot v prvem valu, torej v času predhodnega šolskega leta, ko so bili šole in učenci (ter njihovi starši) v marcu 2020 po vsem svetu prisiljeni v povsem nov način dela praktično čez noč (UNESCO Monitoring), posledično pa je bila pripravljenost na izzive za večino deležnikov pretežno novega načina poučevanja slabša (npr. Hodges et al. 2020; Štefanec 2020). Kljub številnim kritikam in pozivu proti zapiranju šol tako strokovne (npr. Viner et al. 2020; Silverman et al. 2020) kot tudi laične javnosti v obliki različnih peticij (npr. STA 2020), je tudi velik del šolskega leta 2020/21 potekal na daljavo. Otroci prve triade osnovnih šol so se v fizične šolske klopi začeli

2 Izjema so učitelji jezikov ustavno priznanih manjšin. Dopolnilni pouk madžarščine se izven uradnega dvojezičnega področja financira v celoti, MIZŠ torej krije tudi stroške učiteljev. Pouk romščine je še v fazi vzpostavljanja in pilotiranja. V okviru strokovno-razvojnega naloge, ki se izvaja na Inštitutu za narodnostna vprašanja (INV), se v šolskem letu 2021/22 poskusno izvaja pouk romščine na dveh osnovnih šolah (OŠ Metlika in OŠ Beltinci). Pouk italijanščine izven dvojezičnega področja ni bil prijavljen.

vračati šele zadnje dneve januarja, učenci ostalih dveh triad pa šele v drugi polovici februarja 2021 (Križaj et al. 2021). Slovenija tako spada med države, ki so imele šole zaprte najdlje. Stanje na današnji dan v oktobru 2021 jo postavlja v skupino držav, kjer so bile šole v času pandemije covida-19 popolnoma ali delno zaprte najdlje, to je več kot 41 tednov, pri čemer nobena država Evropske unije ni imela zaprtih šol dlje od Slovenije (UNESCO Monitoring). Spremenjenim razmeram pouka in izvajanju pouka na daljavo so se morali prilagoditi tudi učitelji vsebin dopolnilnega pouka maternega jezika in kulture. V prispevku bomo predstavili, kako je to uspelo izvajalcem dopolnilnega jezikovnega pouka, vključenim v financirano shemo v šolskem letu 2020/21. Po predstavitvi teoretičnih izhodišč, ki se osredotočajo na učinke pouka na daljavo, s posebnim poudarkom učinka na jezik, predstavimo stanje glede poučevanih jezikov in v pouk vključenih učencev ter metodološka izhodišča, na katerih sloni prispevek. Sledi analiza pridobljenih podatkov, pri čemer bomo v diskusiji še posebej pozorni na morebitno zaznavo negativnih učinkov takšnega načina izvedbe pouka. Prispevek zaključimo s sklepom, v katerem povzamemo glavne ugotovitve o izvajanju tega programa v kovidnem šolskem letu 2020/21 in predlagamo morebitne rešitve za izvajanje dopolnilnega pouka maternega jezika (na daljavo) v prihodnje.

2 Učenje na daljavo in njegove posledice

Negativni učinki zaprtja šol so se pokazali na različnih področjih. Najočitnejše so bile posledice na zdravju otrok, ki predvidevajo zdravstvene probleme pri otrocih na dolgi rok (prim. Rundle et al. 2020). Raziskava v Sloveniji je celo pokazala (1) največji upad gibalne učinkovitosti otrok v Sloveniji v zgodovini merjenja, (2) največji upad predhodno gibalno učinkovitih otrok, (3) največjo porast podkožnega maščevja in (4) največji porast otrok z debelostjo, vse kot posledica trimesečne karantene in zaprtja šol, telovadnic in igrišč v prvem valu (SLOfit 2020), rezultati konec kovidnega šolskega leta, junija 2021, pa so bili še slabši in potrjujejo, da sta zapiranje šol in onemogočanje športne vadbe v drugem valu epidemije povzročila dodatno škodo v razvoju otrok (SLOfit 2021). Zbornica kliničnih psihologov Slovenije je izdelala smernice za vzgojno-izobraževalne delavce na področju psihičnega zdravja otrok zaradi pandemije covida-19 (Dobnik Renko et al. 2020). Pogosto pa so strokovna javnost in tudi učitelji na različnih okroglih mizah (npr. LMŠ – Lista Marjana Šarca 2020) sami opozarjali na negativne posledice zaprtja, celo s pomočjo različnih peticij za ukinitvev pouka na daljavo oziroma za neuvajanje le-tega v novem šolskem letu (npr. učitelji Prve gimnazije Maribor (STA 2020)).

Značilnost učenja na daljavo je časovna in/ali prostorska separacija pri učenju, ki se nadoknadi z uporabo medijev in tehnologije. Posledično komunikacija in materialna izmenjava v učnem procesu potekata prek natisnjene učnega materiala in/ali enosmernega javnega prenosa na radiu ali televiziji in/ali prek spletne izmenjave z uporabo družbenih medijskih kanalov ali učnih platform. Takšen način učenja zahteva visoko stopnjo samousmerjevalnosti in učnih veščin s strani učenca ter uporabo novih tehnik, pa tudi učnih in usmerjevalnih strategij s strani učitelja. Oboje je del pripravljenosti na pouk na daljavo, ki jo sestavljajo: (1) tehnološka pripravljenost (tehnološke kapacitete v obliki opreme in digitalnih okolij, ki omogočajo prenos učnih vsebin, ter (odlična) spletna povezljivost), (2) pripravljenost učnih vsebin (dostopnost kurikularne učne vsebine na učnih platformah in v učnih programih), (3) pripravljenost učiteljev za pedagoško in učno podporo pri učenju od doma (pripravljenost učiteljev za prilagoditev, usposobljenost in zmožnost staršev oziroma skrbnikov za zagotavljanje učinkovitega učenja na daljavo) ter (4) spremljanje in evalvacija pripravljenosti (spremljanje procesa, participacije in rezultatov učenja na daljavo) (UNESCO 2020). V prvem prehodu na izvajanje pouka na daljavo je bilo zaradi nepripravljenosti precej težav, posledično pouk marsikje ni dosegal kakovosti dotedanjega učenja v šolah, prej bi ga lahko imenovali krizno poučevanje na daljavo (*emergency remote teaching – ERT*) (Hodges et al. 2020).

Da so učitelji v večji meri le zagotavljali izobraževanje na daljavo, torej dajali naloge, smernice in navodila učencem za delo od doma, manj pa je bilo pravega pouka na daljavo – stikov in posredovanja znanja med učitelji in učenci, v intervjuju poudarja tudi slovenski strokovnjak s področja pedagogike in didaktike dr. Štefanec (2020). O tem, kako so bile šole, učitelji in tudi učenci pripravljeni na spremembo, ki se je zgodila praktično čez noč, pričajo tudi podatki OECD-ja (Albiser et al. 2020), kjer so na podlagi podatkov različnih raziskav (TALIS, PISA) iz časa pred pandemijo ugotavljali pripravljenost šol, učiteljev in učencev v posameznih državah na prehod na učenje na daljavo. Podatki za Slovenijo (Albiser et al. 2020), ki jih navajam v nadaljevanju, so pokazali slabšo pripravljenost (še posebej učiteljev) od povprečja v raziskave vključenih držav. Na strani učencev so podatki pokazali veliko boljše rezultate od povprečnih pri tehnični opremljenosti (97 % učencev ima na voljo računalnik, 94 % iz zadnje četrtine družbenoekonomske distribucije), pri prostorskih pogojih slovenskih učencev pa so zaznana minimalna odstopanja navzgor (93 % učencev ima na voljo tih prostor za učenje, 88 % iz zadnje četrtine družbenoekonomske distribucije). Podpora staršev pri učnih uspehih učencev v Sloveniji ne odstopa od povprečja držav OECD-ja, prav tako podatki glede jezikovne ovire, saj je po podatkih OECD-ja v Sloveniji pri 10 % učencev družinski jezik drugačen od jezika testa PISA (povprečje OECD-ja: 12 %), v primeru učencev iz zadnje četrtine družbenoekonomske distribucije

pa je takšnih učencev 20 % (povprečje OECD-ja: 19 %). Izredne napore staršev otrok, katerih družinski jezik ni enak v šoli rabljenemu jeziku, pri pomoči pri učenju na daljavo v času pandemije potrjujejo številne raziskave (npr. Sayer & Braun 2020), do podobnih ugotovitev pa so prišli tudi raziskovalci v Sloveniji (npr. Bešter & Pirc 2020; Sorgo & Novak Lukanovič 2020). Na podlagi podatkov zgornjih raziskav težko predpostavljamo ekstremne neenakosti med učenci v času šolanja na daljavo na podlagi ekonomskega statusa (in ostalih s tem povezanih dejavnikov: nižja izobrazba staršev in s tem povezana vključenost staršev v učenje, nedostopnost interneta, računalnika ali prostora za učenje), ki jo je bilo sicer zaznati v nekaterih evropskih državah (prim. Blaskó & Schnepf 2020, Reay 2020). Kljub predvidevanju, da tudi v Sloveniji obstajajo določene razlike, bi jih težko poenostavili na vse učence, ki v Sloveniji koristijo dopolnilni pouk maternega jezika, oziroma bi bila na to tematiko zelo dobrodošla raziskava v prihodnosti, ki bi pomagala razjasniti verjetno zelo različna družbenoekonomska ozadja teh učencev glede na posamezne jezike in morebiten pozitiven učinek omenjenega pouka tudi na to družbeno komponento. Večjezično izobraževanje je vedno usmerjeno v dvigovanje kapitala, le izhodišča posameznih dijakov so različna (prim. Zorčič 2019, 2020b).

2.1 Vpliv na jezik

Na tej točki je treba omeniti izredno heterogenost učencev, ki sodelujejo v programu dopolnilnega pouka maternih jezikov. Kot bomo videli kasneje, so pri nekaterih jezikih in/ali nekaterih starostnih skupinah k pouku vključeni tudi otroci, ki poučevani jezik obvladajo slabše ali sploh ne. Spekter vključenih učencev se giblje od vrojenih govorcev, ki jezik v družini uporabljajo in gojijo v kar največji meri, do učencev, katerih poznavanje učečega se jezika je zaradi različnih razlogov slabše (še posebej pisno različico) in se ga usvaja sukcesivno. Vsekakor pa so za obravnavano skupino dvojezičnih otrok pomembne tako raziskave, ki ugotavljajo razlike v znanju družinskega in večinskega jezika, kot tudi raziskave, vezane na posledice pouka na daljavo pri različnih jezikovnih manjšinah.

Posledice pandemije covid-19 in zmanjšanega ali manj kakovostnega učenja maternih jezikov učencev drugih narodnosti so se v raziskavi šol Združenega kraljestva pokazale v obliki manjše izbire drugih jezikov pri izbirnih jezikih za maturo (gre za 50-odstotno znižanje izbire drugih jezikov za maturitetni predmet), kar je med drugim povezano tudi s slabšimi izvedbami poučevanja maternih jezikov otrok drugih narodnosti (npr. v tako imenovanih sobotnih šolah) (Collen 2021, 20). Upad prijavljenih učencev k pouku maternega jezika v prejšnjem šolskem letu so zaznali tudi drugje. Riman in Lukanovič (2021) navajata zmanjšanje rasti prijavljenih učencev na Hrvaškem

k maternemu jeziku slovenščine po modelu C za 6,35 % v lanskem kovidnem šolskem letu, kar se je zgodilo prvič in je posledica oteženih razmer za izvajanje pouka. Poleg logističnih problemov pri rekrutaciji učencev so bili največji problemi usipa enaki kot evidentirani v dotični raziskavi: slabša digitalna usposobljenost mlajših otrok, težje motiviranje za pouk na daljavo ter sočasna preobremenjenost otok in staršev med izvajanjem šole na daljavo (Riman & Lukanović 2021).

Učitelji (tujih) jezikov so se ob prehodu na popolnoma drugačen način učenja, kot so ga poznali do zdaj, znašli na različne načine. Nekateri so bili bolj inovativni in fleksibilni, drugi so v skladu z navodili nadrejenih samo predstavili pouk na različne platforme. Pri tem imajo učitelji, ki poučujejo velike jezike, torej jezike z veliko govorce, veliko več možnosti za dodatna kakovostna gradiva in izobraževalne platforme na spletu. Največ ponudbe je seveda za poučevanje angleščine, a tudi za arabščino in španščino je mogoče najti že ogromno dodatnih spletnih virov (Reimers et al. 2020).

Posledice ukinitve učenja tujih jezikov v razredih in prehod na online učenje ali celo popolna ukinitve učenja tujega jezika (npr. na račun osredotočanja na osnovne predmete, kot sta matematika in materni jezik (npr. Hopp & Thoma 2020)), v opravljenih raziskavah niso pokazali enoznačnih rezultatov. Raziskave, ki so bile opravljene na področju pismenosti in primanjkljaja pri učenju jezika zaradi zaprtja šol, so dokaj redke, obravnavajo pa predvsem angleško govoreče področje. Prav tako so redke raziskave, ki evidentirajo probleme, ki jih je učenje na daljavo prineslo družinam z drugačnim družinskim jezikom, kot je jezik poučevanja. Pa vendar lahko načelno sklepamo, da je imela hitra uvedba izvajanja pouka na daljavo vpliv tudi na pismenost in znanje jezika, še posebej pri otrocih, kjer doma ne govorijo učnega jezika in/ali izhajajo iz socialno šibkejšega okolja, kjer starši iz različnih razlogov otrokom ne zmorejo nuditi takšnega jezikovnega vnosa, kot ga prejmejo v šolah. Poudarja se posledice pomanjkanja pomenskih družbenih interakcij, ki so ključ pri učenju (tujega) jezika. Šolsko okolje, ki je bilo v času pandemije otrokom odvzeto, je prostor bogate družbene in akademske interakcije tako s sovrstniki kot z učitelji. Hkrati je šolanje na daljavo vsaj v prvem valu zmanjšalo delež govorne in slušne komunikacije (ter posledično upad teh dveh konkretnih jezikovnih kompetenc), saj je večina dela na jezikovnem področju (tako s strani profesorjev pri dajanju nalog kot s strani dijakov, ki so te naloge reševali) prešla v bralno in pisno komunikacijo. Upad govorne in slušne komunikacije je še posebej pomemben pri učenju tujega jezika (prim. Sayer & Braun 2020). Hiter prehod v prvem valu je bil verjetno tudi razlog, da učitelji (jezikov) niso v večji meri uporabljali različnih videokonferenčnih sistemov, ki že ponujajo dodatne komunikacijske možnosti, na primer prek Zooma (prim. Kohnke & Moorhouse 2020), pa tudi alternative, ki jih ponujajo različne aplikacije za poučevanje/učenje jezika (prim. Gullián, Sawin &

Avineri 2020). Raziskave so pokazale poseben problem pri usvajanju jezika pri mlajših (enojezičnih) otrocih v času karantene. Nekatere raziskave so negativen učinek na jezik (gre za zaostanek v jezikovnem razvoju, izgubo spomina, probleme s koncentracijo in opisovanjem dogodkov/zgodb) povezovala s stresom in izolacijo, neizpodbiten učinek pa je imel tudi nizek dohodek družine (Kamal et al. 2020). Druge raziskave so se osredotočile na izmero izgube pismenosti zaradi izostanka od pouka, kjer se je v obdobju zaprtja predšolskih izobraževalnih ustanov in ukinitve učenja v živo pri pet- do šestletnih otrocih pokazalo celo 66-odstotno zmanjšanje pismenosti (Bao et al. 2020). Vsakodnevno branje otrokom je rezultat popravilo (le) za 43 %. Branje knjig otrokom torej ne more biti nadomestilo za izpad formalnega učenja jezika, je pa v času popolnega zaprtja šol dober način blaženja posledic, ki se kaže kot izguba bralne sposobnosti. Branje knjig je učinkovita metoda tudi za obdobje med šolskimi počitnicami, saj tudi šolske počitnice povzročijo znižanje ocen na testiranjih, kjer pa so razlike v izgubi pri matematiki večje kot pri branju (knjiga je dostopnejša kot inštruktor matematike), hkrati pa je opazen izreden ekonomski vidik, saj so razlike manjše pri otrocih iz premožnejših družin in večje pri otrocih iz socialno šibkejših okolij, kjer je jezik mnogokrat vzročno-posledična kategorija (prim. Burkam et al. 2004), razlike pa se s starostjo, to je z višanjem razredov, samo povečujejo (Cooper et al. 1996). Nasprotno Hopp in Thoma (2020) trdita, da 15-tedenska ukinitve poučevanja angleščine pri učencih četrtega razreda ni imela nikakršnega negativnega učinka, ampak so otroci po ponovnem odprtju šol izkazovali enak napredek v znanju besedišča in slovnice, pri čemer se niso pokazale niti razlike med posamezniki. Avtorja sta raziskovala razmeroma kratko (15-tedensko) popolno ukinitve poučevanja angleščine, ki je sicer medijsko vseprisoten jezik, čeprav avtorja trdita, da so otroci primarne stopnje v nemški družbi zelo malo izpostavljeni angleščini (Hopp & Thoma 2020). Večina dostopnih raziskav, ki lahko primerjajo rezultate pred in po pandemičnem zaprtju šol, tako ocenjuje morebitno izgubo znanja na podlagi rezultatov standardiziranih testov (prim. Engzell et al. 2021, ki predstavijo nizozemski primer; Gore et al. 2021, ki predstavijo avstralski primer; Kuhfeld et al. 2020b, ki predstavijo ameriški primer; Maldonado & De Witte 2021, ki predstavijo nizozemski primer; Tomasik et al. 2021, ki predstavijo švicarski primer). Nacionalni testi običajno zajemajo preverjanje pri matematiki in maternem jeziku (oziroma jeziku večinskega prebivalstva – to je običajno jezik, v katerem potekata pouk in podajanje učne vsebine, pri čemer testi lahko preverjajo ločene zmožnosti, na primer branje in pisanje). Raziskovalci v Švici in na Nizozemskem so ugotovili (v primerjavi z matematiko večji) primanjkljaj pri jeziku zaradi prekinitve pouka, pri čemer se razlike pri jeziku večajo tudi glede na posamezne šole oziroma glede na posameznega učenca (Maldonado & De Witte 2021; Tomasik et al. 2021). Rezultati so bili še posebej odločilni za mlajše učence na primarni, to je osnovnošolski ravni,

medtem ko so razlike pri izgubi znanja na sekundarni, to je srednješolski ravni, manjše, kar utemeljujejo s kognitivnimi, motivacijskimi in družbeno-emocionalnimi dejavniki (prim. Tomasik et al. 2021), še posebej pa se razlike pri mlajših opazijo na deprivilegiranih področjih in družinah s slabšim družbenoekonomskim statusom (prim. Ardington et al. 2021; Engzell et al. 2021). Ob tem je treba posebno izpostaviti zmožnost staršev za asistenco otrokom pri učenju ter različne možnosti posameznikov glede internetne dostopnosti in računalniške opreme (prim. Engzell et al. 2021; Zorčič 2020a). V avstralski raziskavi pri učencih tretjega in četrtega razreda ni prišlo do nikakršnih odklonov pri jeziku, le pri matematiki, in še to le pri učencih tretjih razredov in le v šolah s slabšim indeksom družbeno-izobraževalnih prednosti (Gore et al. 2021). V ameriški raziskavi prav tako ugotavljajo, da je največji odmik v pridobljenem znanju pri matematiki, saj gre za 5–10 % zmanjšano znanje v obdobju pouka od doma, medtem ko rezultati v bralnih kompetencah – v nasprotju s pričakovanji – niso odstopali od leta pred pandemijo (Kuhfeld et al. 2020a; Kuhfeld et al. 2020b). Avtorji sicer poudarjajo, da je treba biti pozoren na to, da so določene skupine slabše zastopane pri pridobljenem, sicer 4,4-milijonskem vzorcu, saj je naknadna analiza pokazala določena odstopanja navzdol tudi pri branju za latino- in afroameriške učence, kar je vezano na nižji socioekonomski položaj teh manjšin (Kuhfeld et al. 2020a). Tudi v Kanadi so raziskovalci izpostavili pomisleke, ki jih bo zaprtje izobraževalnih ustanov imelo na otroke (Silverman et al. 2020, 463): »Otroci iz Quebeca, ki izhajajo iz družin, kjer ne uporabljajo francoščine ali angleščine, bodo lahko utrpeli poslabšanje pri govorjenju in pisanju v lokalnem jeziku, kar lahko še poslabša njihovo izhodišče ob ponovnem odprtju šol.« Različne nacionalne raziskave so seveda lahko le opora za razmišljanje o dogajanju v slovenskem nacionalnem kontekstu, ki v dotičnem prispevku zajema zelo heterogeno skupino otrok in v shemo prijavljenih jezikov za izvajanje dopolnilnega pouka maternega jezika in kulture.

Prehod na pouk na daljavo je bil stresen tudi za učitelje. Temu je treba posvetiti posebno pozornost zaradi možnega negativnega učinka učiteljevega stresa na učence – tako imenovana okužba s stresom (angl. *stress-contagion*) (Oberle & Schonert-Reichel 2016, citirano v MacIntyre et al. 2020). Herman, Rinke in Eddy (2020, citirano v MacIntyre et al. 2020) so teorijo stresa učiteljev opisali s pomočjo treh S-jev,³ ki z medsebojnim prepletanjem, vključujoč individualne razlike med učitelji, vodijo do stresa: (1) soočanje s stresom, (2) sposobnost izvajanja učinkovitih praks učnega procesa in (3) sistemski kontekst, v katerem pouk poteka (politike, izvajanja in administrativna podpora).

3 V angleškem jeziku gre za 3C Theory: (1) coping, (2) competence in executing effective practices of teaching-learning process, and the systemic (3) context in which teaching occurs (policies, practices, and administrative support).

Upoštevajoč te elemente rezultati raziskav o stresu pri učiteljih v času poučevanja na daljavo potrjujejo, da so bili za učitelje najbolj stresni delovna obremenitev, skrb za zdravje družine in izguba kontrole nad njihovim delom, a je bila kljub temu glavna tendenca uporaba aktivnega odziva na stresno situacijo: v prvi vrsti s sprejetjem le-te in soočenjem z njo s pomočjo proaktivnosti, to je s pomočjo predružačenja vzorcev in z iskanjem čustvene podpore. Omenjena raziskava je tudi potrdila, da so posamezni učitelji, katerih odziv je bil bolj odklonilen, doživljali občutno višje ravni stresa in različna negativna čustva (tesnoba, jeza, žalost in osamljenost) (MacIntyre et al. 2020). To je zadošten razlog, da bi morali učenje učinkovitega spopadanja s stresom vključiti v izobraževalne programe za učitelje kot eno izmed osnovnih profesionalnih možnosti.

Situacija za učitelje ni bila stresna le zaradi predhodnih nezadostnih priprav na izobraževanje na daljavo v smislu digitalne usposobljenosti, ampak so v novi situaciji dela od doma morali tudi sami uskladiti osebne in profesionalne vloge, kar je bil – kot tudi za mnoge izmed nas – poseben izziv. V tem kontekstu bi bilo dobro preverjati večji stres učiteljev ženskega spola, saj so ženske po raziskavi Inštituta za proučevanje enakosti spolov (Pavlič 2020) poleg službenega dela od doma in skrbi za otroke nosile tudi večji del gospodinskih obveznosti, kar je posledično še povečevalo njihov stres. To velja tudi za učiteljice v našem primeru, saj jih večina pouk izvaja kot dodatno delo (torej poleg službe in ostalih obveznosti).

Dejstvo je, da je večina držav želela s pomočjo različnih raziskav zajeti in analizirati spremembe, ki jih je pouk na daljavo povzročil na različnih nivojih. Metodološke problematike pri izvedbi tovrstnih raziskav sta na podlagi teoretskih spoznanj v praktičnem delu vprašalnika raziskave School Barometer dobro utemeljila Huber in Helm (2020), največkrat pa je sporno dejstvo, da splošne raziskave ne pokrivajo različnih (predvsem) ranljivih skupin, kamor spadajo tudi jezikovne manjšine. To je tudi točka, na kateri je metodološko padla slovenska raziskava (Mladina 2020).

Vseeno nekateri učitelji opažajo tudi pozitivne posledice prisile učenja na daljavo (prim. Sayer & Braun 2020). V prvi vrsti poudarjajo na novo nastale povezave z družinami (jezikovno in socialno deprivilegiranih) učencev, saj so na ta način starši dobili boljši vpogled v dejansko vsebino in proces učenja, medtem ko so učitelji doželi izzive pri izvajanju učnih nalog dijakov, katerih resnično življenje mnogokrat razkriva neugodno realnost, na primer, da nimajo mirnega kotička za učenje ali celo dostopa do interneta, starši pa delajo dolge ure, da družini zagotovijo vsaj hrano. Pričakuje se, da bodo te na novo tvorjene povezave imele pozitivne učinke na dolgi rok. Dodatna pozitivna posledica je tudi povečanje digitalne zmožnosti dijakov (in učiteljev), ki so bili zaradi učenja od doma prisiljeni uporabljati nove tehnologije.

3 Stanje v šolskem letu 2020/21 in metodološka izhodišča

V šolskem letu 2020/21 je bilo v okviru te sheme k dopolnilnemu pouku maternega jezika in kulture prijavljenih 359 otrok, ki so se učili pet različnih jezikov (glej tabelo 1).

JEZIK	ŠT. UČENCEV
nemščina	61
makedonščina	31
srbsščina	169
ruščina	81
madžarščina	17

Vir: MIZŠ, osebna korespondenca, podatki na voljo pri avtorju.

V pričujočem prispevku zajemamo tudi odgovore učiteljic francoščine in hrvaščine, ki pouka niso prijavili na razpis ministrstva za sofinanciranje, ker se izvaja izven šolskega okolja. Ker je pouk v šolskem letu potekal v zelo drugačni obliki kot do sedaj, smo v okviru strokovno-razvojne naloge na INV-ju poleg splošne analize stanja preverili, kako je potekal pouk v letošnjih izrazito novih pogojih delovanja in kakšne so bile morebitne posledice takšnega načina izvajanja pouka. V prvi fazi so bili učitelji pozvani k izpolnitvi kratkega vprašalnika o izvajanju jezikovnega pouka na daljavo, kjer smo v obliki odprtih vprašanj spraševali, kako je potekal pouk. Poizvedovali smo o: (1) načinih podajanja učne vsebine in nalog, (2) načinu komuniciranja z učenci (in starši), (3) izkušnjah učiteljev glede slabosti in prednosti učenja na daljavo, kot so jih doživeli sami, (4) pozitivnih in negativnih vplivih na učence ter (5) nujnih ukrepov za učinkovitejše izvajanje pouka na daljavo v prihodnosti. Z izpolnjenimi vprašalniki se je odzvalo 21 učiteljev (10 učiteljev srbskega jezika, 5 učiteljev ruskega jezika, 2 učitelja nemškega jezika, ter po 1 učitelj madžarskega, makedonskega, hrvaškega in francoskega jezika). Na podlagi pridobljenih podatkov smo lahko oblikovali online srečanje vseh učiteljev, na katerem smo jim na INV-ju omogočili dodatno izobraževanje na temo poučevanja na daljavo in predstavitev dobrih praks posameznih izvajalcev pouka. Po srečanju smo med učitelji izvedli dodatno online anketo prek platforme Ika, ki jo je izpolnilo 20 učiteljev. Struktura učiteljev glede na poučevani jezik je v primerjavi z učitelji, ki so izpolnjevali vprašalnik, odstopala minimalno (7 učiteljev srbskega jezika, 5 ruskega, 3 madžarskega, 2 nemškega ter po 1 učitelj francoskega, hrvaškega in makedonskega jezika). Na podlagi vprašalnika in opravljene ankete smo lahko odgovorili na zastavljeno vprašanje, kako je

dejstvo, da je bil dodatni jezikovni pouk maternih jezikov in kultur izveden na daljavo, vplivalo na izvedbo pouka, ter na ta način opisali številne razsežnosti nove situacije, s katero so bili soočeni učitelji. Vsi v nadaljevanju navedeni podatki so pridobljeni na podlagi vprašalnikov, razen kjer je navedeno, da so podatki črpani iz anket.

4 Analiza odgovorov na vprašalnik in anketo ter diskusija

4.1. Načini podajanja učne vsebine in nalog

Večinoma je **pouk potekal** s pomočjo videokonferenčnih platform, največkrat s pomočjo aplikacije Zoom (tudi Proficonf), kot repozitorij obravnavanih učnih vsebin so se uporabljale Googlove učilnice, za vzpostavitev komunikacije pa so učitelji večino uporabljali elektronsko pošto, občasno tudi aplikacije, kot sta Skype in Viber. Večina sistemov je omogočala delitev ekrana, demonstracijo prezentacije, skupno uporabo virtualne table, videovsebine itd. Anketni odgovori so potrdili, da je videokonferenčne platforme uporabljalo 95 % učiteljev (50 % učiteljev je uporabljalo prostodostopni Zoom, kar je, kot bo predstavljeno kasneje, učiteljem predstavljalo določene omejitve).

Podajanje učne vsebine je potekalo s pomočjo učnih listov in multimedijskih vsebin (kratki videi, slušne naloge, igre). Učitelji poudarjajo pomen raznolikosti pri izbiri vsebin, saj je pri takšni izvedbi pouka zbranost otrok veliko težje ohranjati. Še posebej to velja pri skupinah najmlajših, kjer nekateri sploh še ne znajo brati – v teh skupinah se je bilo treba še toliko bolj zatekati k iznajdljivosti (izdelovanje, barvanje itd.). Podatki anket potrjujejo, da je večina učiteljev delala z učnimi listi, ki so jih sestavili sami (40 % vsakič, 30 % pogosto)⁴, ter s pripravljenimi PowerPoint predstavitevami (47 % vsakič, 26 % pogosto). Vključevanja učencev z delitvijo njihovega ekrana se je posluževalo manj učiteljev (22 % nikoli, 17 % redko, 33 % občasno, 22 % pogosto, 6 % vsakič).

Nekateri učitelji so imeli na voljo tudi elektronske učbenike, ki so jih prejeli iz ustanov matične države (npr. iz Ministrstva za šolstvo Srbije), in različne baze materialov (Zavod za Udžbenike, www.zavod.co.rs). Po podatkih ankete elektronskih učbenikov ni uporabljala petina učiteljev, medtem ko jih je 58 % učiteljev uporabljalo (26 % vsakič, 32 % pogosto).

Zaradi na novo nastalih razmer so izvajalci pouka že med letom izvajali določene **prilagoditve**. Nekateri učitelji so se prilagodili manjšemu delu svojih

4 Redko = enkrat mesečno, občasno = dvakrat mesečno, pogosto = trikrat mesečno.

učencev in jim gradivo pošiljali le po elektronski pošti. Glede na podatke iz ankete je to izvedlo 65 % učiteljev. Za lažje in hitreje komuniciranje so nekateri ustanovili FB-skupine, v katerih je bil pretok informacij hitrejši in je sočasno dosegel več deležnikov (makedonščina).

Nekateri navajajo skrajšanje dolžine pouka (iz 2 h/teden na 1 h/teden), kar so pri starejših nadomestili z dodatnimi samostojnimi vsebinami (npr. aplikacija za tekmovanje v branju knjig). Glede na podatke iz ankete so del obveznosti učenci opravili izven skupnega časa (projektno delo, bralna tekmovanja itn.) pri 47 % učiteljev. Ostale prilagoditve so podrobneje predstavljene v podpodglavju o negativnih učinkih (glej 4.3.1).

4.2 Način komuniciranja z učenci (in starši)

Komunikacija z učenci je po večini potekala ustno (razen navodil po elektronski pošti) in izključno v maternem jeziku. Redke izjeme omenjajo besedne prilagoditve (na primer, »ko otrok (11 let, op. a.) ne razume kakšne besede v ruščini«). Prilagajanje učencem v komunikaciji je v veliki meri odvisno od učiteljevega znanja slovenščine.⁵ V primeru učiteljev srbsčine, kjer je očitno prilagajanje potekalo v večji meri, je bilo izrecno povedano: »Vsaka informacija, podana v slovenščini, je potem ponovljena v srbsčini.« Podatki iz ankete potrjujejo, da je večina (60 %) z učenci komunicirala le v učenem, maternem jeziku, ostali (40 %) pa so uporabili slovenščino le izjemoma (ob nerazumevanju kakšne besede).

Tudi **komunikacija s starši** je potekala tako ustno kot še pogosteje pisno in vedno v maternem jeziku (le pri srbskem jeziku naletimo na prilagajanje v slovenščini, če starši ne razumejo srbsko). Da je komunikacija s starši v večji meri kot pri otrocih potekala le v maternem jeziku, potrjujejo tudi rezultati ankete (90 % učiteljev je komuniciralo izključno v maternem jeziku).

4.3 Izkušnje učiteljev glede slabosti in prednosti učenja na daljavo

4.3.1 Negativni učinki

Decembra oziroma januarja, ko je bilo po mesecu negotovosti končno ponovno jasno, da šole ostajajo zaprte in otroci doma pred ekrani, je motivacija učencev opazno upadla. Ena od učiteljic srbskega jezika je povedala: »Če je

5 Največ učiteljic je svoje znanje slovenščine ocenilo z A1–A2 (35 %), sledijo C2 (30 %), C1 (20 %) in B1–B2 (15 %). Stanje po jezikih na voljo pri avtorju.

bila prej odzivnost 95-odstotna, je zdaj upadla pod 50 %.« O tem poročajo tudi pri drugih jezikih (npr. francoščina). Vzrok za **upad sodelovanja** otrok v drugi polovici šolskega leta je bila fizična in psihološka preobremenjenost z ekrani in poukom na daljavo, in to tako pri otrocih kot pri njihovih starših. To je povzročilo utrujenost, nezainteresiranost in slabše sodelovanje pri dodatnem jezikovnem pouku, saj so bili učenci (in tudi starši) preobremenjeni že z ostalimi aktivnostmi na daljavo (učenci z rednim poukom, starši s službo). Del učencev je bilo tako težko pridobiti že za vklop k pouku, ta pa je zahteval nenehno animacijo in zanimiva gradiva. K pouku so morali spodbujati tudi starši in pri mlajših sedeti poleg otrok celotno uro, zaradi česar je tudi nekaterim staršem občasno popuščala motivacija za vklop (brezplačna aplikacija po 40-minutah zahteva ponovno prijavo, občasna slaba internetna povezava in tehnične težave pa so prav tako zahtevali angažma starejših). S tako imenovanimi IT-kompetencami in digitalno pismenostjo so imeli težave tudi nekateri starši, omenja se težave z nameščanjem aplikacij ter negotovost pri starših in učencih zaradi nepoznanjih aplikacij, pri čemer nepoznavanje tehničnih postopkov lahko povzroči manjšo aktivnost udeležencev (npr. pri oddajanju nalog). Poleg tega, da po poročanju učiteljev nekateri starši sploh niso imeli možnosti za ureditev vseh tehničnih zahtev za izvedbo pouka, je bil še posebej velik izziv časovno usklajevanje pred računalniškim zaslonom v velikih družinah (oziroma obiskovanje jezikovnega pouka v primeru več sorojencev).

Anketa je glede upada učencev med letom zaznala naslednje rezultate: 60 % izvajalcev programa zagotavlja, da upada ni bilo, 35 % pa jih trdi, da je bil upad največji decembra, ko je bilo jasno, da bo pouk na daljavo potekal še nekaj časa (francoščina, ruščina, srbsščina), pri enem izvajalcu, to je hrvaščini, pa je upad potekal skozi celotno šolsko leto zaradi preobremenjenosti otrok in staršev. Izvajalci madžarščine, makedonščine in nemščine navajajo, da upada ni bilo. Skladno z zgornjimi podatki učitelji madžarščine, makedonščine in nemščine zagotavljajo, da je glede na prijave šolsko leto zaključilo 95 % učencev, pri francoščini 75 % prijavljenih učencev, pri hrvaščini pa 50 %. Pri ruščini 40 % učiteljic navaja slabši izplen (do 75 % prijavljenih), medtem ko je bil pri srbsščini – pouk so letos izvajali prvič – upad še večji (29 % učiteljic navaja, da je šolsko leto zaključilo do 50 % prijavljenih, 43 % učiteljic pa, da do 75 % prijavljenih), pri čemer podatki kažejo na mlajše starostne skupine (5–7 let, očitno zaradi prej omenjenih problemov sodelovanja staršev). Upad udeležencev dopolnilnega pouka je bil torej v skladu s pričakovanji (15 % učiteljic navaja, da je glede na vpis pouk končalo do 50 % prijavljenih učencev, 30 % jih navaja, da je pouk končalo do 75 % prijavljenih učencev, pri večini (55 %) pa je pouk zaključilo do 95 % prijavljenih učencev), pri čemer je treba omeniti, da je bilo največ težav pri izvajalcih, ki so k programu izvajanja dopolnilnega pouka šele pristopili (srbsščina).

Največji negativni učinek pouka na daljavo, ki so ga izrazili učitelji in učiteljice, je **manko neposrednega stika** z in med učenci. Gre torej za pomanjkanje socialnih stikov na splošno, ki vključujejo osebni stik med učiteljem in učenci ter med učenci samimi. Posledično je pouk velikokrat zajemal le podajanje najnujnejše snovi, umanjala pa je razredna interakcija, stik s čustvi, izrazom obraza, torej večina **neverbalne komunikacije**, ki je pomemben del komunikacije nasploh in posledično tudi pomemben del jezikovnega pouka. Učenje skozi igro, skupinsko delo ali pa delo v paru je bilo nemogoče izpeljati, kar pomeni, da učenci niso imeli možnosti med seboj sodelovati in komunicirati ter izkusiti različne načine učenja. Hkrati je izostal tudi socialni stik na področju društvenih aktivnosti. Spletna anketa je potrdila občutek, da pristna komunikacija med otroki in razredna komunikacija manjkata: 80 % izvajalcev se s tem strinja (55 % zelo manjka, 25 % manjka). Še posebej so se s tem strinjali učitelji, ki izvajajo pouk v skupinah starejših učencev, kjer se gradi na komunikativni zmožnosti učencev v učečem se jeziku. Podobno so v anketah učitelji izrazili večinsko prepričanje, da je bila velika pomanjkljivost nezmožnost izvajanja določenih načinov poučevanja (v paru, skupine, igre itd.): 45 % zelo manjka, 35 % manjka.

Prek spleta je še posebej težko **učiti pisanje** – utrjevanje te veščine pa dvojezični otroci, ki družinski jezik običajno bolje govorijo kot pišejo, najbolj potrebujejo. Zaradi izvedbe pouka na daljavo je bilo težko neposredno popraviti napake, ki jih učenci delajo, še posebej pri pisanju, ali pa pomagati otroku, ki ne zmore naloge brez pomoči. Zakasnelo preverjanje pisnih nalog (predvsem pravopis, pravilnost zapisa besed) je vsekakor velika pomanjkljivost oblike pouka, kot se je izvajal v letošnjem letu. Pri mlajših otrocih, kjer so morali pomagati starši, pa so otroci zaradi prisotnosti staršev v procesu učenja sodelovali v drugačni (običajno manjši) meri. Rezultati ankete potrjujejo strinjanje učiteljev, da je ena od največjih pomanjkljivosti pouka na daljavo učenje pisane besede (pisava za najmlajše, pravopis za starejše): 30 % jih je prepričanih, da je ta del poučevanja v tem obdobju zelo manjkal, 50 % pa, da je manjkal. Še posebej so se s tem strinjali učitelji nemščine (100 % zelo manjka) in srbsčine (57 % zelo manjka, 43 % manjka). Glede na anketne vprašalnike je 65 % učiteljev prepričanih tudi v pomanjkljivost manka neverbalne komunikacije (10 % zelo manjka, 55 % manjka).

Če (mlajši) otroci niso imeli izklopljenega mikrofona (običajno, ker zaradi preobremenjenosti z upravljanjem Zooma starši niso sedeli poleg), so se njihova vprašanja in odgovori prekrivali, kar je dodatno negativno vplivalo na izgubo koncentracije. Večja (nujna) vključenost staršev v učni proces pa, kot že rečeno, ni nujno dobra z vidika učne učinkovitosti in samostojnosti otrok. Še posebej težaven je bil dodatni jezikovni pouk za otroke, ki prihajajo iz družin, kjer je raba učnega/učečega se jezika okrnjena. Pri razrednem pouku oziroma pouku v živo učitelji takšnemu otroku lažje pomagajo, identificirajo

potrebe, podajajo dodatna pojasnila ali naloge; prek spleta pa problema ne opazijo ali ga opazijo veliko kasneje, posledično pa težje pomagajo. Medtem ko je bil pri mlajših največji problem učenje pravilnega pisanja, pa je bil pri starejših še večji problem pri izvajanju govornih nalog (ponekod tudi branje – kar je v skladu s slabšimi bralnimi navadami mladih). Učitelji tudi pri starejših učencih poročajo o problemih hitre izgube koncentracije, aktivno sodelujejo le pri neposrednem nagovoru, pri čemer še takrat posamezniki, namesto da bi pomislili in aktivno sodelovali, sočasno iščejo neposredne odgovore kar po spletu (iskanje besednih zvez in možnih odgovorov), kar pri pouku v živo ne bi bilo mogoče. Tako je namesto aktivacije takšen način poučevanja mnoge učence prestavil v pasivno delovanje.

Zaradi omejenih možnosti učitelja je bilo delo najtežje ravno v heterogenih skupinah. Nekateri izvajalci so zato skupine dodatno razdeljevali in na ta način optimizirali delo in učenje – posledično so bili tako učitelji kot učenci bolj zadovoljni z izvedbo pouka. Anketa potrjuje, da je to storilo 75 % izvajalcev – gre za izvajanje pouka pri vseh obravnavanih jezikih (razen pri nemščini in pri nekaterih izvajalcih ruščine). V največji meri pa so to storili učitelji, ki poučujejo starostne skupine, kjer se razlike začnejo odražati v največji meri (9–12 let).

Prilagajanje novi situaciji učenja na daljavo je bil pri dodatnem jezikovnem pouku še počasnejši kot pri rednem pouku. Prepričanje, da je situacija le začasna, je zakasnilo hitrejše prilagajanje na novo situacijo. Ob tem so (določeni) učitelji čutili frustracije, ker niso dosegli učinkov, kot bi jih sicer, če bi pouk potekal v učilnici. Nastali so tudi številni dodatni stroški, ki so jih učitelji morali pokriti sami, če so želeli pouk kakovostno izvesti (npr. slušalke, kamere, naročilo zmogljivega interneta, brezplačno delovanje računalniške strojne in programske opreme). Ker niso zaposleni na šoli, pa tudi niso imeli dostopa do javno kupljenih orodij, ampak so morali uporabljati odprtodostopne aplikacije. Nekateri učitelji navajajo tudi problem dostopa do gradiva, ki je ostalo v zaprtih šolah.

Na vprašanje, ali je bila **učna snov v celoti in zadovoljivo pokrita**, učitelji odgovarjajo zelo različno. Nekateri odgovarjajo, da je bila snov pokrita zadovoljivo, glede na to, da je oblika izvajanja pouka dopolnilna. V skladu s tem nekateri priznavajo, da je bila snov realizirana v strnjeni obliki (le bistvo, brez podrobnosti), in se zavedajo, da je umanjalo utrjevanje. Slednje je močno povezano tudi z dejstvom, da je bila količina ur pouka za najmlajše v veliko primerih prepolovljena. Samozavestni učitelji zagotavljajo, da je bila snov v celoti pokrita, a da je to od njih zahtevalo »dvakrat več dela kot v razredu«. Velika večina učiteljev, ki je odgovarjala na anketo, se strinja, da je njihov angažma za pripravo pouka na daljavo zahteval veliko več časa (50 % se popolnoma strinjam, 45 % se strinjam).

Učitelji, ki ločujejo kulturne vsebine od jezikovnih, hkrati pa vidijo obe vsebini kot ključna dela pouka, se z zadovoljivo pokritostjo snovi ne strinjajo in izpostavljajo manko medsebojne komunikacije med vrstniki ter manko kulturnih vsebin (skupna praznovanja praznikov, spoznavanje tradicionalnih šeg in navad). Anketni vprašalniki so to potrdili: polovica učiteljev je prepričanih, da je bila učna snov v celoti pokrita, četrtnina učiteljev, da je bila pokrita močno strnjeno (bistvo, brez utrjevanja), zadnja četrtnina učiteljev pa priznava, da je bila snov pokrita le delno (manko določenih jezikovnih in kulturnih vsebin, ki se bodo obdelale, ko bo pouk spet potekal v živo). Ker gre pri določenih jezikih (madžarščina, hrvaščina, nemščina, ruščina) za skupine otrok od 8 do 16 let, predvidevamo, da gre za določene zahtevnejše jezikovno-slovnične prvine in različne kulturne vsebine. Pri 45 % respondentov so potrdili, da so določen del obveznosti učenci opravili izven skupnega časa (projektno delo, bralna tekmovanja itn.) – tega se posluževali učitelji makedonščine, srbsčine, nemščine in ruščine, in sicer v vseh starostnih skupinah (še najmanj pri učencih 10–12 let in starejših od 14 let).

4.3.2 Morebitni pozitivni vplivi

Čeprav je bilo zabeleženih neprimerno več negativnih učinkov pouka na daljavo, pa je treba omeniti tudi nekaj pozitivnih posledic.

V prvi vrsti gre za lažjo in prilagodljivejšo organizacijo pouka in oblikovanja učnih skupin. Časovna fleksibilnost izvedbe srečanj je omogočala večjo prilagodljivost učencem (in staršem), hkrati pa so se pouka lahko udeleževali učenci iz različnih šol in krajev. Za nekatere starše je nova situacija predstavljala manj logistike, saj otrok ni bilo treba voziti na lokacije izvedb razrednega pouka (in potem v avtomobilih čakati nanje). Med poukom pa je bila tudi mogoča večja operativnost (hitro spreminjanje in dostop do (spletnih) vsebin). Tudi učenci so si lažje samoorganizirali delo, saj so do nalog, naloženih v Googlovih učilnicah, dostopali, ko so imeli čas in v udobju lastnega doma, gradivo pa ostane na voljo tudi kasneje. Po uvedbi novih tehnologij so se otroci nanje zelo hitro navadili, kar povečuje IT in digitalno pismenost tako otrok kot njihovih staršev. Učitelji navajajo manj porabljenega papirja, a je bil po vsej verjetnosti del tega stroška prenesen na gospodinjstva. Tudi na podlagi anketnih vprašalnikov lahko sklepamo, da večina učiteljev vidi večjo fleksibilnost pri izvedbi pouka kot prednost pouka na daljavo (15 % se popolnoma strinjam, 45 % se strinjam), še nekaj večje strinjanje izražajo s prednostjo manj omejene časovne dostopnosti online materiala (15 % se popolnoma strinjam, 55 % se strinjam), v največji meri pa se strinjajo s **povečanjem IT-pismenosti** pri otrocih in njihovih starših (10 % se popolnoma strinjam, 70 % se strinjam).

Vsekakor je nova situacija prisilila učitelje in izvajalce pouka v reorganizacijo in prilagoditve, s pomočjo katerih so odkrili in tudi uveljavili nove možnosti za učenje. Novi izzivi so tako spodbudili pedagoške delavce v aktivno samoizobraževanje in profesionalno napredovanje. Učenje srbskega jezika je bilo v šolskem letu 2020/21 organizirano prvič, zato so izvajalci in udeleženci izražali veselje, da je bil pouk omogočen (kljub nepopolni izvedbi zaradi pouka na daljavo).

4.4 Nujni ukrepi za učinkovitejše izvajanje pouka na daljavo v prihodnosti

Predlogi, vezani na opremo in stroške: učitelji poudarjajo, da bi bila za boljšo izvedbo pouka nujna boljša internetna povezava (problem kakovostnega učenja na daljavo zaradi slabe internetne povezave je bil še pomembnejše vprašanje v okviru izvajanja rednega pouka – glej npr. Zorčič 2020a), hkrati pa bi bilo potrebno nadaljnje zagotavljanje tehničnih osnov za komuniciranje in dostop do teh orodij (aplikaciji za videokonference), in to za vse učitelje, saj so se v trenutni situaciji nekateri morali znajti s prostodostopnimi različicami, ki pa imajo številne omejitve za kakovostno izvedbo pouka (npr. 40-minutna časovna omejitev), ponekod pa so strošek nakupa plačljivih aplikacij prenesli na starše. Tudi glede računalniške programske in strojne opreme, ki so jo imeli na voljo učenci in učitelji, bi bilo treba uvesti spremembe: oprema, s katero so rokovali otroci, je bila pogosto v uporabi več družinskih članov in za različne namene (služba za starše, računalniške igre, AV-predvajanje), učitelji pa navajajo kot največji problem nakup in vzdrževanje opreme, namenjene le za izvajanje pouka na daljavo (slušalke, mikrofoni, zmogljivejši računalniki, zakup močnejše internetne povezave). Ena izmed možnosti za izboljšanje te situacije bi lahko bila možnost izposoje tehnične opreme ali kakšen simbolni finančni dodatek za ta namen (v kar bi bila vključena tudi uporaba domačega prostora – saj je dodatek za izvajanje pouka v šolskih prostorih in pokritje materialnih stroškov ostal šolam, učitelji pa so izgubili tudi dodatek za prevoz na delo.)

Predlogi, vezani na izvedbo pouka: čeprav so nekateri učitelji prepričani, da je pouk že dovolj učinkovit, da »so že dovolj delali na to temo«, po mnenju večine učiteljev takšna oblika pouka dolgoročno ni vzdržna, saj je, kot že omenjeno, pristna interakcija med otroki omejena, trpi pa tudi podoživljanje kulturnih vsebin (praznikov in šeg). Vseeno menijo, da bi bila nujna nadaljnja izobraževanja učiteljev za poučevanje na daljavo (metodologije in pedagogike, primeri dobre prakse izvajanja takšnega pouka, nova znanja, dostopni učni materiali, kvizi, asociacije in ostale igre za najmlajše itd.), predlagajo pa tudi posebno »državno platformo (kot za redni pouk),

ki bi verjetno lahko združevala vse predlagane ukrepe in bi bila učiteljem v veliko pomoč. Predlogi nekaterih so usmerjeni v oblikovanje manjših skupin za poučevanje (nekateri so to uspešno izvedli) in skrajšanje enega termina dveh šolskih ur v dva krajša po eno uro (še posebej za najmlajše). Pri starejših bi lahko del izvedbe pouka potekal projektno z opravljanjem samostojnih nalog. Nekateri učitelji izražajo potrebo po elektronskih gradivih, medtem ko drugi kritizirajo »elektronske verzije učbenikov, ki niso uporabni, če so v njih naloge: dokončaj, obkroži, podčrtaj«. Poudarjajo, da bi bilo treba za prihodnje leto narediti načrt izvajanja, saj nenehno spreminjanje in prehodi iz pouka v živo na daljavo prinašajo stres tako v družinskih klimah kot pri otrocih. Izpostavljajo psihološko dimenzijo, saj »pouk na daljavo ne sme biti predstavljen kot neizogibna in edina možnost, kot da je konec sveta, ampak kot nauk za prihodnost, zaradi katerega imamo korist – načrtovanje je stvar ministrstev in ne staršev«. V tem primeru bi bila pandemija lahko tudi vir za izboljšanje šolskih in obšolskih izobraževalnih sistemov.

Podatke iz vprašalnikov dopolnjujejo tudi rezultati ankete, ki potrjujejo, da so sledeči ukrepi v navedenem vrstnem redu nujni za izboljšanje pouka na daljavo: (1) dostop do plačanih aplikacij za videokonference (45 % se popolnoma strinjam, 50 % se strinjam), (2) boljša internetna povezava (40 % se popolnoma strinjam, 45 % se strinjam), (3) boljša tehnična oprema za učitelje (45 % se popolnoma strinjam, 40 % se strinjam), (4) boljša tehnična oprema za učence (40 % se popolnoma strinjam, 45 % se strinjam), (5) skupna spletna platforma (30 % se popolnoma strinjam, 55 % se strinjam), (6) več elektronskih učbenikov (35 % se popolnoma strinjam, 45 % se strinjam), (7) več spletnih vsebin in gradiva (30 % se popolnoma strinjam, 40 % se strinjam), (8) dostop do Arnesovih vsebin (30 % se popolnoma strinjam, 40 % se strinjam), (9) več izobraževanj za učitelje na to temo (25 % se popolnoma strinjam, 40 % se strinjam), (10) zmanjšanje števila ur pred ekranom (15 % se popolnoma strinjam, 45 % se strinjam), (11) del pouka mora biti opravljenega projektno (5 % se popolnoma strinjam, 50 % se strinjam).

Več kot dobri dve tretjini učiteljev je prepričanih (10 % se popolnoma strinjam, 60 % se strinjam), da otroci v tem letu niso prejeli toliko jezikovnega in kulturnega znanja, kot bi ga, če bi pouk potekal v živo, a se jih še več strinja (55 % se popolnoma strinjam, 30 % se strinjam), da je bolje, da je pouk potekal v takšni obliki, kot je, kot da ga sploh ne bi bilo.

5 Zaključek

Država Slovenija v skladu s svojimi mednarodnimi zavezami in sprejeto jezikovno politiko skrbi tudi za različne otroke, ki so vključeni v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem, a njihov materni jezik ni (le) slovenščina. V pričujočem prispevku smo preverili, kako se je v šolskem letu 2020/21, ko je zaradi pandemije covida-19 ponovno velik del pouka v Sloveniji potekal na daljavo, izvajal dopolnilni pouk maternih jezikov in kultur za otroke drugih narodnosti. Zaradi značilnega nacionalnega konteksta, to je načina izvedbe (dopolnilni pouk), in relativno majhnega števila učencev, ki pouk obiskujejo, je kakršna koli primerjava jezikovnega znanja težavna in prav tako dokazovanje morebitne zmanjšane jezikovne zmožnosti glede na prejšnja obdobja (za najrelevantnejše primerjave se uporablja nacionalna testiranja). V prispevku zato predstavimo rezultate vprašalnikov in anket, s pomočjo katerih smo ugotavljali načine izvedbe pouka, način komunikacije s starši in otroki, negativne in pozitivne učinke izvedbe pouka na daljavo in številne prilagoditve, s pomočjo katerih so izvajalci programa – glede na omejitve – uspeli izpeljati šolsko leto z zadovoljivo pokritostjo učne vsebine.

Dejstvo, da je večina učiteljev uporabljala digitalne platforme in izvajala številne prilagoditve za boljšo izvedbo pouka, potrjuje dobro pripravljenost izvajalcev pouka na delo na daljavo. To jim je poleg časa, ki so ga imeli na voljo za pripravo od prvega vala v marcu 2021 do novega šolskega leta v septembru, omogočala tudi fleksibilnost, ki jo prinaša takšen način izvedbe – časovni termini izven rednega pouka in možnost razdruževanja skupin glede na potrebe.

Večja potreba po jezikovnem prilagajanju (običajno v obliki besednih preklapov v slovenščino) pri učencih potrjuje, da je heterogenost skupin glede jezikovnega znanja učečega se jezika velika. Nadaljnje analize, ki bi jim uspelo identificirati značilnosti skupin po posameznih starostnih skupinah in jezikih, bi bile zelo dobrodošle, saj bi dodaten vpogled v strukturo prijavljenih učencev učiteljem omogočal boljšo pedagoško pripravo za izvedbo pouka (učni transfer itd.), za odločevalce na področju jezikovne politike pa bi boljši podatki pomenili novo podlago za boljše usmeritve in celovitejše odločanje.

Glede na obilico negativnih učinkov, ki jih je prinesel pouk na daljavo (predvsem preobremenjenost otrok in staršev za računalniki), je bil upad udeležencev dopolnilnega pouka v skladu s pričakovanji, pri čemer je treba omeniti, da je bilo največ težav pri izvajalcih, ki so k programu izvajanja dopolnilnega pouka šele pristopili (srbsščina).

Največji negativen učinek pouka na daljavo je manko neposrednega socialnega stika učiteljev z učenci in med učenci samimi, pa tudi na področju društvenih aktivnosti v obliki kulturnih vsebin pouka. Posledično je pouk zajemal le podajanje najnujnejše snovi, umanjkal pa je del kulturnih vsebin, bogata razredna interakcija, stik s čustvi, izrazom obraza, torej večina

neverbalne komunikacije, ki je pomemben del komunikacije nasploh, posledično tudi pomemben del jezikovnega pouka. Učenje skozi igro, skupinsko delo ali pa delo v paru je bilo nemogoče izpeljati, kar pomeni, da učenci niso imeli možnosti medsebojnega sodelovanja in komuniciranja ter izkušnje različnih načinov učenja. Naslednja negativna izkušnja pouka na daljavo je bilo učenje pisanja – utrjevanje te veščine dvojezični otroci najbolj potrebujejo –, ki je prek spleta še posebej težko izvedljivo (pri mlajših gre za učenje pisav, pri starejših za pravopisne popravke). Možnosti, ki jih imajo učitelji trenutno na voljo, tega področja ne pokrivajo v dovoljšni meri. Nadaljnji nujni ukrepi zajemajo tudi dostop do plačanih aplikacij za videokonference, boljšo internetno povezavo, boljšo tehnično opremo za učence in učitelje ter skupno spletno platformo, s čimer je povezana tudi želja po več elektronskih učbenikih, spletnih vsebinah in gradivu. Delno bi bil ta problem odpravljen z možnostjo dostopa do Arnesovih vsebin, a so vsebine po posameznih jezikih seveda specifične, zato bi bila priporočljiva skupna evropska platforma, kamor bi države članice lahko prispevale material za učenje nacionalnih jezikov, pri čemer bi se poskrbelo tudi za ostale regionalne in manjšinske jezike, hkrati pa bi obstajala možnost dodajanja materialov drugih jezikov, na primer jezikov priseljencev iz tretjih držav.

Zaključimo lahko, da je bila izvedba dopolnilnega pouka za materne jezike in kulture učencev drugih narodnosti v šolskem letu 2020/21 zadovoljiva, a pri poučevanju na daljavo na dolgi rok lahko (enako kot pri učnih vsebinah rednega pouka) predvidevamo izrazito poslabšanje in nazadovanje glede na že uveljavljene načine dosedanjega jezikovnega pouka, ki pri otrocih in mladini najučinkoviteje poteka v živo.

Viri in literatura

- Albiser, E., Echazarra, A., Fraser, P., Fülöp, G., Schwabe, M. & Tremblay, K., 2020. *School Education during COVID-19: Were Teachers and Students Ready?: Country Note, Slovenia*. OECD, <https://www.oecd.org/education/Slovenia-coronavirus-education-country-note.pdf> (dostop 4. 11. 2021).
- Ardington, C., Wills, G. & Kotze, J., 2021. COVID-19 Learning Losses: Early Grade Reading in South Africa. *International Journal of Educational Development* 86 (5).
- Bao, X., Qu, H., Zhang, R. & Hogan, T. P., 2020. Modeling Reading Ability Gain in Kindergarten Children during COVID-19 School Closures. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 (17), 6371–6383.
- Bešter, R. & Pirc, J., 2020. Impact of Remote Learning during the Covid-19 Lockdown on Roma Pupils in Slovenia. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 139–164.
- Blaskó, Z. & Schnepf, S., 2020. *Educational Inequalities in Europe and Physical School Closures during Covid-19*. (Fairness Policy Brief Series 4). European Commission Joint Research Center, https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/fairness_pb2020_wave04_covid_education_jrc_i1_19jun2020.pdf (dostop 2. 10. 2020).
- Burkam, D. T., Ready, D. D., Lee, V. E. & LoGerfo, L. F., 2004. Social-Class Differences in Summer Learning between Kindergarten and First Grade: Model Specification and Estimation. *Sociology of Education* 77 (1), 1–31.
- Collen, I., 2021. *Language Trends 2021*. British Council, https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/language_trends_2021_report.pdf (dostop 15. 10. 2021).
- Cooper, H., Nye, B., Charlton, K., Lindsay, J. & Greathouse, S., 1996. The Effects of Summer Vacation on Achievement Test Scores: A Narrative and Meta-Analytic Review. *Review of Educational Research* 66 (3), 227–268.
- Dobnik Renko, B., Janjušević, P., Kreft Hausmeister, I., Lampret, M., Mikuž, A., Mlinarič, A. & Pristovnik, T., 2020. *Duševno zdravje otrok in mladostnikov v času epidemije covida: gradivo za vzgojno-izobraževalne ustanove v času postopnega odpiranja vrtcev in šol*. Zbornica kliničnih psihologov Slovenije, http://klinikna-psihologija.si/wp-content/uploads/2020/05/ZKP_Dusevno_zdravje_otrok.pdf (dostop 1. 10. 2020).
- Engzell, P., Frey, A. & Verhagen, M. D., 2021. Learning Loss Due to School Closures during the COVID-19 Pandemic. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 118 (17).
- García-Mateus, S. & Palmer, D., 2017. Translanguaging Pedagogies for Positive Identities in Two-Way Dual Language Bilingual Education. *Journal of Language, Identity & Education* 16 (4), 245–255.
- Gore, J., Fray, L., Miller, A., Harris, J. & Taggart, W., 2021. The Impact of COVID-19 on Student Learning in New South Wales Primary Schools: An Empirical Study. *Australian Educational Researcher* 48 (4).
- Gulliën, G., Sawin, T. & Avineri, N., 2020. Zooming Out of the Crisis: Language and Human Collaboration. *Foreign Language Annales* 53 (2), 320–328.
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T. & Bond, A., 2020. The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning. *Educause Review Online*, 27. marec 2020, <https://er.educause.edu/articles/2020/3/>

- the-difference-between-emergency-remoteteaching-and-online-learning (dostop 29. 9. 2020).
- Hopp, H. & Thoma, D., 2020. Foreign Language Development During Temporary School Closures in the 2020 Covid-19 Pandemic. *Frontiers in Education* 5, DOI:10.3389/educ.2020.601017.
- Huber, S. G. & Helm, C., 2020. COVID-19 and Schooling: Evaluation, Assessment and Accountability in Times of Crises – Reacting Quickly to Explore Key Issues for Policy, Practice and Research with the School Barometer. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability* 32 (2), 237–270.
- Kamal, S. M., Al-Samydai, A., Othman Yousif, R. & Aburjai, T., 2020. The Impact of COVID-19 Quarantine on Children's Behaviors and Language. *International Journal of Research in Pharmaceutical Sciences* 11 (Special Issue 1), 796–806.
- Karlsson, A., Nygård Larsson, P. & Jakobsson, A., 2019. Multilingual Students' Use of Translanguaging in Science Classrooms. *International Journal of Science Education* 41 (15), 2049–2069.
- Kohnke, L. & Moorhouse, B. L., 2020. Facilitating Synchronous Online Language Learning through Zoom. *RELC Journal*, DOI:10.1177/0033688220937235.
- Križaj, M., Pristavec Đogić, M. & Eror, A., 2021. Šolanje v času COVID-19: primerjalni pogled. Državni zbor, Raziskovalno-dokumentacijski sektor, https://fotogalerija.dz-rs.si/datoteke/Publikacije/Zborniki_RN/2021/Solanje_v_casu_COVID-19.pdf (dostop 1. 10. 2021).
- Kuhfeld, M., Soland, J., Tarasawa, B., Johnson, A., Ruzek, E. & Liu, J., 2020a. Projecting the Potential Impact of COVID-19 School Closures on Academic Achievement. *Educational Researcher* 49 (8), 549–565.
- Kuhfeld, M., Tarasawa, B., Johnson, A., Ruzek, E. & Lewis, K., 2020b. *Learning during COVID-19: Initial Finding on Students' Reading and Math Achievement and Growth* (Collaborative for Student Growth), NWEA, <https://www.nwea.org/content/uploads/2020/11/Collaborative-brief-Learning-during-COVID-19.NOV2020.pdf> (dostop 1. 10. 2021).
- LMŠ – Lista Marjana Šarca, 2020. Šola mora ostati v šoli – okrogla miza »Šola po Covidu-19 – psihološki in sociološki vidik«, 10. junij 2020, <https://www.strankalms.si/sola-moraostati-v-soli-okrogla-miza-sola-po-covidu-19-psiholoski-in-socioloski-vidik> (dostop 9. 7. 2020).
- MacIntyre, P. D., Gregersen, T. & Mercer, S., 2020. Language Teachers' Coping Strategies during the Covid-19 Conversion to Online Teaching: Correlations with Stress, Well-being and Negative Emotions. *System* 94, 352–359.
- Makalela, L., 2015. Moving Out of Linguistic Boxes: The Effects of Translanguaging Strategies for Multilingual Classrooms. *Language and Education* 29 (3), 200–217.
- Maldonado, J. E. & De Witte, K., 2021. The Effect of School Closures on Standardised Student Test Outcomes. *British Educational Research Journal*, DOI:10.1002/berj.3754.
- Mladina, 2020. Sama sebi namen. *Mladina* 28, 10. julij 2020, 12–13.
- Pavlič, A., 2020. Vzdušje v intimno-partnerskih odnosih in družinah v času karantene in povečanje negotovosti. Inštitut za proučevanje enakosti spolov, <http://ipes-si.org/blog/2020/06/08/raziskava-vzdusje-v-intimno-partnerskih-odnosih-in-druzinah-v-casu-karantene-in-povecane-negotovosti> (dostop 1. 9. 2020).

- Reay, D., 2020. English Education in the Time of Coronavirus. *Forum* 65 (3), 311–322.
- Reimers, F., Schleicher, A., Saavedra, J. & Tuominen, S., 2020. Supporting the Continuation of Teaching and Learning during the COVID-19 Pandemic: Annotated Resources for Online Learning. OECD, <https://www.oecd.org/education/Supporting-the-continuation-of-teaching-and-learning-during-the-COVID-19-pandemic.pdf> (dostop 10. 9. 2021).
- Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2021–2025 (ReNPJ21-25). Uradni list RS 94 (2021), 11. 6. 2021.
- Riman, B. & Novak Lukanović, S., 2021. Trideset let učenja slovenskega jezika na Hrvaškem. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 87, 173–193.
- Roxas, K. C., 2011. Creating Communities: Working with Refugee Students in Classrooms. *Democracy and Education* 19 (2).
- Rundle, A. G., Park, Y., Herbstman, J. B., Kinsey, E. W. & Wang, Y. C., 2020. COVID-19 – Related School Closings and Risk of Weight Gain among Children. *Obesity* 28 (6), 1008–1009.
- Sayer, P. & Braun, D., 2020. The Disparate Impact of COVID-19 Remote Learning on English Learners in the United States. *TESOL Journal* 11 (3).
- Silverman, M., Sibbald, R. & Stranges, S., 2020. Ethics of COVID-19-Related School Closures. *Canadian Journal of Public Health* 111, 462–465.
- SLOfit, 2020. Upad gibalne učinkovitosti in naraščanje debelosti slovenskih otrok po razglasitvi epidemije covid-19, 22. september 2020, http://www.slofit.org/Portals/0/Clanki/COVID-19_razvoj_otrok.pdf?ver=2020-09-24-105108-370 (dostop 1. 10. 2020).
- SLOfit, 2021. Po letu epidemije: še večji upad gibalne učinkovitosti in še več predebelih otrok, 21. junij 2021, <https://www.slofit.org/Portals/0/Vsebina/Poro%C4%8Dilo%20za%20javnost%20SLOfit%202021.pdf?ver=2021-06-21-203705-910> (dostop 4. 11. 2021).
- Sorgo, L. & Novak Lukanović, S., 2020. The Italian National Community during the Covid-19 Epidemic. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 101–117.
- STA – Slovenska tiskovna agencija, 2020. Učitelji mariborske prve gimnazije s peticijo za vrnitev srednješolcev v šole. *Dnevnik*, 9. julij 2020, <https://www.dnevnik.si/1042933740> (dostop 1. 8. 2020).
- Štefanec, D., 2020. Dr. Damjan Štefanec: niso prevladala pedagoška, temveč zdravstvena merila [Radijska oddaja]. Intervju, Radio Slovenija, Prvi program, 17. junij 2020, <https://radio-prvi.rtvlo.si/2020/06/intervju-239/> (dostop 1. 8. 2020).
- Tomasik, M. J., Helbling, L. A. & Moser, U., 2021. Educational Gains of In-Person vs. Distance Learning in Primary and Secondary Schools: A Natural Experiment during the COVID-19 Pandemic School Closures in Switzerland. *International Journal of Psychology* 56 (4), 566–576.
- UNESCO 2020. *Distance Learning Strategies in Response to COVID-19 School Closures*. (UNESCO COVID-19 Education Response, Education Sector Issue Notes 2.1), april 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373305> (dostop 1. 9. 2020).
- UNESCO Monitoring of School Closures, <https://en.unesco.org/covid19/education-response> (dostop 15. 10. 2021).
- Viner, R. M., Russel, S. J., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., Mytton, O., Bonell,

- C. & Booy, R., 2020. School Closure and Management Practices during Coronavirus Outbreaks Including COVID-19: A Rapid Systematic Review. *The Lancet Child & Adolescent Health* 4 (5), 397–404.
- Zorčič, S., 2019. Linguistic Habitus, Different Capitals and the Identity of Bilingual Youth: The Case of Austrian Carinthia. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 40 (9), 787–800.
- Zorčič, S., 2020a. Dimensions of Remote Learning during the Covid-19 Pandemic in Minority Language Schools (The Case of Austrian Carinthia). *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 223–252.
- Zorčič, S., 2020b. *Habitus, kapitali in identitete v sporazumevalnih praksah na avstrijskem Koroškem*. Doktorska disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana.

Damir Josipovič

Regionalno-geografski in demografski učinki pandemije covid-19 v Sloveniji s posebnim poudarkom na obmejnem območju ob slovensko-hrvaški meji¹

Izvleček

Predmet tega prispevka je ocena vplivov pandemije na spremembe izbranih demografskih kazalnikov. Zanimajo nas regionalna odstopanja od državnih povprečij na področju presežne in prezgodnje smrtnosti ter njihova prostorska dinamika s poudarkom na obmejnem pasu ob slovensko-hrvaški meji. Med drugimi demografskimi posledicami pandemije sta izpostavljena še znižana rodnost in zvišano število ponesrečenih (nezgode in samomori). Analize so pokazale, da presežna smrtnost po občinah Slovenije kaže drugačen vzorec v primerjavi s smrtmi, povezanimi s covidom-19. Demografsko bolj ogrožene so obmejne občine, še posebej ob slovensko-hrvaški meji, v katerih sta se kljub nižjemu deležu smrti, povezanih s covidom-19, povišali presežna in prezgodnja smrtnost.

Ključne besede: covid-19, presežna smrtnost, prezgodnja smrtnost, slovensko-hrvaška meja, slovensko-hrvaški obmejni prostor, manjšine.

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje (P5-0081 (A))*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Regional-Geographic and Demographic Impacts of the Covid-19 Pandemic in Slovenia with a Special Emphasis on the Border Area along the Slovene-Croatian Border

Abstract

The article aims to assess the impacts of the pandemic on selected demographic indicators. It explores regional deviations from national averages in excess and premature mortality and their spatial dynamics, focusing on the border area along the Slovene-Croatian border. Other demographic implications of the pandemic include reduced fertility and an increased number of fatalities (accidents and suicides). Analyses reveal that excess mortality by municipality presents a different pattern compared to Covid-19 related deaths. Demographically, the border municipalities are more at risk, especially those along the Slovene-Croatian border where excess and premature mortality increased despite a lower share of Covid-19 related deaths.

Key words: Covid-19, excess mortality, premature mortality, Slovene-Croatian border, Slovene-Croatian border area, minorities.

1 Uvod

Obmejna območja v zadnjem času ne doživljajo velikega raziskovalnega interesa, v povezavi s pandemijo covid-19 pa še manj. Proučevanje obmejnih območij je bilo v Sloveniji še pred kakim desetletjem mnogo bolj razširjeno. S to tematiko so se največkrat ukvarjali geografi. Posebnega pomena so bile zlasti študije prekomejnih učinkov na izbrani obmejni prostor. V drugih disciplinarnih pristopih meja pretežno nastopa kot neka ovira, ki jo je mogoče z omilitvenimi ukrepi narediti zelo prepustno ali pa zelo neprehodno, kadar pride do njene zapore. In prav takrat ima največje težave s tem lokalno prebivalstvo, ki je od meje odvisno bodisi zaradi potrebe po njenem prehajanju bodisi zaradi učinka življenja v mejnem prostoru. Poleg geografov se še vrsta drugih disciplin ukvarja z mejami v prostoru, vendar meja samo pri geografih predstavlja območje, ki svoj vpliv širi že s samim dejstvom, da obstaja. Obmejno prebivalstvo torej že s tem, da živi ob meji ali v njeni bližini, doživlja zaznamovanost z mejo, toliko bolj, kolikor bolj je ta meja neprepustna. Učinki se lahko kažejo na številnih področjih, a vseh ni enostavno izmeriti ali oceniti. Zato nas v prvi vrsti zanimajo regionalna odstopanja od državnih povprečij na področju demografskih kazalnikov smrtnosti (presežna smrtnost, prezgodnja smrtnost) in njihova prostorska dinamika s poudarkom na obmejnem pasu ob slovensko-hrvaški meji.

Po skoraj dveh letih trajanja pandemičnega vzdušja (2020 in 2021) se postopoma kopičijo podatki, ki jih lahko uporabimo za različne analize učinkov pandemije. Ključne so spremembe v letu 2020, za katero večinoma že imamo na voljo končne podatke glede na predhodna leta. Analiza časovnih vrst je le ena od možnosti, ki se sicer najpogosteje uporablja, a trči ob problem definicije območja, za katero se zbira. Tako je največ podatkov zbranih na ravni držav, na ravni regij in občin pa bistveno manj. Ker uradna statistika zaradi metodoloških razlogov vedno nekoliko zaostaja z objavami podatkov, si je bilo treba ob izbruhu pandemije pomagati z začasnimi podatki, ki jih je objavljala Nacionalni inštitut za javno zdravje (NIJZ 2020/2021). Ti podatki so poleg podatkov za celotno državo v letu 2020 vsebovali tudi razdelitev po občinah. Na ta način je bilo mogoče spremljati razvoj teh kazalnikov v poljubni občini Slovenije. Kasneje so bili razen na državnih podatki prikazani le še na ravni statističnih regij, ki pa so mnogo večje in neprimerne za mikro-regionalno analizo. Tako na primer savinjska in podravska statistična regija pokrivata geografsko zelo heterogeno območje od avstrijske do hrvaške meje, zato na osnovi makroregionalnega pristopa ni mogoče razlagati odvisnosti višine posameznih kazalnikov glede na geografski položaj izbranega območja. To pa je odločilnega pomena za podrobnejše spremljanje obmejnih območij. Prav mikroregionalna analiza Slovenije, ki jo omogočajo podatki, prikazani na nivoju občine, so ključni za razumevanje specifičnih odrazov covidne krize,

in to bodisi v okužbah bodisi v pritiskih na bolnišnice in oddelke intenzivne oskrbe prek hospitalizacij zaradi okužb.

NIJZ sicer zbira podrobne podatke na nivoju naslova oziroma hišne številke, a teh podatkov zaradi prevelike podrobnosti in določil varovanja osebnih podatkov ne objavlja niti v deindividualizirani obliki. Najboljše rezultate bi dala analiza podatkov o konkretnih lokacijah in virih okužb, saj ti bistveno vplivajo na mikroregionalno (npr. na ravni občine) verjetnost stika z okuženimi ljudmi in potencialnega prenosa virusa. Za reševanje tega problema je treba zbirati in prikazovati (objavljati) podatke vsaj na občinski ravni. To bi naredilo intraregionalne razlike bolj vidne, s tem pa bi imeli boljši vpogled, kako diferencirati ukrepe v posameznih območjih. Kot smo pokazali v eni od objav (Josipovič 2020), so severovzhodna Slovenija in obmejna območja ter sploh območja z velikim številom malih občin bolj izpostavljena negativnim posledicam uveljavljanja restriktivnih ukrepov, kot se je to zgodilo v letu 2020 z omejitvijo gibanja na ozemlje matične občine. Hkrati smo pokazali vrednost, pomen in potencial podrobne geografske analize na mezo- in mikronivoju, ki prav zaradi občinske razdrobljenosti in velikega števila malih občin potrjuje večjo izpostavljenost obmejnih območij severovzhodne Slovenije (prav tam).

Prikazi podatkov na širši prostorski ravni dejansko prikrivajo žarišča okužb. Tako na primer regionalni nivo epidemije covida-19 v Sloveniji kaže, da je Štajerska (podravska in savinjska regija ter prleški del Pomurja), ki ima največ dnevnih čezmejnih vozačev, doživela največ primerov in smrti na prebivalca. Druga območja, ki so zelo prizadeta, merjeno z različnimi kazalniki covida-19, so občine z velikim številom domov za starejše in bolnišnic, ki so ogrožene, a razmeroma zaprte institucije, kar olajša nadzor nad širjenjem okužb. Tudi tu zapiranje v občinske meje ne more biti primerno ali učinkovito, saj je večina okužb prihajala prav od varovancev, bolnikov ali zaposlenih v domovih za ostarele in bolnišnicah. Tovrstna podrobnejša analiza, ki bi jo lahko izpeljali z analitičnim kartiranjem in GIS-metodami, je zaradi navedenih omejitev objavljenih podatkov onemogočena. Tako so bili do konca lanskega leta (2020) podatki o umrlih s covidom-19 po občinah še dostopni, sedaj že leto dni ne več. Tako se zdi, da je področje podrobnejših raziskav namenoma prepuščeno zamegljevanju in preprečevanju spoznavanja zakonitosti procesov širjenja koronavirusne epidemije. Brez podrobnejših prostorskih podatkov seveda ni mogoča analiza podatkov v povezavi z velikostjo in tipom infrastrukture, števila prebivalcev ter specifičnih kulturnih, etničnih in zgodovinskih značilnosti določenega območja ter številnih drugih spremenljivk.

2 Analiza regionalnih razlik v smrtnosti zaradi covid-19 v letu 2020 in interpretacija presežne smrtnosti

Na osnovi dovolj podrobne prostorske ravni prikaza podatkov lahko ugotovljamo vzorce ranljivosti posameznih območij in njihovega prebivalstva. Poznavanje manjšinskih poselitvenih vzorcev v povezavi s spoznanimi prostorskimi zakonitostmi širjenja okužb v povezavi s covidom-19 lahko omogoči hitro identifikacijo posebej ranljivih populacij in ukrepe za specifično ciljane ukrepe. Slovenija je v tem segmentu izrazito neuspešna. Niti ene sistematične analize ni bilo izvedene, s katero bi ugotavljali položaj romske, madžarske ali italijanske oziroma katerekoli manjšinske etnične ali druge ranljive populacije. Problemi izbruhov etnično specifičnih okužb so znani na primer v ZDA, kjer so bile določene relativno zaprte skupnosti v Skalnem gorovju, ki so pogosto tudi versko specifične, tarča visokih stopenj okuženosti in pripadajočih predvidljivih stopenj smrtnosti (Boone 2021).

Slovenija tudi ne objavlja podatkov, ki bi na ravni občin ločili okužbe iz domov za starejše in ostalo populacijo. Posledica tega je lahko velika incidenca okužb v domovih in nizka v preostanku občine, skupaj pa lahko še vedno gre za visoko število okužb, s čimer se celotno območje občine obravnava kot visoko rizično. Poseben problem predstavlja implementacija nove evropske definicije prebivalstva z letom 2008. Ta veleva, da se v »običajno« prebivalstvo nekega območja (države ali občine) všttevajo vsi, ki večino časa preživijo v danem območju.² To pomeni, da se v občinsko prebivalstvo všttevajo tudi prebivalci domov, če na območju občine preživijo več kot polovico leta. V primeru več različnih prebivališč v določenem letu se za »običajno« prebivališče šteje tisto, kjer je oseba preživela največji del leta. Vprašanje ostaja, v kolikšni meri se spremembe prebivališča ažurno javljajo s strani prebivalstva, vsekakor pa je vpliv okužb v domovih za starejše toliko večji, kolikor manj številčno je prebivalstvo občine.

Slovenija je po mednarodnih konvencijah zavezana k skrbi za etnične in narodne manjšine, in to ne le tiste, ki so z ustavo eksplisitno navedene. Če vemo, da glede na poselitvene vzorce manjšin v Sloveniji obstajajo relativno jasno opredeljena območja, bi morala država tem območjem posvetiti še posebno skrb. Taka skrb bi se lahko odrazila z opravljenimi analizami, s katerimi bi preverili, ali med manjšinskim prebivalstvom prihaja do nadpovprečnih stopenj okuženosti in potencialno umrljivosti z ali zaradi covid-19. Pogled

2 *Prebivalec Slovenije* je oseba, ne glede na državljanstvo, s prijavljenim stalnim in/ali začasnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, ki v Sloveniji prebiva ali ima namen prebiti eno leto ali več in ni začasno odsotna iz Republike Slovenije eno leto ali več. To pomeni, da ima v Sloveniji običajno prebivališče. *Prebivališče* je naselje, v katerem ima oseba prijavljeno stalno ali začasno prebivališče, ki ga opredelimo kot običajno prebivališče (Razpotnik 2021).

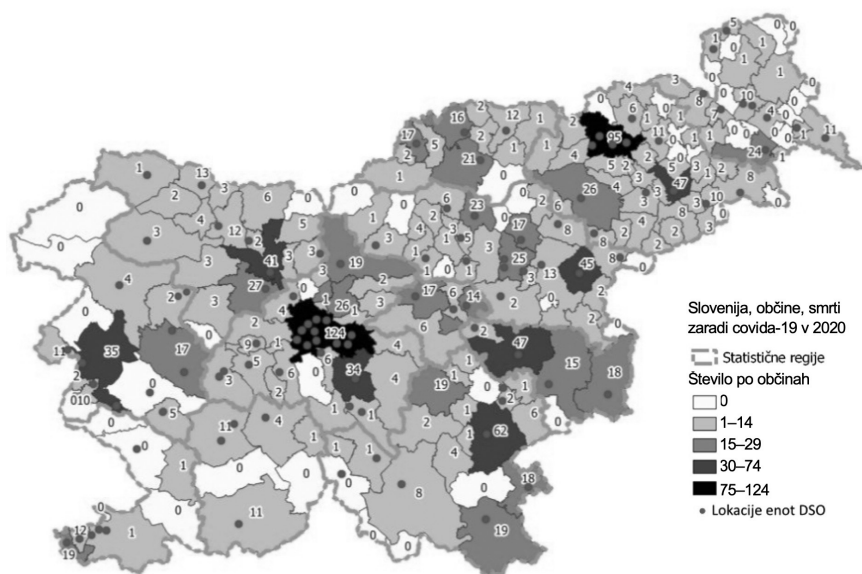
na zemljevid občin Slovenije, podložen z reliefno podlago, nam hipoma ponudi vpogled v geografsko lociranost obmejnih in manjšinskih ter majhnih občin. Gre za že sicer prikrajšana območja, h katerim bi država morala pristopiti selektivno in ne s splošnim zaklepanjem (lock-down) kot v prvem letu krize. Za ta območja bi morali oblikovati alternativne pristope ukrepov, od združevanja občin do zagotavljanja infrastrukturne dostopnosti in konec koncev prekomerne odvisnosti. Vzemimo primer male obmejne in etnično zanimive občine Razkrižje, zgodovinsko izredno pomembne pri konstituiranju slovenske državnosti in zaokroževanju državnega teritorija. Gre za območje, ki je dolga stoletja sodilo v okvir ogrskega dela Podonavske monarhije, hkrati gre za območje, ki je skupaj z Medžimurjem izmenoma prehajalo izpod Ogrske pod Hrvaško in na koncu prešlo v Slovenijo. Občina Razkrižje zajema šest od sedmih medžimurskih naselij, ki so bila po drugi svetovni vojni priključena k Sloveniji. Tam je prisotna tudi znatna hrvaška manjšina, ki je po zadnjem etničnem popisu iz leta 2002 dosegala približno 5 odstotkov (Josipovič 2006, 317). Ob tamkajšnjem neživiljenjskem poteku državne meje, ki na eni strani seka hiše in dvorišča, je na drugi strani občina zamejena še z Muro na severu in skoraj popolnoma prometno ukleščena. Tako obstaja le ena pot, ki vodi v subregionalno središče (Ljutomer), vse ostale poti so bile v času omejitve gibanja na območje občin za domačine neuporabne. Zlahka si lahko predstavljamo razliko zapore na območju več 100 kvadratnih kilometrov velike občine v primerjavi z majhno, obsegajočo vsega nekaj kvadratnih kilometrov. Taka občina je veliko bolj ogrožena zaradi zaprtja občinskih ali državnih meja. Poleg zmanjšanih možnosti gibanja in čezmejnega komuniciranja so omejitve javnih storitev in dobav manjšim in podeželskim naseljem pomenile, da so prebivalci trpeli ne le s psihosocialnega vidika, temveč tudi ekonomsko in oskrbno, kot v primeru delavcev, ki dnevno prečkajo mejo.

Zato so podatki, zbrani vsaj do nivoja občin (če že ne naselij), bistveni za razumevanje lokalno-geografskih posebnosti, povezanih s časom pandemije. Podatki, ki jih Slovenija objavlja in ki so raziskovalcem in zainteresirani javnosti na voljo, so tako zgolj regijski podatki, ki pa so zaradi notranje heterogene geografske strukture regij povsem nezadostni in nizko izpovedni. Pristop, usmerjen na prostorsko raven občine, omogoča vpogled v povsem drugačno sliko glede vseh vidikov epidemije covid-19 – incidence okužb, starostne in spolne sestave okuženih, hospitaliziranih, intenzivno zdravljenih, priključenih na respirator in ne nazadnje umrlih.

Geografsko specifičen pristop na nivo mezoregije in mikroobčine ponuja drugačno sliko glede smrtnosti v povezavi s covidom-19. Medtem ko so nekatera območja bistveno bolj prizadeta, veliki deli Slovenije do decembra 2020 dejansko niso utrpeli smrtnih žrtev, povezanih s covidom-19 (Josipovič 2020). Nekoliko bolj problematična situacija se pojavlja večinoma v večjih občinah, ki so z izjemo Ljubljane, Kranja, Ptuja, Sevnice in Grosupljega vse

tudi obmejne ali zelo blizu meje (Maribor, Nova Gorica, Novo mesto, Šmarje pri Jelšah). Vendar je v nekaterih obmejnih občinah ob meji s Hrvaško, kjer so domovi za ostarele, navidezno višja smrtnost med lokalnim prebivalstvom, čeprav glavnina smrti vseeno odpade na domove starejših občanov. To so občine Ljutomer, Brežice, Krško, Novo mesto, Metlika, Črnomelj in Piran (zemljevid 1). Gre za širše območje zgodovinske in tradicionalne prisotnosti manjšinskih populacij: Pomurje, Posavje z vzhodno Dolenjsko in Belo Krajinjo ter Istra kot območje tradicionalne poselitve Hrvatov v Sloveniji, katerim se v Istri pridružuje italijanska skupnost, v Pomurju pa madžarska (Josipović 2018). Medtem ko je prostor madžarske in italijanske skupnosti relativno ozek in skoncentriran na prostor neposredno ob madžarski in hrvaški (Prekmurje) oziroma italijanski in hrvaški meji (Istra), je pri Hrvatih tradicionalni prostor poselitve bistveno širši in se razteza po praktično celotnem prostoru ob slovensko-hrvaški meji, vse od Istre do Prekmurja.

Zemljevid 1: Število smrti po občinah Slovenije v letu 2020 in občine z enotami domov starejših občanov (vir: Sledilnik 2021; ZDSOS 2021)

Med regijami je bilo s tem zlasti močno prizadeto Pomurje s svojo tipično obmejno in periferno lego ter velikim številom občin. Hkrati gre za multietnični prostor, kjer med manjšinami izstopajo madžarska, romska in hrvaška skupnost (preglednica 1).

Preglednica 1: Prebivalstvo po etnični pripadnosti v pomurski statistični regiji po popisu 2002

Opređeljeni skupaj	Slovenci	Madžari	Romi	Hrvati	Drugi skupaj	Neopređeljeni skupaj	Skupaj – popisane osebe
113.124	104.874	5.445	989	1.148	668	7.751	120.875
100,0 %	92,7 %	4,8 %	0,9 %	1,0 %	0,6 %		

vir: Popis 2002, SURS

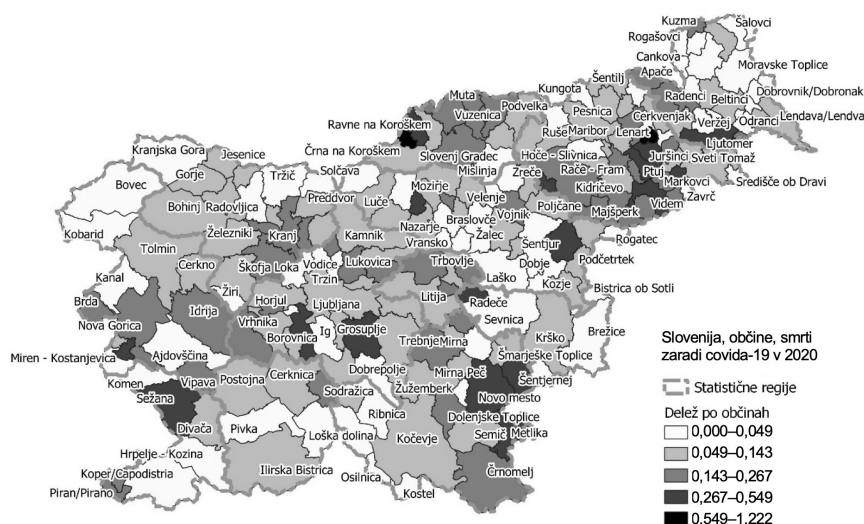
Med občinami po deležu pripadnosti manjšinskim maternim jezikom izstopajo Hodoš (65 odstotkov), Dobrovnik (61 odstotkov) in Lendava (53 odstotkov), kjer manjšinski materni jeziki predstavljajo večino in ki so vse tudi obmejne občine ob madžarski meji. Lendava leži poleg madžarske tudi ob hrvaški meji, zato ob madžarski in romski skupnosti najdemo tudi številčno hrvaško skupnost. Po popisu iz leta 2002 se je 815 ali 7,3 odstotka prebivalcev opredelilo za hrvaški materni jezik (Popis 2002). Za hrvaško skupnost v Sloveniji je posebej pomembno tudi Razkrižje na desnem bregu Mure, kot nekdanje ogrsko ozemlje, kjer se je za hrvaški materni jezik opredelilo 8,8 odstotka prebivalcev (Popis 2002).

Pogled na zemljevid 1 nam pove, da je bilo v Pomurju kljub vsemu relativno nizko število umrlih s covidom-19. Medtem ko je bilo število umrlih v Prlekiji 44, predvsem zaradi velikega vpliva neugodne situacije in visoke smrtnosti v Domu starejših občanov Ljutomer, je bilo v istem času v Prekmurju le 35 smrti povezanih s covidom-19. Ob tem, da je Prekmurje prebivalstveno dvakrat večje od Prlekije, je nesorazmerje še večje, saj je prekmurski del Pomurja proporcionalno dosegal le dve petini (40 odstotkov) prleške smrtnosti v povezavi s covidom-19. Ker je skupno sliko zamegljevalo stanje smrtnosti po domovih starejših občanov, je toliko manj razumljivo, zakaj ukrepi niso bili ciljani lokalno in regionalno specifično. Kljub zelo majhnemu skupnemu številu smrti zaradi covida-19 zunaj domov starejših občanov, so šole in občine ostale zaprte. Tako so manjše občine, zlasti tiste ob slovenski državni meji, doživele umetno višje stopnje lokalnih okužb prav zaradi visokih stopenj širjenja okužb v domovih starejših občanov, čeprav so imele izven domov starejših občanov kot relativno zaprtih totalnih institucij (po Goffmanu) zelo nizke deleže okuženih. Med pomurskimi občinami jih je bila v letu 2020 skoraj polovica (12 od 26) brez primera smrti zaradi covida-19 (zemljevid 1). S tem postaja jasneje, kako prikrajšane so bile prav male in obmejne občine, in to najprej z omejitvami gibanja, kar je še poslabševalo splošno psihosocialno stanje tamkajšnjega prebivalstva.

Za oceno razširjenosti smrtnosti zaradi covida-19 je treba opredeliti delež smrti zaradi covida-19 glede na vse smrti v letu 2020 (zemljevid 2). Ta

prikaz nam pokaže, da velike urbane občine, z izjemo Novega mesta in Ptuja, niso predstavljale ključnih žarišč. Hkrati vidimo, da bi lahko glede situacije v posameznih občinah ukrepe prilagajali, ne pa jih uveljavljali povsod, ne glede na vate, ki ga taki ukrepi mikroregionalno predstavljajo. Kot bomo videli še kasneje, pri analizi presežne smrtnosti v letu 2020 glede na petletno obdobje 2015–2019, se prostorski vzorec relativne smrtnosti zaradi covida-19 ne ujema z vzorcem presežne smrtnosti. Kaže se večja izpostavljenost vzhodne Slovenije, še posebej območja med Prlekijo in Belo Krajino, bližje slovensko-hrvaški meji (zemljevid 2).

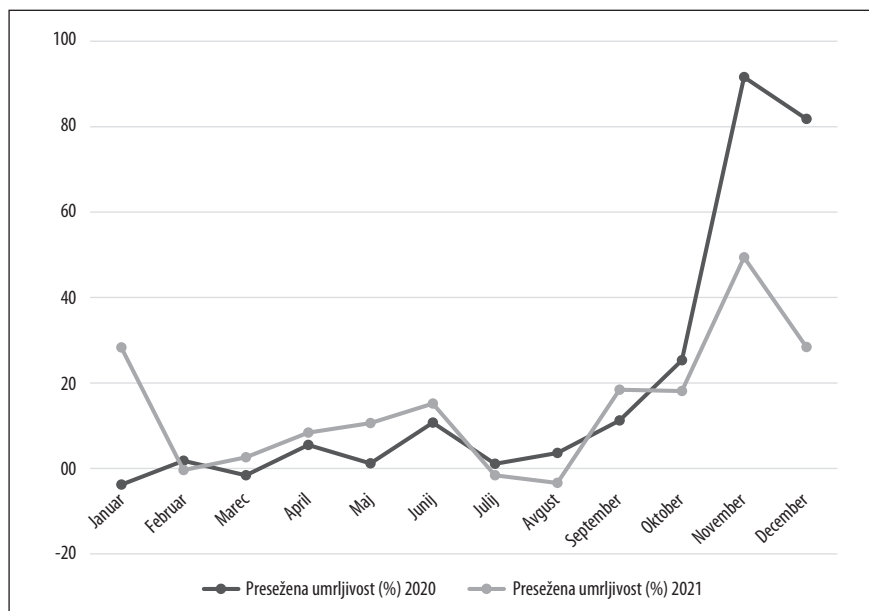
Zemljevid 2: Delež smrti zaradi covida-19 glede na vse smrti v letu 2020 po občinah Slovenije (vir: Sledilnik 2021; SURS 2021; preračuni avtorja)

Zadnje celovitejše mednarodne študije že potrjujejo, da so bili omejevalni ukrepi napačno ciljani in da so bili sprejeti ukrepi v drugem valu uveljavljeni na podoben način kot v prvem valu, to je na podlagi prvotnih študij o učinkovitosti teh ukrepov. To se je kasneje izkazalo za napačen pristop, saj je bilo vstopnih podatkov za relevantnost rezultatov premalo (Savaris et al. 2021; Guerra & Tosi 2021). Še več, pokazalo se je, da meddržavne primerjave ne potrjujejo kavzalne povezanosti med ravno strogosti ukrepov z učinkom glede prenosa okužb, števila hospitalizacij ali smrti (prav tam), kakor tudi ne potrjujejo vzročne povezave med stopnjami precepljenosti in širjenjem okužb (Subramanian & Kumar 2021).

Nepričakovano velike razlike med regijami in občinami glede razmerja med smrtnimi primeri zaradi covid-19 in okužbami s SARS-CoV-2 opozarjajo na problem vzročnosti teh razlik, zlasti glede vprašanja lokalno specifičnih struktur po spolu in starosti umrlih. Smrtnost, zlasti presežna, je tako postala ključni kazalnik vpliva pandemije na dosedanje porazdelitve umrlih po mesecih. Najnovejši začasni podatki kažejo, da se je na mesečni ravni presežna smrtnost oktobra 2021 opazno zmanjšala glede na oktober 2020 (slika 1).

Slika 1: Presežna smrtnost v Sloveniji, mesečno, 2020–2021, primerjava s povprečjem 2015–2019 (SURS 2021)

Da bi ugotovili, kako se je spreminjala presežna smrtnost po starosti, smo pričakovano starostno strukturo umrlih primerjali s povprečnim primanjkljajem ali presežkom v vsaki starostni skupini posebej. Zato smo pre-razvrstili starostno specifične stopnje umrljivosti in primerjali dve povprečji (2017–2019 in 2015–2016) za oceno starostno specifičnih kratkoročnih sprememb. Analiza je pokazala izrazito povečano umrljivost v starostni skupini 85 let in več ter izjemno in še višjo nepričakovano visoko umrljivostjo v starostni skupini 65–69 let. Prav ti dve starostni skupini sta najbolj izrazita pokazatelja sprememb na področju mortalitete v obdobju 2015–2019 (Josipovič 2021). Analiza po petletnih starostnih skupinah je uporabna tudi za prostorski nivo regij ali občin v bolj perifernih delih Slovenije. V severovzhodni Sloveniji (pomurska, podravska, savinjska in koroška statistična regija) je

skupina starejših od 64 let kumulativno nadpovprečno zastopana in kaže na predhodne procese pretežnega izseljevanja, znižane rodnosti in posledično visokega deleža starejših od 64 let. Druga skupina nadpovprečno starih (85 let in več) pa je na videz paradoksalno manj zastopana, kar kaže na medregionalna nesorazmerja in na krajše doživetje v perifernih občinah Slovenije (zemljevid 3). Primerjava trendov po petletnih starostnih skupinah kaže bolj ali manj pozitivne spremembe v večini ostalih starostnih skupin, torej na trende zmanjšane umrljivosti. Vendar je zaznavno poslabšanje, ki se je začelo že v letih pred izbruhom pandemije. Zlasti delovno aktiven kontingent po dopolnjenem 45. letu starosti namreč kaže slabšanje psihofizične kondicije skozi postopno povečane verjetnosti umiranja (Josipovič 2021). Hkrati se kot zelo labilna in izpostavljena povečani umrljivosti potrjuje tudi starostna skupina ob in neposredno po upokojitvi (prav tam). Prav to so razlogi, zaradi katerih vse presežne smrtnosti ne moremo pripisati zgolj pandemiji, pač pa so tudi posledica dlje časa trajajočih negativnih trendov že od časov finančno-gospodarske krize po letu 2008.

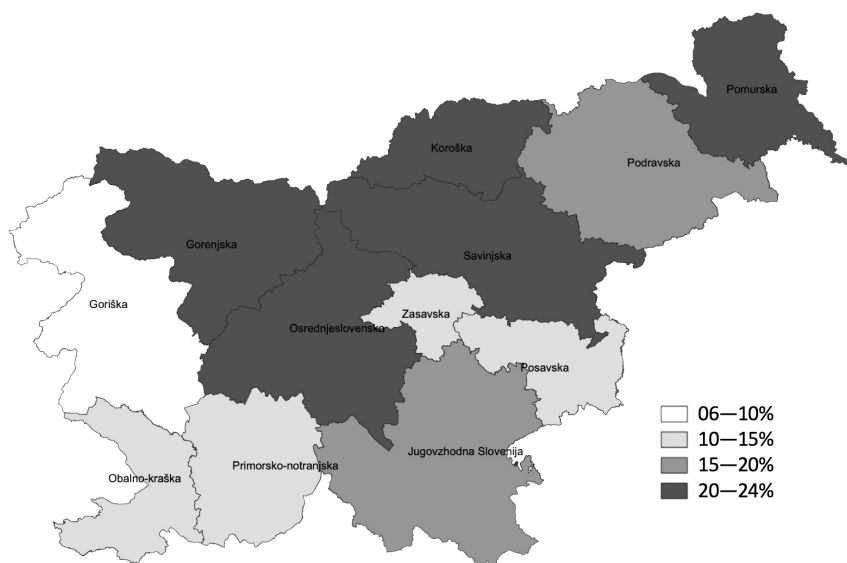
3 Primerjava razlik presežne umrljivosti med statističnimi regijami in občinami ter v obmejnem prostoru

Presežna smrtnost ni prizadela vseh predelov Slovenije enako. Tudi makroregionalne razlike so velike. Če je bila splošna presežna umrljivost v letu 2020 v primerjavi s povprečjem 2015–2019 v Sloveniji 18,8 odstotka, kažeta nadpovprečne vrednosti zlasti gorenjska (24 odstotkov) in zopet pomurska (23 odstotkov) statistična regija. Obe omenjeni statistični regiji imata za četrtno višjo presežno smrtnost od državnega povprečja. Nadpovprečno presežno smrtnost so beležile še koroška, savinjska in osrednjeslovenska regija (20–21 odstotkov). Povprečne vrednosti so zabeležili v Podravju in Jugovzhodni Sloveniji, podpovprečne pa v Zasavju, Posavju in v vseh treh primorskih regijah. Najnižjo presežno smrtnost je zabeležila goriška regija, in sicer le 6 odstotkov ali kar štirikrat manj kot gorenjska ali pomurska regija (SURS, julij 2021). Tudi tu je mogoče razbrati geografski vzorec (zemljevid 3) večje prizadetosti severnih in severovzhodnih predelov Slovenije ob meji z Avstrijo (gorenjska, koroška in pomurska regija) in Hrvaško (pomurska in savinjska regija).

Kot smo ugotovili že zgoraj, presežna smrtnost po občinah Slovenije kaže drugačen vzorec v primerjavi s smrtmi zaradi covid-19. Presežna smrtnost, izražena na osnovi razlike med povprečjem za leti 2018 in 2019 glede na covidno leto 2020, to potrjuje. Na zemljevidu 4 svetlosivi odtenki prikazujejo tiste občine, ki so imele v letu 2020 manjše število umrlih glede na predhodni dve leti. S temnejšimi odtenki pa so označene občine z višjo izgubo

prebivalstva prek števila umrlih v letu 2020. Največ občin z višjo izgubo (zemljevid 4) je v savinjski statistični regiji, kjer je bilo hkrati tudi podpovprečno število smrti zaradi covida-19 (zemljevid 1). Večinoma gre za manjše občine tako po prebivalstvu kot po površini, zato je omenjena obratno sorazmerna povezava lahko tudi posledica višje fluktuacije števil ali pa kazalnik povišane splošne smrtnosti, kljub nizki incidenci okužb in smrtnosti zaradi covida-19. Po drugi strani lahko ti podatki nakazujejo povišano splošno umrljivost v letu 2020 tudi kot posledico protikoronskih ukrepov (npr. omejitev gibanja itd.), saj so omenjene občine hkrati beležile nižjo incidenco okužb s SARS-CoV-2 (zemljevida 1 in 2).

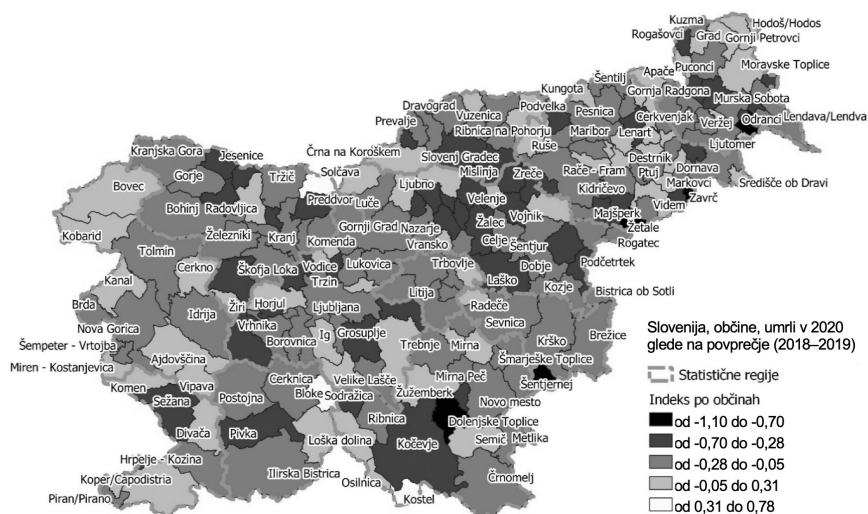
Zemljevid 3: Presežna umrljivost v letu 2020 glede na povprečje v letih 2015–2019 po slovenskih statističnih regijah (vir: SURS, 2021)

Na splošno je večina slovenskih občin izkazovala presežek smrti oziroma dodatno izgubo prebivalstva v letu 2020. Poleg manjših občin, v katerih je bil primanjkljaj večji, so tudi mestne in urbane občine (Murska Sobota, Velenje, Slovenj Gradec, Jesenice) ter občine s šibkim urbanim središčem (Sežana, Logatec, Pivka, Šmarje pri Jelšah, Lenart, Žalec, Grosuplje). Med tradicionalnimi manjšinskimi območji zlasti izstopa občina Kočevje. Do druge svetovne vojne je tod prevladovalo nemško kočevarsko prebivalstvo, po vojni pa sta ga nadomestila prebivalstvo iz drugih slovenskih regij in hrvaško prebivalstvo, predvsem iz Bosne in Hercegovine (Josipovič 2006). Po popisu iz leta 2002 je

hrvaški materni jezik navedlo okrog 1.100 oseb ali 6,7 odstotka prebivalcev Kočevja (Popis 2002). Danes je v Kočevju med manjšinskimi skupnosti najbolj v porastu romska³ skupnost, po popisu iz leta 2002 pa se je za romski materni jezik opredelilo okrog 200 oseb. V Prekmurju je položaj na vzhodnem Goričkem, kjer v občinah Hodoš, Šalovci in Moravske Toplice živi del madžarske skupnosti, boljši kot na Dolinskem, kjer živi večina Madžarov v Sloveniji, čeprav sta občini Lendava in Dobrovnik nekje sredi slovenskega povprečja. Tudi v Istri deli podoben položaj občina Piran kot območje najvišje prisotnosti italijanskega prebivalstva v Sloveniji. V najslabšem položaju po presežnih izgubah prek povišane smrtnosti iz nekovidnih razlogov so majhne ruralne občine (Črenšovci, Zavrč, Žetale, Kostanjevica na Krki, Dolenjske Toplice), ki so vse razen slednje hkrati tudi obmejne občine ob meji s Hrvaško, kjer živi velik del hrvaške skupnosti v Sloveniji. Morda kaže izpostaviti povezavo med zahodnim Goričkim, Ravenskim in Dolinskim ter Kočevsko z Dolenjskimi Toplicami, kjer je znaten del romskega prebivalstva. Šele posebna analiza pa bi lahko potrdila, ali je v okviru teh območij višja splošna umrljivost zajela tudi romska naselja (zemljevid 4).

Zemljevid 4: Presežna smrtnost v letu 2020 glede na povprečje v letih 2018–2019 in indeks po občinah Slovenije (vir: SURS 2021; preračuni avtorja)

3 Po podatkih Občine Kočevje je danes na njenem ozemlju okrog 1.000 Romov. Po mnenju predstavnikov občine romsko prebivalstvo zaradi epidemije ni trpelo bolj kot preostalo prebivalstvo, opažajo pa veliko povečanje prebivalstva romskih naselij v zadnjih dveh desetletjih (intervju, maj 2021).

4 Obmejno območje ob slovensko-hrvaški meji

Za nas posebnega pomena so obmejna območja, zlasti ob slovensko-hrvaški meji, kjer lahko sledimo številnim etnično pestrim prostorom od Istre na zahodu do Prekmurja na vzhodu. Najbolj negativne spremembe so se zgodile prav v občinah ob ali v neposredni bližini slovensko-hrvaške meje. Če pogledamo razvrščene podatke za vseh 34 obmejnih občin in jih primerjamo z državnim povprečjem za leto 2020, ugotovimo, da je poleg višje presežne smrtnosti opaziti tudi višji delež prezgodaj umrlih. Gre za umrle, ki še niso dopolnili 65 let in ki jih slovenska statistika šteje kot prezgodnje smrti. Ta delež v celotnem slovensko-hrvaškem obmejnem območju dosega 14 odstotkov od vseh umrlih, medtem ko je državno povprečje pri 13,7 odstotka. Manj ugodna je situacija pri moških, katerih kar 20,4 odstotka ni doživelo 65 let, medtem ko je isto povprečje na državni ravni pri 19,4 odstotka. Položaj žensk je nekoliko boljši, saj jih je mlajših od 65 let umrlo 7,8 odstotka, medtem ko je bilo državno povprečje 8,2 odstotka (SURS 2021; preračuni avtorja).

Med vsemi manjšinskimi etničnimi skupinami obmejnega prostora ob slovensko-hrvaški meji izstopajo Hrvati. O tradicionalnosti njihove poselitve pričajo že popisi iz druge polovice 19. stoletja, saj jih na ozemlju današnje Slovenske Istre, Bele krajine, Medžimurja in Prekmurja natančno številčno in mikroprostorsko spremljamo že od avstrijskih in ogrskih popisov, začeni s popisom leta 1880. Metoda ugotavljanja jezikovne strukture, iz katere se je sklepalo na etnično oziroma narodno, je tedaj temeljila na občevalnem (v avstrijskem delu) in maternem jeziku (v ogrskem delu). Metoda materne jezika je bila v rabi tudi v Kraljevini SHS in kasnejši Kraljevini Jugoslaviji, po drugi svetovni vojni pa se ji je pridružila tudi narodna ali etnična pripadnost. Po podatkih izpred 100 let, ki ne zajemajo ozemlja zahodno od rapalske meje (Primorska), je bilo po jeziku Hrvatov okrog 5.000 (Popis 1921). Če k temu prištejemo še okrog 3.500 Hrvatov v slovenskem delu historične Istre po podatkih italijanskih popisov (Mileta Mattiaz 2002, 108–112), govorimo o takratni populaciji okrog 8.500 posameznikov. Po drugi svetovni vojni se vprašanju jezika v popisih pridruži vprašanje subjektivne in svobodno izražene etnične (narodne, narodnostne) pripadnosti, kar smo že poudarili. Popis iz leta 1948 je naštel okrog 12.000 Hrvatov, vendar ni vključeval ozemlja cone B Svobodnega tržaškega ozemlja in območij, kasneje priključenih k Sloveniji (SRS). Skupaj z navedenimi območji po ozemeljski zaokrožitvi Slovenije je bilo število Hrvatov v Sloveniji ocenjeno na več kot 16.000 (Popis 1961, primerjalni pregled popisov, SZS, SURS). Na cono B Svobodnega tržaškega ozemlja in ostala k Sloveniji priključena ozemlja tako odpade več kot 4.000 oseb. Za primerjavo navedimo, da je Rogličev popis iz leta 1945 v slovenski Istri (preračunano na današnje ozemlje) naštel 573 Hrvatov, kar je mnogo manj kot v obdobju 1880–1910 (Roglič 1946; lastni preračuni).

Jugoslovanski popis iz leta 1948 je omogočal tudi analizo prebivalstva po etničnosti na osnovi kraja rojstva, iz česar je mogoče sklepati o migracijah prebivalstva. Tako je bilo v Slovenijo do vključno leta 1947 z območja Hrvaške priseljenih dobrih 3.000 prebivalcev, iz Bosne in Hercegovine kot območja s hrvaškim konstitutivnim narodom pa komaj nekaj nad 100, kar ni imelo vpliva na skupno strukturo Hrvatov v Sloveniji (Popis 1948, SZS, SURS). Iz tričetrtinskega deleža na območju Slovenije rojenih Hrvatov (torej 9.000 od skupno 12.000, kolikor jih je naštel Popis 1948, ki ni upošteval cone B Svobodnega tržaškega ozemlja in območij, kasneje priključenih k SRS) lahko sklepamo, da je bila že tedaj uveljavljena dolgotrajna in relativno številčna prisotnost Hrvatov v Sloveniji, kar potrjujejo tudi podatki predvojnih popisov. Upoštevajoč celoten teritorij Slovenije, lahko to število ocenimo na približno 12.000 rojenih na območju današnje Slovenije (75 odstotkov od 16.000). Takrat (Popis 1948) torej že tradicionalno prisotni v Sloveniji so Hrvati po številu (več kot 16.000) presegali vse ostale manjšine, vključno z Madžari in Italijani. Po letu 1948 število Hrvatov najbolj poraste v drugi polovici petdesetih (+11.000) in v šestdesetih letih (+10.000). V sedemdesetih letih njihovo število še dodatno naraste (+12.000), k čemur poleg priseljevanja prispeva vstop v rodno dobo povojnih »babyboom generacij« (preglednica 1). Tudi sicer je rodno-stno obnašanje pri Hrvatih v Sloveniji zelo podobno slovenskemu povprečju (Josipovič 2006). Po letu 1981, ko popisno število Hrvatov v Sloveniji doseže višek (54.000), sledi izrazito upadanje hrvaške narodnostne opredelitve na slabih 36.000 leta 2002, ne pa tudi jezikovne, ki je ostala relativno visoka – okrog 54.000 maternih govorcev hrvaščine. Zmanjšanju dejanske hrvaške populacije so botrovali vzporedni procesi fizičnega zmanjševanja populacije (višja smrtnost ob višji povprečni starosti), okoliščine pretežne razpršenosti položaja znotraj večinskega prebivalstva, opuščanja specifičnega etničnega opredeljevanja in prehoda v slovensko etnično opredelitev.

Preglednica 2: Število Hrvatov po popisih prebivalstva v okviru današnjega ozemlja Slovenije in v obmejnem območju ob slovensko-hrvaški meji

	1921*	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Hrvati v Sloveniji	8.500	16.209	20.862	31.429	41.556	53.882	52.876	35.642
Hrvati v obmejnem pasu					15.712	20.579	18.657	11.698

Vir: popisi prebivalstva 1948–2002; SZS, SURS; Josipović & Kržišnik-Bukić 2010, 106.

* Opomba: ocena števila Hrvatov po maternem jeziku

Iz popisa v letu 2002 je mogoče tudi dokaj dobro rekonstruirati pripadnost priseljenih Hrvatov glede na območje odselitve (Josipović 2006; 2016). Večina jih je izhajala iz Hrvaške (71 odstotkov), Bosne in Hercegovine (26 odstotkov) in Vojvodine (2 odstotka). Med versko opredeljenimi so Hrvati skoraj izključno katoliki (99 odstotkov), nekaj (1 odstotek) pa je pravoslavnih, čeprav veroizpoved pomeni enega temeljnih diakritikov etničnega ločevanja med Hrvati (pretežno katoliki) in Srbi (skoraj izključno pravoslavci) (Josipović 2016).

V obmejnem prostoru ob slovensko-hrvaški meji je približno tretjina (12.000) vseh Hrvatov v Sloveniji, pri čemer je to število v upadanju že več desetletij (preglednica 2). Proces zmanjšane opredeljevanja za Hrvate v Sloveniji (kot tudi primerjalno velja za Slovence na Hrvaškem) pri mlajših generacijah in prehod v drugo, najpogostejše v večinsko etnično opredelitev je prekomejno zrcalen. To pomeni, da je v odnosu Slovenci–Hrvati v Sloveniji oziroma na Hrvaškem pogosto prihajalo do teritorialnega principa etničnosti, ko se je že generacija potomcev priseljenih začela etnično opredeljevati kot večina. Visok delež heteroetničnih porok omenjeni proces še pospešuje, saj sta se dve petini Hrvatic poročili s Hrvati, kar polovica pa s Slovenci, pri čemer podobne ženitne izbire v obratni smeri veljajo tudi za Hrvate (Josipović 2006, 236).

5 Zaključek

Struktura umrlih v letu 2020 kaže na bistveno povišanje povprečne starosti umrlih, kar potrjuje tezo o večji ogroženosti starejših zaradi omejevalnih ukrepov, hkrati pa pri tem ne gre za povečanje pričakovane starosti ob smrti. Starejši od 84 let med umrlimi v letu 2020 namreč predstavljajo kar 40 odstotkov, njihova povečana umrljivost pa pojasni kar 63 odstotkov celotne razlike presežne smrtnosti. Primerjava slovenskih regij je pokazala, da sta bili gorenjska in pomurska regija najbolj prizadeti, saj je tam smrtnost v letu 2020 narasla kar za četrtnino glede na večletno povprečje (2015–2019), hkrati pa za četrtnino preseгла tudi slovensko povprečje. Na drugi strani je imela goriška regija štirikrat manj smrti, povezanih s covidom-19. Analiza smrtnosti po občinah Slovenije kaže na izrazite razlike med občinami glede na velikost, stopnjo urbaniziranosti, obmejni položaj, tradicionalno prisotnost manjšinskih skupnosti in strukturo lokalnega prebivalstva. Izrazito povečanje splošne smrtnosti so zabeležile predvsem manjše, pretežno ruralne, infrastrukturno manj razvite občine s perifernim ali obmejnim položajem. Med njimi najdemo veliko takih, kjer živijo manjšinske etnične skupnosti (Madžari, Italijani, Hrvati, Romi). Splošna povečana smrtnost v teh občinah ni rezultat povečanja števila smrti zaradi covida-19, temveč kaže, da gre za kompleksen rezultat prepletanja neugodne starostne strukture in nesorazmernih ukrepov za zajezitev širjenja okužb z novim koronavirusom. Sistematično se kaže prostorski vzorec, ki večjo incidenco smrti zaradi covida-19 beleži v drugih občinah, kjer je obseg povečanja splošne smrtnosti manjši. Mednarodna primerjava umešča Slovenijo med države, ki so imele relativno najneugodnejši potek epidemije in z njo povezane smrtnosti. Slovenija je imela izrazito visok delež smrti v okviru domov starejših občanov, ki je predstavljal več kot polovico vseh smrti zaradi covida-19. Iz predstavljenih rezultatov na ravni regij in občin ter obmejnega prostora je očitno, da so se demografske razlike med regijami še povečale, neenakosti najbolj izpostavljeni pa so bili najranljivejši – tako starejši kot mlajši, predvsem pa so bili prikrajšani že tako deprivilegirani prebivalci manjših obmejnih občin in perifernih regij, vključno s tamkaj živečimi manjšinskimi skupnostmi.

Viri in literatura

- Boone, R., 2021. Idaho's COVID Outlook is Dire as Cases Continue to Climb. *The Seattle Times*, 21. september 2021, <https://www.seattletimes.com/seattle-news/health/ida-hos-covid-outlook-is-dire-as-cases-continue-to-climb/> (dostop 29. 10. 2021).
- Guerra, R. & Tosi, D., 2021. What Matters in COVID-19 Mitigation? *Academia Letters*, Article 3162.
- Josipovič, D., 2006. *Učinki priseljevanja v Slovenijo po II. svetovni vojni*. Založba ZRC, Ljubljana.
- Josipovič, D., 2016. Migracije v Slovenijo iz (nekdanje) Jugoslavije po drugi svetovni vojni. *Geografija v šoli* 24 (2/3), 44–50.
- Josipovič, D., 2018. Mobility and Highly Educated Workers: Brain Drain from Slovenia – National and Regional Aspects of Brain Circulation. V K. Toplak & M. Vah Jevšnik (ur.) *Labour Mobility in the EU*. Založba ZRC, Ljubljana, 137–156.
- Josipovič, D., 2020. A Comparative Demo-Geographic Perspective of COVID-19 Spread and Measures in Slovenia with a Special Emphasis on Regional Disparities and Border Areas. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 33–56.
- Josipovič, D., 2021. COVID-19 and Excess Mortality: Was It Possible to Lower the Number of Deaths in Slovenia? *Stanovništvo* 59 (1), 17–30.
- Josipovič, D. & Kržišnik-Bukić, V., 2010. Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Mileta Mattiaz, O., 2002. Ipotesi sulla composizione etnica in Istria, Fiume e Zara. *Ricerche Sociali* 11, 7–120.
- NIJZ – Nacionalni inštitut za javno zdravje, 2020/2021. Dnevno spremljanje okužb s SARS-CoV-2 (COVID-19), <https://www.nijz.si/sl/dnevno-spremljanje-okuzb-s-sars-cov-2-covid-19> (dostop 13. 12. 2021).
- Popis, 1921. Popis stanovništva. Državni zavod za statistiku Kraljevine SHS, Sarajevo, 1929.
- Popis, 1948. Popis stanovništva FNRJ od 31. 3. 1948. Savezni zavod za statistiku SFRJ, Beograd, 1950.
- Popis, 1961. Popis stanovništva SFRJ od 31. 3. 1961. Savezni zavod za statistiku SFRJ, Beograd, 1967.
- Popis, 1991. Popis prebivalstva Republike Slovenije, 31. marec 1991. Statistični urad RS, Ljubljana.
- Popis, 2002. Popis prebivalstva Republike Slovenije, 31. marec 2002. Statistični urad RS, Ljubljana.
- Razpotnik, B., 2021. Prebivalstvo: metodološko pojasnilo. Statistični urad RS, <https://www.stat.si/statweb/File/DocSysFile/7808/05-007-MP.pdf> (13. 12. 2021)
- Savaris, R. F., Pumi, G., Dalzochio, J. & Kunst, R., 2021. Stayathome Policy Is a Case of Exception Fallacy: An Internetbased Ecological Study. *Scientific Reports* 11, Article 5313, <https://www.nature.com/articles/s41598-021-84092-1> (dostop 20. 10. 2021).
- Sledilnik, 2021. Sledilnik covid-19, <https://covid-19.sledilnik.org/sl/stats> (dostop 20. 10. 2021).

SURS – Statistični urad Republike Slovenije, 2020/2021, <https://www.stat.si> (dostop 20. 10. 2021).

Subramanian, S. V. & Kumar, A., 2021. Increases in COVID-19 Are Unrelated to Levels of Vaccination Across 68 Countries and 2947 Counties in the United States. *European Journal of Epidemiology* 36 (12), 1237–1240.

ZDSOS, 2021. Zveza domov za starejše občane Slovenije.

